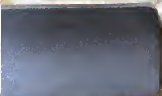
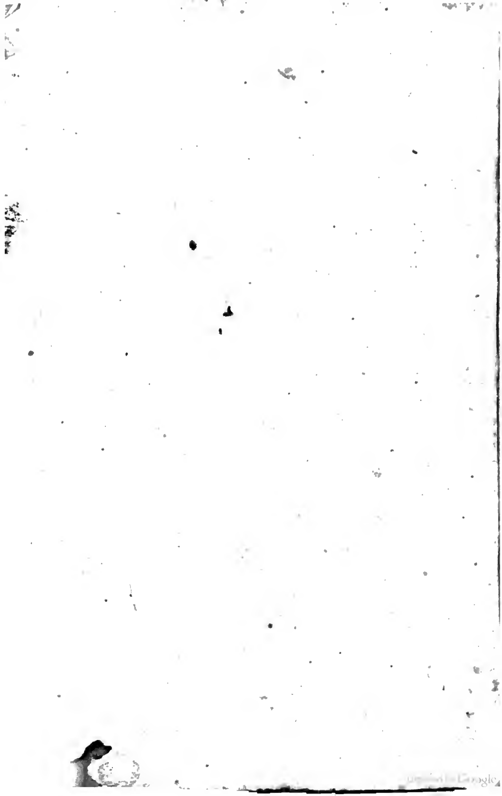

BIBLIOTECA NAZIONALE
VITTORIO EMANUELE
6
6 B
32

PROLVSIONES ACADEMICÆ

FAMIANI
STRADÆ
ROMANI
E SOCIETATE IESV

PROLVSIONES ACADEMICAE.

Adm. Reu. Domino

MATTHÆO DEFENDI
Subdiacono Titulato Eccl. Paroch.
S. Iuliani Ven. Dicatæ.

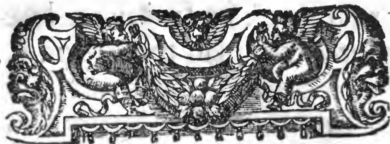
QVARTA EDITIO

VENETIIS, M. DC. XXXXIV.

Apud Paulum Baleonium.
Superiorum permissu, & Priuilegio.

Admodum R.

PRÆCEPTOR:

FAmiani Stradæ Prolusiones Academicę, quæ nunc quarto in commune eorũ omnium beneficium, qui in studijs humanitatis, & litterarum versantur, lucem publicam aspiciunt typis nostris, opportunam simul, & iamdudum

optatam anſam mihi præbuerunt, meum in te, Adm. R. Præceptor ſtudium, & obſequium teſtandi. Egregiè intelligo, vero verius eſſe, quod ore omnium tritum eſt; Dijs, Parentibus, & Magiſtris nunquam parem gratiam referri poſſe. At ſi cumulatis tuis in me meritis (te enim Duce ex ignorantiæ tenebris eductus ad multarum rerum cognitionem perueniſſe ingenuè fateor) plane ſatisfacere minimè conceſſum eſt: conceſſum ſaltem erit, me tibi gratum, memoremque præſtare, & omnibus quantum tibi debeam teſtificari.

ſtificari.

ſtificari. Quod nunc primum, cum per ætatem liceat, facturus, exoraui Patrem meum, cuius impenſis Liber hic in aſpectum lucemque profertur, vt eum nomini tuo inſcriberem, vt facio. Ita enim, & voluntati, quam tibi obſequendi ſemper habui, aliqua ex parte ſatisfactum arbitrabor, & homines me non referendæ, cum id nequeam, ſed habendæ gratiæ ſtudiorum ſentient, & te rogatum volam, vt qua hactenus diligentia, eadem impoſterum ætatem meam inſtituas, & ad omnem humanitatem informes. Vale Vir

Præſtans; omnique laudis genere cumulate.

Venetijs Kalend. Quinctilis Anno à Virginis partu CIↃ DC XLIIII.

Ad R. D. Tuæ

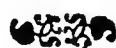
Obſequentiſsimus Diſcipulus

Hieronymus Baleonius.

MV-

MVTIVS VITELLESCVS Societatis IESV Præpositus Generalis.

CVM Prolusionum Academicarum libros tres P. Famiani Stradæ nostræ Societatis Sacerdotis, *tres eiusdem Societatis Sacerdotes, quibus id commisimus, recognouerint, & in lucem edi posse probauerint: facultatem concedimus, vt typis mandentur; si ita ijs ad quos pertinebit, videbitur. In cuius rei fidem has litteras manu nostra subscriptas, & sigillo nostro munitas dedimus Romæ* 10. *Februarij* 1617.

MVTIVS VITELLESCVS.

Im-

Imprimantur si videbitur Reuerendiss. P. M. Sacri Pal. Apost.

Cæsar Fidelis Vicesg.

DEmandatum mihi munus à Reuerendiss. P. Magistro Sacri Palatij Apostolici perlegendi tres libros Prolusionum Academicarum P. Famiani Stradæ, quo meum de ijs iudicium proferrem, diligenter peregi; quumque nihil deprehenderim, quod Christianas aures offendat, sed magna potius doctrinæ, eruditionis, eloquentiæ lumina; ex eorum editione splendoris multum atque vtilitatis Reip. literariæ accessurum censeo. datum die 1. Martij 1617.

Hieronymus Aleander.

Imprimantur

Fr. Gregorius Donatus Romanus Magister, & Reuerendiss. P. Fr. Hyacinthi Petronij Romani Sacri Apost. Palatij Magistri Socius.

IN-

INDEX PROLVSIONVM ACADEMICARVM.

LIBER PRIMVS.

cant,

Liber ſecundus.

cus:

De

PRO-

PROLVSIONVM ACADEMICARVM LIBER PRIMVS.

PROLVSIO PRIMA.

An proprium sit Oratoris præstare solùm memoria: reliquis autem ornamentis animi, præsertim Intelligentiæ acumine, atque Iudicio carere tutò possit. Quidque de Oratoria cum facultatibus alijs comparata sentiendum sit.

SVperiore, qui se proximè conuoluit, atque elapsus est, anno (Pręsules ac Patres, alijque nobilitate, atque eruditione clarissimi) memini, dum ex hoc loco nouos Rhetores more maiorum salutarem, ostendere me illis, quantùm opis haberent in ea Arte, quam ipsi recens amplecterentur, quantoque ciuitatum bono tripartita Oratoriæ, Historiæ, ac Poeseos facultate ad publica, priuataque commoda vti possent. Illa mihi in aliud tempus argumenta reseruabam, vt rem à capite resumendo, singulas harum quas dixi trium,

partes aliquanto diligentiùs expenderem; casque à certis vitiorum notis, quibus laborare vulgò quæque feruntur, qua possem ratione vindicarem. Etenim, seu culpa fiat eorum, qui hanc Artem ita pertractant, vt in eos dici possit illud Petronianum, PACE vestra, Magistri, vos primi omnem Eloquentiã perdidistis: seu potiùs Artis conditione, quę sicuti est per se ipsa popularis, nullosque mortales prætereit, cum quibus aliquid commercij suadendo non habeat; cum alijs plurimum, non parum cum alijs, nemo cum quo nihil habeat, vsquam fit; ita expositam esse vulgi arbitrio, & interdum etiam ludibrio necesse est; certè qua id cumque causa fiat, nullam hodie partem tenemus huiusce facultatis immunem ac liberam ab hominum reprehensionibus. Quare facturum me conuenienter existimaui personæ, quam mihi pridem imposuistis in hoc Eloquentiæ theatro, Patres, accommodatè huius Artis excellentiæ, quæ alicuius patrocinio repræsentari meritò cupit: nõ ingratè auditorum expectationi, quorum aures atque animos rerum cognitio definitioque iucundissimè pascit; si rem totam arbitrando potiùs ac differendo, quàm exornando, & laudibus otiosè complectendo traducerem. In quo tamen dicendi docendique genere ita me geram in hac corona sapientium virorum;

Cõsilium in hisce Prolusionibus.

vt,

vt, siue in Rhetorum officinis agam, siue ad Academiæ spatia deflectam, vtrobique existimatorem me esse meminerim, non magistrum. Atque hodie, quidem statuere in medio libuit Oratoriam, quòd potissimùm in eam quasi tardam iacentemque, ac stolidè, vt aiunt, hebetem, non modò clàm obloquantur aliqui, sed reperiatur etiam non nemo, qui edito in lucem libro, eandem velut inertis cuiusdam stupiditatis, ac tarditatis ream non tam liberè, quàm illiberaliter accuset. Nimirùm sunt hi ex eo genere hominum, qui reiecti plerumque ab hac Arte, vertunt se in eam partem; vt, quod ipsi scire se profiteri non possunt, dicant ingeniosorum esse nescire: remque ita statuunt; Non ex omnium tractatione, vsuque disciplinarum hominis ingenium æquè deprehendi; sed cùm alij intelligentia, phantasia, visisque alij, alij memoria præstent; de Oratoribus ita pronunciandum esse; in ijs memoriæ plurimùm, imaginationis haud parùm, ingenij rationisque quam minimùm elucere. Sic isti Artem præstantissimam intelligentiæ ac rationis acumine, hoc est, principe dominantis animi parte dum spoliant, contemptam videlicet abiectamque infra infimam quamque disciplinam irridentium probris ac salibus exponunt. Quæ temerè potiùs dicta, vt ego interpretor, quàm acer-

Assertio nonnullorũ de Oratoribus.

bè, non ea, qua par esset, adornata & alacri ad vindictam oratione confodiam: quamquam hoc libens facerem; putaremque singularem nobilissimè facultati gratiã referre me; si vilia hæc capita in hoc ipso Eloquentiæ Templo, quasi ad eius Aram, atque conspectum iusto sanè ictu conficerem. Sed alia mihi ratione cum hisce hominibus agendum esse composito isto vultu aspectuque vestro significatis, Auditores: qui hos Eloquentiæ ita indignos non prægrandis ac declamatoriæ vi orationis, sed perpugnacibus argumentis è re ipsa petitis, conficientibusque rationum momentis, nempe suis, quod ipsi aiunt, armis repellendos esse censetis.

Et sanè si res ad Socratis vsque tempus referretur, quo tempore, vti accepimus, Sapientia atque Oratoria ita coniunctę erant, vt vna ex vtraque facultas existeret, ijdemque sapientes haberentur, & eloquentes; sublata planè lis esset, vt enim Sapientiæ facilè deferuntur primæ ingenij partes, sic Eloquentia, quæ non sine illa sit, eodem loco & laude ingenij censeretur. Postea verò quàm scidit se in partes sentiendi, dicendique studium, & alijs lingua esse cœpit in quæstu, ambitioseq; nomen eloquentis adamatum est: alijs neglecto linguæ cultu sola cordis expolitio, & gloriosa sapientis appel-

latio

latio quæſita; tunc illud diſſidium extitit quaſi linguæ ac pectoris: factumque, vt quæ vna erat rectè ſentiendi, & bene dicendi Magiſtra, artes iam eſſe plures viderentur. Et quemadmodum ex Apennino diuortia fluminum, ita ex communi Sapientium iugo, quod ait Tullius, artium deriuationes extitere, dum Philoſophi in Ionium mare, Græcum quiddam ac portuoſum, Oratores in Tuſcum hoc noſtrum Sirenibus obſeſsum defluxerunt. Quæ hominum vitio diducta iam contrariè ſtudia ad caput reuocare, vnoque in fonte, quod erat antè, confundere, non eſt conſilij inſtitutiq; mei. Illud in præſentia ſuſcepi, vt quoniam de magna poſſeſſionis noſtræ parte depelli videmur, non redigamur in eas prædioli anguſtias, vbi ne titulus quidem Oratoris ſtare poſſit: ac turpe profectò ſit, nos qui aliorum patronos agimus, noſtræ patrocinari cauſæ in tanto Artis vniuerſæ diſcrimine nequiuiſſe.

Diſſidium linguæ & cordis.

3. de Or.

- Tres inſunt in hominis anima facultates, quarum excellentiam præſtantiamque mortales adamare ſolent, Memoria, Ingenium, ac Iudicium. Primæ ſecunda præponitur, ſecunda tertiæ, multorum ſententia, poſthabetur. Ergo ex his tribus vnum Oratoribus abundè, duo perparcè nimiùm concedũt: ſi quidem in litterarijs comitijs præferri

Quid tribuāt, quid adimant. Oratorib. aliqui.

ri aiunt cæteris eloquentes in contentione memoriæ, at ad honorem ingenij, iudicijve, ferre facilè repulsam, ac relinqui penè omnium postremos: Neque id mirum videri: consequi enim ista sese, vt laborent ingenio plerunque, qui memoria plurimum valent: rationem verò in promptu esse: quippe siccitatem prodesse ingenijs; & qui cerebro ficciores sunt, Aristotelis sententia ingeniosos meritò censeri: quales ipse in Problematis refert, & nos experimur esse melancholicos: contrà, qui humidiore molliore que sunt cerebro, rudes hebetesque, Galeno iudice habendos. Atqui memoriam hoc maximè mollitudinis humore niti, quia in raro tereoque capite multo faciliùs simulacra rerum imprimantur; quàm in adstricto; ac siccitate durato. Quòd si, quæ memoriam alit teneritas, ingenium necat; liquidò constare; eosdem ingeniosos iuxtà ac memores esse non posse. Ita de vobis, Rhetores, isti definiunt Magistri; & quò vos memoria liberaliùs impertiunt, eò ab ingenio iudicioque, quas partes arrogant, opinor, sibi, confidentiùs atque inhumaniùs expellunt: Sed nos horum liberalitate, si placet, vtamur in præsentia, & quam partem spõte nobis attribuunt, ita interim accipiamus, vt quid de duabus sentiendum sit, paulo post seorsim atque impensè visuri simus: speramus

Lib. 3. de loc. aff.

mus enim fore, vt ex ijs, quæ partim vltrò deferuntur, partim iure nobis ipsi vendicabimus, nihil ad extremum esse perfectius Oratore concludamus.

Age igitur: Memoria præ alijs valet Orator, & verò etiam gloriatur tanquam excellenti vitæ bono; tanquam thesauro & penu disciplinarum, germana litteraturæ, Musarũ parente, altrice Sapiẽtiæ, insigni demum argumento Diuinitatis. Quid enim? an potest quicquam esse, aut excogitari præstantius, quàm eã parere in animo capacitatem, quã immensa rerum aliarum alijs quotidie accedentium congeries non modò non exæquet, non expleat, non cumulet, sed dilatet etiam laxetque ac fundat ampliùs, nouosq; semper sinus ac recessus intus latè lacunosos aperiat? quid admirabilius, quàm rerũ verborumq; multitudinem forma variam, sensu discrepantem, numero infinitam, ijs loci angustijs ita non confusè ac permistè, sed distinctè electeque conseruari, vt quasi discreto descriptoq; in capita, seu familias populo, in fronte domus Domini titulum legere, indeq; habitatorem euocare, aut gentem vniuersam cẽsere facilè possis? quid accommodatiùs, quàm simulacrorum ingẽtes copias, tamquam addictam vbique tibi sacramento militiam, eo inter se nexu ac fide coniunctam cohærentemque habere, vt siue

Memoria fistat Orator. Plut. de educ. lib. Cic. in part. Plat. in Theat. Arist. lib. 6. Eth. c. 5. Cic. lib. 5. Tusc. q. Memoria descriptio.

vnumquodque separatim, siue confertim vniuersa, siue singula ordinatim in aciem proferre velis, nihil planè in tanta rerum turba turbetur, sed alia procul atque in recessu sita prodeuntibus locum cedant: alia semiaperto aditu quasi tentabunda, & an ipsa quærantur, exploratura subsistant, alia se tota confestim promant, atque in medium certò euocata prosiliant? Hoc autem tam magno, tam fido domesticorum agmine instructus animus quam speciem sui auditoribus exhibebit, dum nihil agetur vnquam, nihil cadet in consuetudinem quotidiani sermonis, nihil in disquisitionem, deliberationemque aliquando vocabitur, cuius arbitrium ille continuò petere ab antiquitate, testes citare maiores, sententijs exemplisque confirmare, dicta sapienter, fortiter facta, excogitata prudenter inserere, cum recentibus antiqua, nostra cum externis, cum vltimis prima mediaque conferre ad pompam vsque ostentationemque non valeat? Non est quòd blandientes ipsi nobis rebus per nos inuentis, hoc est, ingenij laude magnopere gloriemur, aliorum placita delicato fastidio respuamus, vetera superbè, atque arroganter indignemur. Quotus quisque est, qui noua condat, prisca non resarciat? Equidem numquam assensus sum Platoni, qui rerum scientiam existi-

Memoria præconiũ.

existimauit esse reminiscentis animæ laudem. Illud non rarò sum expertus, cùm aliquid acutius excogitarem, meque eius inuentorem paulo blandiùs efferrem, vbi in illud mox incidi, ac recordatus sum id lectum fuisse à me olim; tunc enimuerò animaduertisse, beneficium illud non fuisse ingenij, sed memoriæ. Et ne alios metiri videat ingenio meo, nonne huc spectant illæ Sapientium voces, nihil esse sub Sole nouum? Vix quicquam dici, quod non sit dictum priùs? Quæ modò sunt, fuisse pridem ac futura postmodum esse? nonne inquam ostendunt, rarum iam superesse, qua vsquequaque gloriemur; inuentioni locum, occupata maioribus magnam partem ingenij spatia, peramplum memoriæ patere campum, vno verbo, scire iam nostrum recordationis agnitionisque plurimùm habere? Quod si ita est, quis non videt, quantùm inter cæteros efferant Oratorem, qui pulcherrimo illum memoriæ bono instructum volunt, & quod inde sequitur, quàm non abiectè humiliterque de vobis loquantur, Rhetores, qui efficere contendunt, Artis vestræ laudem ornamentumque esse memoriam? Verùm memoriæ vim cum intelligentiæ acumine constare posse indagatores naturæ Philosophi negant. Credo, Philosophorum Principes Plato &

An memoria cũ ingenio constet.

In Philebo. to & Aristoteles: quorum alter salutem sensuum, atque intelligentiæ appellat memoriam, alter faciliùs reminisci qui excellunt ingenio, disertè pronunciat. credò, Fabius Quintilianus, qui & doctrina & vsu longissimo, æstimandorum ingeniorum peritissimus, indicium ac specimen ingenij statuit in pueris memoriam. credo, ingeniosissimi quique, quos fuisse constet maximè scilicet obliuiosos. Homerum loquor, illum ingeniorum fontem, rerumque omnium comprehensione felicissimum. loquor Aristotelem virum extra omnem ingenij aleam, ac memoria rerum plurimarum excellentem. loquor C. Iulium Cæsarem, qui nihil vnquam prẹter iniurias dicitur oblitus. loquor Annæum Senecam Declamatorem, in quo ingenium viguisse nos admiramur, memoriam ad miraculum vsque floruisse testatur pse. loquor inter viros sanctimonia nobiles Augustinum, atque Hieronymum summo ingenio mirabilique memoria præditos, quorum hic quem posteriore loco nominaui, cùm linguas nationum ferè omnium calleret, eo præconio exornatus est, vt diceretur, Ab nullo hominum sciri quod Hieronymus ignoraret. loquor, vt proxima commemorem, Picum Mirandulanum memoria æquè ac ingenio plausus omnium admirationemque promeritum. denique, vt è no-

De Mem. & Rem.

Memoria, & ingenio prastátes. *Homerus.* *Aristoteles.* *Iul. Cæsar.* *Seneca.* *SS. Aug. & Hier.* *Io. Picus.*

strae

ſtræ familiæ multis vnum proferam viuentem adhuc victurumque perpetuò fama nominis immortali; Franciſcum Suarium loquor ingenio ſine controuerſia maximo: cui tantùm memoriæ eſt, vt inter reliquos ſanctos Patres Auguſtinum multiplicem ſanè vberemque ſcriptorem animo promptum habeat vbique, eiuſque tum ſententias, tum (quod perquàm mirum eſt) verba pro re nata prolixè fideliterque ſubijciat: quin etiam de ſuis voluminibus, quæ iam Bibliothecam ſola conficiunt, ſi quid interrogetur, vti fit ſtatim quo loco, quaque pagina diſſeruerit ea ſuper re, expeditè docentem ac digito commonſtrantem ſæpe vidimus. Adeò memoriam ingenio non officere certum eſt. At rationi qui ſatisfiet, quæ duo hæc in vno eodemque vigere non permittit, cùm quo humore memoria paſcitur, eo extinguatur ingenium? Non expendam diligentiùs quanti ratio ſit: ſed neque illud docebo, virtutem memoriæ duplicem eſſe, celeriter percipere, percepta diu retinere: illud ex humecto fluxoque, hoc ex arido & ſicco prouenire: quare eoſdem magno eſſe ingenio, & perinde tenaci memoria ſatis poſſe. hoc paucis attingam, quod vobis, Viri Sapientiſſimi, ex Ariſtotele, Ariſtoteliſque interprete D. Thoma exploratum ſcio, Memoriam ab Agnitione, Reminiſcentiam vocant Philoſophi; differ-

Franc. Suarius.

Memoriæ vis duplex.

Diſcrimẽ Memoriæ & Reminiſcentiæ.

differre ſanè plurimum: illam homini cum brutis animantibus, hanc homini tantummodo conuenire: illius celeritatem cum ingenij tarditate plerumque conſiſtere, huius vero cunctationem & moram volucris ingenij comitem eſſe. Etenim cùm reminiſcendi virtus perueſtigatio quædam ſit rerum in memoria obliteſcentium vno animi motu alios ſecum atque alios quaſi conſertis manibus educente; ita mentis agitationem comprehendit, vt qui ratiocinando expeditiores ſunt, ingenijque celeritate præcellunt, eos faciliùs reminiſci, is quem ſæpè laudo, Ariſtoteles ſcitè confecerit. Atque hanc memoriæ laudem, contra quam nec Philoſophorum authoritas, nec rationum ſuffragia contendunt, illam fatemur in primis eſſe, cuius gratia ſe commendari multo auidiùs expoſcit Orator, quàm ob eam memoriæ gloriolam, qua nihil non momento accipiat regeratque: qua multiplicium ac inter ſe perplexarum rerum congeriem perpetua oratione euoluat: qua longam verborum ſeriem modò à ſummis recta ad ima, modò ab imis ad ſumma præpoſterè, modò à medijs ad extrema perturbatè, plaudente circùm auditore profundat: ſed quæ in animo impreſſa ſemel, etiamſi ægrè, rerum verborumque veſtigia ad eum vſum tenax ac fidus

Quid ſit Reminiſcẽtia.

Oſtentatio memoriæ.

ſer-

seruet, nihil vt ponatur in medio, de quo ille copiosè, electè, sapienter, si minùs flexibili ipsa per se, excussa certè per ratiocinationem memoria differere diu multumque non possit. Quod dum faciet Orator; faciet autem si tueri volet Oratoris nomen, non minùs se inter memores ingeniosum, quàm inter ingeniosos memorem præstabit.

Verum sentio me, dum in Oratore Ingenium cum Memoria in gratiam reduco, ad eam partem deuenisse, qua de Ingenio agendum erat. quam ego laudem memoria longè præstantiorem dum Oratori enixè restituo, constabit etiam, quod modò dicebam, Oratoris Memoriam non hebetem segnemque, sed cum accurata animi ratiocinatione, Ingenijque acumine esse coniunctam. Principio illud inter nos conueniat necesse est, cùm de Oratore loquimur, non esse sermonem de causidico aliquo, aut locutuleio, qui è grege concionalium Rabularum vendibilis repentè proclamator existat: hic enim licet ingenio destituatur, animo tamen complexus ingentem rerum verborumque syluam, quandiu non excidet memoria, tandiu non modò probabilis, vt aiunt, ad clepsydram, sed perdius ac pernox ad auditoris vsque conuicia pertinaciter declamabit.

De Ingenio Oratoris quid sentiendũ.

Quo de Oratore sermo sit.

Ne-

Neque etiam hic agi de Rhetore ac dicendi Magistro, in quo diuturna exercitatio, ac multorum lectio obseruatioque librorum ita sæpe numero supplet ingenij partes, vt in tradendis iuuentuti præceptis Rhetoris personam non magis experti, quàm acuti sustinere cum dignitate videatur. Sed de eo demum Oratore disputari, qui siue ad populum in foro temploque, siue in aula in priuatis publicisque consilijs ad Principes viros, siue in Exedra & Academia ad Sapientes, quacumque de re proposita, tam erudita atque aperta oratione doceat, tam suaui grataque demulceat, tam robusta atque pugnaci commoueat, vt grauitate rerum, verborum suauitate, argumentorum seu vi, seu specie concitatos auditores in quam ipse velit partem, vnius linguæ imperio traducat vniuersos. Hunc autem magno excelsoque esse ingenio numquam mihi timidè pronunciandum putaui; quando triplex hoc munus, quod adeò Oratorium est, vt Orator absque eo nullus sit, ne mediocriter quidem exerceri potest sine ingenij laude. Nam, vt de primo dicam, qua ratione Docere poterit is non in vna alterave materia, sed in ijs omnibus, quæ vsurpantur hominum sermonibus, aut cadere aliquando in disceptationem solent; nisi earum notitiam perbenè ac scienter hauserit? Quomodo sua stabilire, alie-

Triplex munus Oratoris.

Primum Oratoris munus, Docere, quantùm egeat ingenio.

aliena refellere, repugnantibus occurrere, falſa & fallentia procul habere, omnia certis rationum ponderibus momentiſque firmare; ſi ignoret, quid poſſit Enthymemate confici, quid Inductione, quid alijs argumentationibus? in quibus dum alia ponuntur, aſſumuntur alia, alia deducuntur: ſiue ſola ſeorſim intelligat, ſiue plura inuicem componat, ſiue ex vno aliud ducta in orbem ratiocinatione comprehendat. Ingenium certiſſimo ſe vbique prodit argumento, ductuque ſe ſuo quodammodo circumſcribit. Falluntur qui Oratorem concludunt ea tanquã regione, ſeptumque continentijs terminis, vt eleganter & ornatè dicat; in quo fortaſſe memoriæ, quàm ingenij maior eſt vſus. Non hæc eſt Oratoriæ prouinciæ amplitudo, totumve munus Oratoris, quin potiùs ipſi artifices dicendi, eius inſcitiam, cui res non ſuppetant, abundẽt autem verba, ſtultitiam loquacem appellant atque irrident. Sed inuenire quid aptè dicat, quæ fundamenta iaciat orationis, quam rerum molem attollat, quibus argumentorum præſidijs omnia communiat, hoc adeò Artis huius eſt, vt addictus huic parti Ariſtoteles Rhetoricam ex inuentione definiat, eumque perfecti Oratoris appellatione ſpoliare non dubitet, qui inueniendo minùs excellat: cumque perſuaſionem fide ac motu comparari dicat, inter

Argumentorum tractatio poſtulat ingenij vim.

Inuẽtio rerũ eſt opus ingenij.

lib. 1. Rhet.

ea

ea quæ fidem faciunt, atque ideo persuadere possunt, Elocutionem non enumeret, nisi tanquam comitem, quæ inuentioni ad fidem famuletur. Hæc autem inuentio rerum, quas expeditè atque in omnem dicendi occasionem intētus illicò expromat Orator: hæc celeritas animi transferentis sese in omnem partem, omnia vbique rimantis, omnia colligentis: hæc mentis feracitas progignentis tam multa, tam varia, tam apta rebus, tam opportuna temporibus, tā decora personis, quis non videt, quanti opus ingenij, quantæq; intelligentiæ sint opes? Sanè cùm sedes argumētorum easdem Dialecticis ac Rhetoribus vtrorumque Princeps Aristoteles attribuit, non ille exercendæ campum memoriæ, sed locos sagaci impigræque rationi peruestigandos aperuit. Iam verò vt Delectet Orator (nam hoc eius alterum munus dicebam) quo id modo sine ingenij solertia consequetur? Vt enim omittam quod est in oratione robustius, & quædam minuta consecter, in quibus ingenij laus fortasse videri potest ambigua; certè & in verbis translationes inuersionesque, & in oratione sententias habere plurimùm delectationis omnes experimur: atqui ingenij non vulgaris argumenta sunt vtraque. Et verba quidem aptè transferre, mentis esse omnino peracutæ ac perspicacis apud Eloquen-

Secundum munus Oratoris Delectare, an sit ab ingenio.

Trāslationes.

quen-

quentiæ parentem vir cum primis eloquens M. Crassus affirmat; quòd nimirum nobilis ac prææalti specimen ingenij sit transilire ante pedes posita, trita ac sponte se offerentia contemnere; & alia longè repetita cum delectu sumere: ex quo fiat, vt auditoris animus translatione audita, euolet continuò ad Authoris ingenium, eiusque contemplatione in admirationem excitatus, ea perfruatur, quam ex admiratione nasci Aristoteles voluit, voluptate. Accedit, quòd nemo potest vnum alterius loco concinnè substituere, quod in translationis vsu venit, qui non plurium inter se similitudinem, nexum, atque concordiam deprehendat: hoc autem est rationis opus, quæ rerum naturas peruestigat, animaduersaque proportione ingeniosè permutat, ex quo nasci putandum est, vt qui hæc audiunt, per eadem rationis vestigia progredientes, dum deprehensa vnius cum altero comparatione, hoc esse illud, ratiocinando discunt, maximè delectentur: cum semper quidem iucundum sit homini discere, tamen ratiocinatione, id est, congruenter hominis naturæ, multo iucundissimum. In sententijs verò conformandis, vbi Vis ingens ac virtus in breue dictum coacta mirè oblectat auditores, quàm viuit penè ac spirat ingenium? Quid enim? argumentum peramplum

lib. 3. de Orat.

Arist. 3. Rhet.

Sententia.

& graue, quodque fusum ac dissipatum vires amitteret, vnius verbi compendio colligere, ac proinde fortius intorquere: res communes vsuque proculcatas, tanquam transmarino atque aduentitio quodam cultu inter noua ac prima reponere: dictis improuisò aggredi, subitisque animum pugiunculis lacessere, lacessenti repentè ictum referre iocis festiuè decertare, facetijs ambiguè suspendere, salibus acutè vellicare, comiter illudere, argutè blandiri, vafrè cauillari; hæcne stupidum quiddam ac plumbeum sonant; an mentem potius acrem ac vigentem, celerrimeque multa simul agitantem pre se ferunt? Quòd si in his, quæ minima sanè sunt, & in quibus quasi proludit Eloquentia; non minimùm tamen elucet ingenij; quid in concitatione animorum ac Motu (quod tertium est munus Oratoris) quæ mentis præstantia, quæ vires orationis, quæ ingenij maturitas apparebit? Sanè vniuersam de affectibus disputationem, quæ & Philosophi naturalis est, vt eorum causas à natura petat; & moralis, vt eosdem honestatis ac turpitudinis capaces ostendat; ita ad Oratorem, qui eos excitet aut componat in animo, spectare existimarunt sapientes viri, vt affirmauerit Plato, Rhetores non scripsisse ex arte, qui de affectionibus animi non scripserunt. Quæ verò de illis non Phi-

Tertium Oratoris munus, Mouere, quantum requirat ingenium.

In Phile-bo.

Philosopho in Ethicis, sed Oratori in Rhetoricis scripsit Aristoteles, an huiusmodi sunt, quorum naturas, causas, effecta semidocti homines ac vulgaris ingenij capere possint? Et tamen disertè idem pronunciat, Oratoris officium implere non posse, qui non planè perceperit, quid vnaquæque perturbatio sit, qualis, quibus in personis, quave ratione concitetur. Nam quid dicam de vsu? odio, inimicitiaque flagrantes gratia & amore coniungere: furentes ira lenitate mitigare: confidentes ac spei plenos repentino timore comprimere: indignatione succensos misericordia flectere: inuidia tabescentes, aut maleuolentia exultantes æmulatione aliò traducere, vel despicientia retardare; quam ingenij non mediocritatem, aut vulgarem communemque solertiam, sed incredibilem sagacitatem, admirabilem industriam, diuinam propemodùm felicitatem desiderant? quam esse acutam oportet ac perspicacem eam mentis aciem, quæ naturas hominum rimetur, seque tam altè insinuet in eorum animos, vt quibus illis studijs ducantur, penitus introspectis, talem se ad speciem conformet, qualis eorum moribus similis primũ obsecundet in loco, ac blandè circum præcordia ludat: deinde, vbi fauentes animaduertit, paulatim personam sibi, mox etiam

lib. 2. Ret.

Concitatio animorũ.

auditoribus exuat: denique affectiones alias, alios sensus, naturam penè aliam ijs, apud quos agit, victrix imponat? Detinebantur apud Polymestorem in Cherroneso Græci vnà cum Troianis captiuis, cum primum licuisset, in patriam inde transmissuri: sed petebat Achillis vmbra, vt ad honorarium tumulum sibi eo loco positum Polyxena Priami filia mactaretur. Abducenda ergo Polyxena erat ab Hecuba matre: haud magno conatu, si clam matre, aut illa inuita per vim transigere rem totam voluissent: sed ea consulta ac probante, Achilli, hoc est, infensissimo Troianorum hosti victimam immolare; arduum enimuerò negotium, & haud scio an humano maius agebatur. Destinatur huic operi non Agamemnon aliquis, aut Diomedes, aut ipse, cuius intererat illo honore patrem non fraudari, Neoptolemus; sed eloquentissimus inter Græcos Vlysses. Quid putatis? adit Hecubam, victimam poscit, persuadet, abducitur filia, mactatur. Deus immortalis! Et quod homini ingenium fuit, quæ animo sapientia, quæ linguæ facundia, quæ menti sagacitas, qua prouidere rationes potuerit, vt odia contra Græcos euersores Troiæ in Troiana Regina restingueret, iram aduersùs Achillem Hectoris interfectorem in matre sedaret,

Euripides in Hecuba.

Vlyssis facinus.

Vis Eloquentia.

im-

impetum cõtra Neoptolemum Priami parricidam in vxore cohiberet, misericordiam erga vnicam, quæ supererat, filiam, in parente compesceret, lacrymas ob cædem innocentis puellæ in fœmina exhauriret, Hecubam in summa orbitate luctuque, quasi obiecto Medusæ capite, sensu omni atque humanitate spoliaret? Equidem magnus sit licèt, quòd Troiam Vlysses expugnauerit: mihi, quòd vicerit Hecubæ mentem, non paulo maior est. Certè illud cum multis, hoc solus præstitit: ibi dolo mutum & inane Palladis simulacrum aggressus est, hic palàm cum matre peruigili atque attenta conflixit: tunc in corpora ferro desæuijt, quia mentes ad concordiam flectere non potuit, hic non ante sanguinem fudit, quàm in animum oratione penetrauit. Hæc autem, quæ de Vlysse dicuntur, siue ad Historiæ fidem, siue Poetarum more, quid aliud sunt quàm quæ super figmenta & fabulas vsu euenire quotidie videmus? dum homines Eloquentia nobiles rem aggressi difficultatibus impeditam, pertinaci animo defensam, sanguini ac vitæ prælatam, eam rem, non vi, non armis, non imperio, sed dicendi facultate, qua se penitùs insinuant in animos: dexteritate mirabili, protinus expediunt, à videntibus planè ac volen-

tibus extorquent, atque ad exitum nulla cuiusquam mala gratia perducunt. Vt sanè dubitare nefas sit de illorum ingenio, qui tantùm operis moliuntur, quique Arcem hominis excelsissimam, vnique expositam Deo inuadunt, capiuntque quoties libet, atque in potestatem redactam arbitratu suo moderantur.

Ab ingenio quid iudicium differat.

Superest iam ex ijs, quæ initio proposui, tertio loco Iudicium: quam animi partem ab ingenij virtute seiunximus, quòd ingenium celeres quidam motus ad excogitandum acuti, & quædam intelligentiæ alacritas ostendat; iudicium vero sapiens animi mora, & matura inter res plures æstimatio, electioque commendet; nec perpetuò in singulis reperiri vtrumque, imò peracuto ac volucri ingenio viros sæpe prudentia consilioque laborare compertum est. Verùm non est, quòd hoc vobis diffidium timeatis, Rhetores, adeò ingenij, de quo dixi, bonum tenetis, vt iudicium vestrum sit; atque ita vestrum, & Oratoria cum arte coniunctum, vt plures dicendi Magistri per antiqui & graues, sextam Rhetoricæ partem iudicium numerent, idque tam firmis rationibus enitantur, vt nemo expedire se illis posit, nisi pluscu- lum aliquid, quàm petitur admittat: nempe iudicium partem quidem esse, non tamen soli-

De Oratoris iudicio quid sentiēdū.

solitoriam ac distinctam à cæteris, vnumque in locum reiectam, sed annexam singulis atque permistam, quæque tamquam succus ac sanguis per vniuersum Eloquentiæ corpus æquè diffundatur. Et sanè si finem Oratori à superiore præscriptum disciplina spectemus, facilè patebit, magno ac solerti iudicio opus esse ei, qui agere Oratorem velit. Existimauit, scriptumque reliquit Aristoteles, Rhetoricam ciuilis scientiæ propaginem esse, adeoque vnum sibi vtramque finem proposuisse, vt Rhetores sua ætate ciuiles se Magistros appellarent, ac pollicerentur auditoribus suis administrandarum vrbium rationem. quod apud Platonem Gorgias facit, & sequutis deinde temporibus Tullius, Quintilianus, alijque conscriptis voluminibus professi sunt. Et quamquam hoc dictum est alicubi gloriosius, illud certò constat, Ad bonum ciuitatis vtramque ita conspirare, vt si quis ab ciuili scientia mos inducendus, tollendusve sit: si lex ferenda aut abroganda: si tributum, aut in capita, aut ex censu, aut extra ordinem imperandum: si expeditiones sumendæ, si bella continuanda, si deditiones faciendæ, si induciæ, si fœdera paciscenda, confirmanda, rescindenda, ad eloquentis alicuius operam confugiat, illum in priuatis congressionibus Consultorem ha-

lib. 1. Rhetor.

In Georg.

Plato in Alcib. 2.

beat; illum in publicis Suasorem: at neutrum horum, quæ dixi, munerum sustineri vel leuiter potest sine solerti circumspectoque iudicio. Et Consultatio quidem tota prudentiæ trutina quædam est: cùm enim in ea non generatim de rebus vniuersèque agatur: non metienda sit astrorum cælique magnitudo; non fructus quæratur contemplationi voluptas: non leges vbique stabiles æternæque, in quibus nihil videlicet deliberes; ante oculos per otium proponantur: sed singula minutatim atque præcipuè inspicienda sint; sæpe vtilitatis; necessitatis interdum; semper honestatis ratio habenda: priuata ac publica lucri damnique comparanda momenta: loca inter se, vires, potentia, opes imperia conferenda: plurima quæ causas circumstant, quæque personis adiuncta sunt æstimanda; sola profectò hisce deliberationibus tam multis, tam varijs; tam sæpe ac facile mutationi propositis præesse Regina vitæ Prudentia poterit; cuius, vt Sapientes affirmant, solius opus est consiliari, certasque ad constitutum finem rationes ac vias excogitare. Ad hoc porrò munus cùm à ciuili scientia, hoc est, Principe reliquarum, Oratores præ cæteris admittantur, atque ab Aristotele, qui ob solam consultationem librum Rhetoricæ

Consultatio quatenus opus habet iudicio.

S. Thom. 2. 2. q. 9. art. 5. Arist. l. 6. Eth.

scri-

ſcripſit ad Alexandrum, huic in primis operi deſtinentur; quis non videt; quæ ſententia de Oratoris iudicio, prudentiaque feratur? Iam verò ſuaſio in alijs dicendi generibus nihilo minorem quærit iudicij ſagacitatem. Etenim ſi ſuaſori certa eſſet ac circumſcripta materies, eaque ſtabilis, nec perpetuò varietati obnoxia, ſi perſonarum numerus intra gentem vnam ac nationem contineretur; ſi illi ijdem, quibuſcum agendum eſt, eoſdem ſe manè veſperique præſtarent; non difficile eſset Oratori, aliquot ſibi leges atque inſtrumenta definire, pauca regionum ingenia indagare, ſibique adiungere; mores hominum eodem tenore conſtantium ſemel ſibi cognitos perpetuò retinere. at verò cùm rerum quædam infinitas ac mutabilitas ſit; cùm perſonarum varietas nullo certo genere comprehendi poſſit; cùm temporum inconſtantia non eadem ferat, cùm ambiguis homines moribus ipſi à ſe alij atque alij in horas diſcrepent; vigilet ſanè Oratoris induſtria; circumſpiciat probè vel minima quæque momenta rerum; nihil eum vſquam prætereat, vertat ſe in omnem partem neceſse eſt: Quare ſapienter Plato, vt leuaret hoc onere Philoſophos, præcepit. In ſumma rerum conſiſterent, ad ſingula ne deſcenderent. nempe

Suaſio cum magno agent iudicio.

Oratoris cum Philoſopho comparatio.

pe Suprema & propinqua cœlo aeris pars à turbis libera est, non cogitur illa in nubem, non in tempestatem propellitur, non versatur in turbinem: inferior tonat ac fulminat, sic hominem si animo vniuersè videas, nihil illo tranquillius, nihil pacatius, nihil sereno puroque cœlo similius, at si ad singulos hominum accesseris, hic nimirum inter affectionum nubes odia funduntur, hic ardent cupiditatum faces, hic irarum fragoribus omnia quatiuntur. planè vt nō difficile fuerit olim Prometheo, vt est in fabulis, vbi hæc humana præteruectus esset, in cœlo liberè vagari, admotaque ad Solem ferula, vel inter Deos ignis custodes ignem subducere: cùm verò ad homines rediit, persuadere hominibus non potuit, ne ab illis proditus, ad Caucasum montem, perpetuum aquilæ pabulum miserè torqueretur. Scilicet indagatori naturæ Philosopho facile ac iucundum est, cum homine illo suo, seu veriùs hominis simulacro degere dies ac noctes, certamque cum eo agendi rationem inire, in quo stabilia, constantia, æternaque sunt omnia? vt si aciem intelligentiæ, qua idolum pulcherrimum contempletur, paulo acutiùs intendat, non habeat interea, in quo magnum prudentiæ specimen ostendat; cùm longè secus Oratori contingat, qui congredi eo cum homine debet, cuius ingenium

Hesiodus in Theogonia.

nium

nium per ſe latens, multiplex, ac tortuoſum, vbi ſe quæri ſentit, deque rebus ſuis agi; ita ſe neſcio quos intra flexus atque anfractus abdit, ſepit, obſtinateque concludit, vt nulla via niſi Theſei filo, id eſt, ſagacis prudentiæ ductu adiri extrahique poſſe videatur. Hinc illa indagatrix ſolertia opportunitatum, locorumque obſeruatio, temporum prouidentia, ſtatuum coniectura, omnium delectus, quibus Orator adeò tempeſtiuè aditus tentat, occaſiones prouidè venatur, ſedes ac loca ſagaciter explorat, rem ipſam veſtigijs penè omnibus odoratur, vt inſinuatus ſemel in hominis animum, ei non modò non inuito, non oppreſſo, non modò patienti, aut non repugnanti, ſed volenti etiam perlibentique de gradu, deque fortunis ſuis cedere perſuadeat. Neque hoc quamquam permagnum, judicij tamen ſumma eſt in Oratore; quando vbi hæc ille perfecerit, non continuò ex vnius prælij victoria de vniuerſi exitu belli certam facere coniecturam poteſt; ſed plurima adhuc ſuperſunt, eaque inter ſe longè diuerſa, quæ alio ſemper artificio, nouaque prudentiæ machinatione aggredienda ſunt. Quot adoleſcentia mores educat? quot media ætas firmat? quot ſenectus mutat? quidquid ſplendor familiæ, opum copia, honorum gradus: quidquid humilitas, egeſtas,

Hominis ingeniũ.

Ampliſſimus Oratoris iudicio cãpus.

Mores ætatis, fortunæ, & nationum.

ſtas, ſeruitus in animos inuehunt: quantùm litterarum cultus ac patrocinium, quantùm earum ignoratio odiumque ad virtutes, aut ad vitia conformant: quidquid vbique gentium conſuetudines populorum, inſtituta nationum, regionum ingenia, ritus, natura præcipiunt aut vetant; tantùm Oratori perueſtigandum, tenendum, vſurpandum eſt. hæc illi omnia in conſilium vocanda, hæc præ manibus, hæc ob oculos ita proponenda, vt paratus æquè ac intentus in omnem occaſionem, ſtatim in promptu habeat, qua ſe ratione gerat cum adoleſcente cupidè, cum viro fortiter, cum ſene temperatè: in Academia grauiter, in foro confidenter: principibus Viris imperium extollat, nobilibus claritudinem, fortunas opulentis, miſeris ſecuritatem: quid cuique nationi obſecundanter ingerat: quid dicat apud Germanos candidè, apud Gallos præferuidè, apud Hiſpanos compoſitè, apud Italos peracutè: denique quomodo ad ſingulorum mores ita componat ſuos, vt vnus omnium gnarus, nuſquam hoſpes atque inſolens, vbique in patria eſſe videatur. Ad ſummam: ne ſingula perſequar dicendo, totam eam rationem, quæ cautè circumſpicit, quid cuique conueniens, quid tempori, quid loco, quid rei, quid perſonæ ſit aptum

Decorum. quæ vno *Decori* vocabulo, cum latiſſimè pateat

teat

teat explicatur; eam ſatis conſtat & ſummum eſſe opus Prudentiæ, & proprium eſſe artificium Oratoris.

Quòd ſi hæc, Rhetores, iudicium ſolito maius,& quiddam propè infinitum in hominis prudentia deſiderant, & tamen omnia ab Arte veſtra requiruntur, Artiſque Princeps Ariſtoteles ſine his eſſe Oratorem negat; nam iam vnde dicendo abieram, pugnaciter eò reuertar, & vobis tantùm laudis, quantùm ab rerum multarum memori comprehenſione, ab excellente ingenio, ab ſolerti nauoque iudicio prouenit, glorioſa exultantique oratione gratulabor; ſed hoc vnum, quod ex ijs, quæ poſtremò dixi, per ſe ſequitur, reputandum vobis cum animis veſtris etiam atque etiam relinquo; quàm multiplici rerum cognitione ad tam cœleſte Prudentiæ faſtigium, hoc eſt, ad debitum veſtro ordini locum peruenire debeatis; vt quam prudentiam Homericus Vlyſſes multarum vrbium mores videndo didicit, eam vos ijs, quas vetus Poeta facit, prudentiæ cauſis memoria & vſu, vel huius loco, lectione auditioneq; conſequamini. *Afranius.*

PRO-

PROLVSIO II.

An congruenter honeſtatis, & Hiſtoriæ legibus faciant ij qui in rerum narrationibus ad calida & politica, vt ipſi vocant, præcepta diuertunt. quo loco de Corn. Taciti ſcribendi ratione multa diſceptantur.

PErſequor etiam hoc anno inſtituti mei rationem, Cardinalis Illuſtriſſime. Diſſerui ex hoc pridem loco apud nouos Rhetores de Artis, quam illi recens, præceptore me aggrediebantur, vtilitate: oſtendíque, Rhetoricam non eſſe tenerioris ætatis honeſtam ſcilicet moram, aut ludicrum negotium, atque vmbratilem exercitationem, quæ Gymnaſiorum intra parietes concluſa, vix quicquam emolumenti ad ciuilem hominum vitam foras deriuet. imò verò nullam eſſe inter humanas diſciplinas mortalium bono excogitatas, quæ ciuitatum commodis inter aduerſa pariter ac ſecunda præſtò ſit magis, quàm Artem dicendi. idque cùm in Oratoria, Hiſtoria, ac Poetica quà generatim, quà præcipuè demonſtraſſem; rurſus ab Oratoria exorſus, quid præſtantiſſimæ facultati vitio daretur, amoliri conatus ſum. Nunc verò Hiſtoria nobis eſt inſpicienda, cuius ob cauſam tantò

maiori apud Sapientes inuidia laboramus, quantò minùs obiectum crimen multi, vt video, reformidant, non pauci etiam tanquam speciosum in vulgus ambiunt, eoque palàm nomine gloriantur. Quid autem hoc sit, accipite ex hominis voce, cuius dicta apud vos, Patres Religiosissimi, legum instar meritò habentur, obseruanturque. Hunc dicere non nemo audiuit, duas videri sibi disciplinas, nobiles quidem illas ac salutares, præcipuè tamen obnoxias, ne se addiscentibus perniciem aliquam creent: alteram Mathematicorum, Rhetorum alteram. Illa ne in Genethliacorum diuinationem, Hæc ne in eorum calliditatem, qui se Politicos dici volunt, quandoque degeneret. Etenim sicut in floribus & oleribus minuta interdum animalia innascuntur, quæ incautos colore promiscuò, ac penè indiscreto enecant; ita Cum bonis artibus sua plerunque vitia subcrescunt, quæ persimili affinique Virtutibus specie venenum occultant. Et sanè, quod attinet ad hanc, quam profitemur Artem politioris humanitatis, in hoc denique multorum ingenia desinere, & tanquam generosa vina vetustate coacescere satis constat, cùm id ipsi, vt amant sua vitia, præ se non obscurè ferant. Videas ex ijs non paucos, quos historicorum volumina delectant, hisce demum præceptis prodire

Cl. Aquauina Præp. Gen.

Disciplinæ discentibus ad extremum noxia.

Ab Historia quid aliqui colligunt.

dire

dire instructos è Rhetorum Schola. Ius ac fidem perpulchra esse nomina, sed inania, nisi ad rem tuam detorqueas: nec quemquã altiùs emersisse, qui pudori superstitiosè obluctaretur, summa scelera incipi cum periculo, peragi cum præmio. Dominorum gratiam assentatione parari, & conscientia secretorum retineri. sic non rarò Seianos creari, qui sæpe arcanorum participes facti, Regum ac Principum aulas suo arbitratu versare solent. Sensa animi numquam penitùs aperienda: ob idque oratione vtendum suspensa, perplexaque, atque eluctantium verborum quæ vtroque trahi possint: ita integro futurum ea meditatum decernere, quæ improuisum effugerant. Hæc horumque similia, quæ, vt ex vultu conijcio, ad aures vestras minùs gratè accidunt, Auditores, illi magni faciunt, ac prudentiæ neruos dictitant: hæc ex penetralibus Historiarum sedulò rimantur, eosque ex omni antiquitatis memoria scriptores colunt ac terunt, qui ad hasce dominatrices artes callidioribus præceptis informant. Quare cùm Historia rerum gestarum narratione ad prudentiam instituat: prudentiam verò sic politica istorum fraus imitetur, vt sub honestatis aliena specie, fœdissimæ vtilitatis vias vbique doceat; factum est, vt multi se ad hoc genus scribendi contulerint, atque à

Politica fraus.

multis

multis (vt plerique vtilitate quacumque capiuntur) magis, ac magis quotidie lectitentur. Ex quo Historia facta callidior, atque mendosior, malè iam audire, inque se, ac Rhetoricam vniuersam, obtrectationis materiam deriuare nonnullam cœpit. Quæ me impulit causa, non tam vt aduersùs Historiæ corruptores aliqua dicerem, ostenderemque, eos qui hac scribendi libidine ducuntur, haud facere congruenter Historiæ legibus, quàm vt Rhetores meos ab huiusmodi lectione amoreque ementitæ prudentiæ remouerem, certè Historiam ab ea, quâ immeritò laborat, inuidia liberarem. Ac mihi quidem de hoc hominum genere cogitanti versiculus Poetæ non ignobilis veniebat in mentem, qui vt historicum luderet, quòd perpetua narratione in suos laudes, in hostes probra, vtrobique immodicè congereret: appositè conclusit,

Nec malus est ciuis, nec bonus historicus.

Sannaz. lib. 1. Epigr.

Quamquam mihi addendum aliquid videtur in mea causa, atque vnius verbi mutatione dicendum,

Nec bonus est ciuis, nec bonus historicus.

Sũma Prælusionis.

Quas omnino partes duas permittite, Auditores, humanitatis vestræ argumentum esse pariter; ac disputationis meæ.

Age igitur, quicunque Historiam contexendo, latentes nescio quas artes ac do-

Qui ciues non boni inter historicos.

minationis arcana interim aperit, si Religioni, cuius prima esse debet in vnaquaque re cura, si ciuitati, hominumque consuetudini perniciosus erit; haud erit, opinor, vobis iudicibus, ciuis bonus. at hæc duo nec rarò, nec indiligenter præstari ab hoc scriptorum genere, nisi me ratio deficit, sic euinco. Sumite, si placet, ex ijs aliquem non minorum gentium historicum, non qui Religionem obtentui palàm habeat, eamque, vbi vtilitas concurrat, vtilitati facilè postponat: sed è veteri ac prima nobilitate modestiorem, ipsumque, à quo defluxisse videtur hæc scribendi ratio, vno verbo Corn. Tacitum. Iuuat enim in hoc potissimùm scriptore consistere: non quòd ingenium eius solertiamque ac reliquas virtutes tanti non faciam, vt præ ijs non existimem paucula, quæ insunt homini, vitia ferri haud posse: sed vt à cæteris pro eorum indignitate abstineam, qui hoc tempore si aliquot argutiolis Historiam aspergant, Corneliano videlicet exemplo se scribere, à cuius laude distant sanè quàm plurimùm, gloriantur. Hic igitur, quem loquor, historicus, etsi totus in eo est, vt prudentiæ præceptis imbuat animos legentium; ijs tamen, quas identidem interserit, animaduersionibus, consilijs, coniecturis, profectò non agit vbique, mea quidem sententia, ciuem bonum. Nam, vt

Corn. Tacitus an quid obsit Religioni.

Re-

Religionem curſim attingam, mitto ſacra apud illum impunè violata, pollutas etiam cum lucro ceremonias, crimina feliciſſimè patrata; quæ tamen haud par erat ab homine obſeruationum iudiciorumque non ſanè perparco, ſine aliqua nota prӕteriri. mitto Virtutibus auerſos, ſceleribus faciles, humana plerunque cōtemnentes Deos. Quid illa? quantùm Religioni conducunt? cùm narratione rerum omiſſa, quaſi diſceptator ſedet otioſus, atque in vtramque partem quærit ambigitque, *Fatone res mortalium, & neceſsitate immutabili, an ſorte voluantur*; quidve de inſita multis opinione ſentiendum, *non initia noſtri, non finem, non denique homines Dijs curæ eſſe*. Quid alia hiſce ſimilia, cùm eueniſſe aliqua commemorat ſine Deorum cura? Nonne dicta planè videntur ad Epicuri mentem? vt nobilis eius Interpres, ἐπικουρίζειν eo loco, atque alibi Tacitum apertè commonuit. Et ne longum faciam, quid illa in Religionem iniuria quanta eſt? Sub exceſſum Neronis Italia cladibus afflicta, hauſtæ aut obrutæ vrbes, Campania incendijs vaſtata, Capitolium ciuium manibus euerſum, Sacerdotia & Conſulatus tanquam ſpolia reportata, plenum exilijs mare, infecti cædibus ſcopuli, nullus in vrbibus, nullus in agris ſecurus à ſcelere, atque à ſupplicio

lib.6. Annal.

lib.13. Anna.

I. Lipſ. in Notis.

lib.1. Hiſt.

locus. quid ergo post hæc enumerata mala Coniector egregius adiungit? agnouit credo Deorum Numen, qui crimina pœnis prosequentes efficerent; vt scelestum esse minus feliciter aut securè liceret. *Numquam atrocioribus*, inquit, *Populi Romani cladibus, magisve iustis iudicijs approbatum est; non esse curæ Dijs securitatem nostram, esse vltionem.* ô peruersam hominis interpretationem, ac penè dixerim, inter ea prodigia recensendam? adeone impiè quisquam indoctus sit; vt cum seculum suum vitiorum feracissimum fateatur; indignetur nihilominus, si supplicijs, hoc est, peccatorum pœnis illud afflictari sentiat, Deosque scelerum vltores, inuidiæ in humanum genus aut crudelitatis accuset? Vt meritò permagnus litterarum arbiter, ac Tacito addictissimus Iustus Lipsius continere se non potuerit; quin ad eum locum exclamaret; γνώμη ἄσεβής, impia inquam sententia: quidquid pro Tacito obluctetur in Lipsium familiaris olim quidem meus, rerumque Ciuilium non infacetus æstimator; sed qui non tanti vnquam mihi fuit; vt præ illo Iustum Lipsium litteraturæ magnæ virum minoris fecerim; purumque ac putum, vt ille vocat, Grammaticum, imparemque Cornelianis sensibus existimauerim: præsertim cùm inter alios quoque Interpretes idem sentientes

In Notis.

Anni-

Annibal Scotus (in quo, veterano quippe Aulico, nemo iure desideret politicarum rerum scientiam) Taciti dictum vti improbum impiumque auersetur, ac respuendum Christiani honestique hominis auribus, ac palàm execrandum clamet. Sed finge in tuto esse Religionem, num saltem Ciuitati, societatique humanæ salutares sunt isti, qui tam crebrò interiectis in Historia callidè consilijs Ciuilem doctrinam instillare se mortalibus gloriantur? Profectò dum se ea ratione Politicos dici volunt, adeò ciuitatis causam non agunt, vt horum vitio Politiæ nomen, non ciuilis, ac publici commodi, sed priuatæ propriæque vtilitatis appellatio esse videatur. Non ita veteres illi ac boni, qui de Politicis, sed non ad istorum normam disputantes disertè definiunt, Opus ciuium esse publicæ salutis curam, cui se quisque conformet necesse est, vt ad eius bonum familiam dirigat, & per se domui, per hanc ciuitati felicitatem pariat. immo vocem esse naturæ, si illam exaudire velimus, Vt pars omnis ad corpus, in quo pars est, ita referatur, suam vt ei salutem posthabendo, malit sibi malè esse, quàm corpori. Quare cùm ciuitatis pars ciuis sit, hoc aiunt esse Politicum agere, ciuitatis salutem incolumitatemq; sua vtilitate ac fructu potiorem

Comment. in Tacit.

An prosint ciuitatib' isti, qui se ciuiles Scriptores vocant.

Quid sit Politicum agere.

habere. Planè vt constet, quàm non accommodatè, congruenterque rationi, imò quàm reclamante natura doceant, qui lectores suos per rerum narrationes ducunt, ad callida quædam vtilitatis compendia: dumque proprijs singula rationibus subdolè metiuntur, Politici nomen, laudis olim atque honestatis, nunc vitij, ac propterea odij nomen effecerunt. Verùm quæ vniuersè, nullaque exemplorum appositione cursim attigimus, distinctè præcipueque, si placet, à capite sumamus. Etenim siue inter se ciues considero, siue eos ad Principem refero; vtrobique reperio, crebras horum animaduersiones in Historia, interpretationesque in deteriorem plerunque partem, officere non parùm hominum societati. Atque, vt de ciuibus inter se compositis priùs dicam, Fidem esse mortalium nexum verissimè dictum est: neque enim solùm homines in agris olim ac nemoribus solitarios ac vagos semel ad communionem rerum eadē sub mœnia fides traxit, sed quidquid commercij operisque, quidquid induciarum ac fœderis; quidquid amicitiæ & affinitatis præsentes absentesque perpetuò contrahunt; id mutua inter homines fides persuadet: quam si ex animo tollas, continuò sanguinis ac necessitudinis coniunctio, legum sacramentorumque iura, negotiorum ac socie-

Fides in hominū societate necessaria.

cie-

cietatum conspiratio dissoluentur: ipsi inter se mortales auersi, & suspiciosi, sibique ab aliorum perfidia metuentes, ab rerum administratione publicarum, ab vrbibus, atque conuentibus, à communi colloquio conspectuque ad syluas, & glandes more pecudum redigentur. Atqui nullum, mea sententia, est telum, quod tantùm infringat ac labefactet humanam fidem, quantùm historia hoc, de quo loquimur, stylo versutiaque conscripta. Accede ad horum Annales, aut Historias (quos ego Sesquiulysses dum aut animo, aut oratione complector, fateor me de ijs non quidem ex odio iudicare, sed ex iudicio eos nonnihil odisse (quid vsquam apud illos sincerè honesteque factum leges? quid non potiùs subdole? quid non veteratoriè? quid non fraudulenter? Ille imagine pacis in errorem inductus: iste per summam odij dissimulationem, odium tutò destinauit: hic specie recusantis ambigua de se hominum iudicia odoratus. Amici tanquam viles, abiecti, inanes, opulenti ac pleni primò expressi, dein ad suspendium coacti: corrupti largitionibus in Dominos serui: veneno armati in Patronos liberti: & quibus deerant inimici, per amicos faciliùs oppressi: diffidentium in morem facinus occultatum: pietas sceleri prætenta: oratio plena di-

Quid adiumẽti habet fides in aliquorum Historÿs.

Varia fraudũ argumenta.

gnitatis, expers fidei: inuidia in occulto, adulatio in aperto: preces, ora, lacyrmæ simulandi artem vsque ad conuicium veritatis edoctæ. Quæ hic noctes meræ, Deus immortalis! quæ fallentium, falsorumque techinæ? quæ tricæ inexplicabilesque laquei? qui nodi? quæ ambages? quæ offuciæ? Equidem citiùs ipse sperarem in Cretæ labyrintho exitum, in Gordij plaustro lorisque caput, in Cimmerijs tenebris lucem, in Scyllæ aut Carybdis æstu tranquillitatem; quàm in istorum commentationibus tantulùm securitatis, ac fidei. Sollicitata in viri necem vxor, & aduersùs hanc apud Principem scena criminis parata; permissi ad lucra de industria facinorosi, moxque veluti spongia expressi: inita palàm amicitia, vt amicum criminaturo proniùs credatur. Itane hæc hominum vita? hic rerum ciuilium status? Ecquis legat hasce præstigias ac fraudes, qui dubitare singulis in rebus non incipiat, suspectos habere sociorum mores, suorum fidem vereri, anceps consilij passimi restitare, vndique se aduersùs improbitatis opinionem circumspicere, à fronte, à tergo, à lateribus timere, nulli mortalium fidere? Nam si Historia (quod quidam historicorum non vanus olim dixit) lectores suos Vates reddit, quæ futura sunt, ex ijs quæ præteriere, conijcientes; quodnam, obsecro,

Niceph. in proœmi. Eccl. Historia.

ſecro, de humanis rebus iudicium ferat is, qui hanc Romæ vitam, omnium ordinum conſenſu ductam diutiſſimè doceatur? nonne mores noſtros veterum perſimiles, & vt in humanis accidit aliquantò deteriores interpretatus, nihil iam ſupereſſe apud homines fidei ſibi perſuadeat? conſanguinitatem, fraudum opportunitatem vereatur? promiſſa & ſacramenta, nugas & præſtigias vocet? amicitias tamquam coniuratorum conſpirationem euitet? maiores, Tyrannos: pares, hoſtes: minores, fures interpretetur? atque ipſe, quando ita viuitur, nomen ſuum in turbam conferat, abiectaque Fidei moneta iampridem obſoleta in vulgus, quod celebre iam eſt, è fraudibus pretium petat? At, quid (inquiunt) agat hiſtoricus, qui in ea tempora inciderit deſcribenda, quibus Vrbem obtinebant illa hominum monſtra, quæ nullum toto Imperio veſtigium integritatis ſinceritatiſque reliquerant? an, cùm Hiſtoria ſit imago factorum, hæc alia ratione referenda ſunt, quàm vti euenerũt? Ego verò non id queror, incuſove: ſit hoc infelicitatis eorum, delegiſſe materiam ad ſcribendum, ex qua tam pudenda ad poſteros exempla tranſmitterent. Sed illud queror: additas vbique fuiſſe ab hiſtorico eas (quas omiſiſſet vltrò, ſi narrare, quàm docere maluiſſet) interpreta-

Fidei moneta.

Taciti interpretationes.

plerũque in deteriorẽ partẽ.

pretationes, subiectionesque causarum, & consiliorum, quibus ambigua quæque, obscura, incerta, in deteriorem partem plerunque trahit, omniaque suspicione, metu, diffidentiaque suspendit. Audi Cornelium Tacitum. *Augustus testamento Tiberium, & Liuiam heredes habuit, in spem secundam nepotes, pronepotesque, tertio gradu primores ciuitatis scripserat, plerosque inuisos sibi, sed iactantia gloriaque ad posteros.* Vide interpretationem non modò historicorum, qui testamentum illud retulere, nemini notam: sed, quod hic loquimur, animos legentium suspicionibus, iisque nequioribus imbuentem. Ecqui licuit vni Tacito introspicere mentem Augusti, ab eoque gloriosè ac superbè id actum esse tam disertè ac exploratè pronunciare? Cur enim iactantia potiùs, quàm aut studio veræ laudis, aut eos vt conciliaret Liuiæ ac suis, aut etiam vt significaret, Morte demum finiri simultates? Sed hæc sanctiora, credo, visa sunt, quàm vt decerent historicum suspiciosè omnia criminoseque narrantem. Quid illud? Hispania missis ad Senatum Legatis orauit; exemplo Asiæ, delubrum Tiberio, matrique eius extrueret: non tamen assensus est Tiberius, perstititque postea secretis etiam sermonibus aspernari talem sui cultum. *quod alij modestiam, multi quia diffideret, quidã vt degeneris animi interpretabantur. optimos*

lib. 1. Annal.

lib. 4. Annal.

mos quippe mortalium altissima cupere. sic Herculem, & Liberum apud Græcos, Quirinum apud nos Deorum numero addito cætera Principibus statim adesse: vnum insatiabiliter parandum, prosperam sui memoriam. nam Contemplu *famæ contemni virtutes.* Audi declamantem historicum, inque aliorum rumoribus, deterrima quæque plurimis verbis interpretantem; quas ille occasiunculas, obtrectandi nisi quæreret, profectò satius habuisset, eos, si qui erant, rumores castigare paucis, memor descriptum à se vbique fuisse Tiberium gloriæ persanè cupidum, quàm vana aliorum dicta (an potiùs sensa sua?) tam abundè, atque adeò tam absurdè commentari. Non enim contemptus erat famæ, sed longè Via certior ac melior ad laudem famamque grassari per modestiam & nomen repudiati cultus diuini, quàm per superbiam eiusdem cultus vsurpati. Sed in hanc sententiam quia multa paulò pòst subdam, illud in præsentiâ spectemus, ac ciues non tam ad sese, quàm ad Principem, quod dicebam posteriore loco, referamus: sanè perniciosas hinc quoque sentiemus huiusmodi coniecturas historicorum. Mirum enim est, administrationem ciuitatum, ac regendi onus Imperij, quod per se difficile est, quantò ista difficilius efficiant, atque perturbent. non dicam eo nomine, quia Regnorum arcana expe-

An ista op ē ferat Principi in rerum administratione publicarū

expediat clam populo, penes Principem, & consiliarios esse; sed quia hæc ab illo populum abalienent, doceantque suspecta omnia eius dicta, factaque habere, atque illum Tyranni potius, quam Regis loco ducere. *Augustus addiderat* (inquit Tacitus) *consilium coercendi imperij intra terminos.* verè hactenus, atque historicè. at cùm addit; *incertum, metu an per inuidiam.* de suo nimirùm addit, hoc est, accommodatè ad inuidiam apud populum Principi conflandam, cæteraque eiusdem facta simili coniectura interpretanda. Omitto illud, cùm destinatis Roma militibus in Insulam Africi maris ad Sempronium Gracchum securi ferendum; *Quidam* (inquit Tacitus) *non Roma eos milites, sed ab Lucio Aspernate Proconsule Africa missos tradidere, authore Tiberio, qui famam cædis posse in Aspernatem verti frustra sperauerat.* Hæc, inquam, atque horum similia omitto, in quibus sunt, qui Tacitum reprehendant, quòd supplicia reis illata à Magistratibus, inuidiosè referat in Principem illa præcipuè mandantem, vt penes eosdem Magistratus (quod idem scriptor ait) sæuitia facti foret, & inuidia. Illud omitti, ferrique non potest, quòd horum complures, de quibus loquor, historici apertè admonent inter narrandum, Religionem vsui demum esse Principibus ad populos

lib. 1. Annal.

lib. 1. Annal.

Religio instrumētum regen duorū populorum.

pulos

pulos continendos, aut impellendos: ideoque ad firmamentum potentiæ assumi iuxtà, ac deponi. in quo Cor. Tacitum leuissimè accuso præ ijs, qui Corneliano more dicere hoc tempore videri volunt. Annon isti animaduertunt, quantum instrumentum è dominorum manibus eripiunt, vbi eripiunt Religionem, hos est, rectricem, ac, veluti aurigam animorum? Nam multitudo cùm audit, cultum rerum sacrarum, obligatamque Deo fidem, speciosa esse nomina, quibus Princeps deiunctos habeat aptosque ex sese mortales: eosque tanquam freno pro arbitratu regat, ac flectat in omnem partem; profectò hasce habenas ore non facilè accipiet, franget potiùs, & comminutas proteret, neque se in posterum ijs vinculis obligari, coercerique patietur. Hoc autem (vt de Religionis iniuria lacrymis potiùs, quàm oratione prosequenda nihil dicam, quæ penitùs ex hominum mentibus auellitur) quantùm vires dominantium infringit? quàm contumaces aduersùs imperia facit animos multitudinis? quantùm confidentiæ in periculis adeundis, quantùm constantiæ in sustinendis, quantùm virtutis in rebus tum domesticis, tum externis administrandis, componendisque labefactat? Nimirùm hæ Politicorum, vt ipsi se dici volunt, diuinæ Historiæ huc demum recidunt, dum

Absque Religione quo se modo gerat cum Principe multitudo.

dùm propositis nescio quibus status cuique sui rationibus, eodem tempore (vt semel, quæ dixi, omnia comprehendam) à cultu Religionis auertunt; contempto ciuitatum bono, priuatas vtilitates docent: comminuta hominum fide, humana commercia societatesque dissoluunt: Principum consilijs peruersè ac inuidiosè patefactis, rerum administrationes publicarum difficiliores, atque adeò turbis & excidio propiores, contrà quàm ipsi profitentur, efficiunt.

An qui huiusmodi coniecturales Historias scribunt, boni sint historici.

Verùm his, quæ iam dixi, videtis opinor, Auditores, confecisse me, eos qui ita scribunt Historiam, ciues non modò malos, quod erat instituti mei, sed historicos etiam nō bonos videri, quod in posteriorem hunc locum differebam. Etenim cùm Historia illustri appellatione donata sit, vt Magistra morum nominetur, quòd qui ad eam se cōferunt, instructi ad vitæ casus, semperque inde meliores abeant; isti, qui docent publicam honestatem priuatis rationibus posthabere, fidem ac iusiurandum vtilitate metiri, Religionem pro arbitratu colere, nonne Historiam, ac se iuxtà deprauant, atque adeò tanquam fraudum magistros, morumque corruptores haberi vitarique decet? Sed iam pars hæc altera propiùs est aggredienda, quærendumque separatim; Qui coniecturales Historias scribunt, atque ab rebus

gestis

gestis ad monita, & præcepta sæpenumero diuertunt, quidquamne peccent in Historiæ leges? quarum cùm longè maxima sit, ac veluti fundamentum cæterarum, Veritas; hanc omnibus posthabitis in disquisitionem, si placet, aliquantò diligentiùs, ac fusiùs vocemus. Quamquam autem aliqui existimant voluptatem, cui dat operam Poeta: fidem, ad quam appositè dicit Orator: mores, quorum institutionem Philosophus molitur; ita esse historico miscenda, vt nullum ex his prætereat in narrationibus rerum: ego nunc tamen in exploranda fide consistere decreui: quòd de moribus verba iam fecerim, de voluptate verò non multis agendum sit aduersùs eos, qui à scriptis suis abesse plerunque hanc partem apertè fateantur. Nam minuta quędam dum persequuntur ac leuia, eaque in partes secta considerant impensiùs ac putidiùs: dum tristia ex ijs pleraque ac luctuosa passim ingerunt: dum non externa vt plurimùm bella, honesteque obitas pro Republica mortes, sed patientia seruili effusum domi sanguinem, continuatis ac similibus infortunijs referunt; exiguam nimirum legentibus oblectationem afferre se, quin potiùs fatigare animos, & mœstitia restinguere probè intelligunt. Certè ita id Tacitus sentit, vt aliquot in locis orauerit: ne quis Annales suos cum scriptura eorum cõten-

A Poeta, ab Oratore, & à Philosopho quid mutuetur historic⁹.

Taciti Historia quã tum habeat voluptatis.

Tacitus ipse de se quid sentiat.

lib. 4. Annal.

tenderet, qui veteres Populi Romani res composuere illos ingentia bella, expugnationes vrbium, fusos captosque Reges libero egressu memorasse: sibi in arcto, & in hac parte inglorium laborem. profecturum tamen lectoribus, quamuis minimùm delectationis allaturum: nam situs gentium, varietates præliorum, clari exitus ducum retinent ac redintegrant legentium animum: se verò sæua iussa, continuas accusationes, fallaces amicitias, perniciem innocentium, & easdem exitu causas coniungere, obuia rerum similitudine, ac satietate. Imò excusationem idem attexens tot parium tristiumque narrationum, non dissimulauit, se illa casuum similitudine, satietate iam affici, aliorumque tædium expectare: neque propterea aliam defensionem ab ijs, qui sua legent, exigere, quàm ne oderint tàm segniter pereuntes. Verùm sicut ipsi vltrò fatentur, se magnam partem delectatione carere, ita fidem apud se incorruptam, ac stabilem reperiri strenuè digladiantur. Cùm aūt fidē historici faciant non probabilibus inuentis, quod est opus Oratoris, sed simplici veraque narratione rerum; in hac illi Veritate, Historiæ summam tenere se iactant. Ego verò quantò faciliùs assentior, veritatem ante alia Historiæ necessariam esse, tantò eam magis in istorum voluminibus nutare cùm videam,

lib 16. Annal.

Veritas in Historia.

videam, minoris eos facere, eorumque interpretationes, & coniecturas, quas exemplorum narrationibus apponunt identidem aduersus Historiæ leges apponi, hoc ipso quod nunc vrgeo neglectæ veritatis nomine, existimare cœpi. In quam sententiam (ne temerè quidquam statuere videar) quibus ego gradibus descẽderim, quæso cognoscite. Primùm admonuit me istorum calliditas, suspectamq; meritò habere cœpi eorum fidem, qui tantùm versutiarum fraudumque nossent: & quoniam fidendum esse nemini docerent, optimum factu iudicabam, ipsis quoque non fidere: deinde huiusmodi scriptores mendacij vitio accusari apud multos legebam, denique eorum dicta diligentiùs expendendo, falsa non raró comperi. Hinc ad eorum coniecturas digressionesq; me referens dubitare de earum fide seriò cùm cœpissem; animaduerti sępenumero ingeniosiùs eas, quàm veriùs allatas esse. Hæc porrò singula dum fusiùs aliquantò pertracto, oro vos, Viri eruditissimi, vt sicubi fortè aberrauero, reprehendatis opportunè me, ac restituatis in viam; cùm nulla alia laborandum gratia mihi duxerim, quàm vt in omni quæstione veritas explicetur. Alio igitur, hæc diuerticula Corn. Tacito quæsita sæpius ad præcipiendum cùm alio nomine laudanda non sint in Historia (id quod mihi sepono in

Causa dubitãdi, an hæc reperiãt apud aliquos historicos.

D aliud

aliud tempus) hoc suspecta esse debere, quòd plerunque calliditatis rationem potiùs, quã veritatis habere videantur. Timidè id ego quidem pronunciarem, Auditores, de Scriptore laudibus ingenij, iudicijque præstante, nisi hic esset Corn. Tacitus, de cuius fide ambigi à magnis viris obseruassem: Immemorem, secumque pugnantem nominat; ostenditque non semel Tacitum Iustus Lipsius: arguit tanquam sectatem veri speciem relictà veritate Bonamicus Philosophus: mendacem, inuidumque Cæsar Baronius confutat: eoq; illum criminum insimulat Cælius Rodiginus: eodem mendacij vitio Marsilius Ficinus accusat: falsum in historia Dion Nepos appellat atque vt alios omittam, Tertullianus: qui vno fermè seculo minor Tacito fuit, mẽdaciorum loquacissimum vocat: Et verò si quis Annales eius, aut Historias expendat, nõ impositam homini falsò calumniam fortasse reperiet. Vultis eorum aliqua, quę inter legendum aut animaduerterim ipse, aut animaduersa ab alijs obseruauerim, proferam in medium? faciam sanè quàm libenter: ita tamen, vt explorem potiùs eorum fidem, vestræque sapientiæ definienda relinquam, quã vt quidquam statuã super ijs arbitratu meo. Ob rem bene gestam Numidasque pugna fusos Furio Camillo non triumphus, sed insignia triumphalia decernuntur, *multòsque post annos,*

De Tacito aliorum iudicia.

In Notis.

In sermonibus poet. ser. 5. de verisim.

To. 1. Annal. lib. 21. c. 24.

De Christ. Relig. cap. 35.

In vita Pro. Imp.

In Apologet. c. 16.

Veritas extenditur in aliquot Taciti locis.

annos, inquit Tacitus, *Furio nomini partum decus militiæ, nam post illum Reciperatorem vrbis, filiumq; eius Camillum penes alias familias Imperatoria laus fuerat*: Atqui ego ex eadem familia inter eum primum, atque postremum hunc Tiberio Principe Camillum, duos reperio Imperatores, qui Romæ triumpharunt: P. Furium Camillum Cõsulem, quem de Gallis insignem retulisse victoriam author est Polybius; numeratque Orosius octo millia Gallorum cæsa; septemdecim millia capta, eiusque triumphi meminit Plutarc. & L. Furium Purpureonem, quem deuicto duce Pœno Amilcare de Gallis triumphasse docent præter Liuium, triumphorum tabulæ M. Verrij Flacci. Perge: negat Tacitus cùm de Claudio Principe dilatante Pomœrium loquitur à quoquam fuisse auctum, præterquàm à Sylla, atque Augusto: *Nec tamen*, inquit, *Duces Romani quamquam magnis nationibus subactis vsurparunt, nisi L. Sylla, & Diuus Augustus*: At quo modo? cùm interiectus Syllam inter & Augustum Iulius Cæsar Pomœrium auxerit, vt M. Tullius, & Dio; & Gellius, & ex superiori seculo Andreas Fuluius, & Onuphrius, & antiquarij omnes attestãtur. Et, si deessent alij, satis vnus esset M. Antonius, qui in oratione funebri, quam de Iulio Cæsare dixit, inter cætera ad commiserationem, indignationemque accommodata, in ea vrbe Cæsa-

lib. 2. Annal.

lib. 2.

In Marcel.

lib. 12. Annal.

lib. 13. ad Att.

lib. 44. Histo.

lib. 13. c. 14.

Apud Dion.

rem extinctum per insidias lamentatur, cuius vrbis Pomœrium latè protulerat. Quid illud? sentit Tacitus Romulum fuisse Principem, qui Senatores maiorum gentium: Brutum, qui minorum appellauerit: cum tamen ante Brutum reperiamus minorum mentionem: quos enim Patres adlegit Tarq. Priscus minorum gentium nominatos Liuius alijq; ex veteribus ferè omnes consentiunt. quin antiquitatis indagatores Paulus Manutius, Onuphrius, alijq; pro certo id habent, Onuphriusque etiam, ex M. Tullio persuadet. Quid? cum votum describit, quod Equestri Fortunæ conceperant Equites Romam pro incolumitate Augustæ, nonne dicit: cum Romæ inter multa eius Deæ delubra nullum tali cognomento esset, Antium, quo in oppido Ædes erat, quæ ita nuncupabatur; donum fuisse translatum; & tamen erat Romæ templum Fortunæ Equestris, quod ducentis ferè ante annis Q. Fuluius Prætor bello Celtiberico vouerat; idemque mox Censor magnificè construxit: cuius tum votum, tum ædificationem multis refert T. Liuius, eiusq; meminere Vitruuius, Iulius Obsequēs, Valerius Maximus, Pub. Victor, alij ferè omnes. Ei autem, qui templum non extitisse suspicaretur Tiberio Principe, consumptum fortè incendio, ruinave; occurrit Iustus Lipsius ex Pub. Victore, occurrit Marlianus ex Vitruuio,

lib. 11. Annal.

lib. 1. lib. 3. An.

lib. 41. & 42.

In Notis. lib. 4.

lib. 1.

uio, occurro & ipſe non mala, vt mihi videtur, ex Valerio Maximo coniectura, qui inter neglectę Religionis exempla Q. Fuluium enumerans, à quo marmoreæ tegulæ Iunonis Laciniç in Ædem Fortunę Equeſtris, quã Romæ faciebat, translatæ fuerant; negat eũ poſt hoc factum mente conſtitiſſe: quin etiã per ſummam ægritudinem animi expiraſſe. Profectò ſi hæc ipſa Ædes de cælo tacta conflagraſſet, aut alia vi concidiſſet, inter irati Numinis indicia, pœnaſq; violatæ Religionis hoc quoque Valerius commemoraſſet. Sed hæc, quæ ſparſim attigi pauca de multis, ſingula quædam ſunt, & fortaſſe alicui videri poſſunt patrocinio digna; illa certè, quæ in libro Hiſtoriarum vltimo, tanquam in fundo hæſere, vnum congeſta ſunt in locum plurima, apertiſſimaque mendacia. Narraturus Hieroſolymæ vrbis ſupremum diem Tacitus, congruens arbitratur primordia eius aperire: ac Iudæorum quidem originem aperit in hunc modum. *Iudæos Creta Inſula profugos nouiſſima Libyæ inſediſſe memorant, qua tempeſtate Saturnus, vi Iouis pulſus ceſſerit Regnis argumentum è nomine petitur. Inclytum in Creta Idam montem: accolas Idæos Iudæos vocari.* Falsò primum, ac penè pueriliter: nec vnquam Idam videre Iudæi. *Quidam regnante Iſide* (addit ille) *exundantem per Ægyptum multitudinem*,

Expeditur liber vltimus Hiſtoriarum Taciti.

Ducibus Hierosolymo ac Iuda, proximas in terras exoneratam. Commentitia omnia: nam quid hominis est, oro, iste Hierosolymus? nec Iudas habet hic locum. *Plerique Æthiopum prolem, quos Rege Cepheo metus atque odium mutare sedes perpulerit*. Insçitè, ac fabulosè: præsertim cùm Iudæi cane peiùs,& angue oderint Æthiopas. *Sunt qui tradant, Assyrios conuenas, indigum agrorum populum parte Ægypti potitos, ac mox proprias vrbes Hebræasque terras & propiora Syriæ coluisse*. Falsa veris permista: neque enim Ægypto potiti sunt Hebræi. *Clara alij Iudæorum initia: Solymos carminibus Homeri celebratam gentem conditæ vrbi Hierosolymæ nomen è suo fecisse*. Nugæ: quasi verò à Solymis Iudæis dicta sit Hierosolyma, cùm tantò ante eorum aduentum vrbs eo nomine diceretur. *Plurimi authores consentiunt, orta per Ægyptum tabe, quæ corpora fœdaret, Regem Occorim adito Hammonis oraculo remedium petentem, purgare Regnum, & id genus hominum vt inuisum Deis alias in terras auehere iussum*. Hæc verò tam contumeliosa, quàm falsa sunt: cùm nulla tabes, nullum oraculum, nullus Occoris, nullum Principis Imperium fuerint Iudæorum fugæ causa. *Sic conquisitum collectumque vulgus postquam vastis locis relictum sit, cæteris per lacrymas torpentibus, Mosen vnum exulum monuisse, ne quam Deorum,*

homi-

hominumve opem expectarent ab vtrisq; deserti; sed sibimet vt Duci cælesti crederent. Impiè dictum, neque à Scriptore cętera culpante sine reprehensione prætereundum. *Assensere, atq; omnium ignari fortuitum iter incipiunt: sed nihil æquè, quàm inopia aquæ fatigabat. iamque haud procul exitio totis campis procubuerāt, cùm grex asinorum agrestium è pastu in rupem nemore opacam concessit. secutus Moses coniectura herbidi soli largas aquarum venas aperit*. Veritas, tuam fidem; quàm anilibus enim te commentis corrumpit historicus! *Id leuamen & continuum sex dierum iter emensi, septimo pulsis cultoribus obtinuere terras, in quibus vrbs & templum dicata sunt*. Sex dierum? at, si nescis, quadraginta iter illud annorum fuit *Effigiem animalis, quo monstrante errorem sitimque depulerant, Penetrali sacrauere*. Risum, an iram teneatis amici? *Cæso ariete velut in contumeliam Hammonis*. Iam verò constipant sese premūtque mendacia. *Bos quoque immolatur, quem Ægyptij Apin colunt. Sue abstinent, memoria cladis, quòd ipsos scabies quondam turpauerat, cui id animal obnoxium. Longam olim famem crebris adhuc ieiunijs fatentur: septimo die otium placuisse, quia is finem laborum tulerit: dein blandiente inertia, septimum quoq; annum ignauiæ datum: alij honorem cum Saturno haberi: seu principia Religionis tradentibus Idæis, quos cum Saturno pulsos & conditores gētis accepimus: seu*

quod è septem syderibus, queis mortales reguntur, altissimo orbe, & præcipua potentia stellæ Saturni feratur, ac pleraque cælestium vim suam & cursum septimos per numeros conficiant. Sed iam finis sit in re propè infinita: tædet enim me planeque pudet, singulis historicum verbis tam prodigialiter audire mentientem. Enim verò, Corneli Tacite, si tibi vltima terrarum sola, atque Orientis extrema commemoranda fuissent, aperiendaque origo gentis numquam Romanis armis aditæ, imò nec antea vobis auditæ; profectò in magna locorum ignoratione scribenti condonandum aliquid foret: at de natione dicebas toties à Romanis subacta: ad quam regendam quotidie migrabant ex Vrbe, remigrabantque Præsides: cuius captiuis ob recentem Titi triumphum plena erant Romæ propemodùm omnia: de qua scripserat tam multa Flauius Iosephus, nobilis in primis author, statuamque ob ingenij gloriam in Vrbe meritus. huius si tu scripta (quæ Vespasiani, Titiq; filij iussu tradita iam erant publicæ Bibliothecæ) consuluisses: si saltem captiuos passim, vt ita dicam, obuios de rebus suis interrogasses, vti solertem decebat historicum; audisses, opinor, ab ijs, esse originem sibi ab Heber vno ex posteris Noemi, ab eoque Hebræos primùm dictos: deinde ab Iacobo, siue Israele Abrahami ne-

Taciti errata vix excusāda.

Hier. de Scrip. Eccl. Eus. lib. 3. Eccl. Hist. c. 9.

nepote Israelitas: demum ab Iuda vno ex Iacobi liberis Iudæos appellatos. audisses vrbem Hierosolymam primò Salem nominatam, postea captam à Iebusæis adiuncto victorum nomine Iebusalem, indeque Hierusalem vocari cœptam; antequàm in Iudæorum potestatem, qui Pharaonis iugum excusserant, deuenisset, audisses eorum ex Ægypto fugam, clara cælo, clara terræ, marique prodigia, primordia Religionis, sacrificiorum ac rituum causas, instituta, moresque maiorum: quæ te compotem iam veri factum, non dubito quin adegissent, vt aut nugis posthabitis ea tantummodo seligeres: aut saltem inter tam multa, hæc quoque non omitteres. sic nimirùm in Iudæorum rebus ad posteros transmittendis, & Historiæ veritati, & legentium oblectationi multò meliùs, quàm anilia istæc figmenta ex Apione Grammatico, quem Tiberius appellabat mundi *cymbalum*, temerè congerendo prospexisses. Sed nimirum in eam gentem odium, sine quo tamen scribere te gloriari soles, in huiusmodi conuicia atque commenta te compulit: mihique planissimè persuasit, id quod aliunde in animũ induxeram meum. Historiam à te susceptã esse præceptorũ causa, in ijsque tradẽdis vigilasse te vbiq; multùm: in alijs verò partibus per incogitantiã præterijsse nonnulla, aliqua inuidè

Cur Iudæi appellati. Cur Hierosolyma dicta. Iudæorum fuga.

Plin. in præfat. ad Vespas. Imperat. lib. I. Annal. & Histor. De Tacito iudicium.

dè atque odiosè concinnasse, non pauca, quæ ad præcipiendum præmolirentur viam, de industria composuisse. Quamobrem videtis, Auditores, quàm non temere de Cornelianis coniecturis ambigere me easque suspectas mihi esse, ac subolere aliquid falsi paulo antè dicebam. nam ex ijs, quæ manifestò tenentur, erratis, de alijs quorum dubia videtur fides, argumentum capere prudentiæ est. Quamquam has ipsas hominis coniecturas atque animaduersiones (quod postremum est ex ijs, quæ mihi proposui ad dicendum) si per sese, nulloque deriuato aliunde præiudicio exploremus, fortasse videbimus, quàm parùm in ijs momenti, veritatisque resideat interdum. Neminem vestrum fugit, Auditores, Historiam ideo appellatam esse imaginem rerum, quòd quales in authoribus res erant dum gerebantur, tales appareant in scriptoribus dum leguntur; nihil vt ab his liberaliùs augendi, minuendive studio adiungatur, quod cum illorum facinoribus non adæquetur. Est enim hæc historico proposita lex, & si Platoni credimus, Inde Historia nomen accepit, quòd præteritorum memoriam cæteroqui interituram sistat apud posteros. Quòd si inter narrandum multa de suo quis apponeret, non hic accepta posteritati transmitteret, sed noua propemodùm concinnaret. Atque

Historia cur dicta imago rerum.

In Phædro.

hoc

hoc eſt, quod Tacito dandum vitio videtur: quòd aliqua narrationibus crebrò inſerat, non tam ad Hiſtoriæ curſum, quàm ad hiſtorici acumen cognoſcendum. Vt enim erat ille ingenio in aulis Principum ſubacto; ita occaſionem arripiebat identidem lectorem interpellandi, eaque docendi, quæ longo vſu homo non incallidus obſeruauerat: &, ſi minùs re acciderant, accidiſſe tamen probabile videri poſſet. Exemplo hæc ſint. Vita cedens Auguſtus heredem Imperij Tiberium legit, hic mihi Tacitus, *Non hoc*, inquit, *charitate, aut Reipublicæ cura factum eſt: ſed quia arrogantiam, ſæuitiamque Tiberij Auguſtus introſpexerat, comparatione deterrima ſibi gloriam quæſiuit*. Vafrè id quidem, an verò hiſtoricè, videamus. Quem enim ſufficeret potiùs Auguſtus; quàm Liuiæ omnia moderantis filium? quam priuignum, & generum? quam rei militaris peritiſſimum? Induxerat quidem Auguſtus in Cæſarum familiam, adoptaueratque Caium, & Lucium, mox & Agrippam ex Iulia filia nepotes: ſed Lucio, Caioque duodeuiginti mēſium ſpatio defunctis Tiberius, & Agrippa ſupererant ex adoptatis. Vtrum ergo ex his eligeret? Agrippamne, ex vna parte neque ætate, neque experientia tantæ moli parem? trucem, præterea, & accenſum ignominia, rudem bonarum artium, ſtolideque fero-

In Cornelianis coniecturis quantùm inſit menti.

lib. 1. Annal.

Suet. in Aug. c. 65.

Agrippa vituperatio.

Tacit. lib. 1. Annal.

ferocem? ex altera Augusto adeò infensum, vt authore Suetonio, ob ingenium sordidum ac ferox eum abdicauerit, sepofueritque Surrentum? vt addit verò Dio, ob seruiles eius mores, continuatamque nequitiam, non abdicauerit modò, sed eius etiam facultates in ærarium militare retulerit, ipsum in Planasiam Corsicæ propinquã Insulam relegauerit? Hunc igitur quia non reliquit hæredem Imperij, reliquit autem Tiberium, hoc est, ducem bellorum laude inclytum, qui deuicto Oriente, receptisque signis, quæ Crasso ademerant Parthi: mox Rhetico, Vindelico, Pannonico, Germanico bellis feliciter administratis, exceptus est Romæ nouo, nec antea cuiquam tributo genere honores: qui toto Illyrico perdomito, grauissimum externorum omnium bellorum post Punica confecit: qui repetita superataque Germania, illatam ex Variana clade Populo Romano ignominiam incredibili prudentia, ac fortitudine deleuit vnus. cui ob res præclarè vbique locorum gestas, præter inusitatos honores ac triũphos, obtulit Senatus, vt Inuictus cognominaretur. quem Augustus appellare cõsueuerat modò virum fortissimum, prudentissimumque ducem: modò peritissimum rei militaris, atque vnicum Populi Rom. præsidium: modò curas ac vota sua, pro cuius

salute

Idem ibidem. *In Aug. cap. 65.* *lib. 45. Hist.* *Tiberij laudes.* *Vel. lib. 2.* *Suet. in Tib. c. 9.* *Idem cap. 16.* *Vel. lib. 2.* *Suet. in Tib. c. 18.* *Idem c. 17* *Idem c. 21*

ſalute obſecraret aſſiduè Deos, vt valere eum paterentur, ſi non Populum Romanum peroſi eſſent. Hunc, inquam, virũ, quia, poſthabito Agrippa, heredem Imperij Auguſtus inſtituit, dicendus eſt, non charitate, aut Reipublicæ cura adſciuiſſe ſucceſſorem, ſed comparatione deterrima ſibi gloriam quæſiuiſſe? Et quem, rogo, ſi cura Reipublicæ Imperijq́ue bona eligere vnum ex omnibus voluiſſet, quem Tiberio potiorem potuiſſet eligere? Nam ſi gloriam ſui ex aliena comparatione ſpectaſſet, nō erat, quòd ab Agrippa diſcederet: ad quem eligendum non mouere potuiſſet charitas in illum, quē odiſſet: nec ſtudium Reipublicæ, cui adminiſtrandæ imparem eum noſſet ob ætatem inertiamq́; ac ſeruile ingenium. At hęc opinio de Auguſto adſciſcente Tiberium ſucceſſorē, non fuit Cornelij Taciti coniectura, ſed aliorũ ſermo in eum modum interpretãtiũ Auguſti mentem. *Lib. 1. Annal.* Quaſi verò Tacitus inſolens ſit attribuendi alijs, quod ipſe vnicè ſentiat. nam ſi hic fuit hominũ ſermo, qui latuit Velleium Paterculũ ea tempeſtate degentem in aula? qui Suetoniũ Tranquillũ? qui Dionem Caſſium? qui Sex. Aureliũ? qui alios ſcriptores? Imò Velleium lego ita ſcribentē: *Non eſt diu cunctatus Cæſar Auguſtus: neq; n. quærēdus erat, quē legeret, ſed legendus qui eminebat.* *lib. 2.* lego Suetoniũ hac ipſa de re ſentientē in hunc modũ:

Agrip-

In Tib. c. 15. *Agrippa abdicato atque sepósito, certum erat spem successionis incumbere vni Tiberio.* lego Sex. Aurelium in hæc verba idem confirmantem. In Tib. *Satis prudens in armis, satisque fortunatus ante susceptum Imperium sub Augusto Tiberius fuit: vt non immeritò Reipublicæ dominatus ei committeretur.* lib. 58. Hist. Quòd si Dio eius rei meminit, atque hanc ipsum nonnullorum suspicionem affert de Augusto; tamen, cùm non sub illius obitum (id quod Tacitus affirmat) sed pòst multo fuisse hunc populi sermonem apertè sic scribat, *Verùm hi rumòres seriùs in vulgus dari cœperunt*; verisimile ex hoc etiam capite mihi fit, non ante scriptorem Tacitum illud in cuiusquam animo, aut ratione fuisse. Imò ad Tacitum refellendum respexisse crediderim Suetonium; dum, *Nec illud*, inquit, *ignoro aliquos tradidisse, Augustum ambitione tractum, vt tali successore desiderabilior ipse quandoque fieret. adduci tamen nequeo, quin existimen circumspectissimum, & prudentissimum Principem in tanto præsertim negotio nihil temerè fecisse: sed, vitijs virtutibusque Tiberij perpensis, potiores duxisse virtutes.* idque multis, grauibusque coniecturis toto illo cap. persuadet. Hoc autem vti dicebam, Tacitus redarguitur interdũ à Suetonio. quàm non temerè ego quidem referam ad Tacitum, qui æqualis fuit Suetonij, paulo tamen ante illum scripsit Historiam, facilè animaduertet, qui redargui à Suetonio Tacitum

citum non rarò alibi obseruauerit. Sed video, quid hic tandem afferre possint aliqui, Tacitum non male de Augusto persuasisse illud sibi: quippe verisimile est (vt sunt homines gloriæ cupidi) ex malo successore famam nominis sui augere eum voluisse. Itane verò, dum ad Historiæ veritatem accedere me existimo, ad historici nescio quę vaticinia, & commentationes, allidor? Ergo Historiæ fidem huc reuocas, vt non tam vera, quàm verisimilia consectando cum Poesi confundas Historiam? Et tamen hoc ipsum discrimen, cùm Historiam inter ac Poesim author sanè probabilis Aristoteles afferret, negauit, eam quæ vera & facta contexeret, Poesim esse, quæ non facta, sed factis similia narret, esse Historiam. Nec aliam ob causam Cyri vitam à Xenophonte compositam negant Historiam esse; nisi quia perfecti Regis forma sibi ante oculos posita, dum ille æquè laborat vera de Cyro, & paria veris prædicare; non ad Historiæ fidem, sed ad iusti speciem Imperij Regem regnùmque descripserit. Et verò spectasse Tacitum potiùs verisimilitudinem, quàm veritatem, vir eruditus in paucis, ac Philosophus profectò nobilis Bonamicus ante me scripserat in hunc modum: *Falsum ego quidem appello Cornelium Tacitum, quòd diuerticula quædam ad disserendum plus æquè quærat,* *secte-*

Discrimē inter Historiā & Poesim. In Poet.

Consilium Taciti in scribendā Historiā. In sermōnibus.

Port. ser. 5. de Verisim.

secteturque nimiùm umbras, verisque similia, quæ re ipsa vera non sunt: quo nihil est ab Historia magis alienum. Quòd si ad hæc addamus, neque etiam similitudinem veri solidè tenuisse Tacitum in hac interpretatione, vt suprà aduersùs illum cæterorum testimonijs Historicorum, ac ratione ipsa pugnauimus; quid superest, nisi vt ad extremum conficiamus: ad hoc hominem impulsum cupiditate docendi, exercendique quas intimè callebat artes atque argutiolas? nempe vt loco suggereret arcanum Tyranno quàm Regi aptius, esse è re famaq; Principis, si sibi deteriorem substituat; optimum factu existimauit in Augusto Tiberium adoptante eam causam mercemque distrahere, seque πολιτικώτερον opportunè venditare. Saltem (quando iam siue ex sua, siue ex aliena sententia exitiale præceptum obtruserat, dixeratque Tiberium non adscitum Reipublicæ causa) subiecisset in contrariam partem, Augustum iurasse in concione, Se Reipublicæ causa Tiberium elegisse; id quod de Agrippa eadem die adoptato non addidit, retulisset aut exercitus plausum excipientis in Gallia Tiberium, eumque antè meritis, ac viribus, quàm nomine Cæsarem consalutantis: aut eorundem militum iudicia coram Augusto ad Tiberium transferentium illud Ennianum,

Vell. li. 2. Sueton. in Tib. c. 21.

Vell. li. 2.

Vnus

Vnus homo nobis vigilando restituit rem.
subdidisset aliorum dictum de moderatione Tiberij, qui cùm septem triumphos meruisset, tribus cōtentus fuerit, meminisset complurium Augusti litterarum, quibus nihil se non sperare Tiberio comite, nihil non timere illo deficiente: in eoque vno salutem Imperij Romani positam esse testatur. Hæc saltem si ex altera parte nō omisisset, non modò æquiùs induxisset hominum sermones; non modò notam vitasset vaticinantis historici; sed crimen etiam ingenij trucis, ac deteriorem vbique partem consectantis effugisset. Quo in genere accipite illud interpretantis perperam historici documentum. *Cor. Cethego, & Vitellio Varrone Coss.* inquit Tacitus, *Pontifices, eorumque exemplo reliqui Sacerdotes, cùm pro incolumitate Principis vota susciperent, Neronē quoque, ac Drusum Germanici filios ijsdem Dijs commendauere, non tam charitate iuuenum, quàm adulatione, quæ moribus corruptis, perinde anceps si nulla, etsi nimia est.* Audio causam, audio & pręceptum: sed in illa veritatem, in hoc opportunitatem requiro. Nam quomodo id adulatione, & non potiùs beneuolentia factum fuisse putandum est, cùm alias offensionem Tiberij subire (Tacito ipso teste) non dubitauerit Populus Romanus amore Germanici, eiusque sobolis: quem amorem, fauoremque

Sueton. in Tib. c. 21. Vell. li. 2.

Sueton. in Tib. c. 21.

lib. 4. Annal.

lib. 3. Annal.

præ ſe perpetuò tulit, quamquam Liuia, Tiberioque, ac Seiano indignantibus? Nonne
Ibidem. idem Tacitus in funere Germanici deſcripſerat accenſa præter modum ſtudia hominum in Agrippinam, *illam decus patriæ, ſolum Auguſti ſanguinem, vnicum antiquitatis ſpecimen* appellantium? rogantiumque Deos, vt *integram ei prolem, ac ſuperſtitem iniquorum eſſent vellent?* quin etiam tota vrbe clamitantium *concidiſſe rempublicam, nihilque ſpei reliquum?* idque tam promptè ac apertè, *vt non meminiſſe imperantium* viderentur? Nonne *quo primùm die forum ingreſſus eſt Dru-*
lib. 3. Annal. *ſus*, inquit idem Tacitus, *congiarium plebi datum admodum læta, quòd Germanici ſtirpem iam puberem adſpiciebant*: Imò nonne laudante Tiberio pro Roſtris defunctum fi-
lib. 4. Annal. lium, *Senatus Populuſque* (vt idem inſcribit) *habitum ac voces dolentum, ſimulatione magis, quàm libens induebat, domumque Germanici reuiuiſcere occulti lætabantur?* Quid ergo Tacitum mouit, vt immemor ſui diceret, Druſum & Neronem publicis votis inſertos non tam charitate iuuenum, quàm adulatione, niſi Pronum hominis ingenium ad obtrectãdum, atque ad argutum & callidum aliquid, qua data cumque occaſione præcipiendum? Nec illud melius eſt, quod ſuprà indicaui.
lib. 1. Annal. Reliquit Auguſtus in Imperij rationario cõſiliũ: ne ſucceſſores proferre vellent Imperij

fines.

fines. Quod salutare monitum magnopere commendatū ab Historicis reperio; causamque lego apud Dionem in hunc modum: *Cùm difficulter Imperium tantum seruari posſit, periculum fore, ne plura appetentes parta quoque admitterent.* additque idem Dio, *Hoc non verbis modò, sed re ipſa seruaſſe conſtat Auguſtum: namque etſi plurima barbarorum sui iuris poterat efficere, numquam tamen voluit.* Et Augusto quidem similes Imperatores potiùs cupiebant augere dignitatem, vt ait Appianus, quàm propagare Imperium inter barbaros, gentem inopem minimæque vtilitatis. *Quorum ego,* inquit, *nonnullos vidi Romam miſſos ob id, vt se ſuaque Romanis dederent, neque Imperatorem admittentem, sed vt inutiles ſponte recuſantem. Plurimis quidem nationibus Reges ſtatuunt Romani, nihil his ad Imperium indigentes.* Vt sanè non immeritò Augustus ipse hoc consilium pluribus extollat apud Iulianum in Cęsaribus dicatque: ijs terminis impositis consuluisse se in posterum Reipub. adamantinūque reddidisse Romanum Imperium. Cuius qui deinde claustra laxarunt, magno rei Romanæ malo experti sunt, quantùm in ea admonitione prudentiæ foret, vt apud Zosimū alicubi legimus. Et tamen hariolus noster, *Addiderat,* inquit, *conſilium Auguſtus coercēdi intra terminos Imperij: incertum metu, an per inuidiam.* En quo læuum ingenuum flexit, cùm

In Proœ. Hiſt.

lib. 2. & 3.

lib. 1. Annal.

cæteri probauerint Augusti consilium, quòd nimia vastitas perinde Imperijs atque corporibus periculosa esset temperariq; meliùs ac defendi iusta amplitudo, quàm immodica posset; homo ad maledicẽdum æquè procliuis atq; aduersùs commendationem probationemque rectè factorum implacabilis; quod erat cautionis & prudentiæ, metum; quod beneficentiæ & amoris, inuidiam interpretatus est. Denique, vt exemplis, quæ alia nascuntur ex alijs, modum quandoq; faciam; mos erat Tiberio Præsides raro mutare; ac plerosq; ad finem vitæ in ijsdem exercitibus, ac prouincijs habere: adeò, vt, teste Flauio Iosepho, toto Imperij tempore id est; viginti trium annorum spatio, duos Iudæis Rectores imposuerit, Gratum Pontiumque: nec se aliter gesserit in alijs prouincijs. Caussam huiusce moris ac moræ hanc à Tiberio redditam amici sciscitantibus affert Iosephus Vespasiani familiarissimus, aduersùs quem inter precipuos Iudæorum Duces bellum gessit Nerone Principe scripsitque triginta fermè annis ante Cornelium Tacitũ. Potestates semel constitutas ideo sinere se Tiberius aiebat, vt pareatur subditis ciuitatibus: cùm enim natura omnis Magistratus ad auaritiam sit pronior, si diutius eo fruantur, satiatos lucris, segniores ad rapiendum fieri: quòd si successor immineat, non suffe-

Antiq. Iud. lib. 18.

Idẽ ibidẽ.

Tiberij Imp. resp̃osio.

ĉturos eorum auiditati prouinciales: dum decessor tantò magis spoliat, quantò minùs temporis ad hoc agendum sibi putat reliquum. Vtebaturque hac similitudine. Consauciati cuiusdam vulnera muscæ confertim ingruentes operuerant; eum quidam fortè prætereuns miseratus est, existimans languidiorem, quàm vt illas posset arcere: accedensq; propiùs parabat eas abigere. orante autem saucio, vt se sic esse sineret; quęsiuit alter causam, cur liberari ea molestia nollet. tum ille; Imò his abactis, maiorem tu mihi molestiam facesseres: nam hæ iam saturatæ sanguine remiserunt nonnihil; quòd si harũ loco recentes famelicæq; succederent, opinor, me pessimè antè affectum facilè conficerent. Quare se quoque dicebat Tiberius hac ratione consulere populis eorum auaritia & rapacitate vexatis, qui more muscarũ eos infestarent: præsertim si ad innatam cupiditatem metus accederet citò deponendi Magistratus. Quem apologum, sed modicè detortum, deq; brutis animãtibus Æsopico more conformatum legerat, credo, Tiberius apud Aristotelem in eandem sentẽtiam. Sed nugamur scilicet, qui hisce de rebus Iosephũ consulimus, quãquam litterarum ęquè, ac armorum gloria nobilem, Græcumq; Liuiũ, vt Hieronymus appellare cõsueuerat. Ipsũ potiùs Cornelium Tacitũ sagacẽ in primis ad

Apologus.

lib. 2. Rhetor.

indaganda consilia coniectorem, quid super Tiberiana cunctatione vaticinetur, audiamus. *Causæ*, inquit, *variæ traduntur: aut tædio nouæ curæ semel placita pro æternis seruauisse: aut inuidia, ne plures fruerentur: aut demum, quia vt callido ingenio erat Tiberius, ita anxio iudicio, neque eminentes virtutes sectabatur, & rursum vitia oderat: ex optimis periculum sibi, à pessimis dedecus publicum metuebat.* Proh! facundumne dicam, ingeniosumque causarum inuentorem atque interpretem, an insensum omnibus scriptorem, planeque *μισάνθρωπον*? Nam quæ istæc obiurgandi libido aut liuor est, omnia sequius accipere, totque inter causas, quas traditas vulgò dicit, hanc ciuilis probique moris vnam omittere, quæ aut sola, aut vnà cum alijs, Iosepho saltem scriptore, ac duce clarissimo ijsque temporibus propiore tradebatur? Sed quis non videt, hic atque alibi non tam Tiberij, quàm scriptoris aperiri consilia? quis non intelligit quod iam sæpiùs quæror, hisce commentis non afferri præteritorum coniecturas, sed futurorum præcepta monstrari? neque ea ad regendam humanam vitam, sed ad perturbationem tenebrasq; rebus omnibus inducendas? quis non sentit, hanc scribendi viam de industria initam siue simulatione odij aduersùs imperantes, quod speciem haberet libertatis; siue obtrectationis affectatio-

lib. 1. Annal.

Taciti ingenium.

tione, quæ pronis auribus exciperetur: siue calliditatis insinuãdæ studio, quod apud homines status sui rationibus peruersè consulentes facilem aditum inueniret, ac legis instar futurũ esset? Sed iactet se Tacitus licèt, nihil à se more odiove narrari: plerosq; sibi nec iniuria, nec beneficio cognitos describi: omnia sine ira & studio, quorum causas procul habeat, à se tradi. Etenim sicut odio, nimioq; castigandi mores studio multa dixisse satis constat: neque ipse hanc notam (quippe qui ingenuus, liberq; videri voluit) magnopere recusauit; ita adulationem ambitionẽque, fœda, vt ipse ait, crimina seruitutis, me iudice, non effugit. Accipite, si placet, atq; hic præcidam orationem meam, vnum, sed insigne adulationis exemplum. *Degebat Alexãdria Vespasianus statos Etesiarum dies, & certa maris opperiens; cùm multa miracula euenere, quibus cælestis fauor, & quædam in Imperatorem inclinatio Numinum ostensa est*. Quàm magnificè primum, atque elatè: sed videre quàm seriò, quàm sine fuco. *Ex plebe Alexãdrina quidam oculorum tabe notus genua eius aduoluitur, remedium cæcitatis exposcens: precaturque Principem, vt genas, & oculorum orbes oris excremento respergat. Alius manu æger, eodẽ Deo authore, vt pede ac vestigio Cęsaris calcaretur, orabat*. Quid ad hæc Vespasianus? attendite quàm ille non vanè & ambitiosè:

lib. 1, Histor.

lib. 1. Annal.

lib. 1. Histor.

li. 4. Hist.

Mira de Vespas. Imper.

Primò aspernari lamentantes, mox obsecratione miserorum flecti, postremò rem æstimari à Medicis iubet. Cautè enimuerò, ac sapienter. quid tum postea? Vbi à medicis pronunciatur, *Id fortasse curæ Dijs, & diuino ministerio Principem lectum; Vespasianus cuncta fortunę suę patere ratus, erecta quę adstabat multitudine; iussa exequitur. Statim cõuersa ad vsum manus, & cæco reluxit dies.* Quid vnquam humano maius, diuiniusq; tanta cum fidei veritatisq; professione narratum est? sic enim concluditur. *Vtrumq; qui interfuere, nunc quoque memorant, postquam nullum mendacio pretium.* O simplicem candidumque Scriptorem! o virũ antiquę probitatis! o fraudis ac doli ignaram animam! Et quod erat tempus opportuniùs interpretandi? qui commodior locus aut ingeniosas pauperum semper artes aperiendi, aut turpem assentationẽ Medicis exprobrandi, aut leuissimã Principum virorum de Diuinitate opinionem irridẽdi? Non me fugit hæc mira de Vespasiano ab alijs quoq; fuisse memoriæ prodita. Sed neq; etiam me fugit, solitum esse Cornelium Tacitum, quæ ab alijs simplici plerunque narratione, eoque historicè scribuntur, cõsignare litteris non fine interpretatione factorum, cõiectione causarum, exploratione animorum. quibus ille artibus si voluisset hic quoque vti, annon potuisset, & quidem verè

Adulationis arguitur Tacitus.

con-

congruenterque sibi, fauorem illum cælestem, vt ipse vocat, inclinationemque Deorum trãsferre ad præstigias Apollonij Tyanæi Vespasiano amicitia coniunctissimi? quem Apollonium ijs diebus Alexãdriæ cum Vespasiano fuisse, atque huiusmodi ludificationibus in admirationem sui conuertisse Alexandrinos Philostratus cõmemorat. Sed *lib. 5.* nimirùm Vespasianus is erat, à quo familiæ suæ dignitatẽ inchoatã esse Tacitus gloriabatur: *lib. 1 Hist.* dãdumq; aliquid fuit illius gloriæ, quæ demum in Scriptoris gloriam redundaret: vosque hoc vno exemplo docendi eratis, Adolescentes, quantùm momenti sit in ijs authoribus, quos adulationi infensos vulgò prædicant multi, in ijsque sub liberæ seueritatis nomine malignitatem amant.

Quòd si hæc assentationis accessio fiat ad reliquas eorum virtutes, quidni eos longè inferiore posthac loco habeatis, despiciatisque, non perinde quidem omnes, cùm inter acutos sanè Scriptores illorum aliqui, certè Tacitus prima cum laude numerandus sit; sed aut ad eos legendos firmato aduersùs calliditatem animo accedatis: aut penitus, si quidem Media istæc consilia plerunque nulla sunt; ab eorum amore, ac studio recedatis? Non sunt, mihi credite, Rhetores, non sunt tanti, vt simplex ista candidaque animorum vestrorum fides, iste ingenus, qualisque

viros

viros nobiles, id est, vestri similes decet pudor, tentari debeat horum fraudibus veteratorum. Habent hoc illorum præcepta, si nescitis, vt primùm nescio quo dictionis illicio legentem obtineant, & quibusdam sententiarum acuminibus haud ingratè vellicent: mox, vt sunt ad prudentiæ similitudinem facta, ad res quotidianas obuia similitudine commodè referantur, passimque in hominum corona tanquam effata Sapientiæ communicentur: demum lectione, æstimationeque in imitationem versa, alumnos suos similium exempla occultè doceant, ac breui politicæ calliditatis artifices præceptoresque conforment. Et verò è bipartita illa, quã initio proposui, classe, qui ita transiliunt Historiæ fines, vt ciuis boni nomen haudquaquam violent; saltem, si spatijs excluduntur historicorum, habent quò sese inter morales Scriptores cum dignitate recipiant. Quamquam enim rebus gestis affingunt aliqua, tamen simulacrum tacitè meditantur, ad cuius imitationem se lectores explorent corrigantque, atque idcirco quæsitis illud virtutibus expolire nituntur. Hoc modo Cyrum, quem mediocri fuisse litteratura, aut etiã nulla, Plato sensit, Xenophon, vt non ad Historiæ filum opus dirigebat, litteris perbene ac disciplinis imbutum nescio qua motus cõiectura proposuit; ne in Rege, quem

Historia nonnullorum noxia per speciẽ tradendæ prudẽtiæ.

Duplex errantiũ classis in Historia.

De legib. dial. 3.

quem Regum exemplar esse voluit, principem contempsisse partem non sine legentium detrimento videretur. At verò isti, qui per speciem tradendæ prudentiæ, secretiora quædam fallendi præcepta, fraudesque aulicas ingeniosè commonstrant, ita (odione generis humani, an obtrectationis dulcedine?) Historiarum materiam eligunt aut hominum postremos, & commentationibus suis infra postremos reponunt: aut ambiguæ, sæpe etiam honestæ famæ viros; atque eos interpretationum nescio quibus præstigijs occultè conuersos, in arrogantiæ & calliditatis exempla commutant; vt ex ijs, qui ad illos legendos accedunt, nonnulli quidem ad detestationem excitentur, plures tamen ad imitationem alliciantur, nemo eosdem mores efferat, quos attulerat. Quare nolite, per Deum, tanto cum discrimine tam leuem auram prudentiæ, tamque inciuile Politici nomen affectare. nolite æqualium vestrorum societatem, dulcemque amicorum consuetudinem, morum simulatione, importunisque suspicionibus insuauem reddere nolite generosos animorum impetus, qui vos ad plurimorum commoda, publicamque salutem ferunt, in nescio quibus priuati status rationibus lucroque planè illiberali retinere. &, quod caput est, nolite Pietatis facem, Quæ Regia via incedentibus præit,

Vtra classis historicorum peccet grauius.

præit, aliò per diuerticula pręposterę vtilitatis abrepti non sine ruinæ periculo declinare. Quantùm à vobis Religio primum pectoris humani bonum: quantùm Fides societatis humanæ vinculum: quantùm Patria fortunis ac vita potior expectant, ac flagitant: quantùm hic ipse locus: atque hoc Rhetoricæ Templum exposcit, quod Aristotelis sententia, sicut ab dominatrice omnium Politica fundatum est, ipsique olim huius Templi cultores Politici appellati sunt; ita vos à priuatis commodis exemptos ad Politicum, id est, publicum bonum conuersos cupit; tantùm efficite, ne inter hæc Annalium Historiarumq; monumenta, humanæ contemptum Fidei, ne iuris æquitatisque neglectum, ne obliuionem Religionis à Religiosis præceptoribus tanta cum vestra, iactura, nostroque dedecore didicisse videamini. Hoc ipse ad extremum (si quid gratiæ apud auditores inire nouitas potest) oro quæsoque Rhetores meos, gloriari vt possim, me primo cum ijs congressu è duobus, quæ proposui, vtrumque impetrasse: & à malorum ciuiū studio abstraxisse bonos; & à politico historicorum Senatu, bonorum suffragio historicos amouisse malos: vtrobique verò Historiam, quod erat mihi destinatum, à calumnia liberasse.

lib. 1. Rhet.

PRO-

PROLVSIO III.

An Poetæ dicendi sint obscœnorum carminum scriptores.

NOmen hodiernæ disputationis animo præcipiunt, opinor, ij, qui superiorum annorum, institutique mei recordantur. Etenim hoc mihi pridem consilij fuit, pro ea, quam profiteor, Arte, sic apud nouos auditores dicere: vt si quid illi anticipatum mentibus suis afferrent aduersùs Rhetoricæ facultatem, in ipso statim limine deponerent, ac Templum hoc Eloquentiæ securo erectoque animo ingrederentur. Id ego vt cõmodiùs certiusque perficerem, multa in vnam hanc Artem obiecta conglobatim crimina, quasi confertam hostium aciem scitè separaui, aliaque in Oratoriam, in Historiam alia, alia in Poeticam intẽtata distraxi: vt Horatiano exemplo par essem fortasse singulis, qui me imparem facilè noueram vniuersis. Egi itaque pro Oratoria primùm, ingeniumque ac iudicium, quas partes non nemo satis inclementer, atque illiberaliter Oratoribus auferebat, perpetua esse ac propria eloquentium demonstraui: deinde Magistram vitæ Historiam à calliditate politica seiunxi.

iunxi. Poesis relicta demum est, quam hodie in theatrum hoc Sapientium dabo, vobisque arbitris (Viri litterarum iuxta, ac honorum gradu clarissimi) suo illam cum hoste libentissimè committam. Separanda mihi est in præsentia à pudica & proba Poesis amatoria turpisque: imò quæ impudica est, Poeticæ nomine, in quod inuasit, exuenda, ac malas inter artes meritò collocanda. Etenim nobilissimæ facultati hoc iampridē vitio dari animaduerto: quòd eius in ciuitate nullus penè sit vsus, nisi vt numeris liberè lasciuientibus animos adolescentium pelliciat, obscœnæque aucupio voluptatis irretiat. adeò vt Philosophorum alij ex artibus ciuium bono repertis Poeticam seriò & cōstanter excluserint: alij volumina de Poetis cautè legendis audiendisque conscripserint, negauerintque inducendos in eorum opera adolescentes, nisi certis antea præceptis: quasi aduersùs venena remedijs instructi essent. Quod sanè malum adeò crescit in dies, adeò deformia & fœda carminum portenta nostra hæc ætas videt, adeò Postremi quique Poetarum lutulenti fluunt, hauriuntque de fæce; vt sanctum Poetæ olim nomen timidè iam à bonis vsurpetur, perinde quasi honesto ingenuoque viro Poetam salutari conuicio, ac dehonestamento sit. Quare, vt hac dedecoris nota, pro eo ac debeo, Poeti-

Quid Poesi obÿciāt aliqui.

Plat. dial. 2. de Repub. Plutar. de audiēd. Poet.

Poeticam liberem, non ego huic Poetarum generi obijciam operum suorum turpitudinem, eosque à scribendo infamiæ metu, aut iniecta Religione absterrebo: nam hoc ipsi à Religioso præceptore facilè expectant, ac minoris faciunt, pro ciuibus haud sanctissimis haberi, se modò Poetæ interea laudem, laurumque retineant. Sed hoc ipsum vrgebo quantùm potero, in eamque, qua dolent ac reformidant, partem ego ferrum dirigã, atque ostendam; istuc opificium, si nesciant, Poesim veram germanamque non esse, ac proinde licere illis, abiecta è capite laurea, abire Poetarum choro. Hoc autem quia intelligo nouũ videri non paucis, contraq; me esse totam, vt ipsi aiunt, nationem Poetarũ: ideo date mihi hoc, Viri sapientissimi, vt relictis in præsentia factis in speciem argumentis, vendibilique genere dicendi, noua forma orationis aggrediar seuerè causam, eamque Philosophiæ suffragio definire contendam. In quo si me maius aliquid molientem nerui deficient, ac vires, consolabor ipse me operis pulcherrimi aggressione, laudisque fortasse nonnihil, quòd primus id conatus fuerim, apud æquos rerum æstimatores impetrabo.

Ratio ac forma dicẽdi in hac prolusione.

Rem porrò totam, vt consilij mei summa facilè ineatur, ita paucis ratiocinando conficio. Poesi non licet auertere se à felicitate

Sũma huius disputationis.

ciuium

ciuium aliove tendere figmentis suis: quòd si faciat, haud videtur Poesis vsquequaque nominanda: hoc autem fine carere cùm videam impudicum Poema, quid sequitur, nisi vt (si hæc duo vera sunt) eos, qui impuris carminibus imitantur, integrè, absoluteque Poetas non esse pronunciem? Ac felicitatem quidem (vt priori loco aggrediar ad id, quod in ratiocinatione prius est) esse Poesi propositam, deduco ex eo, quòd artes, quæ exercentur in ciuitate, ita famulantur ciuili scientiæ, felicitatis humanæ contemplatrici ac præsidi, vt parem sortitæ omnes finem ad ciuium bonum pariter conspirent. Nam cùm ciuilis facultas perfectum ciuitatis statum, ciuiumque beatitudinem moliatur, idque consequi haud possit absque disciplinarum opera reliquarum; dubitandum non est, quin singulæ artium, partem huius in se muneris deriuantes, in hanc denique populorum salutem, fortunamque collineent. Atque adeò constat Poeticam, quæ vna ex hisce artibus est, in parte huius operis occupatam, laborare & ipsam circa publicam felicitatem. Sed nondum quod proposui planè confeci: ita enim statuo Poeticæ finem ciuitatis bonum, vt negem, partibus expletam omnibus, numerisque suis eam esse Poesim, quam ad hunc finem Poeta non referat. Quod ex magno vtique ingeniorum pari

Felicitas finis ciuilis facultatis.

Artium finis.

suadeo in hunc modum. Etenim Aristoteles cùm dixisset in Ethicis, artes omnes subesse Politicæ facultati, hoc est, artium Reginæ, in primis verò cæterarum, vt ipse ait, honestissimas, Militarem, Oeconomicam, ac Rhetoricam; addit, ad Policam pertinere non solùm, vt quæ in ciuitate retinendæ sint artes, quasque addiscat vnusquisque; & quatenus ipsa definiat; sed vtatur etiam actuosis, atque operum conficientibus disciplinis, eisque leges ferat, quid agere singulæ debeant, quidve respuere, ideoque ab huius scientiæ fine, fines aliarum contineri; hunc autem esse humanum bonum. Quibus ex verbis colligit bonus, vt opinor, indagator Aristoteleæ sententiæ D. Thomas, imperium ciuilis scientiæ in reliquas disciplinas magnum quidem esse, sed esse longè minus in contemplatrices ac rationales, quas in cognitione, & æstimatione rerum positas, θεωρητικὰς Græci vocant; quàm in effectrices, & vt ijdem appellant, πρακτικὰς, hoc est, consummationi operum addictas. Nam ijs, quas posteriore loco dixi, artibus Politica facultas præcipit, tum quod spectat ad earum vsum, vt vel exerceant artificium, si in rem ciuitatis sit, vel ab eo, si secus, abstineant, tum quod pertinet ad operis designationem, descriptionemque; vt faber non solùm

lib. 1. c. 1. & 2.

Quale, quãtumq; ciuilis imperium in reliquas artes.

Lect. 1. & 2. in 1. & 2. c. Eth.

gladios ac venabula fabricetur, sed ita etiã fabricetur, vti ipsa imperarit: ideoque æris temperaturam, ac teli formam modumque præscribat artifici. At verò rationalibus disciplinis ea tantùm, quæ ad earum vsum faciunt, non quæ spectant ad operis naturam iubet. Nam vt aliqui in ciuitate tradant Mathematicorum doctrinam, aliqui addiscant, Politica præcipit: vt verò de triangulo hęc aut illa concludantur, minimè præcipit. Quæ me dicta Sapientium compellunt, vt ita mecum fortasse non inscitè ratiociner. Si scientia ciuilis exercet imperium non solùm artis vsum imperando, sed sæpe modum operis definiendo, seque in ipsa artis præcepta insinuando; dominari dicenda est in naturam artis, eamque sic regere, vt ars non in aliqua re externa, sed in se ipsa, naturaque sua à præscripto Politicæ pendeat. Quare si, quod hæc artium domina statuit, artifex non seruet, hunc non ciuem modò malum, sed malum quoque artificem appellabo, quia in ipsa artis suæ natura peccantem deprehendo. Iam verò cùm Rhetorica principes inter artes numeretur ab Aristotele, quibus, vt Magnus Aquinas aiebat, non modò vsum artificij, sed modum quoque in vsu Politica dirigit: profectò si Rhetor contra huius imperantis scientiæ præceptum aget, in artificio illum suo

Poesis quo modo Politica subiecta.

peç-

peccare, atque adeò imperitè, ac perperam exercere eam, quam profitetur, Rhetoricam affirmabo. Phrinicum Poetam (vt scribit Herodotus) quòd Miletum captã, euersamque Athenis dedisset in theatrum, atque à spectatoribus ægrè ferentibus amicorum cladem lacrymas vbertim elicuisset; Atheniensis Magistratus mille drachmis multauit, quòd importunè refricuisset domesticum malum: addito interdicto; Ne quis in posterum eam Tragœdiam referret. Hoc scilicet edictum, imperiumque Magistratus in Poeticæ vsum, atque exercitationem fuit. Perge: præcipit sub Politici persona in libris Politicorum Plato, vt Poetæ melioribus addicti peiorum exempla ne putidiùs consectentur: neve vnquam voluptuosam lasciuire Musam suis in carminibus patiantur, ne fortè voluptas in ciuitate pro lege, ac ratione dominetur. Præcepta hæc, vt video, temperant imitationis modum, artemque Poeseos intimam moderantur. fac Poetam huic imperio non parere, fac amatorio imitantem carmine lasciuire; facies etiam imitationis hunc suæ præcepta violare. Atqui imitatio Poeticæ natura est. ita sanè. quo ergo modo cum imitatione non bona, Poesis ac Poeta non malus sit? Quare liceat mihi rem conficere cum Platone, hoc est, viro non paulo ijs, à quibus libenter abeo, sapien-

lib. 6. in Erato.

Pœna Tragici Poeta.

lib. 10.

In Gorgia. tiore: qui cùm copiosè dissereret, vsum Rhetoricę non esse in ciuitatibus admittendum, nisi vt ciuium animos informet ad virtutẽ; Qui *aliter*, inquit, *vtitur arte Rhetorica, quàm vt ciues meliores efficiat, is Rhetorica non vera vtitur, sed adulatoria quadam arte.*

Quid dicere aduersũ hæc aliqui possẽt. Sed videte, quàm amicè cum hoc Poetarum genere congrediar: adero caducæ, prolabentiq; eorum causæ, quodq; illis fulcimẽto sit, mihi certè haud nihil negotij facessit, simpliciter aperteq; monstrabo. Dicent homines non illiterati, duplicem esse arti propositum finem, alterum propinquum adnexumque rei; remotum alterum ac separatũ: *Duplex artis finis.* à priore pendere artis naturam, posteriorem sine artificij iactura negligi posse. Ad *Felicitas quantùm spectet ad Poesim.* hæc disputabunt, ciuium felicitatem finem esse quidem Poeticæ, sed extrarium communemque cum alijs, ideoque si hic finis nonnihil violetur, non continuò artem perire, quæ in imitatione demũ sita est. Quid enim? si viuo, ac spirante opere obscœni quidquam *Exemplũ pictoris.* pictor expresserit, num quod vitium est hominis, in artis vitium præposterè transferamus? cùm potiùs, vbi hæc incurrunt in oculos, dolere soliti simus, tantùm artis tam prauè esse locatum: quodq; de collusoribus dicere consueuimus, Optimum quemque aleatorem, pessimum esse, id traducere ad hoc genus artificum possimus; quibuscum agi-

agitur eò miseriùs, quò feliciùs quod volunt, effingunt. Quod si hæc in picturam cadunt, ostenduntque, huic arti nihil obesse dominatricis scientiæ finem, quo minùs vel impudico in opere artificium pingendi videamus, atque etiam probemus; cur, obsecro, in Poesi, quæ picturæ germana est, hoc idem tam religiosè, aspereque negabimus? Hæc isti si pro se dicant, ita me contrà respondentem audiant. Ciuium beatitudinem non sic esse per me Poeticæ finem, nec ad eius naturam tam propè accedere, quin mea sententia, propiùs multò accedat imitatio actionis humanæ, quæ finis Poeticæ intimus, ipsaque natura est. Id enim artibus est solemne, vt quod artifices moliuntur, id fermè finis earum sit. atque vt domus architecti, & signum sculptoris est opus pariter ac finis: ita Poetis vtrumque præstat imitatio. Sed nego quamcumque imitationem satis esse ad Poesim; eamq; solùm seligo, quę ad morum honestatem, ciuiumque bonum aliqua ratione conducat. nisi fortè quidquid ludiones comminiscuntur in foro circulantes: quidquid hariolantur erratici homines, incolæque sordentium ganearum: quidquid vmbræ potentiorum, mimique atque ærusçatores meri mentiuntur; id continuò interpretari velimus artificium, imitationemque Poetarum. Nam si quælibet imi-

Poesis picturæ germana.

An qualibet imitatio sit finis Poeseos.

tandi ars, quæque rationem virtutis habeat nullam, seriò ac solidè Poesis est, cur exerceri hanc imitationem sine præcipuo Dei afflatu negant sapientes viri? tantæne molis est imitari mores hominum (quod tamen à natura insitum esse hominibus, vel à pueris ait Aristoteles) vt inter cęteras artes hęc vna præstare operam suam sine Deo comite non possit? quasi verò, quemadmodum in scena cùm arduum quid, implicatumque suboritur, induci è machina Deum ad nodi explicationem videmus; ita cùm egeat vbique peculiari præsentia nutuq; Dei Poetarum ars, munus hoc imitandi per difficile esse, humanoque maius ingenio fatendum sit. Res *sacra Poeta est*, inquit Plato, *neque canere priùs potest, quàm Deo plenus.* Audio: sed quid tam præsenti ope Dei opus habet Poesis? vnde hæc tam constanti sapientium consensu de hac arte dicuntur? blandirine voluisse Poetarum nationi hominum seuerissimos credendum est? an potiùs ostendisse, idcirco egere Deo in primis imitantem Poetam, quia fabularum inuolucris commentisque magnum quid omnino moliatur, atque ad rem inter humana maximè diuinam, hoc est, ad virtutis amorem, exercitationemq; mortales exsuscitet? Scitè ac verè Socrates comparare cum annulis, orbibusque Poetas solebat: quòd sicut

In Poet.

Dei afflatu cur egere dicitur Poesis.

In Ione.

Apud Platonem in Ione.

ma-

magnes, dum ferreum ad se annulum trahit, vim quoque cum illo communicat, vt annulos alios atque alios arcanis nexibus abducat; ita medius inter Deum & homines Poeta pertrahere nequeat ad se hominum animos, ni priùs ipse tanquam annulus à magnete, hoc est, à Dei Numine commotus raptusq; sit. Quare ne telum ab aduersarijs intortū fuga declinauisse videar; agnosco duplicem illum quem separarūt in arte finem: vtilitatem nō nego remotum quid esse: imitationem non inficior esse eam, ex qua sit Poesis æstimanda; sed ipsam imitationē aio æstimandam aliunde, hoc est, finem hunc intimum ab eo extrinseco pendere, imitationemq; vtilitate metiendam esse. Quid enim? (liceat ita mihi ratiocinari) Architecto finem præfigimus ædificationem domus: num propterea ex incolarum commoditate, qui finis est eidem artifici paulò remotior, ædificationem non æstimamus? num, quia extrinsecum quid est, id propterea negligit architectus? an potiùs tanti facit, adeoque ab hoc extrinseco temperat ac regit intimum illum finem, vt de exædificanda affabrè domo non aliunde magis quam ex apto habitantium vsu consilium capiat? Ita profectò se res habet. sic licèt extra imitationem, id est, finem Poeticæ intimum, ea quam dicimus vtilitas, inde tamen ipsa

Architecti & Poetæ par ratio.

pendet imitatio, adeoque pendet, vt non sit integrum Poetæ illam pro libidine conformare absque vlla vtilitatis ratione: sed eam tantummodo ad artificium suum sine vlla exceptione pertinentem tractare debeat: quæ ciuitatis ad bonum pro ea, ac potest, ratione conspiret: quæ auditorum animos ad virtutem informet: cuius denique author impulsorve Deus (vt multis affirmat Socrates) videri possit. Quod si non quælibet imitatio id habet, sed impura est ipsa morum virtutumque pernicies, atque adeò referri nequaquam potest in Deum conditorem, suasoremve, constat, opinor, Poesim fœda in imitatione lasciuientem falli, labique, atque ab artis suæ semita delirare. At in pictura vel obscœna pictoris artem admiramur. Esto: num idcirco bonum in ea rerum expressione pictorem dicimus? Transfer, obsecro, mentem ad Medicorum artem: inde fortasse sanius feres de pictore iudicium. Nicias, qui Pyrrhi valetudinem regebat, Fabricio Consuli Romano clàm spospondit, se per speciem curationis erepturum Regi vitam, & Populo Romano grauissimum bellum. non ille quidem auditus est, nec facinus patratum. Sed finge Niciam adornasse pharmacũ, propinasse Principi, necem intulisse. agedum, agnoscisne in eo medicamento peritiam artis? qui po-

In Ione.

Plut. in vita Pyr. & Gell. lib. 3. c. 8.

An Medicus in conficiendo propinandoq; veneno bonus sit Medicus.

tes negare? cùm, nisi medicinam probè calluisset conficiens eius non fuisset Nicias. Neque mirum videri hoc debet: quisquis enim ex herbarum succorumve sciẽtia nouit ęgris corporibus opem afferre, nouerit etiam ex eorundem cognitione integris ac sanis interitum creare necesse est. Quid ergo? Niciam ita meditamenta tractantem, bonumne Medicum, seque medicè gessisse affirmabo? ego id quidem negabo strenuè, & mecum, vt puto, ratio negabit. Etenim cùm Medici finis sit corporum sanitas, eius gratia ille debet herbarum vi potestateque vti, nec aliter succos ac pharmaca tractare, aut medicamenta conficere, quàm vt regendæ valetudini, leniendisque morbis opem adhibeat. quod si secus faciat, ac medicamenta, contrà quàm finis artis præscribit, vsurpet; non modò peccat vt Nicias, improbique ciuis ac proditoris personam gerit; sed vt Medicus, cuius est sanitatem curatione quærere, planè peccat. Quare in Nicia ita peritiam medicæ artis agnosco, vt tamen eum boni partes Medici peregisse etiam atque etiam negem. Multo etiam negem magis, si quidquid nouit, eò conferat, vt nulla ad salutem, omnia ad perniciem apta medicamenta conficiat: idque sui iactet operis, id muneris profiteatur, pestem vbique spargere, cuncta venenis inficere, depopulari ciui-

Per causa reliquarũ artium. ciuitates, moliri exitium generi humano. Quid? nonne hoc ipsum valet in omni genere artium? agricolam nemo dicet agricolationis præcepta seruare, qui mala educet gramina pro salubribus: & nauta qui bonus appellabitur, qui nauem scientissimè regat, sed in scopulos dirigat? Neque de pictore, vt eò redeat, vnde abijt oratio diuersè pronuncio. *De pictoris exemplo.* Expressum aliquid obscœni dum cōtemplor in tabula, agnosco in ea scientiam pictoris, qui illa oculis simulacra scitè subiecit: at gessisse illum se, vt decebat pictorem bonum, profectò affirmare non possum. Nam cùm dirigere expressionem rerum debeat pictor ad voluptatem, hominis inquã bonum, hoc est, rationi consentaneam (huc *lib. 2. Phys.* enim spectare artes, vt vitam hominis perficiant, ideoque inseruire Politicæ ciuium bonum vniuersè molienti satis iam ex Aristo- *lib. 2. Eth. cap. 2.* tele demonstratum est) cumque ille turpium figuratione simulacrorum eam non tam hominis quàm belluæ voluptatem, quauidelicet nulla est animo capitalior pestis ac præsentius venenum, adornet; illum ego non modò ciuem non bonum, sed artificem quoque non benè, neq; ex præscripto artis expressione vtentem, atque adeò neq; se vt pictorem bonum præstantem meritò nominabo. Hac igitur lege modoque si de Poeta disputem, videtis qua illum ratione pictoris

etiam

etiam præiudicio dannare possim. Sed aliud est, in quo longè quàm pictoris artem, grauiùs peccare Poetæ imitationem duco, si à præscripta sibi honestate declinet. Est enim Poesis in artium choro pars & ipsa Politicæ facultati subiecta, & eiusdem prӕterea facultatis instrumentum, hoc est, tum decus, tum præsidium ciuitatis. Vtraque res peculiari quadam ratione consentire cùm Politicæ fine supra cæteras artes Poeticam cogit. Etenim vt de priore dicam, præter eã causam obligationemque, qua singulæ artium obnoxiæ sunt, vt opus suum referant in publicum bonum; priuatus quidam Politicam inter, & Rhetoricam nexus intercedit, quòd nimirùm, vt ait bis teruè in Rhetoricis Aristoteles, ars Rhetorica ex Analytica, Politicaque composita sit. Quod si ita est, finis Politicæ non iam planè remotus, aut alienus, sed adnexus Rhetoricæ cognatusque videri debet: quare multò altiùs, quàm cæteræ artes, in se ipsam Poesis peccabit, si peccet in Politicam: maloque quasi intestino implicita à Politicæ fine deficere impunè non poterit, quin ipsa se distrahat, destruatque. Iam verò (quod posterius est) eiusdem ciuilis adiumentum veteres agnouere Rhetoricã: credo, vt docet Plato in Alcibiade, quia leges, mores, ac cætera, quæ è re ciuitatis sunt, hac administra ciuibus suadentur: idque aut pro-

Rhetorica Politica soboles.

Et eiusdẽ instrumẽtum.

Dial. 2.

probabilibus ad fidem inuentis pręstat Orator, aut excogitatis in speciem figmentis Poeta molitur. Atque, vt de Poesi quidem seorsim loquar à Rhetorica, disertè profuséque docet Plato, legum latores eò Poetis vti, vt iuuenum animi carminibus deliniti legibus obsequantur. In quam sententiam copiosè differitur à Strabone, Philosopho in paucis nobili, & vt ferebat aureum Augusti seculum, in Poeticis apprimè intelligente; ostenditurque, ciuitatum ac legislatorum fuisse vetus institutum fabulas adhibere Poetarum ad hominum mentes suauiter efficaciterque permouendas. Atque huic operi excogitata esse poetica figmenta alicubi demonstrat Aristotelis testimonio, Aristoteli non impar ingenio D. Thomas. Quod si ita est, si Poesim inseruire solitam accepimus ciuili facultati, atque huic potissimùm rei natam; profectò finem Poeseos interpretari eum debemus, qui ciuili, cuius adminiculum est, operam accommodet ad σκοπὸν attingendum. Nemo enim aliter animo concipit instrumentum, quàm quod vsui esse queat artifici quidpiam molienti. Ergo si qua in medium prodeat imitatio, quæ non modò non obsecundet huic fini, atque ad felicitatem non impellat, sed impedimento magnopere ad illam sit, reuocetq; strenuè à publico bono, hæc nimirùm neque instru-

Dial. 2. de legib.

lib. 1. Geogr.

In epist. 1. ad Tim. c. 4. lect. 2.

Instrumēti natura.

instrumentum Politicæ, & quod inde sit, neque Poeseos absolutum numeris omnibus artificium dicenda erit. Negabunt Philosophi bonam esse artem effectricem habenarũ ac fræni, quæ frænum ita fabricetur, vt eo ad cohibendum frangendumque belluæ impetum equestris vti non possit. Ita sanè artẽ, quæ sic imitationem concinnet, vt ea inseruire Politicæ nequeat ad frænandos regendosque hominum animos, numquã ego perfectè, atque absolutè Poeticam nominabo. Quod si quamcumque versu imitatricẽ artem isti Poesim liberaliter appellent, facilè à me vt volent, impetrabunt, vt illos ea quidem ratione Poetas vocem; modò constet, istud (quantum quantum est) artificij genus, inter artes meritò ac planè recipi nõ posse: quando eius ducta facultatis, sub qua artes reliquæ militant, ad ciuium felicitatẽ minimè conspiret. Sed non tam parui æstimo Poetarum laborem, vt eum mimi scurræque persimilem quibuscunque imitandi limitibus definiam, quin potiùs, cùm animaduertam à priscis dicendi magistris nullam Poetarum artem cognitam esse, nisi quæ ad felicitatem finemque ciuilis dirigatur, quæ sit propago ciuilis, ex eaque conflетur, quæ ciuilis sub fine comprehensa eiusdem quoque adiumentum sit; enimuerò concludere mihi posse videor haud temerè: eos, qui impositam

sitam sibi à ciuili personam turpiter abijciunt, artem quoque abijcere Poetarum, aliamque propemodum inducere, quam ipsi suo arbitratu cudunt, quamque magno ciuitatis malo, magna artis quam profitentur iniuria, magna ingenij (siquid habent) peruersitate, maximaque pernicie, sua Poesi pro vera germanaque supponunt.

Poesis impura an aptaciuiũ felicitati.

Dixi de altera argumenti ac disputationis meæ parte: ostendique, Poesim propositum habere finem, ciuium felicitatem, ad quam nisi fabulis se suis referat, non sit ea, quam sincerè atque integrè quærimus, ars imitandi. Superest vt demonstrem, ineptam in primis esse huic fini impudicam Poesim: quod è duobus initio propositis alterum, mirum in modum Poetas nostros sollicitare, ac torquere possit. Dabunt enim illi consilium esse Poeticæ, vt ad beatitudinem dirigat, sed negabunt aberrare ab hoc signo ea Poemata, quæ impuros hominũ mores imitãtur: tuebuntur se veterum exemplis, quorum si numero pugnent, vt ipsi sibi præcinunt, vicere. neq; descendent ad Pedarium quemque Poetarum. summa eorum capita, ipsum poetici Senatus Principem Homerum inuadent: huius exemplum lasciuientis, vt aiunt, paulò festiuiùs, genioque ac voluptati liberaliùs indulgentis adducent: laude se, nedum venia, dignos prædicabunt, si huius

Quid sentiãt aliq.

vesti-

vestigijs sedulò insistant. Postremò confidentissimè loquentur, malle se cum Homero peccare, quàm cum alijs bene sentire. Ridere soleo, Auditores, cùm homines video ab Homeri virtutibus, quibus vniuersa illius Poesis abundat, strenuè declinantes; si quid verò si irrepsisse videtur in eam vitij, auidè arripientes: venitque in mẽtem, quod de Aristotelis discipulo nescio quo in veterum monumẽtis legi. Hic cùm audire in turba cœpisset Aristotelem, vidissetque præceptorem inter loquendum balbutire, homo egregiè stolidus id sibi imitandum vnicè duxit: neglectisque, quæ diuina tradebantur de Philosophiæ præceptionibus, satis se Aristoteleum fore existimauit, si balbus fieret. quid multa? per annos iam aliquot inter Peripateticos versatus domum venit promissa more Philosophorum barba, totusque ad balbutiẽtis similitudinem factus. Domestici, veste ac barba Philosophum interpretati, expectare primùm quid tandem præceptorum ferret à Lycæo: mox vbi illum trepidare identidem lingua, atque impedita oratione subsistere: eaque se quasi nota Peripateticum venditare animaduertunt; nimirùm alij ludere Philosophi ingenium lepidissimi, risuque emori: alij hominis amentiæ apud se misereri, aut etiam stoliditatem ineptissimi capitis palàm stomachari: inter

Plut. de adul. & am. internosc.

Aristoteles balbutiens.

Ridicula imitatio.

quos

quos frater acerbiùs paulo cõmotus; Istuccine, inquit, est Sapientum octaue, quod ab Aristotele domum reportas, vt cùm ad illum eloquens profectus sis, elinguis ad nos atque infans redieris, quodque tibi vnum supererat hominis, sermonem amiseris? Huic ego non dissimiles illos existimo, qui ad Homeri Poetarum magistri carmen accedentes, cùm ex eo ad omnem virtutem inuitamenta possent accipere, diuina hæc omnia (vitione humani ingenij ad deteriora procliuis, an quia rebus ipsi melioribus impares sint?) oscitanter ac stolidè prætereunt, nec magnopere laborant, illustre vt aliquid ac memorabile inde mutuentur; vbi verò impuræ nomen voluptatis sonat, ac pinguiori non tam Minerua, quàm Venere dictum quid vident; illuc homines voluptuarij adhinniunt rapiunturque: in id animum calamumque repentè accommodant: illius imitatione Poetas iam se, ac (si Diuis placet) Sesquihomeros scilicet effectos arbitrantur. Verùm, vt quam isti seu gratiam, seu veniam ex Homerica imitatione quærunt, quodque culpis suis confidenter obtendunt Principis Poetæ nomen, extorqueam aliquando de manibus, eosque specioso hoc patrocinio denique denudem; nego Poesim Homeri, tum quæ Achillis iram, tum quæ Vlyssis reditum comprehendit,

Imitatores vitiorum.

An Homeri carmen amatoriè scriptũ sit.

dit, amatoriam Poesim appellari posse: nego ex octo & quadraginta eius libris vel vnum amatoriè scriptũ esse; negò tot inter Heroas virosq; fortissimos aliquem reperiri amoribus implicatũ, eamq; ob rem aut arma posthabentem, aut ciuilis officij quidquam detrectantem. Magnum est, quod dico, Auditores: sed quàm non temerè dicam, quæso, vt adhuc fecistis, attẽdite. Etenim, quòd ab istis viderem me quotidie Homerico exemplo deterreri, statui vtrumq; Poetæ volumen ea gratia recognoscere. Sumo Iliadem in manus, ac lubricos primùm suspectosq; mihi locos, mox etiam reliquos percurro. Principio ad Chryseiden accedo, interprete Calchãte, restitutam patri ab Agamemnone. Mentionem amoris puellæ in Imperatorem, aut huius in illam, nullam video. Adhæc, iussu Agamemnonis nõ amantis, sed vlciscentis, Achilli Briseis abstrahitur, deportaturq; ad Agamemnonem, quo loco lego iratũ sanè Achillem, quòd se contemptũ luce palam animaduerteret insolẽs iniuriæ vir: at amatoriè dolentem, iacturam captiuæ pulcherrimę commemorantem, beneuolentiæ in illam suæ argumentum aliquod promentem ne vno quidẽ versu litterave lego. Præterea multo pòst recõciliatus Agamẽnoni Achilles, plurimisq; ab eo muneribus atq; ipsa etiam Briseide donatus, non modò ad subitum puellæ conspe-

Ilias examinatur. Chryseis & Agamẽnon. Briseis, Agamemnon, & Achilles.

ctum nihil præcipitanter, aut impotenter agit, non modò signum aliquod amoris, aut certè desiderij ex absentia non ostendit, sed (videte Herois continentiam, ac Poetæ decorū) Patrocli amicissimi capitis nece perculsus, ne hospitum quidem officijs excipit redeuntem, imò nec tantisper eam alloquēdi, aut denique salutandi moram facit. Pergo ire ad alios Heroas, Ducesque Troianos æquè ac Græcos: omnia occupata reperio belli consilijs, armorumque tractatione, nihil aut in horum castris, aut intra illorum mœnia relictum amorum insaniæ nugisque.

Odyssea expenditur. Ergo deposita Iliade, transfero me ad Odysseam. Adeo primùm ad procorum turbam, tum ad Calypso Nympham, dein ad Phæacas, mox ad Circen, iterum, ac sæpiùs ad procos, & Penelopen: nam hi potissimùm loci subolere aliquid videbantur.

Proci & Penelope. Apud procos multa pugnaciter, ac superbè, vti competitores solent: at incontinenter impudiceque riualium more in Penelopen oppidò nihil: imò nec verbum vsquam lego ad blāditiam, nedum ad impudicitiam inclinatū.

Calypso & Vlysses. In Ogygia Calypsus insula verecundè atque hospitaliter omnia proponūtur; si vnam excipias querimoniam Nymphę Deos incusantis, quòd ab se hospitem inuidentes abstraherent: id quod tribus aut quatuor versibus absoluitur.

Nausicaa & Vlysses. Apud Circen, atque Nausicaam

Phæa-

Phæacum Regis filiam nulla eſt amorum, nulla illecebrarum mentio. Rurſum ad procos redeo domi Penelopes diuerſantes, eiuſque nuptias certatim, ac pertinaciter expoſcentes: & tamen in re planè amatoria adeò nullę amantium preces, nulla depereuntium ſuſpiria, nullæ delirantium lacrymulæ viſuntur; vt profectò, quantùm leuia hæc atque nugalia plerique hodie Poetarum accerſere ſolent vel inuita, tantùm ille ſponte oblata ſedulò declinauiſſe videri poſſit. Quid verbis opus eſt? Reliquum carminis abſoluo: reſumo Iliadem, Odyſſeam repeto, percurro omnia vtrobique cum cura. Illic præter Iunonis fraudem pellicientis maritum Iouem ceſto Veneris; hic præter Demodoci cantilenam de Venere, ac Marte Vulcani dolo deprehenſis, quæ tamen multis allegoriæ vtcunque ſunt: cæterùm in libris octo & quadraginta, in tam multis varijſq; figmentis nihil intemperanter, nihil in amore confidenter, imò nihil amatoriè factũ dictumve comperio. Enimuerò tunc ego Poetæ ingenium ac verecundiam exoſculatus (fatebor id, quod res eſt, Auditores) imperare mihi non potui, quin amore in illum pariter, atque indignatione in ætatem noſtram, in hunc fermè modum exclamarem. En noſtri ingenio tam prauo, quàm turpi, Poematis particulam condunt ferè nullam, quam

Circe & Vlyſſes.

Quid demũ amatorij videatur eſſe in Homerica Poeſi.

Homeri laus & aliquorũ execratio Poetarũ.

amatorijs fabulis ad ſtomachum vſque non inficiant, ſimulq; titillantium illecebris voluptatum non emolliant mares animos, ac lenocinantis vbiq̃ue Veneris interiectu omnia non infament: cùm tamen Poeticæ parens tanto in opere, perq̃ue omnia humanæ vitæ munia deſcripto, tot inter commenta fabularum, in ea præſertim perſonarum ciuilium bellicarumque varietate, qua nullam penè mortalium conditionẽ imitando poſthabuit; tam caſtè decenterque Poeſim per omnia deduxerit, vt Condendi Poematis ſimulacrum, cùm pacata in re, tum in turbata docere poſteros voluiſſe videatur. Et mihi iſti mentionem Homeri facient, eiuſq̃ue exemplo tuebuntur labes ſuas, atque in plebeio ſpurcoque carmine, Homeri, hoc eſt, ingenioſiſſimi, caſtiſſimique Poetæ nomen ementientur? à cuius ſapientia tam longè abſunt, quàm propè ad eiuſdem verecundiam non accedunt. At Homerum, inquiunt, de Ioue, deq̃ue alijs Dijs obſcœna nonnulla ſcribentem imitari quis vetat? O homines ſordium hirudines? imò ò ſordes ipſas, & fœculam Poetarum? Vetat inquam pudor, cuius tranſilire fines numquam licet: vetat ipſe propemodùm Homerus, qui cùm in hominibus quorum facta canebat, nihil huiuſmodi ſit vnquam auſus, oſtendit quid neceſſarium factu iudicaret, ac ſimul

mul

mul credibile reliquit, quæ semel bisve de Dijs ea ratione commentus est, se allegoriæ videlicet inuolucris occultasse: quamquam ne allegorias quidem huiusmodi tradendas adolescentibus Socrates admonebat, vetat denique, si cætera deessent, Homero non paulo maior Plato, qui cùm reprehenderet in Politicis Poetarum opera, quæ ciuitati, quam ille tanto studio fundabat, perniciosa essent: cumq; ad Homeri Poesim accederet, eamque impensè & cunctanter expenderet, vbi in Deorum amores atque discordias incidit; noxios enimuerò Reipublicæ huiusmodi sermones queritur, in ijsq; Homerum non solùm ciuis non boni, sed mali etiam Poetæ, suaq; in arte peccantis sustinere personam docet. Quòd si hoc, quantulùm est vitij, non tulere in Homero sapientes, quid in ijs faciant, in quorum carminibus si quid boni est, hoc ipsum est, quod in Homero est mali? Quare cogant isti rursum copias suas, qui paulò antè & numero, & dignitate Poetarum tantopere gloriabantur, & non modò amplissimum lectissimumq; Latinorum agmen Lucanum, Statium, Silium, Flaccum, Heroicos propè omnes; sed carminis vtrobiq; Principes, apud nos quidem Virgilium, apud Græcos verò in tribus summis generibus Epico, Lyrico, Tragico, Homerum, Pindarum, Euripidem strenuè

Apud Plat. dial. 2. de Rep.

Præcipui quique veterũ Poetarum pudicè scripserunt.

Dedecus aliquorum Poetarum.

nobiscum facere, atque Ethnicos scriptores inter ea superstitionum inquinamenta educatos aduersùs Christianos Poetas apertè pugnare pro honestate cultuque pudicitiæ (ò vulnus à quibus minimè decuit inflictum Religioni nostræ) tandem aliquando intelligant, fœditatesque suas Ethnicorum saltem exemplo castigent.

Asylũ impudica tuẽtium. Sed audio, quid isti respondere plerunque solent: Ea, quæ ab se turpia, & inhonesta narrantur, non perinde narrari, quasi proponantur ad imitandum; id enim extingueret Poetæ finem, qui cum consilio moderatricis vrbium facultatis, publicaque vtilitate consentire debet; sed eò afferri, multumque in ijs conscribendis operæ adhiberi, eorum vt turpitudine deprehensa faciliùs euitentur. Vt enim virtus si Poetæ in carmine viuat, oculisque cernatur; mirabiles sui amores excitare solet: ita vitium (quæ pars est altera sapientiæ) suis si coloribus exprimatur, si vt est fœdum ac sordidum, prodire cogatur in scenam; absterreat profectò contemplatores sui, & in odium pariter, fugamque conuertat necesse est. Scio hoc asylum esse eorum, qui obscœna componunt: nempe huc illi se subita proripiunt fuga, quoties vrgentur: quòd intelligant, quamdiu obtinent hanc arcem, tamdiu se posse vitiorum familiam abundè alere, ac splendidè etiam tue-

tueri. Verùm si hæc impurè atque intemperanter admissa, ea gratia narrantur vt euitentur, primùm cur, obsecro, Heroi ac Principi viro affinguntur, qui carmine proponitur ad imitandum cæteris? Deinde, cur ad hasce oris improbi nugas, quas indicasse, idque rarenter, plus nimio foret, isti tam libenter, tam crebrò, tamque diu, atque otiosè reuoluuntur? hæc enim duo sunt, quę mihi suspectam reddunt istorum sapientiam, qui obscœna versu tractantes, profuturos se generi humano putant. Age igitur: nego, istæc intemperantis argumenta voluptatis in Heroe, primarumque partium, aut paulò illustrioribus personis, quæ plurimùm valent ad exemplum, de industria exponenda esse. Etenim ignosco Historiarum scriptoribus, si nōnumquam flagitia Principum describant, quando eos referre, vti res gestæ sunt, lex operis sui cogit: quamquam ne ipsis quidem fas fuerit sic ea describere, vt ad imitationem pellicere videantur. at is, cui perampla fingendi libertas est, cùm possit in lucem edere pulchrum, honestumque simulacrum; qua ratione excusetur, si vitio suo pro homine monstrum pariat? At Poetis, inquiunt, fingenda sunt verosimilia: dumque conformant Heroem, hominem denique conformant, à quo humani nihil alienum est. Audio: sed Heroem excedere

Duplex telum in eos qui turpia narrãt vt euitentur.

Primum telum.

Historicis præscripta lex narrandi.

Quid Heros sit.

vulgarem hominum conditionem à similitudine veri non abest: imò accepisse mihi videor, medium quid olim fuisse inter Deos, hominesque Herois nomen: quare si hunc homine maiorem, si nullius impudicitiæ cõpertum, si ab omni prorsus obscœnitate alienum Poeta proponat; nihil contra veri speciem, artisque decorum peccat: peccat autem, si cuiusque hominis planè similem, ijsdemque ineptijs, quibus mortalium plerique capiuntur, impeditum facit. certè in eo (quod hic quærimus) peccat, quòd cùm integrum ei sit abstinere ab ijs; omnemque ab Heroe suo turpitudinem procul habere; dum impudicè quid factum ei affingit, occasionem alijs adornat, vt in eo, quem fortitudinis aut prudentiæ laude præstantem sibi ad imitandum proponi à Poeta intelligunt, hoc quoque vitium cum cæteris permissum facinoribus imitentur. Euripidem in iudicium capitis vocatum refert Aristoteles; quòd in fabula versum ediderit:

Euripides in iudiciũ vocatus.

In Hippol.

Ἡ γλῶσσ' ὀμώμοχ', ἡ δὲ φρὴν ἀνώματος.

Iurata lingua est, animus iniuratus est:

titulumque accusationis fuisse, quòd Euripides doceret populum peierare. At quomodo? tantumne præceptorum vno in versiculo fuit? nempe sententiam hanc Poeta tribuerat personæ, quam quia fabulæ caput inducebat in scenam, virtutesque in ea multas

effin-

effingebat; visus est vnà cum eius virtutibus hoc quoque peierandi vitium populum docuisse: ideoque impietatis reus ludicro pro carmine ad pœnam seriò expetitus est. & tamen ab eo iudicio expedire vno se verbo poterat Tragicus, si dixisset, id à se vitij loco, vt fugeretur, adductum esse. Sed nugas meras agimus, dũ huc reuoluimur. Omnia in Principe viro exempla sunt: crediturque docere, quod Princeps agit. quare Qui turpia agentem inducit, inuitat. Atque hinc est, quòd summus Poeta non modò Achillem, hoc est, princeps fabulæ nomen, sed Agamemnonẽ, Diomedem, vtrumque Aiacem, Hectorem, Æneam, ac reliquos illos Martis Proceres ab omni obscœnitate, atq; amantium intemperijs vbique separauit. Quin etiam, vt ab ea suspicione turpitudinis eximeret Agamemnonem, in quam videbatur induisse se, quòd ereptam Achilli Briseiden diu in suo tabernaculo habuisset; iurantem inducit grauissimum iusiurandum Per Iouem, Terramque & Solem, atque Erynnes peierantium vltrices; ab se restitui puellam planè intactam illibatamque, atq; eius rei Deos Deasque omnes, quibus curæ sunt hominũ periuria, testes esse. Vsque adeò Poetæ sapientissimo cordi fuit integritas suorum Ducum. Cùm tamen isti hoc tempore, qui se populo venditant Homeri sobolẽ, dũ nouos mundo Achil-

Homerus quã cautè Heroas suos separauit ab omni obscœnitate.

Dij vindices periurij.

Achilles atque Iliadas pariunt, Heroas suos, Duces, milites, castra, prætoria, campos, omnia mulierculară amoribus impediant, vixque strenuum aliquem bellatorem carmine describant, quin hac insania laborantem atque à Martis ad Veneris signa transfugientem inconstanter ac fœdè commententur: hoc est, quin plurimis augmentis paria doceant atque magnis exemplis ad extremum turpitudinem persuadeant. Neque tamen ignoro, hæc magna virorum capita non leuibus & ipsa culpis obnoxia turpiter aliquando cecidisse. Sed vt hæc innocenter audiantur, non incomitata, & absque nota referenda sunt. ex vna enim parte improbet ea auerseturque Poeta, atque ita stomachando despiciat, vt si quos habere imitatores posset, absterreat: ex altera exitum addat facinori parem, ipsoque euentu doceat, supplicium vbique pœnam esse peccati. Reprehendebatur Euripides hoc etiam nomine quòd Ixionis flagitia theatro exposuisset. Sed purgauit ille quod fecerat, cùm diceret, Non ante se remouisse illum de scena, quàm rotæ affixisset, quasi muto hoc doctrinæ genere significasset, Ixionis factum ad odium fugamque, non ad imitationem à se esse propositum. Quamquam hoc posterius plerunque serum est, vbi neglectum est priùs: nam quid mea refert, Ixionem, ante-

Qua cautione turpe aliquid enarrandum.

quàm

quàm is abeat è ſcena rotæ affixum videre in vltimo actu, ſi iam ipſe in primo ſecundove ictus ſum? Nimirùm habent hoc, vt ait Plutarchus, poetica facinorum malorum commenta, vt ſi cum eorum execratione atque authorum dedecore damnoque narrentur, vtilitatem nihilo quàm Philoſophorum præcepta minorem ferant: cæterùm ſi nuda, ſi felicem ſortita exitum deſcribantur, officere bonis moribus, ac magno eſſe ad virtutem impedimento. Sed impedimento ſunt longè adhuc maiori, ſi non in vnam alteramve perſonam ſiue primarum, ſiue ſecundarum partium, ſed (quod erat alterum ex ijs, quæ paulo antè obijciebam malis) ſi in quam plures hæc deliramenta ſpargantur, ſi ingerantur ſæpe, ſi minutatim, & quaſi per otium explicentur, ſi denique hæc prima, hæc ſumma ſint. Atque ego quidem (vt rurſus ex Poetarum Principe exempla petam) cùm lego Poeſim Homeri, incidoque in eos locos, qui facti videntur ad amoris vim liberiùs explicandam, ac video ſapientiſſimum Vatem in ijs amatoriè tractandis ſanè perparcum, imò planè nullum eſſe; ſtatim animo recurro ad Poetas noſtros, atque ita cogitare mecum ſoleo. Quid iſti in omnem occaſionem laſciuiendi auidè intenti, quid egiſſent, ſi argumentum nacti eſſent adeò locuples, ac votis ſuis opportunum

Vtilitas poeticarũ cõmentationum.

Secundũ in eoſdem telum.

num

Quomodo tractassent aliqui nostrorũ Poetarũ locos aliquot Homerici carminis.

Ex Iliade.

num? Quàm molliter ac temerè lacrymabundus Chryseiden patri reddidisset Agamemnon, quam apud Homerum ieiunè omninò, seuereque restituit? Et Briseis, quæ ex Achille transfertur ad Agamemnonem sine vlla amoris significatione, quas expressisset ab amatore si minùs lacrymas, certè suspiria, & querimonias incusantis fatum & sydera suis amoribus aduersa? omitto cùm idem puellam redeuntem recipit absque vllo sensu non dicam amantis, sed penè viuentis. omitto Helenam, Calypso, Circen: omitto Nausicaam Alcinoi filiam, quæ Vlyssem naufragum, solum, nudum (quàm multæ ad amorem illecebræ? tam hospitaliter, ac decorè suscipit, cibo recreat, manibus suis abluit, vestit in vrbem ac domum, sed non suo in curru, ne Phæacum oculos offenderet, inducit; vt profectò minùs castè verecundeque fratrem soror excepisset. Sed nihil illustrius, accommodatiusq; ad istorum inepties, quàm proci. hic scilicet Apollines nostri in aperto liberoque campo, in ipso amoris regno triũphasset: quàm enim blanda sesamoque ac papauere consperesa, quàm melle ipso dulciora cum Penelope verba riuales identidem habuissent? quas ei flammas atque incendia, quas pectoris Ætnæas deflagrationes, quæ busta redacti iam cordis in cinerẽ, quos

Ex Odyssea.

Proci & Penelope aptum impudica cõsectãtibus argumẽtũ. Nuga, sordesque mera.

quos impactos animo Tytianos vultures, quas fibris instantes Promethæas aues, quos aggestos in sinu malorum thesauros, quas nocentium pœnas omnium, miserabiliter aperuissent? quas ad eam litteras æstuantis animi ministras atq; interpretes cruore cõscriptas, lacrymis corruptas, nequitiarum blandimentorumq; plenas certatim dedissent? in epulis verò ac vino, quos ea præsente nutus ac furtiuas notas, quas de illius forma cultuque corporis superlationes ac periuratiunculas, aut etiam admitantium more silentia atque deliquia, quas demum enatas subinde rixas, quæ suadente ebrietate conuicia, obiecta impunè scelera, denudata palàm probra, inflictas hostiliter plagas, fusum abundè cruorem; neces barbarè illatas ammatorculi illi miscuissent? Et tamen hæc illecebrarum argumenta, in quarum commentatione, colligendisque voluptatum sordibus, nostri magnam sanè partem Poematis insumpsissent; hæc, inquam, omnia Poeta ingeniosissimus, qui probè nosset vnus, quid esset non ineptire, negligenda sibi suo in carmine, ac silentio vbique transmittenda existimauit. An hic quoque voluptuarij Poetæ dicunt, finem esse, dum hæc nauiter impenseque scribuntur, vt euitentur? Dicunt planè. quin etiam hoc addunt: hominem non facilè ad virtutis celsitudinẽ, hoc

Homeri laus.

Speciosa defensio.

hoc est, ad felicitatem pertrahi, si arduum per iter, inuiosque saltus rectà ei obnitendum sit: satius fieri, si per amœna priùs diuerticula transuersis vijs eò deducatur: imò nisi huiusmodi subinde illecebris in itinere firmetur, redire sensim ad ingenium, ac sępenumero ad ima deuolui: quare hæc blandimenta honestati demum inseruire, tandemque ad ciuium felicitatem, quam tantopere quærimus, omnia conspirare. Ingeniosè enimuerò, ac sapienter. Iam miseret me Platonis, qui ea Republica, in qua tam sedulò ad virtutem vndique incitamenta quęrebat, hoc exegerit Poetarum genus, quorũ carminibus vna eademque opera à vitijs absterrere ciues, atque allicere ad honestatem suauissimè poterat. Sed nimirùm animaduertit virorum sapientissimus, neutrum ab istorum Poesi expectandum esse: cùm ex vna parte virtutes apud illos adeò lenocinijs oppressæ lateant, adeò ambiguè, & quasi dissimulanter exerant sese, vt eas secernere, atque internoscete haud in promptu habeant adolescentes: intentique ad oblectamenta, quibus illa ætas facilè capitur, meras cum vitijs voluptates hauriant, magno non adolescentiæ modò, sed totius vitæ malo; quando, quæ in ea ætate accipiuntur, altiùs inhærere, ac difficillimè eradicari consueuerunt. Ex altera verò parte ita vitiorum species

Quamobrem turpia narrãtes haud prosint.

ſpecies emineat, offerantque ſeſe blandè, atque in primarijs honeſtisque Viris collocatæ faciẽ quaſi honeſtam induant, vt quos ad illa cognoſcenda ſemel allexerint, eos cæterorum oblitos ad amplectenda quoque, & imitanda non rarò inuitent. Finxerat Poetarum neſcio quis, Iouem mutata olim forma aureo in imbre ab Danaen deſcendiſſe: turpe ſanè, ac protritum vulgo commentum; expectatis, quid emolumenti ex hoc capere mortales queant? Poetas ipſos audite: quorum aliquis ab eo figmento id aliquando boni enatum eſſe Populo Romano narrauit in ſcena. Adornabat ſe ad flagitium adoleſcens, cùm tabulam fortè ſuſpectans, in qua facinus hoc Iouis non melior, quàm Poeta, pictor expreſſerat: quid? deteſtatuſne illa eſt crimen? (nam ad deteſtationem aiunt iſta proponi) aut boni aliquid ſubeſſe fabulæ interpretatus eſt? exarſit continuò miſer, ſecumque reputare ſic cœpit:

Ex impura fabula quid enatũ ſit olim

Terent. in Eunuc.

Deum ſeſe in hominem conuertiſſe, atque per alienas tegulas
Veniſſe clanculùm per impluuium?
At quem Deum? qui templa cæli ſumma ſonitu concutit.
Ego homuncio hoc non faciam?

fecit, Iouiſque exemplo & quaſi hortatu, Poetæ certè ductu ſcelus honeſtè perſuaſit

ſibi.

sibi. Hæc vox adolescentis in fabula, vtinam extra fabulam & scenam non esset vox fermè complurium, qui impuris hisce carminibus addicti ac mancipati sunt: quorum ego singulos si conuenirem, si seriò percontarer, quid tandem inde lucri corrasérint? odiumne aduersùs vitia, vitiorum aspectu conceperint, ac in sinum virtutis per ea oblectamenta peruenerint? Vtinam responsuri non essent, si persanctè fateri vellent, ex huiusmodi amantium delirijs multa se ignota priùs vitiorum nomina didicisse, plura sibi flagitia specioso aliorum exemplo condonasse, plurimam verò pudoris honestatisque iacturam sensim sine sensu fecisse. Vt meritò Cæcilius Cyprianus eloquentia iuxtà, ac sanctitate nobilis, in Tragœdos inuectus, qui impurissimos quosque Deorum, hominumque referrent in scena; grauiter sanè doleat, istorum carmine fieri, ne quod fœdè semel admissum est olim, vlla in posterum antiquetur, aut exolescat ætate, istorum vitio Numquam æui senio delicta mori: quæque debuerant scelera seculorum obliuione sepeliri, erui subinde in lucem, atque admoneri omnem ætatem, admitti posse, quod aliquando factum est: atque Inde nasci, vt exempla fiant, quæ iam esse facinora destiterunt. Hæc illa videlicet vtilitas, hoc compendium est, hæc fuga & detestatio vitiorũ, hic

Quid quotidie nascatur.

li. 2. ep. 2.

Iustissima querela in Tragœdos obscœnos.

hic amor virtutis, hæc morum institutio, hęc vitę sanctitas, quam ex ingeniosis hisce Poetarum figmentis addiscit humanum genus. Confugiant illi, vt lubet, ad hominum ingenia, quæ perduci ad virtutem sine aliqua illecebra non possint: conferant se ad Poeticæ naturam, quę cùm vitæ speculum sit, in quod intuentes non minùs se oderint mali, quàm ament boni: ideo mores vtrorumque referre debuerint. Commenta sunt hæc hominum in speciem sapientium, quique hisce simulationum inuolucris tegunt, & quasi velis quibusdam obtendunt styli petulantiam, atque improbitatem sui.

Ad populũ phaleras: hos intus & in cute noui. *Pers. Sa. 3*

alia mens illis adscribendum fuit, aliumque legentes exitum sortiuntur. Annon illi palàm profitentur (sic enim de fine Poeticæ disputant) nihil præter oblectationem quęrere se ijs fabulis figmentisque? atqui oblectationem illam exitialem esse non ignorant. profitentur igitur exitium velle se animis importare: &, si id quod spectant assequuntur, important. Equidē ipse quoties in lasciuum ac turpe aliquod volumen incido, quæroq. tacitus mecum, quid infortunij scriptorem impulerit, vt ad fœdum illud, lutulentumq. dicendi genus animum adijceret, alterutra mihi ex hisce causis occurrere plerunque solet. Interdum Ex opere interpretor

Cur ad turpia scribenda aliqui applicent animum.

indolem, naturamq; scriptoris: didici enim ex Aristotele, Poetarum præcipuè lucubrationes partus vocari; nec magis à parentibus liberos, quàm à Poetis amari libros suos. hinc vbi aliquid intueor obscœni carminis, suspicari venit in mentem, partum esse parenti similem, nec potuisse ex impuro turpique ingenio pulchriorem nobilioremque sobolem procreari. Quòd si hoc conijcere non licet (quamquam rarò admodùm non licet: illa enim turpium meditatio, illa scriptio, illa recitatio quomodo mentem non contaminet, cœnique, quod assiduè tractat, sordibus non aspergat?) verto me in alteram partem, opusque impudicè compositum, in scriptoris inscitiam referre plerunque non falsus incipio. Etenim Poesim condere, quæ sine artis iniuria delectet pariter ac prosit, tantę felicitatis ingenij est, vt (quasi à Deo præcipuæ suggerantur ea in re vires) dixerit olim Socrates, tunc se homines ostendere Dei sobolem, cùm dignum Poetæ nomine carmen emittunt. Id ergo cùm isti animaduertant, seque ea ingenij excellentia nobilitateque destitutos intelligant, tantùm vt operis moliantur, quod summis atque imis gratum, in virtutis complexum rectà mortales ferat; dant se in alteram viam, & conquisitis (quod difficilè non est) canoris ad oblectandum nugis, ijsque arma inter, amo-

Liberi, & libri parẽtibus similes.

Apud Platonem in Ione.

amoresque turpiter ac fœdè illitis, sic eam hominis partem, quæ facilis captu est, alliciunt titillantque; sic se in vulgi manus atq; animos, homines facti ad ingenium vulgi, pertinaciter insinuant; vt quam expectare Poetæ laudem ab ingenij sui infelicitate non poterant, eam se suffragio plebis sordidissimis hisce blanditijs delinitæ impetraturos facilè sperent.

Impudicè Poesim tractare haud difficile.

Sed non impetrabunt, vti censeo speroque, à Vobis, Rhetores, vt in turbam vos quoque conferant, seq; apud vos Poetarum loco magnificè venditent. Non erit vobis tam vile, tamque circumforaneum Poetæ nomen, vt ad ignobilia, sordidaque istorum capita deprimatis. Quos impuro in carmine lasciuire licentiùs videtis, eos honestati noxios, infensos publico bono contrarios ei quam profitentur, arti existimare: ideoq; nō modò à casto, ingeniosoq; Poetarum choro, sed à nobilium etiam conspectu virorum, quales vos estis, vestra opera suffragijsque discludite. Quid enim habent (oro vos, adolescentes.) quod ad legendum inuitare possit? ingenium plerisque illorum humile, vestrique dissimile: opus fœdum, simileq; scriptori: delectatio ad genium plebis hausta de fæce: artis gloria extra operis titulum rara, aut omnino nulla. contrà verò apud illos inimica morū disciplinę tam multa, suspecta

Poetæ obscæni cur euitandi.

H 2 cer-

certè pleraque, nihil non anceps, intuta omnia. Male quis inter exempla peccantium deprehensus virtuti operam dabit: malè in regno voluptatis peregrinabundus honestatem quæret; imò periculũ adibit, ne quemadmodum Ad Tyranni, vt aiunt, domum nemo liber venit, ac rediit liber; ita qui ad istorum opera integer, atque incolumi honestate accessit, accepta luculenta plaga, periclitante verecũdia, Cuius rarò cicatrix obducitur, sauciatus abscedat. O tuam, eloquẽtissime Martyrum, de hac morum pernicie iustissimam querelam! Adulterium, aiebas palàm disci, dum in scena atque in carmine videtur: & lenocinante ad vitia publicæ authoritatis malo, qui fortasse pudicus ad scenam processerat, domum reuerti de spectaculo impudicum. Nimirùm sunt hæc eo de genere vitiorum, quorum victoria fuga constat. proinde Remouenda ab aspectu, ne tãquam lacryma ab oculis in pectus cadant. Laudat alicubi Aristoteles procerum Troianorum consilium, qui Helenam ab suo conspectu separandam esse, restituendamq; decreuerunt, quòd ea præsente deprauaretur animus, minusque integrè iudicare, atque consulere rebus suis posset. Ita eiusdem Philosophi sententia cum voluptate agendũ est, cuius non tam ostendenda turpitudo, quàm præcisa omni disputatione ab oculis semel

Cyprian. lib. 2. ep. 2.

Voluptas Helenæ similis.

amo-

amouenda, vt de ea absente caste incorru-
pteque sentiatur. Displicet in præsentia (vt
par est) vobis, ipsumq; vitij nomen animus
auersatur: quis scit, voluptatis si faciē splen-
dido istorum fuco delibutā propius intuea-
mini, si scriptoris artificium non infacetum
flagitiosorum hominum mores ad vnguem
imitantis in fabula comprobetis, quis scit,
an huiusmodi præstigijs animo de statu suo
nonnihil moto placere in alijs expressum in-
cipiat, quod absens, aut solitarium tantope-
re displicebat? Habet hoc imitatio poetica, *In Ione.*
quod ait Plato, vt quæcumque de alijs re-
fert, in nobis sensim effingat: quòd si illa sint
auditu obscœna, visu turpia, cogitatione in-
honesta, profectò nonnulla fœditate con-
spergi animum, atq; ex alienis in nostra de-
riuari aliquid necesse est. Quare nolite, ob-
secro, istum animi candorem, istam mentis
ingenuæ verecundiam, istud, quo nullum est
maius, pectoris humani bonum, horum le-
nocinijs carminum tutò credere, in has sor-
des inquinatæ Poeseos abijcere, inter hęc in-
sidiosæ voluptatis vada, syrtesque, & Sire-
num vndique pellicientium amplexus, hoc
est, certissimum pudicitiæ, famæque naufra-
gium vltrò committere. Petit hoc à vobis
ipsa Poesis, quæ hominum felicitati nata,
ac ciuilis in gremio facultatis honestissimè
enutrita, sicut dolet indignaturque ab eius

iam sinit abstrahi se, nomenque suum ad morum licentiam, vitæque corruptelam procaciter obtendi; ita monet obsecratque vnumquemque vestrum, ne vobis imponi suo nomine, neve induci vos in fraudem simulatione hominum, qui se Poetas nuncupant, ac sanctissimæ disciplinæ nomen ementiuntur, vlla ratione permittatis. Petit hoc à vobis, cuius est imperare, Politica: vt quam artem suo ab imperio transfugam artium de numero bonarum expunxit, atque à ciuitatibus, in quarum felicitatem dirigere illam planè non poterat, exclusit; eam ne apud vos collocare domicilium, aut asyli ius aliquod reperire patiamini. Petit hoc demum à vobis, exigitq; iustissimis nominibus sanctitas Christianæ disciplinæ transmissæque è cælo legis integritas; vt quem in vestris animis pudorem inseuit, hodieque quacumque nine candidior efflorescit; caueatis etiam atque etiam, ne istorum aspiratione carminum afflatus aliquando languescat.

PROLVSIO IV.

Idem argumentum: An poeticè faciant, qui versus faciunt impudicos.

PRo Poetica aduersum impuros carminum scriptores ex hoc loco aliquot antè mensibus verba faciens hoc molitus dicendo

cendo sum (Cardinalis Amplissime) vt obscœnitatem in carminibus multorum liberè impuneque lasciuientem, qua possem ratione coercerem;certè à meorum animis auditorum,ac manibus abalienarem.Quod quãquam præiudicata iam causa impetrare à multis initio tardum fuit; tamen paulatim animaduerti,tantùm momenti visum esse in patrocinio,quod susceperam, honestatis,vt ex ijs, qui mihi dicenti aderant viri perbene docti (quales ex vobis, Præsules, Patresque, ac Auditores cæteri, cõplures intueor) non modò ire se in meam sententiam palàm faterentur, sed adderent: graue sanè vulnus impuræ ementitęque Poesi inflictum esse, nec dubitare se (si plures cõiuncta opera, & tamquam collatitia suffragatione idẽ conarentur, vrgerentq; idem,vt illam vsurpati nominis ream agerent, turpemq; corniculam pompa aliena spoliarent) quin deserta à suis atque abiecta, raro in posterum scriptore coleretur. Sed hic consensus ac plausus, sicut ille tunc operis calor, & contentio suscepti præferuidè negotij, vt arbitror, eum exprimebat; ita successu temporis intermitti,rursumque vetus opinio multos incessere ac sollicitare, imponere etiam non nemini rursum cœpit. Nimirùm contra inquietum reciprocumque hoc malum, Oebari viri prudẽtissimi remedium in tem-

Fruct⁹ ex superiori prolusione.

Aristid. Orat. de vrbe Roma.

Cõparatio regni cum corio.

pore adhibendum puto. Hic Imperium Cyri comparare cum corio solebat animantibus detracto: cuius quæ partes pede premerentur, eæ subsiderent, adæquarenturque cum solo, quæ verò intactæ præterirentur, resilirent paulatim à terra, turgentesque sustollerent sese. Quare optimum factu dicebat, si identidem Rex Imperij partes inuiseret calcaretque, ne fortè se aduersùs Principem, si non deprimerentur, erigerent. Planè hoc mihi vir loco audiendus est. Pressa est dicendo nuper à me atque protrita nonnullorum Poesis, quæ sicuti erat impura cœnoque perlita, ita perpetuò vt iaceret humi conatus sum. Sed quoniam cùm inde retuli pedem, illa rursus intumuit, multorumque furtim irrepsit in animos; denuò mihi eodem conatu ac vi reprimenda est, supplosoque iterum pede calcanda, & solo vsque solidè continenda. Quamobrem videtis, credo, disputationis meæ consilium, Auditores; carminum turpitudinem hodierno die rursus exculco, obscœnamque in versu imitationem, Poesim esse, quæ omnium complexionem habeat numerorum, haud timidè pernego: tum quia quæ ciuitatis est perniciosa moribus, Poesis planè dici, aut esse non possit: tum quia impuram scriptoris imitationem satis constet ipsam esse perniciem ciuitatis. Quæ illa sunt duo impressa

Causa repetendæ disputationis.

Summa disputationis.

à me

à me olim vestigia, hodie propterea repetenda eodem pugnaci, & concertatorio genere Orationis, vt iterum ac sæpe amatoria Poesis non vmbratili, ac saltatorio ludentium more tacta leuiter, sed collato altiùs pede, totaque veluti corporis firmitate ac pondere conculcata planè subsidat. *Styli ratio.*

Ergo (vt prius aggrediar è duobus, quod proposui priùs) tres sunt quasi regiones, ex quibus vniuersa circumspici, ac notari potest animo Poesis. Nam si in ea contemplanda sustollis te paulùm, Artem vides: si introspectas, Imitationem deprehendis: si despicis, Prolem Poeticæ numeras Epopœiam Tragœdiam, Comœdiam, Dithyrambicam. Atqui siue Poeticæ commune cum cæteris artibus genus, siue propriam illius naturam, siue formas eiusdem consideres; eam vbiq; senties, vt ciuium commodò felicitatique natam facilè intelligas: itaque ita natam, vt si ab hac mortalium vtilitate deflectat in contrariam partem, continuò neque artis, neque imitationis, neque alicuius formæ Poeseos integram perfectamque appelationem obtinere cum dignitate posse videatur. Age: inter artes Poetica recensetur, in earumque & quidem nobilium choro nomen profitetur suum. Hæc igitur artis appellatio ad ciuium cõmoda vtilitatesque Poesim nauiter inuitat, planeque cogit.

Vnde sit definiẽda disputatio.

An ars perniciosa hominum bono ars sit.

Ro-

Rogas quamobrem? Quia Ars, quæ hominum bono fructuique non studeat, ars non est. Facit, vt in hanc sententiam non pauidè proloquar, Aristoteles, qui in Ethicis disertè pronunciat, hoc artis cuiusque proprium esse, vt bonum appetat: quod sanè bonum huiusmodi sit, vt referri possit in bonũ ciuitatis. Ad hoc autem ciuitatis bonum cùm ciuilis facultas, cui propositum illud est tanquam finis, peruenire haud possit, nisi subiectos habeat conspirantesque ad eandem felicitatem fines artium reliquarum; profectò si qua reperiatur ars, quæ ab hac felicitate hominem retrahat, hæc sicut dicenda non est ad ciuium commoda conspirare, atque adeò nec subesse Politicæ, ita etiam nec bonum appetere, & (quod inde fit) neque absolutè integreq; ars esse dicenda est. Hic ego subsistam aliquantulùm & quid acuti homines respondere possint, non modò non dissimulabo, si sciant, sed vltrò, si nesciant, edocebo. In arte (fingite sic eos loqui) duæ res sunt, & obseruatio plurum præceptorum, quorum vsu operis aliquid efficitur, & vtilitas, quæ ex huiusmodi opere ad hominum societatem permanat. Hoc posterius arti accedit extrinsecus, qua videlicet artifex pars & ipse ciuitatis est, opusque fabrè ab se factum in commune confert. quòd si ab artifice rationem ciuitatis animo

Finis ciuilis facultatis.

Quid respõdere hic possint aliqui.

ac re ſeparas, eumq; conſideras aliquid operis molientem; modò id per certa quædam præcepta ſcitè conficiat, artifex ſanè dicendus eſt, licèt vſui fructuique ciuitati non ſit. Verùm aut ego fallor, aut iſti diſſentiunt à communi ſenſu hominum, dum ita ſentiunt. Cur enim à ciuitate ſeparant artem, ac volunt eſſe ſolitariam, quæ propter hominum ſocietatem, rerumque communionem inſtituta eſt? Quid aliud ſpectarunt artium inuentores, præter vitæ præſidia, vtilitatemq; mortalium? quem profectò finem quomodo conſequi poterant, niſi ipſa artis præcepta in hęc hominum commoda diſponerent, referrentque? quòd ſi retulerunt, quis non videt, hunc, quô de loquimur, finem præceptis cognatum eſſe atque permiſtum, ab ijſque tam altè pendere, vt ſeparari ars à ciuili vtilitate non poſſit? quam qui ſuo ſeparant ingenio, artemque ſolitariam conſiderant, appellent artem, vt libet, ac nominibus abutantur arbitratu ſuo; certè humana non eſt ars, quæ hominum bono ac fructui non inſeruit; imò nec vſquequaque ars eſt, quando (vt id non tam oratione mea, quàm magni viri teſtimonio definiã) Euſtratius grauis author, dum hunc ipſum, quem in præſentia laudo, Ariſtotelis locum philoſophica ſeueritate perpendit, disertè conſtanterque negat, artem appellari poſſe eam, quæ ab

A ciuium cõmodo an ſeparari queat ars.

In cap. 1. & 2. lib. 1. Eth.

ab vtilitate commodoque seiuncta sit: tamque ei nomen artis, quàm cadaueri appellationem hominis conuenire. idque exemplorum appositione, ac rationum momentis copiosè decernit. Vt sanè irridere hîc ego possem eos, qui me sapientem vnicè, nouaque mundo præcepta cudentem, iocone, an seriò perstringunt? cùm tamen tanto ante me scriptor illustris, meque & illis non paulo sapientior hoc ipsum disputatione opportunè comprehenderit, definitione haud dubitanter explicuerit, scriptis ingeniosè posteritati commendauerit. Sed libet in telum adhuc acrius manus inijcere, causæque iugulum rectà petere, atque eam si possim aliquando perimere. D. Thomas, cuius nomen non tam hominis, quàm sapiētiæ nomen est, in posteriore volumine secundæ partis Theologicæ summæ, hoc perpetuò conuenire docet artibus, vt eiusmodi sint earum opera, quæ indifferenter ab hominibus vsurpari queant, tum bene salubriterque, tum prauè ac perniciosè. Sic enim ait: *Hæ solæ artes sunt vocandæ, quarum operibus possunt homines bene, ac malè vti: quemadmodum gladijs, sagittis, atque horum similibus.* laudatque propterea Chrysostomum, qui eadem sentiens, ac multa artium nomina dispungens, solas illas esse censebat artes appellandas, quæ conficiunt, suppeditantq; necessa-

Ars absq; fructu cadauer est artis.

2.2.q.169. ar.2.

Artiū opera quæ.

Hom. 50. in Matth.

cessaria,& ea,quæ continent vitam nostram. Iam verò si operum, quæ ab arte proficiscũtur, illa est ratio, vt indifferenter adhiberi possint ad vsum, eaq; quasi nota de arte iudicant sapiẽtes viri; vbi opus aliquod indifferens haud est, sed eo non nisi in nostram perniciem vti possumus, nonne ab arte illud esse certissima coniectura negabimus? Atqui obscœno turpique Poemate, nisi perniciosè ac nocẽter,vtitur nemo vt malo sentiunt suo, qui huiusmodi carminum lenocinijs perditè capiuntur; & adhuc asserere dubitabimus artis non esse,quod impuri homines summo se scilicet artificio canere, relictoque post se Apolline modulari vanissimè gloriantur? Sed vtinam,quemadmodũ satis intelligunt homines non licere sibi ad hasce amatorias fabulas accedere incolumi pudore;ita earum conditores tandem aliquando animaduerterent, quàm parum sibi Poeticæ gloriæ, quàm multùm alijs solidæ iacturæ cladisque, inanibus hisce commentis, quotidie creent: profectò puderet eos nõ minùs in Christianas leges,quę vita debẽt esse chariores,quàm in poeticas,quibus dant operã, præceptiones ac fabulas tam inscitè, turpiterq; peccare.Negat is,quem modò laudaui, D. Thomas, licere operam dare fabricandis Deorum simulacris, artemque huiusmodi, etsi non artis nomine fortasse spoliandam,

Obscænũ carmẽ cui bono vsui que.

loco suprà citato.

Claudius, Nicostratus, Castorius, Simphorianus & Simplicius.

dam, seriò tamen vtentibus interdicit. Certè repertos olim artifices accepimus Religionis, atque opificij gloria nobiles, qui rogati ab Ethnicis, vt Deorum signa è marmore, aut ære fabrefacerent, ne artem iuxtà ac se ea molitione polluerent; quidlibet pati potiùs, sanguinemque ac vitam libentiùs proijcere voluerunt. Deus immortalis! quàm multa hodie Veneris idola (sic impuræ commenta Poeseos appello) non lapide lignove, sed litterarum voluminibus, hoc est, monumentis ære perennioribus fabricãtur? quantis hæc impudicitię simulacra suffragijs Principum virorum exponuntur, atq; in foro, in triuijs, in ædibus, in conclauibus, vbique collocantur? qua iuuenum frequentia, qua imperitorum admiratione, quibus populi plausibus extolluntur, ac propemodum adorantur? Et licere sibi huiusmodi artes homines existimant in hoc candore castissimæ Religionis nostræ: nec intelligunt, in tam bono sinceroque lumine, quàm vili se sordidoque negotio fœdè contaminent, quã infami cultu mortalium animos seruituti dæmonum impiè mancipatos habeãt, quam plagam pudicitiæ, quam cladem Religioni, quam contumeliam Principi omnium Deo nefariè moliantur. Illi, qui Deorum signa fundabant olim fingebantque, non ita demum ea fabricabant, quin ijs simulacris vti

Turpium carminũ conditores cũ idolorũ fictoribus cõparant.

Vtri plus peccent.

etiam

etiam homines possent sine vllo superstitionis cultu ad ædium ornatum, aut fulcimentum: at verò qui impudicæ Poeseos idola inuerecundè impudenterque concinnata, atque ad omnem turpitudinem fabrefacta proponunt, quem denique vsum relinquunt intuentibus, nisi vt eorum aspectu cultuque violatæ semel hominum mentes, deserta honestate, abiecto pudore in Regnum complexumque voluptatis, qua nihil est inimicius Virtuti, miserè transfugiant? Sed rationum, non querelarum momentis agendum mihi hoc loco præscripsi. Quare hisce prætermissis, ab arte, quæ Poeticæ cum cæteris communis est, ad Imitationem propriam illius naturam, si placet, accedamus. Fuerit, vt licuit, pro arte pugnatum, ne eam à ciuium bono, publicaque vtilitate seiungi pateremur. Quid imitatio? potestne ab hac vtilitate separari? si de poetica imitatione sermo sit, non potest. Causam in promptu habeo: quia Vt placidè prosit, Poesis est. Sic me de Poeticæ imitationis fine non timidè proloqui compellunt nobilissimi quique scriptorum, cum quibus multo libétiùs facio, quàm cum paucorum grege, qui Poetarum imitamentis σκοπὸν vnicè præfigunt voluptatem. Sic Plato ille disertissimus sapientium, disertorumque sapientissimus vbique docet effusè in hanc sententiam:

An imitatio poetica carere possit vtilitate.

Finis Poeseos qui.

De legib. dial.2. tiam: solitus etiam alicubi Poetam conferre cum eo, qui fastidienti ægroto conuenientem cibatum sanitatemque allaturum, suauis cōditione saporis efficit valetudini gratum, & gustatui iucundum. Sic Strabo *Libr.1. Geogr.* dominantium ea tempestate litterarum peritissimus, damnata aliorum opinione, copiosè disputat, tantùm huic fini Poetarum tribuēs, vt existimet, omnem ætatem fingi formariq; per Poeticam lōgè perfectiùs, quàm per exempla Philosophorum. Sic Romanæ fidicen lyræ, Lyricorumq. lex Horatius arbitratur: præfatus enim triplex Poetarum consilium esse posse, aut vtilitatem, aut oblectationem, aut vtrumq; consectantium: cùm hominum studia aliò atque aliò trahentium distinxisset, ostendissetque senes vtilitatē metiri carmen, iuuenes voluptate, quæstionem ita demum definit:

In Arte Poet.
Omne tulit punctum, qui miscuit vtile dulci,
Lectorem delectando, pariterque monendo:
Hic meret æra liber Sosiis; hic & mare trāsit,
Et longum noto scriptori prorogat æuum.

In Ranis. Omitto Euripidem, qui ab Æschylo interrogatus apud Aristophanem, cuius rei gratia admirari oporteat Poetam; respondet; Si efficacitatis sit in commonendo, vt homines fiant in ciuitate meliores. Omitto in Xenophontis conuiuio Niceratum apertè pronunciantem, se coactum à parente, omnia

nia

nia Homeri carmina perdiſcere; quòd diceret, haud dubiè illum euaſurum ea lectione virum bonum. Omitto vniuerſam ferè antiquitatem, quam fuiſſe in ea, de qua dicimus, ſententia Strabo vir doctiſſimus perſuadet. Omitto pleroſque ſuperioris æui ſcriptores, Hieronymum Fraſcaſtorium, Iul. Cæſ. Scaligerum, Alexan. Picolomineum, Iaſonem de Nores, Torquatum Taſſum, Vincentium Magium, alioſque, qui vnà omnes vtilitatem præſcribunt finem imitationi Poetarum. Et verò ſi non aliud inſtitutum Poetæ fuerit, quàm ſe atque alios oblectare; meritò ſanè veretur is, quem modò primum non ætate magis quàm dignitate nominaui Fracaſtorius, ne inclytum Poetæ nomen leue quid euadat ac ridiculum. imò cùm Poetæ vigilias laboreſque conſidero, ſi ob ſolam delectationem (quid autem ſi ob turpem?) ab eo accipiuntur; profectò inſanienti ſeni, quem vicinum idem Fracaſtorius habuiſſe ſe commemorat, arbitror eum eſſe quàm ſimillimum. Emerat hic ſenex agrum à partiario, cum quo communem diu habuerat, colebatque iam proprium diligenter: nouis quotidie conſerebat arboribus, quibus (vt interdum fit) emortuis, ne pomarium rareſceret, nouellam ſobolem ſubſtituebat. aquarum corriuatione, piſcina, roſario, hortenſi pergula, oluſculis, & floribus corona-

lib. 1. Georg.
Dial. de Poet.
In Poet. Ariſt. lib. 1. Poet.
De Poet. lib. 1. de Poem. Heroico.
In Prolegom.

Cum quo cõparãdus Poeta qui voluptatẽ tãtũmodo ſequatur.

rijs bellè diſtinxerat ornaueratque. vnum deeſſe videbatur ſeni ad felicitatem? quòd cùm ei domus eſſet in ſummo colle ſita, inde ne agellum ſpectare ſubiacentem poſſet, impedimento erat peruetus ſylua, montiſque interiecta pars. Ergo, etſi animaduertebat laboris immenſi eſſe, ſyluam ac rupem è medio atque ex oculis amouere, tanta tamen ardebat cupiditate contemplandi prędioli ſui è domo atque è lecto, vt in extremam deuenerit amentiam ſyluæ rupiſque auertendæ. Quare conductis operis rem aggredi, quercus antiquiſſimas cędere, montis faſtigium deprimere, truncos & ſaxa plauſtris auehere, quidquid aſpectui officeret amoliri, nulli ſumptui laborive parcere. Cũque à vicinis effusè ridentibus, quòd molitioni atque inſaniæ finem nullum faceret, interrogaretur, qua tandem gratia tanto labore ſe familiamque conſumeret, reſpondere ſolebat, id ab ſe fieri, vt agrum quem tam pulchrè coluiſſet, omnibus horis intuendo, caperet ex omni parte voluptatem. Ita profectò Poetæ non minorem exęquare rupem, ſyluamque cædere videntur diu noctuque pangendis verſibus, inuigilando, algendo, ſudando, ſemperque (perinde quaſi exangue, quod ait ille, cuminum biberent) pallendo: interrogati verò, quò demùm hæ vigiliæ diuturnique labores ſpectent, ſi non aliud

Inſanus hominis labor.

Horat. l. 1. ep. 19.

aliud responderint, quàm hunc esse Poetarum tanta molientium finem, vt sè aliosque canendo delectent; equidem insanire illos (inquit Fracastorius) non minùs dicam, quàm senem illum agelli sui contemplatorem. Non hunc sanè in modum sapientes viri de Poeta censuerunt, quem humano generi labore suo prospicientem modò castigatorem vitæ, sæpe morum magistrum, plerunque diuinum appellarunt: quem Græci Romaniquе summis honoribus, eademque qua Imperatores corona dignum arbitrati sunt: cuius denique numeris sanctissimi Vates, Sibyllæque integerrimæ oracula, quæ diuinitus conceperant, reddiderunt. Quòd si ita est, si dum opus suum moliuntur, seque in omnes hominum mores transferunt Poetæ, seu (quod idem est) dum imitantur; non per deridiculum verba dare, aut operam ludere credendi sunt, sed huc demum spectant figmentis suis, vt oblectantes prosint; Poesis impudicè lasciua, quæ imitando plurimùm obest, qui, rogo, poterit vsquequaque appellari poetica imitatio? At, inquiunt, illa ipsa artis præcepta seruari videmus in obscœna imitatione, quæ seruantur in casta: cur igitur si hanc Poesim dicimus, illam negamus, quando vtrobique easdem imitandi præceptiones, atque ideò eandem imitatricem artem reperimus? Sentio hic iterum

Poeta laudes.

An artis præcepta seruent in imitatione obscœna.

vrgeri me, causæque ad caput obstinatè reuocari. Ego sic statuo. Carmen obscœnum non est vsque adeò exlex, atque expers artis, quin aliquid in eo poetici operis agnoscam. quippe in illo duo sunt: est effictio imitatioque personarum, in qua cùm communia huius artis præcepta seruentur, ex arte imitatio videri posset, planeque esset ex arte, nisi accederet alterum, quod artem poeticam magna ex parte corrumperet: nā in Poemate impuro præter imitationē præcepta per communia conformatam, est eorundem accōmodatio præceptorum ad materiam turpem; quod quia Poeticę repugnat fini, vitium est artis malè ad finem suum pręcepta referentis, ideoq; Poeticam destruentis, quæ cum fine sibi contrario consistere haud potest. Obloquantur, vt libet, homines voluptuarij, alioq; rem transducere moliantur. Ad hoc Poesis nata est, vt mortalium animos blandè conciliatos ad morum honestatem, amoremque Virtutis inducat. Accipite, si placet; quid in hanc sententiam non aliquis è Poetarum, aut Rhetorum choro, vendibili argumento suadeat; sed è sapientium Senatu, vbi ad veritatis trutinam singula penduntur, hac super re statuat D.Thomas. *Poeticæ*, inquit, *fabulæ idcirco inuentæ sunt, quia quemadmodum ait Arist. in Poeticis, consilium illorum erat, vt mortales adduce-*

Præceptorum tum cōformatio tum accōmodatio.

In ep. 1. ad Tim. c. 4. lect. 2. Poetica fabula cur inuenta.

ducerent ad Virtutis adeptionem, ac vitij fugam: ad quæ simplices homines meliùs repræsentationibus, quàm rationibus inducuntur. Duo igitur, sic enim concludit, *in poeticis fabulis reperiri necesse est, & vt contineant verum sensum aliqua verisimilitudine inuolutum, & vt aliquid vtile repræsentent.* Si ergo hic Poeticæ imitationis est finis, atque hunc à Poeta inter imitandum respici necesse est; is qui imitationis præcepta detorquet ad eam materiam, ex qua finis hic magnopere tollatur, quomodo intra Poeticam artem stetisse meritò glorietur? Finge constructam ab artifice domum: iacta solidè alteque fundamenta, erectos sublimè parietes: intus atria, peristylia, gradationes, conclauia, thalamos, antithalamos; foris aperturas, lumina, iugumenta, præcinctiones, fastigiorum acroteria, ornamenta coronarum, subgrundationes, proiecturas, membra omnia ædificij ex architecturæ legibus ita fabricata, vt altitudo ad perpendiculum, angulus ad normam, longitudo ad regulam lineamque respondeant. Finge præterea hãc domum exædificatam è marmore magnam partem fragili ac ruinoso: stare, tegique è lignis intempestiuè cæsis, pandatione fidentibus, odorẽ teterrimũ exhalãtibus: demum insalubri sub cœlo, descriptam aream, ipsamq; domus faciem ad ætheris inclinationẽ obuersam esse,

Accõmodatio præceptorum ad materiam an spectãda sit artifici.

Dom⁹ molitio cum molitione carminũ cõparatio.

vnde nocentes ventorum aſpirationes, auraſque è paluſtri vicinitate nebuloſas intercipiat. quid ergo; extructamne ex artis planè præſcripto domum affirmabis? Non opinor. Cur id, obſecro? Credo, quia architecturæ communes illæ quidem leges ſeruatæ ſunt, deprimendi ad ſolidum fundamenta, attollendi partiendíque cum commenſu parietes, imponendi magnificè eleganterque tectum: ſed quia hæc ædificādæ domus præcepta in ea materia ſituque exhibita ſunt, quæ habitantium incolumitati, domus, inquam, fini repugnat; idcirco ædificium non fabrè planè factum eſſe concluditur; non minùs verè, quàm M. Vitruuius Mytilenem oppidum, vbi Auſter cùm flat, homines ęgrotant: cùm Corus, tuſſiunt: cùm Septentrio, reſtituuntur in incolumitatem; ædificatum, vt voles, eleganter ac ſplēdidè, poſitum quidem certè non ſcitè, neque prudenter affirmat. Quòd ſi ita eſt: ſi ex accommodatione præceptorum ad peculiarem certamque materiam, ſæpenumerò aduerſùm præcepta ipſa peccatur; cur impurum ac turpe carmen, in quo Poeticæ præcepta legeſque ad materiam adhibentur Poeticæ fini contraria, Poetica ab arte eſſe timidè dubitanterque negabimus? Niſi fortè plus noceant domui vitia murorum, quàm domino morum vitia: plus obſit corpori fœtor, quàm obſcœ-

lib. 1. c. 1.

Varia ventorum vis.

scœnitas animo: plus frangant vires insalubritas cœli, quàm impudicitiæ contagio neruos omnes Virtutis elidat. Verùm hæc mala importari ab impura Poesi mox altero capite orationis euincam, si tamen priùs, quod ex hoc priori capite superest, absoluero quàm paucissimis: cursimque ostendero, sicut neque ab arte, quæ Poeticæ genus est, neque ab imitatione, quæ illius naturā constituit, seiungi potest vtilitas; ita neque ab eiusdem Poeticæ formis eandem separari posse. Ac de Epopœia quidem quid sit definiendum, in medio positum videtur. Nam si munus est Heroicæ Poeseos Heroem dictione admirabili conformare, atq; ad imitandum proponere, quis non videt, quæ virtutes in carmine censeri debeant, ex quibus Heros, hoc est, homine maior æstimandus sit? Sicut enim virtus Heróica, vt disputat in Ethicis Arist. supra nos est, sonatque aliquid diuinum; ita qui ab hac virtute Heroes dicuntur, non modò nihil in se habere turpitudinis, sed mortalium conditionem excedere, accedereque ad Deum carmine ostendendi sunt. Nam de Tragœdia quid attinet dicere? Quæ ad theatra populorum bono admissa est, vt funesta Regum Dynastarumque cæde proposita, non modò Principibus, ac rerum dominis aurem vellat, eosque fortunæ memores faciat, sed in omni-

An formæ quatuor Poeseos absque vtilitate fingi possint.

Quid virtus Heroica.

lib. 7. c. 1.

Tragædia.

bus turbidos animi motus componat ac purget, atque aureæ demum mediocritati restituat. id quod Aristoteles in Tragœdiæ natura definienda pronunciat, multaque ob huiusmodi finem addit, adimitque Tragœdiæ: vt non dubitauerit Iacobus Zabarella Peripateticus sanè nobilis, dum artium naturam ad Philosophiæ calculos vocat, Poesim absque morum vtilitate nullam esse, ex hac eadem, quam Aristoteles Tragœdiæ tribuit, affectionum animi purgatione concludere. Neque Comœdiæ sales ac ioca aliò, quàm in hominum vtilitatem spectant, vt derisa palàm vitia, ludibrioque in scenis habita proniùs euitentur. Quòd si furaces interdum serui, damnosive ganeones, aut impudici adolescentes admittuntur, id ipsum spectatoribus lucro vertitur, dum perparcè fit, & non sine vitiorum sugillatione transigitur. Denique hunc in primis sortita est finem Poesis Lyricorum, quorum initia tum apud Ægyptios, atque Hebræos, tum apud Phæacas, & Græcos non alia fuisse, quàm in re sacra pluribus exemplis ex antiquitate petitis Patritius non malus Antiquitatis indagator euincit. Nec prima illa post secula per ætates sanè cõplures aliò Lyrici spectarunt, quàm vt Deorum laudes ac decora, aut virorum fortium res præclarè gestas hymnis ac pæanibus ad Templa & aras cõplecte-

In Poe.

De nat. Log.

Comœdia.

Lyrica.

lib.3.Dec. Hist.

plecterentur: vt scilicet eadem opera honorem Superis atque Heroibus haberent, & ad æmulationem captos admiratione mortales inuitarent. Quare si qua Poesis castè sanctéque tractari vnquam debuit, hæc profectò immunis ab omni turpitudine seruanda, integréque ac puris animis exercenda fuit. Atque vt apud Athenienses nomina fortissimorum iuuenũ, qui Tyrannum aggressi essent, ne vnquam seruis inderentur, decreto sancitum est publico: quòd nefas existimarent, nomina libertati patriæ deuota pollui seruili contagio; ita sanè patiendum non erat, castæ addictæque Deo, nationum omnium consensu, Poeseos nomen in obscęnis deterrimisque aliquorum carminibus exolescere. Verùm vt in pauca redigam, quę de quatuor hisce Poeticæ formis hactenus disputaui; si vnaquæque species ad hominum felicitatem, quamquam alio atque alio modo viáque conspirat; cur id in quo singulæ consentiunt, generis: hoc est, Póeticæ, proprium esse negabimus? quando (vt audita sæpe Philosophorum vox est) haud potest deesse generi, quod formis generatim vniuerséque conueniat. Cur in Poeticæ sobole cùm similem faciem, qualem esse sororum decet, videamus; hanc esse à parente dotem non intelligamus? Cur demum si quæ fucata ementitáque fronte in chorum se Musa-

Gel. lib. 9. cap. 2.

Poesis impura an officiat morum honestati.

Musarum confidenter inferat, vbi illam alienæ felicitatis studio, & quasi tessera destitutam aspicimus, non continuò adulterinam deprehendemus, vsurpatoque, contra ius fasque, Poeticæ titulo spoliabimus?

Videor iam mihi è duobus, quæ initio proposui, alterum confecisse, conatus certè esse vt conficerem; Poesim ita ciuium felicitatem respicere, vt, ab ea si deficit, deficiat à se ipsa. Iam verò si hoc ipsum est Poeseos impuræ vitium, vt morum honestati contraria felicitatem corrumpat? planè peruici. Sed neque hoc absq; pugna extorquendum est: nam qui se eò redactos vident, vt ægrè Poetæ nomen obtineant, si nugis suis obesse ciuium moribus conuincantur; hunc tueri locum mordicus adnituntur, seque etiam dũ procaciori carmine lasciuiunt, nihil officere cuiusquam felicitati, quin imò vtilitati non paucis esse, confidenter affirmant. Etenim Vitæ humanæ speculum Poesim ideo appellatam loquuntur, quòd in ea, quidquid humanitus accidit, referatur. Quòd si

Voces aliquorũ Poesis cur vita speculum.

Hora. lib. 1. epist. 1.

Virtus est, vitium fugere, & sapientia prima,
Stultitia caruisse. ——————

quo Poesis modo ad hoc Virtutis fastigium mortales adducet, nisi priùs à vitijs, eorum posita ob oculos turpitudine deterruerit? Quamquam si cætera deessent, satis definita videri res posset veterum suffragio Poetarum,

rum,id est,eorum à quibus lex ipsa carminis accepta est; quorum scripta sicut oppidò pauca leguntur, quæ procacioribus ac subturpiculis interdum lusibus aspersa nō sint; ita luculenter ostendunt,posse hominum felicitatem, posse virtutem, posse morum honestatem cum Musa paulo hilariore consistere. Quòd si hoc ipsum Poetarum Principibus vitio detur; iam verò nouam, quam nos cudimus Poesim, irridebunt isti, quantum volent, eoque Poetarum Senatu, à quo tanti viri exiguntur, moueri se non modò perlibenti animo ferent, sed vltrò etiam efflagitabunt. Et verò, si me censore res agitur, abire illis è Poetico conuentu iam pridem licet. Neque me veterum authoritate Vatum deterrere credant,quominùs ineptā esse ad vitæ disciplinam felicitatemq. mortalium,impudicam Poesim & sentiam, & dicam. Quid enim? (erumpat aliquando vera,& rei indignitate dignissima vox)adeone animos nostros præoccuparit Antiquitas,vt in priscis hominibus etiam vitia, si Diuis placet, adoremus? An potiùs falli hæc māgna quoque capita, & Emori, quod ait ille, humanos interdum Ioues intelligemus? Equidem sicut multa ideo pretiosa videntur, vt Vespasiano dicebat Plinius, quia in Templis suspensa cernuntur;ita accidere nō rarenter existimo veterū voluminibus,quorum

In veterū scriptis nō omnia imitanda.

In præfat.

rum tanquam in Sacrario quęcumque asseruantur, ea statim apud homines nescio qua Religione obligatos in pretio esse ac veneratione incipiant. Quasi verò Homerus, ille ipse Poetarum Deus, nonnumquam sua in arte peccasse viris Homero haud paulo maioribus visus non sit? reprehensum illum ab Aristotele asserunt Robortellus, & Magius: quòd Vlyssem in Scylla contra decorum viri fortis eiulantem induxerit: reprendit ante Aristotelem Plato: quòd alicubi nec seruata decori lege fœdas scitu, dictuque res Dijs immortalibus affinxerit, ac mortalium bono vehementer offecerit, reprehendit ante vtrumque Pythagoras, dicereque solitum accepimus: ad inferos se aliquando descendisse, ibiq. Homeri vmbram offendisse pendentem ab arbore, maleque multatam; Hesiodi verò adligatam columnæ, miserisque vexatam modis respexisse, Quod figmentis suis (hanc enim causam addebat) de Dijs temerè, turpiterque locuti malo mortalibus fuissent. At hoc illud est, quod vrgemus in præsentia, lasciua atque obscœna Poetarum commēta morum disciplinæ integritatique, atque adeò publicæ felicitati contraria esse. Quòd si hæc ipsa de Poetis suis antiquorum opinio fuit, nosque suprà confecimus, peccari aduersùs artem, quoties in publicum bonum ab imitatore peccatur; quid dubitabi-

De Homero iudiciū

In Poet. ar.

Homeri Hesiodiq. pœna.

tabimus vel magna Poetarum capita neglectæ interdum, aut etiam violatæ nonnihil artis insimulare? Sed non huc demum redactæ sunt fortunæ huiusce disputationis, vt horum, quos insectamur, recentium Poetarum causam cum veteribus coniunctam esse (quod isti nempe discupiunt) fateamur. Si quid interdum à priscis illis peccatū, si quid in amore subimpudens, atque intemperanter emissum, si qua vsquam in re trans honestatis lineam itum est; non modò minus dedecet Ethnicam superstitionem, id quod Christianæ legis sanctimoniā dedecet profectò plurimùm, sed latet obruiturque ingētium numero virtutum, quibus illi Poesim tanquam stellis clarissimis illuminarunt, & mirum in modum humano generi ad felicitatem contendenti præluxerunt. Non irascor erranti semel: & cum Horatio,

Virtutes vitijs longè plures in antiquis.

—Vbi plura nitent in carmine, non ego paucis
Offendor maculis. ——————

In Arte poet.

Offendor autem, cùm meras aliorum labes ad imitandum selectas conspicio, ijsque referta fœdè volumina ad fastidium vsq; comperio. Chamęleonti haud dissimiles credas, qui, vt aiunt, cum omnes fermè colores induat, candorem imitari non potest. Etenim videas interdum aliquos, qui se ad antiquorum lectionem conferentes pleraq; eorum, quæ pudicè candideque dicuntur, euoluunt osci-

Plut. de adul. & am. internosc.

Peruersa nonnullorum imitatio.

oscitanter, ac vbique incuriosè dormitant: cùm verò lutulentum quid ac pingue sonuerit, hic nimirum excitantur indesides animi, ad eiusque imitationem continuò mentem operamque conuertunt, quasi, si id consequantur (& sępè, vt sunt infeliciter ingeniosi, etiam consequuntur) extemplò Apollinari laurea, Superis hominibusq; nolentibus, donandi sint. Venit hoc loco in mentem, quod de Vibio Rufo Romano Senatore apud Dionem legi. Ardebat hic cupiditate incredibili, vulgò vt Orator haberetur M. Tullio Ciceroni par. hunc scilicet virum referēdum sibi Rufus proposuerat, huc animum intenderat, hic hærebat. Expectatis, qua id ratione se consecuturum sperauit? Viuebat adhuc Ciceronis vxor: hanc vt in matrimonium duceret, diu tentauit, duxit: tunc enimuerò Ciceronem se propediem futurum non modò credidit homo phanaticus, sed etiam apud Tiberium Principem ridente Senatu gloriatus est. Cor hominis Romani. Palladem, credo, iam despondisse sibi opinabatur, quæ dotis nomine in domū afferret Eloquentiam. Sic hodie sunt ingenia nonnullorum, qui nouas quotidie mundo Iliadas meditantur; quod vt præstent, nō illi ad virtutes sapientissimi Vatis, quod factum oportuit, animum aduertūt: sed vnius alteriusve figmenti obsoleti iam ac turpis

li. 57. Histor. Rom.

Ridiculū Rufi facinus.

amore

amore capti, vbi illud in rem ſuam tranſtulerint, & quidquid muliebre atque effœminatum in Homero eſt, domum duxerint, & cum eius meretricula propemodùm nupſerint; homines gloriarum pleni digito ſe iam monſtrandos veluti Homero pares ac geminos ineptiſſimè ſibi perſuadent, cùm tamen à priſcis illis ac bonis, etiam dum aliqua vitiorum ſimilitudine accedere ſe illò putant, longè adhuc diſtent, ac paria dum faciunt, par tamen vtrorumque conditio ſanè non ſit. Nam (vt hac ſuper re planè aperiam ſententiam meam) numquam profectò exiſtimaui idcirco obeſſe probis, moribus improbanı Poeſim, quia turpiter aliquid, ac petulanter admiſſum, verſibus exequatur. Scio poſse id vſum habere, quò faciliùs remedia morbi ſuppeditentur. Non me fugit à Troiani belli ſcriptore dictum eſse, non modò quid pulchrum, ſed quid etiam turpe foret, vt ait Horatius: effectumque, vt ſuis ille carminibus meliùs Chryſippo, & Crantore, & quouis alio Philoſophorū vitæ præcepta cōmonſtrauerit. Sed in duobus, quantùm ego intelligo, res tota vertitur. Alterum eſt, ſi hæc turpium ſimulachra pauciſſimis adumbrētur: ſi verbis proponantur quęſitis ad auertendos animos à cogitatione obſcœnitatis: ſi quaſi pudibunda, luciſque fugitantia in conſpectum ægrè veniant: ſi (quan-

Quatenus narrari poſſit aliquid turpe.

Li. 1. ep. 2.

Duo ſeruāda narrantibus impudica.

(qnandoquidem proponuntur ad fugam) tanquam fulgura aciem oculorum feriant ac fugiant, non alliciāt ac teneant. Vt enim in Tragœdia id, quod terribile est, referri quidem debet; non ita tamen, vt interdum ob rei atrocitatem feritatemque satius non sit, intus agi, quàm in promptu poni, atque in scenam oculosque deduci: sic turpe hactenus prosequendum est, vt quantùm in re atroci oculis parcitur, tantùm in turpi, animo pudorique seruiatur. Atque hinc est, quòd Princeps Latini carminis connubium Didonis & Æneæ, cui trahendo aduersùs decorum honestatemq; indulsissent alij; versiculo absoluit vno, ac pudicitiæ iuxtà atque Poesi exemplo fuit. Addo huic alterum remedium: si hæc, quæ impudicè facta (sed vti dicebam cautè) narrantur, non sine censura aliqua & obiurgatione castigentur: si non sine iniusta scelestis infamia, quàm pro supplicio multis statuebat Plato, transigantur: si demum (quæ tacita quædā reprehensio est) non sine infelicis exitus pœna terminentur. Sanè Homerus Vatum maximus, quòd Penelopes ancilla procis alicubi permistas indicauerat, propterea non quieta, nec pura, vt ipse loquitur, morte occumbentes, sed Telemachi indignè facinus ferentis manu suspensas è columna, fœdeque exhalantes animam describit. Hæc porrò, quæ dixi, duo quo-

lib. 4. Æneid.

Infamia suppliciū improborum.

Lib. 22. Odyss.

quoties seruantur (seruantur autem ferè à veteribus) in ipsa turpium commemoratione rerum; innocens Poesis est, nullique mortalium ea causa perniciem creat. At verò, qui seriò id agunt, vt Veneris faciem conquisitis vnde vnde pigmentis exprimant: qui eodem sępe reciproci nesciunt de tabula manum, quod aiunt, attollere: qui contenti subiecisse impudica oculis simulacra, mox aut nihil ipsi reprehendunt, aut etiam in iudicium Paridis inclinant, tacitique intemperantiæ fauent; hos ego commentis suis iuuentutem pellicientes insector, horum Poesim lutulentam ac defœdam magno mortalium malo propagari queror, ab his accipi ad peccandum inuitamenta, supponi hominum mentibus faces ad libidinē, malis actos animos intemperijs, Circæoque nescio quo poculo de rationis statu deturbatos in pecudis mores sordesque traduci, iusto sanè dolore declamo. Vertant illi se in quam volunt partem, figmentaque sua nunc secreto, vt ipsi prędicant, vtilitatis aucupio, nunc publico mortalium suffragio tueantur. Nō hoc lucri capiunt adolescentium plerique, qui horum illecebris eò infeliciùs obtinentur, quò se minùs infelices ac perditos sentiunt: neque hoc senum prudentiores iudicant, qui ne iuuentus hisce caperetur, in ciuitate bene constituenda sedulò prouiderunt.

Quæ narratio perniciosa moribus.

Niceph. Eccl. Hist. lib. 12. c. 44. Iudiciū de Æthiopicis Heliodori.

Non loquor in præsentia de grauissimis sanè sanctionibus Conciliorum fœda hæc volumina interdicentium: nec reuoco in memoriam Prouincialē eam Synodum, quæ quòd videret adolescentiam multorum pudicitiā in discrimen conijci ob Æthiopica Heliodori, vt ea igni scriptor aboleret, aut vt sacrorum Antistitem, Pastoremque animarum agere desineret, imperauit. Aristoteles (hoc interim contentus sum) præcipit in Politicis, obscœnitatem vt omnem ab vrbe procul habeat legislator pœnisque coerceat adolescentes, ne in foro tabulas aut signa spectēt impudica, neve in Theatro fabulas obscœnas audiant: proinde curent etiam atq; etiā Magistratus, Ne vspiam locorum statua vlla, vel pictura turpium facinorum imitatio conspiciatur. Hæc Sapientium maximus sentit ac sancit. Et mihi aliquis rerū imprudens pertinaciter obnitatur, ac vitia suis è tenebris extrahenda clamet in lucem, quò facilius tetra turpisque eorum facies fugiatur? Quid, si extracta, oculisque obiecta potius amabitur? Quid, si à te nec turpis (vti decuit) nec, quod inde sequitur, fugienda proponitur? An malo remedium facies, posteaquā in venas ac viscera virus infuderis? Quæ istæc Peruersitas est, quærere potius medicinam vulneri, quàm cauere, ne vulnus infligatur? Circulatorum est, Psyllorumve, artis osten-

lib. 7.

Edicta de tabulis fabulisq; obscœnis.

Circulatorū similes Poetæ obscęna narrantes.

ostentatione,sibi carnem infesto cultro concidere,aut venenũ aliquod exorbere ad vim potestatemq; pharmaci, cui fidem adstruũt, declarandam. Quamquam tu quidem circũforaneis istis grauius multo peccas: si quidẽ vitia ipsa morbosq; animi dum curare te dicis,tum verò facis,atque infers in ipsa curatione perniciẽ. Verè Iulius Cęsar Scaliger, cùm de Poetica disputat,Poetis pręcipit ne, dum vitia ac fœditates insectantur, eas ponant voces,è quibus qui legunt,euadant deteriores. *Quid enim cogitet adolescens*, sic ille addit, *qui certarum ignarus obscœnitatum audiat sententias,aut vocabula tam nefanda,quàm monstroso sunt ingenio ij, qui ea scriptis suis audent inserere? Malo igitur non reprehendere vitia detestanda, quàm in execranda oratione mereri reprehẽsionem,librumq; meum efficere eo nequiorem,de quo verba facio*. Et verò quoties memoria repeto,quod apud magnum Athanasium legi de Nicæni Concilij Patribus; quos refert, cùm in eo conuentu celebritateque legeretur Arrij liber, palàm aures obstruxisse, veritos ne quid insanæ illius pestilentisq; doctrinæ per aures illaberetur in animum; non possum non demirari confidentiam iuuenum nonnullorum, qui cùm audiunt, cautè agendum esse adolescentibus in amatoriarum rerum lectione; indignè enimuerò ferunt superuacanea monentem, & tantùm

Circũspectio Nicænorum Patrum.

Temeritas adolescentium.

non inimiciam ab eo fieri constantiæ suæ conquerbantur. At illi & senes plerumque erant, & experientia sanctimoniaque præstabant, vt minùs expugnari propterea posse eorum constantia videretur: his in tenera ætate incallidaque, & præferuidis animi motibus obnoxia, plus (opinor) aliquantò timendum est. Illis noua sacrilegaque aduersùs Christi Religionem opinio proponebatur, in quam deserta veteri sententia concedere ægrè homines solent: his blando adulanteq; vultu, dissimulatis meretricijs artibus, lenocinante versu voluptas obijcitur, qua mortales plus nimio capi quotidie videmus. Illi anticipata iam animo sententia, obfirmatique contra hostem infensissimum conueniebant; quo minùs timendum erat, ne sibi facilè persuaderi ab Arrio paterentur: hi lubrica præcipitique in voluptatem, & (vt ait ille) cerea in vitium flecti adolescentia nihil propius habent, quàm vt blandissimæ Dominæ, Poesi conciliatricula, sese donent: Et tamen illi occludebant obstinatè aures, hi præbent vltrò & quidem sitienter: illi vel semel audire pauca haud magno cum discrimine ingens flagitium ducebant; hi certissima cum pudoris fraude multa quotidie lectitare, interdum communicare cum alijs, semper animo ac memoriæ affixa retinere, eruditam scilicet oblectationem nullum in

Hor. in Arte Poet.

men-

mente relicturam maculæ vestigium arbitratur. Non est impudicitia ex eo genere vitiorum, quæ si semel ponis ob oculos, perpetuò expungis ab animo. hic Primus flagitij gradus est videre: visus dicendi libertatem facit: Ex libertate verò turpe dicendi, inquit Aristoteles, prodit & facere, quod propè est. *lib.2.Rhe.*

Quę cùm ita sint, non iam enitar vltra hęc quæ dixi; nec in eo laborabo, vt impuris hisce carminum scriptoribus legitimo Poetarum choro motis, eorum in faciendo versu artificium, Poesim perfectè absolutéque non videri, ad extremum pronunciem. Hoc enim ratiocinando confecisse me sentio, si vtrumque illorum, quæ hactenus prosecutus sum, vos quidem viri Sapientissimi, non abnuistis. Nam si Poeticæ nomen sustinere cum dignitate nequit ars, quæ ad vitæ commoda vtilitatemque mortalium non respiciat: non respiciat autem illa, quæ molli impuraque imitatione laborat ad hominum perniciem; quid restat, nisi vt imitatricem hanc artem impudicam ac turpem, Poesim suis perfectam numeris nequaquam esse tacitè apud se quisque concludat? Non in hac, inquam, re diutiùs elaborabo, neque vltra contendam in hoc concertatorio genere dicendi; ferant alij de me sententiam, vt volent; aut hęreant, nec liqueat quò inclinent, aut etiam apertè reclament, nigrumque palàm The- *Summa repetitio.* *Pers. sat. 4.*

ra præfigant. non permagnam hic verò iacturam fecisse me arbitrabor, neque dedecori ducam mihi; si, quod in Philosophorum Lycæo, vbi certissimis omnia momentis expenduntur, quotidie vsu venit; id mihi in eorum palæstra, qui probabilia sectantur, acciderit. In eo laborabo, & quantùm potero, animo veriùs quàm voce contendam, vt vos adolescentes auditores mei, quos hodie primùm in meam fidem disciplinamque recipio, ab hac malorum siue Poetarum, siue ciuium lectione ab alienem. Frustra profectò vos parentes atque institutores vestri ab rerum aspectu impudicarum, à procaciũ sordentiumq; sermonum licentia, ab intemperantium ac libidinosorum hominum cõsuetudine separare student, si vno in volumine collecta impudicitiæ spectacula concluditis: si sub manu habetis obscœna suadentium, atque in aures spurcissima quæq; insusurrantium greges: si in gremio numeratis copias improborum, quorum institutione ac familiaritate, quando quantumque vultis, clam omnibus, vti pro vestro arbitratu impunè possitis. Impediri non poterat Annibal ne periret, qui inclusum annulo venenum, hoc est, præsentissimam mortem gestabat. Ego verò impuri scriptoris librum veneno non paulo nocentiorem interpretor, quem qui quotidie ad manum habet, qua ope

Quãtũ malorum in vno volumine.

Plut. in vita.

Obscœnus liber veneno nocentior.

ope obsistas, ne sibi vno oculorum coniectu, si velit, necem hauriat? Nimirum pereundū sibi statuit, despònditque vltrò pudorem, quicumque in turpia hæc commenta, in iura inquam impudicitiæ volens libensq; concessit. nemo enim (vt queritur in re simili Tertullianus) nemo transit in hostium castra, nisi suis proiectis armis, nisi destitutis signis & sacramento Principis, nisi pactus simul perire. Et miramur, sæpenumero pudicum pudentemq; adolescentis animum, factum repentè mancipium turpitudinis, si ipse in eius regnum spontè se transdidit? Scitum est, opinor, quod scriptor modò laudatus litteris commendauit ad hanc rem, quā loquor. Descenderat in Theatrum Christiana fœmina, atque intenta in ludos Circenses cum reliquis matronis considebat: cùm statim malo correpta dæmone torqueri cœpit perquā miseris modis. Ergo è Circo quàm primùm aufertur, domumq; reducitur: mox in Templo sistitur, adhibentur Christiano ritu super ea ad Deum preces, adhibentur in vexatorem spiritum imperia & minæ. incassum omnia. Postremò cum aliquando solemniori precationum genere ad deditionem obsessi corporis compelleretur hostis, obiurgareturque, quòd addictam Christo fœminam, hoc est, alieni iuris prædam per summā impudentiam inuasisset.

li. de spectac.

Eodem in lib.

Dæmone correpta fœmina in spectaculo Circensiū.

Dæmonis responsum. sisset. At ego (inquit dæmon) minimè impudenter feci, dum eam tenui, quam inueni in meo. Credite has esse impudicitiæ voces, Auditores, quodque hic à parente turpitudinis dictum est semel, à filia sæpiùs exprobrari aduersùs eos, quorum non tam corpus, quàm animum obsidet, noctesque ac dies miserè diuexat. Sed meritò immundus spiritus diuexat, quos inter inquinamēta fabularum, in obscœnitatis Theatro dum reperit, deprehendit in suo. Suum videlicet id putat, quod ipse impudicitiæ magister Stygio emersus è cœno doceat, auspicioque ac ductu suo feliciter prouehat. suum id putat, quod ipse operis summa non afflatu modò, sed factis, fastisque suis fœdè impleat. suum denique id putat, quod lutulenta lubricaq; via ad omnium fœditatum, sordiumq; sentinam, ad Regiam, inquam, suam gradum expeditè sufficiat. Vt sanè verendum magnopere sit, ne quemadmodū Tartareus olim prædo, vt ex Tertulliano dicebam, vrbem corporis quam inuaserat, obtinuit obfirmatè; sic arcem animæ, in quam semel victor ascenderit, pertinaci deinceps occupatam vi, nulla vnquam temporis diuturnitate dimittat. Quare, nolite, adolescētes mei (per ego vos istud verecundiæ ornamentum, morum istam nobilitatem, istam Romani pectoris altitudinē, oro obtestorque) *loco suprà posito.*

que)

que) nolite vos ob ementitæ nescio quã speciem atq; vmbram Poeticæ, per hæc malorũ extrema transuersos agi. Quidquid Sirenes istæ honestati, castimoniæ, pudori furtim insidiatæ canunt, vos vbiq; præsenti consilio contemptuque præterite. In Deorum cultu cùm cederet omninò nemini, vnam tamẽ Venerem procul ab se salutari dicebat castissimus Hippolytus apud veterẽ Poetam: imò idcirco Etruscorum disciplina iubebatur extra mœnia fanum Veneris collocari, vt nihil in vrbe aduersùs castimoniam adolescentibus versaretur ob oculos. Quid enim? (liceat mihi cum viro eloquentissimo sanctissimoque ac nominis sui suauitate dignissimo perorare) si fluctuante nauigio veharis, illicò auertis oculos à sentina, ne stomachum & nauseam faciat: si per vias vrbis incedens putidum quid ac fœtidum offendas, porrò inde refugis aspectuq; declinas: si quid vspiam occurrat, quod horreat oculus, statim clauditur, aut auertitur. In salo autem seculi huius fluctuas, influit sentina vitiorum, mouetur in tui nauigio corporis æstus cupiditatum, nec auertis quamprimùm animæ oculos, ne aspiciant spurcissimarum libidinum sentinam, ne tãtisper hæreant in hisce purgamentis ac sordibus, ne fetor inhalatus animam oppleat, templumque Dei obscœna contagione commaculet?

Eurip. in Hippol.

Vitr. lib. 1. c. 7.

Ambros. serm. 5. in Ps. 118.

Vos autem, adolescentes, quibus nihil esse debet charius isto, quem præ ore fertis, animi candore; contaminata horum volumina, hoc est, fœda turpitudinum receptacula non oculis modò auribusque declinate, sed animo etiam respuite, ac recordatione demum ipsa perhorrescite. Date hoc disciplinæ, quam domi à parentibus honestissimis viris, foris à nobis Religiosis præceptoribus habetis: date hoc ætati vestræ, quæ pudoris hoc internosci charactere, laudarique ob verecundam hanc veluti tincturam virtutis solet: date hoc cæteris, quæ istam consequentur, ætatibus; quarum extremæ partes inniti & conquiescere in adolescentia ista non poterunt, si semel eam lenocinia voluptatis emollierint, effœminarint, infregerint. Denique, si quidquam apud vos sum, date hoc etiam mihi, qui hoc anno in Poetarum vos familiaritatem daturus, si primo hoc die docui, quos cauere debetis, feci vt opinor satis.

PRO-

PROLVSIO V.

An ex rebus sacris idonea commentationibus poeticis argumenta proueniant æquè ac ex profanis.

AMOR ac ſtudium, quo in ſolemni litterarum repetitione proloquentem me ex hoc loco ſæpiùs excepiſtis, ac ſecunda etiam admurmuratio, amicumque patrocinium, quo iam toties dictis meis apud nouam diſcipulorum audientiam plurimùm authoritatis ac fidei conciliaſtis (Viri ſapientiæ, atque honorum inſignibus illuſtriſſimi) allexere me, fateor, ad noua maioraque ſæpenumero tentanda; oblitumque penè virium mearum eò ſcilicet impulere, vt nihil in vulgus non probatum iri facilè crederem, cuius vos ſemel authores fieri viderem. Idque animos mihi facit in præſentia, vt aliud ex alio feram; nec contentus auditores meos vtroque elapſo iam anno ab amore impudicæ Poeſeos (quantùm per me licuit, vtinam mecum omnibus liberet) fructu, vt arbitror, non pœnitendo remouiſſe; hodie pluſculum aliquid coner hac ſuper re, voſque Rhetores, in poeticis imitationibus, ſimulacriſque conformandis ad rerum ſacrarum ſcriptionem, amoremque traducam.

Neque

Trepestiū in Lac pro lusione.

Neque hoc vobis suadere in animo est, quasi honestiorem sanctioremq; materiem, ad quam ingenia & calamos primùm, mox etiā mores ac vitam referatis. Quamquam si hoc agerem, eum, credo, prætenderem causæ meæ titulum, qui non magis Religiosum præceptorem ad docendum, quàm probos adolescentes in hanc sententiam ad scribēdum permouere posset. Sed eo consilio rem aggredior, vt ostendam, res sacras aptissima poeticis commentationibus argumenta suppeditare; ideoque operæpretium facere eos, qui aut pium castumq; sibi carmen sumunt, quod piè casteq; consumment, aut in opere non pio elaborantes ad sacra subinde concedunt, quæ loco interserant, iisque fabulam appositè locupletent. Audio enim non paucos, qui idcirco in carmine condendo abstinere se dictitant à piarum vsurpatione rerum, quòd hæc argumenta frigidiora plerunque ac tristiora, minùs certè capacia sint eorum animi motuum, quibus profana inter arma & amorum illecebras lasciuiendo, admirationem voluptatemq; longè maximā concitare solét. Quare occulta hæc diuinaque mysteria, quæ ipsi

Abstinentes à sacris argumentis q̄d afferant causa.

—*desperent tractata nitescere posse*,

Horat. in Art. poet.

silentio se malle, quàm metro per iocum ac fabulam venerari.

Quorum ego voces decreueram, Audito-

tes, non longis rationum ambagibus, sed subita confertaque exemplorum appositione comprimere. Atq; vt olim Romanus Orator in Verre accusando; prætermissa perpetuæ orationis laude, præcisaq; homini spe, solùm tabulis ac testibus ad singula crimina citatis, reum potentissimum momento damnauit: ita ipse statueram, aduersùs hoc genus homines, qui dissidiũ nescio quod inter res sacras ad Poesim cõminiscuntur; transmissa in compendium causa, sola veterum enumeratione Poetarum, qui è sacris litteris mutuati sunt argumenta, dimicare. Et verò quàm multa possem apud Principes vtriusq; Poeseos Orpheum, Homerum, Hesiodum, Virgilium, Ouidium è sacrosanctis rerum nostrarum codicibus accepta proferre in medium? Illud Poetarum carminibus celebratum Chaos, cœcum illum aceruum, rudemque indigestamque molem,

Quã multa è sacris litteris veteres Poetæ desumpserint.

Orph. Argonaut.

Nec bene iunctarum discordia semina rerum; quis ignorat, è Mosæa Genesi non adumbrata tantùm esse, sed etiam expressa? siquidem nec vocem ipsam *Chaos*, quàm Hebræi *tholu* dicunt, hoc est, *inane*, Poeta magnus omisit, dum canit:

Ouid. lib. 1. Metam.

——vti magnum per inane coacta
Semina terrarumq; animęq; marisq; fuissent,
Et liquidi simul ignis: vt his exordia primis
Omnia, & ipse tener mundi concreuerit orbis.

Virg. in Sileno Ecl. 6.

Quid

Quid Alluuies Deucalionæa? nonne ita descripta est à Poetis; siue cùm Ioui hominum scelera pertæso, quòd videret vbique flagitijs inquinata omnia, placuit

Ouid. lib. 1. Metam.

—— genus mortale sub vndis
Perdere: ——————

siue cùm seruati ab aquarum vi Deucalion, atque vxor Pyrrha in Parnasso monte (quo ille loco,

Oui. eod. lib.

—— nam cætera texerat æquor,
Cum consorte tori, parua rate vectus adhæsit.)

ad propagandas hominum reliquias adhibentur, nempe quia

Oui. eod. lib.

Non illo melior quisquam, nec amantior æqui
Vir fuit, aut illa reuerentior vlla Deorum.

Stephan. de vrbib. In lib. 1. Odyss. Euseb. in Chron. Hesiod. in Theog.

siue cùm Parnassum montem antea Larnassum nominatum legimus ab Arca (nam λάρναξ Græcis *Arca* est) qua Deucalionem eò appulsum esse dicunt Andron Teius, & Homeri Scholiastes; nonne hæc, inquam, ita descripta sunt; vt, quamquam eam cladem contigisse ferunt regnante Athenis Cecrope circa Thessaliam; dubitandum tamen haud sit, quin ex Noetica eluuione horum pleraque Poetæ desumpserint? Gigantum conatus cœlo molem attollentium, cum Dijs propè pugnantium, ad terram sua temeritate ruentium: Promethei solertiam è limo hominem fingentis

Oui. l. lib.

in effigiem moderantum cuncta Deorum:

Auerni

Auerni regna, posthumasque pœnas, quibus improbi, quòd distulerint 1.*Metam.*

—— in seram commissa piacula mortem, *Homer. lib.* 11.

æuo sempiterno cruciantur: Elysios cāpos *Odyss.*

——— & amœna vireta *Virg. lib.*

Fortunatorum nemorum, sedesque beatas. 6.*Æneid.*

Deflagrationem dissolutionemque rerum,

Cum mare, cùm tellus, correptaque Regia cæli *Ouid. lib.*

Ardeat, & mundi moles operosa laboret; 1.*Metam.*

an quisquam est paulo humanior, qui ad sacræ exemplar Historiæ composita esse non intelligat? Nam quæ de Iano commenti sunt Poetæ in Italiam rate delato, ac vitium sobolem culturamque monstrante; quo factum est,

Vt bona posteritas puppim formarit in ære, *Ouid. lib.*

Hospitis aduentum testificata Dei. 1.*Fast.*

tam apertè imitati sunt ex sacris Hebræorum codicibus de Noe, qui Arcæ beneficio enatauit ex aquis, inuentorque vini mox fuit; vt nomen ipsum Iani, seruata Hebræorum voce, quibus *Iain* vinum dicitur, conformauerint. Hæc aliaque complura si dicendo persequerer, quæ optimi quique veterum Poetarum ad Poesim exornandam è sacris litteris intexuere carminibus suis; videtis, Auditores, quam viam inire compendio possem, vt eorum voces, qui petita è sacris argumenta paulò remissiora, tristioraque causantur, ad silentium planè redigerem.

cundè, pronisque maximè auribus excipitur, quæ tum noua fictaque ad similitudinem rei factæ, tum nodo opportuna soluendo conformetur. Et verò si fabulæ Nouitate cum profanis sacra cōmittimus, vicimus planè, Rhetores. Nam quid tritum & exculcatum magis, quàm venalia istorum commenta?

Nouitas fabula rara in profanis.

Cui non dictus Hylas puer? & Latonia Delos?
Hippodameq; humeroq; Pelops insignis eburno
Acer equis? ——————

Virgil. 3. Georg.

Quid obsoletius, puerisque decantatum sæpiùs quàm aut Hippocrene Pegasi extundentis vngula procurrens, aut Adonidis è cruore suborti repentè flores, aut Draconis dentes seminum more per agros sati, aut sæpe natus renatusq; Pythagoras, aut lyræ tactu coalescentes muri, aut Iupiter in hominum amores suis cū fulminibus exardescens, aut alia sexcenta, quibus hodie referta videmus eorum Poemata, qui per antiquorum vestigia grassari se nō gloriantur ipsi modò, sed hanc etiam cæteris viam vnicè præscribunt, figmentaque alia si ab ijs paulùm recedant vltrò reprehendunt? cùm tamen illi dum translatitijs hisce reliquijs semesæ iam antiquitatis affatim carmen saturant, non excellenti admodùm ingenio, imò nec planè poetico se esse palàm faciant: siquidem noua cudere, non resarcire vetera: arcana seligere (id quod aiunt Musarum munus) non de

Vsurpatio veterum fabularū nō magni specimen ingenij.

Poeta munus.

medio quæque sumere: inaudita atque admiranda proferre, non vulgata sordentiaque retractare: demum Facere ac fingere (ex quo nomen illi suum obtinent) non aliorum inuenta reponere, Poetarum est. Hæc autem concinnandæ fabulæ nouitas, sacra perscrutanti proxima plurimaque præstò est. Cùm enim rerum arcana diuinarum sub oculos, sensusque non cadant, vt veniant in hominum conspectum, similitudine ac symbolis conuestienda, humanæque intelligentiæ subijcienda sunt. quo fit, vt artificio nouæ commentandi, hoc est, operi poetico locus opportunè detur. Vultis in hoc genere nonnulla leuiter adumbrem; reique explicandæ veriùs, quàm exornandæ studio, paucis in præsentia proludam? Age igitur. In cælesti Superum sede, quas ego, si libeat, prænitentes auro gemmaque moles, quas in Regia Diuinitatis aulas, quæ in aulis Aulæa comminisci non possim? quæ quoniam Pronoea gnara futurorum Virgo quà penicillo, quà acu pinxerit, frequentare Superi soliti sint, cùm illos rerum gerendarum seriem prouidendi cupido incessit. Excitabo, si libeat, in cælesti area (adeste mihi extemplò vaticinanti, Auditores. ex quo enim in Poetarum fines pedem intuli, sentio me insolito æstu procul abripi, audioque monentem exemplo suo Socratem, vt quemadmodum ipse

Fabulæ nouitas quærendæ è rebus sacris.

Adumbratio comminiscendæ fabulæ è rebus sacris.

Aulæa rerum futurarũ imaginibus depicta.

ipſe ex placidiſſima diſputatione in Poetarũ furorem abreptus paruit incitanti Deo; ſic ego quo me cumque vis agit, volens ac libens ſequar) excitabo aſtra ſuper atque ſydereos globos perampli molem Templi, cuius maieſtatem operis magiſta rerum Sapientia architectata ſit, nõ humana decempeda, atque commenſu. Ædificij membra non parietes lateritij, marmoreive, ſed implexi inter ſe innerrabili contextu arborum rami tam ingenioſè partiantur, vt in aperto ſimul nemore, ſimul concluſo in ædificio eſſe videaris. Theatri caueam ſiue medium procera occupet vetuſque Palma, in quam Cælites identidem aduolantes, ex ea victoribus, cùm hora cuique fatalis aduenerit, ramos abſcindant. Proximum Theatro Periſtylium virentibus, intercolumnij loco, arboribus opacatum, Veſtiarij neſcio quam formam referat. E ramis paſſim pendeant hinc intextæ auro chlamydes, palmatæ togæ, paludamenta, purpuræ: illinc ſceptra, faſces, litui, torques, annuli: aliunde virentes ac lemniſcatæ laureæ, illuminatæ gemmis coronæ, mitellæ margaritis bacciſque vncialibus internitentes, claræ vnionibus infulæ, vitatæque atque illuſtres pretioſo lapillorum ambitu tiaræ. Iudant hic interſpirantes auræ, & magna hæc honorum inſignia modò inclinatis ad terrã ramis vltrò

Templum ſuper cæleſtes orbes.

Palma victorum.

Veſtiariũ inter arbores.

Honorum inſignia à ramis pẽdula.

præbeant, modò in altum sublatis repentè prohibeant, modò arbore ex vna in aliam reciproca veluti fuga fatigent. Horum singulis aut in extrema laciniæ cæsura, aut in manubrio capuloque, aut in ambientis oræ margine adscriptæ litterarum notæ cernantur adeò distractæ perturbatæque, vt eam, quam mortales Fortunam vocant, Superi verò nominant Adilætiam huc identidem appellentem ad honores mortalibus deportandos; perplexa illa characterum signa facilè facerent, nisi adesset in tempore Sapientia, quæ tum eriperet ab oculis vittam, qua inter homines Fors obnubitur, tum litterarum elementis miro confestim ordine compositis, ei clarè legendum daret illius nomen, cui certa in alios imperia arbiter rerum Deus ab ipso æternitatis exordio destinarit. In interiore verò Basilica, magna in Aula, Alites pueri diurno nocturnoque operi frequentes insudent. in promptu sunt labra adamantinam, & vasa varijs fusisque metallis efferuescentia, vnde sequacem pateris liquorem hauriant, ingentemque annulis sese per interualla excipientibus Catenam fabrè fundant. Præsit operi Prouidentia, iubeatque nunc auri, nunc argenti plus aliquantò, minusve misceri, ac torquem metallorum pretio variari, prout ire tempora humanæ vitæ, ipsi temporum Reginæ visum

Eorum distributio.

Fusio Catenæ temporum indicis.

visum fuerit. Circumstet Virginum manipulus Pax, Salus, Libertas, quæque has perpetuò comes insequitur, rerum Copia. quin etiam complexæ mutuò manibus Artes ac Disciplinæ, inito cum Gratijs choro, non intersint modò, laboremve spectent otiosæ, sed actuosæ, interdum in opificij partem veniant, operique præter solitum locupletando sollicitæ conspirent. si quando enim mortalium preces è terris in cælo receptæ impetrēt à Deo calamitatum finem, & cursum meliorum temporum exorent; tunc enimverò magno certatim studio omnes incumbant, ac metalla pretiosè temperando, annulorumque orbibus feliciter intorquendis cælestes fabri desudent. tunc Pax, & Salus arcani roris plurimum instillent, tunc Copia calathum liberaliter inuertat, tunc Artes ignotos vulgo succos affatim aspergāt, tunc Gratiæ vitalem operi colorem, ac faciem superaddant. oblectet interea fidicen instantes operas, cantuque geminet opificij voluptatem: itaque dum omnes in commune conferant opes suas, felicium catena nexusque temporum, atque ætatis aureæ series mortalibus in cælo contexatur. Denique præalta turris, Arcis in morem ædificio imposita ingenti Armamentarium laxitate complectatur. Hic asseruentur non illæ solum abyssi claues, quibus ostia quondam

Cælestes fabri.

Catena temperatio.

Armamētariū cœli.

Abyssi claues ad clu

niones tẽpestatesq; reserãdas.

cæli patefacta vltrici terras eluuione merſerunt, ſed quibus etiam procellas interdum, ac tempeſtates vindex ſcelerum Iuſtitia è carcere furentes educit, atque in hominum perniciem bacchantes immittit. Hic arcus ac tela, quibus olim in magno illo Superum tumultu Princeps armorum Michael confixit authorem proditionis. hic fulmina humanæ mentis terror: hic tridentis, hic arietis immane pondus, illo marium, hoc terrarum fundamenta quati ſolita. Sed præter cætera ingens hic Clupeus aſſeruetur, quem in mundi molitione Dynaſtiam Regi ſuo dono fabricaſſe ferunt. Triformem illum, diſſuendumque in plures repentè, ſi libeat, concinnauit: atque ita clypeo clypeum incluſit, vt ſub vnius ſpecie, tergemini lateant. Primum extimumque ex ſapphiro commiſit immortali cæli materia, & emblematis loco compacta ſyderibus Cruce figurauit, carmenque addidit, In hoc ſigno vinces. Hunc fama eſt cæleſti ex arce primò eductum Imperatorum optimo præluxiſſe quondam inter ſydera, ac proſperum belli exitum maturaſſe. Eundem quoque perhibẽt æuo noſtro Paſtori populorum maximo de nauali claſſe ſollicito, fundentique enixè ad Deum preces obtuliſſe ſeſe, euentumque pugnæ multò ante victoriæ nuncium commonſtraſſe. At medij ſecundique orbem clypei

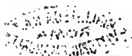
Victricia Michaelis arma.

Inſtrumẽta terroris.

Clypeus triplex.

Conſtantino Magno Imp.

Pio V. Pont. Max.

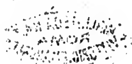
pei è cryſtallo vuidam vim obtinente formauit,firmauitque eo conſilio, vt aduersùm miſſiles faces, fumantesque plumbi aut ferri maſſas oppoſitus præſenti remedio foret. Scilicet cùm longa populos obſidione fatigatos tueri, hoſtiumque conatus frangere cordi eſt immortali Regi, hoc è cœlo iubet efferri munimentum, quod mœnia, aut claſſem amicam latè contegat, atque in hoſtilia tormenta conuerſum, aggredientium vires eludat arcana quadam vi: dum eo excuſſi morales globi, exploſæque ex ære pilæ, aut contortæ incendiariæ bolides, collucentesq; malleoli, aut emiſsæ ex catapulta phalaricæ, atque ardentes haſtæ vix clypeo excipiantur, cùm ſubitò veluti aquis extingui, atque eodem veſtigio loci ac temporis intermori neceſse ſit. Intimum denique tertiumq; clypeum eadem inuentrix operis ex igneo Pyropo molita eſt: clypeo Terrorem affixit proripientem ex vmbone ſeſe, vomentemque ab ore atque oculis flammas, ac mira arte in facies ſe alias atque alias transferentem: nam modò Gigantem vaſta corporis mole refert efflantem ignem naribus, ſtrictoque necem ferro minitantem: modò in ea clypei amplitudine tanquam latiſſimo in campo ſimulat equitum turmam, quam improuisò ex inſidijs prodeuntem præter expectationem hoſti re-

Præſens remedium contra miſſiles faces.

Terroris figuratio.

niones tẽpestatesq; reserãdas. cæli patefacta vltrici terras eluuione merse-runt, sed quibus etiam procellas interdum, ac tempestates vindex scelerum Iustitia è carcere furentes educit, atque in hominum perniciem bacchantes immittit. Hic arcus ac tela, quibus olim in magno illo Superum tumultu Princeps armorum Michael confi-*Victricia Michaelis arma.* xit authorem proditionis. hic fulmina hu-*Instrumẽta terroris.* manæ mentis terror: hic tridentis, hic arietis immane pondus, illo marium, hoc terrarum fundamenta quati solita. Sed præter cætera ingens hic Clupeus asseruetur, quem *Clypeus triplex.* in mundi molitione Dynastiam Regi suo dono fabricasse ferunt. Triformem illum, dissuendumque in plures repentè, si libeat, concinnauit: atque ita clypeo clypeum inclusit, vt sub vnius specie, tergemini lateant. Primum extimumque ex sapphiro commisit immortali cæli materia, & emblematis loco compacta syderibus Cruce figurauit, carmenque addidit, In hoc signo *Constantino Magno Imp.* vinces. Hunc fama est cælesti ex arce primò eductum Imperatorum optimo præluxisse quondam inter sydera, ac prosperum belli exitum maturasse. Eundem quoque perhi-*Pio V. Pont. Max.* bẽt æuo nostro Pastori populorum maximo de nauali classe sollicito, fundentique enixè ad Deum preces obtulisse sese, euentumque pugnæ multò ante victoriæ nuncium commonstrasse. At medij secundique orbem clypei

pei è cryſtallo vuidam vim obtinente formauit, firmauitque eo conſilio, vt aduersùm miſſiles faces, fumantesque plumbi aut ferri maſſas oppoſitus præſenti remedio foret. *Præſens remedium contra miſſiles faces.* Scilicet cùm longa populos obſidione fatigatos tueri, hoſtiumque conatus frangere, cordi eſt immortali Regi, hoc è cœlo iubet efferri munimentum, quod mœnia, aut claſſem amicam latè contegat, atque in hoſtilia tormenta conuerſum, aggredientium vires eludat arcana quadam vi: dum eo excuſſi morales globi, exploſæque ex ære pilæ, aut contortæ incendiariæ bolides, collucentesq; malleoli, aut emiſsæ ex catapulta phalaricæ, atque ardentes haſtæ vix clypeo excipiantur, cùm ſubitò veluti aquis extingui, atque eodem veſtigio loci ac temporis intermori neceſse ſit. Intimum denique tertiumq; clypeum eadem inuentrix operis ex igneo Pyropo molita eſt: clypeo Terrorem affixit proripientem ex vmbone ſeſe, vomentemque ab ore atque oculis flammas, *Terroris figuratio.* ac mira arte in facies ſe alias atque alias transferentem: nam modò Gigantem vaſta corporis mole refert efflantem ignem naribus, ſtrictoque necem ferro minitantem: modò in ea clypei amplitudine tanquam latiſſimo in campo ſimulat equitum turmam, quam improuisò ex inſidijs prodeuntem præter expectationem hoſti re-

præsentat: modò maius opus mouens, spectrisque validioribus eludens; ingẽtem classem, & oppleta nauibus maria sub oculos ponit, numeroque militum planè innumerabilium deterret hostem vt mirum non sit, si maximus interdum, & fortissimus exercitus, paucorum in conspectu militum turpiter sanè trepidauerit, seque defœdam in fugam continuò proripuerit: siquidem exiguas, sed Religiosas ac pias copias occultabat hoc munimento Deus, indeque terrorem in hostes immittebat: à quo decepti, dum in clypeo præferoces bellatorum vultus, ac latè explicatas acies pauidi considerant, dum vexilla signaque solliciti numerant, dum tubarum & cornuum strepitum, militumque clamorem trepidi metiuntur, quasi vera conspicerent, metu exanimati extemplò cedere, fugaque saluti consulere opportunum ducebant. Sed finis hic sit, atque hactenus licuerit incaluisse Poetarum more, quo faciliùs vno quasi ductu, & prolusione vtcumque suaderem, fabulæ nouitatem è rebus sacris peti proximè copioseque posse: atque ideo falli eos, qui non alia ratione, quàm recoquentes impura veterum commenta gratiam nouitates ineundam ex eo putant: nec aliunde confidunt opportunitatem explicandi Nodi (quam ego virtutem, vt suprà indicabam, præter nouitatem requiro in fabu-

Repentinæ fugæ causa.

Nodi in fabula so-

fabula) gratiùs aucupari se posse, quam si ad magicas statim artes recurrant, ad præstigias Chaldæorum, ad incantamenta carminum, ad Parcarum somnia, ad fatorum miracula. quæ tamen quàm obsoleta (Diui boni) plerunque sunt, quàm interdum veris nō similia, quàm sæpe inhonesta, nefanda, sacrilega! &, si nihil horum haberent, quid obsecro haberent, quod non ingeniosiùs, verosimiliùs auspicatiùs è sacris habere possimus? Quò tandem peruenire veneficorum prægistiæ queunt, quò nequeant mentium beatarum vires? quarum ope, si sit opus Deo (quod aiunt) ex machina, in latis desertisque camporum solis aliam repentè loci faciem, veluti nouum scenæ siparium inducam. In medijs Oceani fluctibus Insulas detegam argenteis aureisque fluminibus irriguas, pomorum auiumque nouitate nobiles, miris nec penetrandis humana vi propugnaculis communitas. In nubibus armatas bello legiones instruam, atque inde pro re nata auxiliares ad terram copias euocabo. Dirimendum fortè prælium est, nodusque incidit dignus vindice. hic mihi Cælites, quos esse ferūt elementorū tutelares, prima illa corpora miscebunt, in nubes cogent, an tantam exprimēt aquarum vim, vt validiore procella, quā quæ prodigialiter olim Romanis, ac Pœnis ad vrbis mœnia pugnaturis in-

Ludendi opportunitas.

Quāta in rebus profanis.

Quāt in rebus sacris.

Exempla cursim adumbrata ad nedum in fabula explandum.

Dirimēdi belli opportunitas.

T. Liu. l. b. 26.

Sil. Ital. lib. 12. *Repellendi hostis subsidium.*

intercessit, milites alio palatim vagos diuersosque abigat, aut oblitos pugnæ, suique tantummodo sollicitos in castra subducat. Reprimendi sunt hostes iam penè victores, atque etiam fugandi, ideoque ad repentinā catastrophen subsidiū humano maius adhibendum est; præstò mihi erunt alati in equis iuuenes, qui non paulò faciliùs, quàm Castor olim & Pollux visi ad lacum Regillum, strictis aciē mucronibus fugabunt, dissipabunt, profligabunt. Gliscit pestifera in exercitu lues, epotaque fontis aqua, quam veneno hostes infecerint, miserè intereunt Duces iuxta, militesque: ecce tibi dum medicæ artis periti profuturas nequicquam herbas vbique venantur, è cælesti militia is, qui cāpo, præest, selectum ex affectis militibus aliquem, secumque per aera volucri ventorum curru abreptum, felicibus in hortis primorum parentum, hoc est, ignota mortalibus in sede sistet, ibique herbas ac succos veneno expellendo salutares docebit, quibus ille instructus, atque ad suos in castra quàm citissimè deportatus, multò, quàm Græcorum cum Ducibus egit Machaon, feliciùs sit è cœlo salutem allaturus. Sed frustra consector adhuc ista delicatiùs, cùm satis constet, nullum esse implicatum adeò, cœcumq; negotium, quod sicut expediri, & exclarari nequeat cælestium ope; ita eorundem operam

T. Liu. li. 2 *Oui. lib 5. Fast.*

Pestilentia gliscentis remediū.

lib. 4. Iliad.

ram adhibere in fabula faciliùs multo,veroque similius Poeta non possit. Quòd si ita est: quid tandem est, cur homines causentur in rebus sacris, quòd figmentorum copia & libertate destituantur, quæ profano in carmine vndique sese offerant, sponte sua veniant, quò se cumque vertant, nusquam desint? Pietati nimirùm desunt hominum ingenia, ingeniosa fabularum commenta non desunt. Quòd si Virtus quàm ferax,tam felix quoque foret, totque cultores sui, quot laudatores admiratoresque numeraret; legeremus in Poetarũ voluminibus castè conscripta oppido plura,quæ animos hominum longè sinceriùs,hoc est,cognata nostris mẽtibus voluptate caperent: quæ ad posteros exempla rerum, documenta morum, irritamenta laudum multo sapientiùs candidiusque transmitterent: vno verbo, quæ *Iusta querimonia.*

Lectorem delectando, pariterque monendo, *Horat. in Arte poet.*

omne planè punctum ferrent,æuumque scriptori longè diuturnius prorogarent.

Verùm sint ista, vt dicis, inquiunt: abundent res sacræ poeticis exemplis, copioseque subministrent Poetarum ingenijs materiem noua moliendi; tristiora tamen hæc sunt, si absque affectionis illecebra concludantur. Perturbationum verò motuumque quis nescit eum esse tractatu feracissimum, ac suauissimum auditu, qui in amore situs *An tristis sint argumẽta desũpta è rebus sacris.*

histo-

historias ac fastos implere scriptorum solet, à quo (nam lubrica res est, si vsurpetur paulo liberaliùs) cùm tãtopere abhorreant pudicæ verecundæq; sacrarum rerum enarrationes, mirum non est, si sancta hæc argumenta natus exhilarandis animis Poeta declinet. Videtis hic Auditores, transferri me ad alteram partem Orationis, in qua, vti sum pollicitus initio, ostendendum est, non solùm Fabulam Poeticæ, quod ait Aristoteles, animam, sed etiam Affectum præcipuam carminis virtutem abundè illis esse, qui sacra consectari volent. Et quoniam inter animi motus, præteritis alijs, vnicè prouocor ad Amorem, quo sine insuauia esse Poemata proclamant; patiar huc quoque adduci me, ea tamen lege, vt nolim mihi necessitatem imponi, quod Socrati de Amore disputanti semel accidit, obuoluta pallio facie, disserendi. Age igitur: infacetum carmen est, addo etiam deparcum, ac ieiunum, quod Amor, miror scilicet rerum artifex, opportuna euentorum varietate non condiat. sit ita sanè. Sed in Platonis didici conuiuio, Amores Duos Venerum duarum partu procreatos terrestrem alterum impurumque, marinæ sobolem Deæ: alterum cælestem ac verecundum, Vraniæ Veneris prolem. Ergo si quantùm sinceræ nitidæque moles orbium cœlestium, ima hæc & bruta terrarum sola supe-

Affect⁹ an esse possit in sacris argumentis.

De Amore disputatio

Amores duo. Alter alteri quantũ præstet.

superant, tantùm Amoris illius puræ ac diuinæ voluptates, huius fœditatem cœni, putidique Amoris sordes antecellunt; cur homines haurire de huius fœce malunt, quàm de cęlesti illius Ambrosia delibare, vt eo tincta melle circum oras pocula facilius propinent? An fortè liquidissimæ fons ille voluptatis, qui de sede Agni prorumpens multiplici cælum torrente perlabitur, erit satis, vt continenti haustu cælestes beare populos queat; vt queat mortalium palato sapere, satis non erit? Erit (inquiunt) satis, nisi ad peregrini saporis suauitatem humanus sensus obstupescat: nam quid facias? sic homines sunt; tenet omnes hic morbus. Minus sentiuntur, quæ eminùs prægustantur: ac videtur quodammodo aliena, quæ alibi abundè sunt, rara ad nos transmissione deportātur. hæc si è cælo accersere dicendo velis; non plus proficias, quàm si surdo fabulam canas, vulgus ad arcana hæc deliciarum mysteria mirè indocilis, ac tardus est: quæ nouit, quæque ante pedes sunt oblectamenta; horum commemoratione, & quasi aucupio allici in omnem partem solet. Imò verò, quia huic malo est obnoxius, datisque semel habenis in omnem turpitudinem præceps atque amens ruit; intercludendus ei opportunè aditus est, ne si transuersus ire cœperit, reprehēdi è cursu, ac reuocari nulla vi possit.

Cælestis Amoris cōmendatio.

Voces aliquorū, cur hic Amor nō sapiat multis.

Quid agēdum cum ijs quibus cælestis Amor minus sapit.

Nam

Nam quid, malum, consilij est (non possum hic, Auditores, non magnopere commoueri, cùm in hanc cogitationem venio, mecumque reputo dedecus huiusce ætatis) quid consilij tandem est magnificum operi titulum præfigere, mira nec antè mortalibus audita polliceri, plures sibi pro rei amplitudine linguas atque ora deposcere, quantùm est vspiam Musarum ad opem carmini ferendam in ipso carminis vestibulo conuocare: vt ea videlicet in medium proferas, quæ blādè illectos hominum animos prodant, perdant, pessundent? quæ laus ingenij (nam consilij probitatem frustra requiro) quæ artificij gloria esse potest in hisce lenocinijs sedulò conquirendis, ac per otium in carmine dilatandis, quorum plerisque nihil est apud sellularios opifices, apud tonsores (quod aiunt) & lippos protritum dictumque magis? Vt sanè quemadmodum olim præconibus (quod ait Aristoteles) eadem in edictis verba vsurpantibus anteuertebant pueri in foro ludibundi, conceptasq; voces succlamaturis præripiebant cum audientum risu; ita qui legunt audiuntque istorum carmina, occupare dicturum plerunq; soleant, ac certa decantatæ sæpenumero rei prouisione proludant. Scilicet hic Poesis tota multorum vertitur: primo statim versu in oculos, cornicum more, collineant: in oculorum

Apparat⁹ aliquorū profana & turpia canentiū.

Quantùm artificij sit in vulgaribus hisce nugis. lib. 3. Rhet. Demet. Phal. de elocut.

lorum

lorum miracula liberaliter arculas exhauriunt, & pigmenta consumunt: hi videlicet gemini Soles, hi grauidæ vnionibus conchæ, hi fulminatrices nubes, hi Reges animorũ, hi Tyranni: deliramenta maxima, quæ quis ad extremum

Deferat in vicum vendentem thus, & odores, Hor. lib. 2.
Et piper, & quidquid chartis amicitur ineptis. ep. 1.

Itane verò? Poeta hic mihi viuo salutetur, qui dummodo nescio quod animæ plenum ebur, & viua coralia secum garriat: aut cum primis niuibus noua quædam flammarum commercia commentetur: aut alia complura ad fastidium vsque pueris decantata nolenti obtrudat æquè ac volenti: quia tamen hæc modulatæ vocis sono eliquat, ac certa per interualla paulatim quasi labris hærentia verborum mella communicat: idcirco beatulus iste Apollinari se laurea dignum, credo, ob Poesim ab se amplificatam arbitretur? cùm interea decori atque artis oblitus, rerum nescio quæ monstra progignat, eaque verbis variata tã prodigialiter adornet, vt hæc demum ætas illa sit, in qua demirari possis, quod ait ille,

Portẽta rerum verborumque.

—— Vnde hæc sartago loquendi Pers. sat. 1.
Venerit in linguas. ——

Enimuerò, mi homo, si tibi nihil est Poetæ præter hæc melimela, quibus

—— tenero supplantas verba palato; Idẽ ibidẽ.

aut

aut artem hanc aliquando desine, quam inuitis, præter Venerem, Minerua ac Musis omnibus exerces, aut, si tantus amor scribēdi te rapit, adhibe hoc quantum quantum est artificij non in eam partem, quę vulgaris, ac multorum proculcata vestigijs minuere tibi potest ingenij laudem; sed in eam, quæ raro iam scriptore vacuos penè campos occupanti reseruat. Dicam planiùs: contende quantùm potes, si quid potes pollesve, non vt caducos in decliuia mortalium animos, additis (quod facile factu est) titillationis impurę stimulis impellas, sed vt sopitos Virtutis igniculos proposita honestatis specie, quasi aura suauissimæ voluptatis exsuscites.

Vbi specimen ingenij, ac leges veræ laudis.

Attribuit Plato in disputatione de Pulchro, Dijs hominũq; animis alatos currus, equos, aurigas: sed vehicula Deorum ait facillimè regi, quia equorum bigam vehētium vterq; probus sit, frenoq; parens: aurigationem verò animarum tardam esse, ac perdifficilem, quòd vnus equorum bonus, prauus sit alter: Bonus, inquit, excellentiori habitu est, specie sublimis erectaq; ceruice, nigricantibus quidem oculis, sed ipse colore candidus, cōspectuq; toto nitidus, honoris vbiq; appetens, ac temperantiæ pudorisque mirè particeps, stimulis numquam aut virgæ nutu, sed cohortatione plausuq; semper in gyrum rationis flecti solitus. At alter contrà deformis, in-

Platonis ingeniosũ cōmentũ.

Vehicula Deorũ hominũque.

Equi animas vehētes.

Boni equi descriptio.

Descriptio mali.

intortus, capito, peruicax, temerè prosiliens aut restitans, angusto & cadente collo, colore ferrugineo, cæsijs oculis sanguineq; suffusis, hirsutis auribus ac surdis, vixque flagello ac stimulis obtemperans. Videtis, Auditores, geminas animæ vires, quæ geminos Amores paulo à me antè allatos enutriunt, graphicè describi à Philosopho, sed Poetarum more. Perge porrò. cur animæ currus adeò difficulter ac periculosè regi solet? nimirùm procax, atq; impotens equorum alter, cupiditatis semel ardore concitatus in diuersa primùm trahere, & contrà niti: tum exultanti similis æstu rapi, ac pudoris transilire fines: deniq; pro arbitratu currum aliò transdere, obluctantemque diu iugalem equum, ipsumq; etiam aurigam eodem impetu deferre præcipitem. Quare quicumque rectà vehi Deorum ritu cupit, præferocem belluam ad alteriùs mores conformare studeat, habenis coerceat, alimento perparcè apposito domet, imò etiam demenso suo fraudet, impuram sæpe linguam atque maxillas cruentet, crura caputque ad terram allidat, nec antè desistat verberibus stimulisque confodere, quàm praué animal lasciuire desinat, ductumque aurigæ sequens, compare cum suo, in pulchritudinis iudicio, sensuque voluptatis, reuerenter ac timidè consentiat. O tua, Philosophorum maxime,

Cur animarũ aurigatio difficilis.

Ratio regendi currus animarum.

Commenti Platonici sententia.

documenta quàm mira, quàm diuina sunt omnia: sed quàm occlusis occupatisq; mortalium auribus decantata! Feruntur passim præcipites in omnem turpitudinẽ viles animæ, laxatisque habenis currum pro libidine trahi sinunt à proteruo impuroque vectario cuius ferocia cùm in tempore sistenda; frænoque ac virga seuere comprimenda esset; reperiuntur; qui incitato per se satis equo; nouis carminum inuitamentis, blandiantur vltrò plaudantque, ac voluptuariæ impotentique belluæ voluptatis illicium ab arte conquirant. Egregiæ scilicet artis ostentatio & gloria, si hominem lubrico in loco, pede insistentem vno, indeq; sese proripere gestientem, tu ingenti, credo; conatu operaque desudes, vt de gradu dimoueas, ac prærupta per loca inclinataque deuoluas; à tergo stimules, à fronte foueam aperias, vbique ruinæ compendia repræsentes. Quòd si hoc tibi consilij nõ est, vt ista carminum licentia cuique mortalium perniciem crees, sed vt aliquo lenocinio aditum tibi adornes, & quasi fastidientem stomachum sapore voluptatis irrites; vtere huiusmodi condimento non ad eum suscitandum, qui irritamẽto non eget, equum, sed ad alterum lacessendum, cui si blanditias opportunè feceris, si vim eius innatam ad cælestis cupiditatem Amoris accommodatæ oblectationis illecebra stimulaue-

Quantùm obsint obscœna scribentes. Quàm parùm artis in ijs sit.

Lenociniò voluptatis quibuscũ vtendum.

laueris; non modò illum ab alterius proteruitate defenderis, sed vtrumque pari suauitate delinitum ipsi demum animæ in complexum honestatis auriganti facillimè supposueris. Non est (quod aliqui obtendunt excusationis loco) non est tantopere difficile; homini quamquam nolenti languentique gustum diuinæ pulchritudinis excitare potente carminum vi, & amatoriũ veluti pharmacum, Poesi administra, propinare. habet cęlestis Amor artes suas, quibus se penitùs induat in animam; eamq; suauissimæ voluptatis sensu colliquefactam mollissimè tractet, atque arbitratu suo fingat, multoque quàm amor impurus efficaciùs in omnem formam speciemq; cõmutet. Nam quò vnquam, oro vos, Auditores, humani vis Amoris progressa est, progressam dico? quò progredi potuisse fabulator vnquam Poeta commentus est, quò diuinus Amor extra nugas & ioca non sit facilè præteruectus? Scimus admiranda illius effecta crebrò fuisse, patria domoq; cedere, fugam ad exteros adornare, opes ac regna despicere, supra conditionẽ audere, infesta se inter arma opponere, vires, sanguinẽ, vitam profundere. hæc verò omnia quantò non modò ardentiùs excellentiusque, sed etiam, si voluptatẽ hinc afferre velis, ingeniosiùs, solertiùs, admirabilius, & natu grandium, & imperio opibus-

Ex Amore sacro quã tùm excitare possit homines Poesis.

Vter Amorum sit efficacior.

Profani Amoris effecta.

Quanto melius ea dẽ affecta ab Amore sacro.

que potentium, & puerorum puellarumque penè populis cæleſtis Amor ſæpenumero perſuaſit? An Amor, in iſtorum faſtis, vlla fœminarum gloriatur tam præſtanti forma, tamque præſenti animo, quàm Hebræorum vna, cui ad innatam oris elegantiam Amor è diuinitatis luce ſplendorē mutuatus adiecit, eamq; perpulit, vt in confertas hoſtium acies, immemorem ſui, memorem patriæ ſe daret, captumque pulchritudinis armis Aſſyriorum Ducem ferro fortiter inuaderet, obtruncaret, caput victoriamque referret? Quid habet Antiquitas, ſi ſe totam excutiat, ſi ex Amoris, quàm amplum eſt, regno ſeligat par amantium, cui nos Antiochenam Virginem, militemque ſiue ſub meretricio tecto cum chlamyde pallam, cū ſtola ſagum, cum reticulo galeam permutantes, obſcœnæque multitudinis expectationem fallentes: ſiue ad ſupplicij locū certatim, hinc vadem mortis, illinc prędem pudoris, omnium admiratione, ſibi necem vendicantes: ſiue demum, eodem patibulo mortiſque genere, alterum in alterius penè complexu coniunctiſſimè occumbentes, tutò opponere, ac longè præferre non poſſimus? Afferant qui Amoris euoluunt annales, ſi quam ex vltima memoria repetunt Heroinam in amore adeò ſolertem ac fortem, vt ſi Euphraſiam legant, non continuò huic

Matrona forma, animiq; præſtantis.

Par amantium.

huic omnes longo interuallo posthabeant. Deprehensa hæc olim Virgo, altercataque diutiùs cum impuro gladiatore, cùm se eo loci vidit, vt neque vi, neque lacrymis ab armato atque impotente iuuene tueri pudicitiam posset; sistere illum iubet, ostenditque velle se pretio redimere, quod prece non potuisset: sagam se, ac magicis initiatam carminibus dicit, ijsque ab infantia operam dedisse; notum sibi esse medicamenti genus, quo qui semel corpus illinat, nullo deinceps ferro telove penetrari possit; tantum arcani, quod ad eam diem clam omnibus habuisset, monstraturam se ea conditione, vt sibi persanctè iuret, nullam in posterum pudori iniuriam illaturum. Quod cùm miles incensus armorum gloria facturum iureiurando se obstringeret; auertit ab eo se puella tantisper, & liquefacta, quam fortè apud se habebat, cera collum perbene ac ceruices oblinit sibi: tum conuersa ad iuuenem; Vt scias, inquit, data à me tibi verba non esse, periculo meo, fidem veneficio adiungam. Age, stringe iam ferrum miles, istaque gladiatoria vi collum, quod modò ipsa mihi liquamine communiui, pete quantùm potes: mox intelliges, quàm tutam reddere me aduersùm te potuerim artificio meo. Ille, cui ardorem libidinis cupido experiundi medicamenti

Niceph. lib.7. cap. 13. Eccles. Hist.

Ingeniosū Virginis inuentum.

Vindicat° ab iniuria pudor.

penè restinxerat, ferrum securus educit, inque locum à Virgine designarum validè vibrat, ac teneræ collum puellæ confestim secat: præciditque eodem ictu sibi spem potiundę Virginis, ac Virgini metum amittendæ virginitatis. O plenum generosæ animæ pectus! ò susceptum in arena, sed è cælo consilium! ò Amoris fabri vsque adeò solertis ingenium! Et dubitamus, Auditores, frigidane res amor hic sit; an potiùs affectionum concitatione præferuidus, voluptatum opificio nobilis, consiliorum prouisione peracutus, euentorum varietate copiosus, gratè verecundus, audax in loco, exitu felix, vbique Poetarum operi accommodatus? Nam si non ita est, sed rara ab eo suggeruntur delinimenta voluptatum, steriles motus, infaceta consilia, inamabiles curæ, ieiuna fermè omnia, tristiaque; quid est, cur illi ipsi, qui sic obloquuntur, qui callidè architectandis voluptatibus operam nauant, inter illas carminum amœnitates, in illa deliciarum copia, ad hæc illepida recurrunt atque inuenusta, ex ijsque integra sæpe Historiarum parerga mutuantur, quæ carminibus suis attexant ad aucupium magnæ, sed improbæ voluptatis, ac dolo malo casta hæc illibataque facinora, cum fœda voluminum colluuie confundant? Quibus id si contingeret, quod Theodorus Tragœdiarũ scriptor euenisse

Qualis Amor cælestis.

Sacra suffurantes ad obscœna describenda.

lib. 8. de præp. Euan. c. 2.

nisse sibi testatur apud Eusebium: qui cũ aliqua è sacris litteris ad fabulam nescio quam transferre vellet, in ipsa meditatione rei destitutus repętè oculorum vsu, non antè eum recepit, quàm in ijs tenebris attentè facinus suum intuens, abolere quæ temerè scripserat, animo destinasset; profectò abstinerent aliqui furaces impuraſque manus ab rerum sacrarum violatione, atque in posterum si non castè, quod factum oportuit, saltem cautè, quod vnum superest, Poesim pertractarent. Vt meritò subiratus hoc nomine vir eruditione, ac sanctitate Illustrissimus Cæsar Baronius, cùm Euphrasiæ, quem modò laudabam, exitum retulisset, continere nequiuerit se, quominùs Poetarũ hodie famosissimum, vulgarem propterea, vulgoq; planè ac triuio dignũ appellaret: quòd tantùm facinoris ad amatorias nugas traduxerit, nec veritus (ita enim loquitur) temerè ac impiè poeticis impurisq; figmentis illud intexere, è rebus sacris procaciter argumentũ sibi comparauerit. Adeò non egemus affectibus, vt eos foras etiã deriuare possimus.

Pœna temerarij Poetæ.

Annal. com. 3.

Quæ si ita se habent: si Poesis inter sacra versari tam honestè, tam festiuè potest: si fabularum commenta ob gratiam nouitatis admiranda, ob copię opportunitatem egregia, ob rerum complexionem ingeniosa non desiderat aliunde: si motuum variè, ac

Desitne aliquid Poeta sacra tractanti.

ſuauiter oblectantium, animoſque commiſeratione, iracundia, terrore, lætitia, amore, in omnem partem ſenſumque pertrahentium ſatis ei abundeque eſt; qua peruerſitate fieri dicam, Auditores, vt hoc tempore plerique carminum ſcriptores, neſcio quibus intemperijs malè acti, ab argumēti ſanctitate propè abhorreant, ad profana impuraque omnia proni dilabantur, tanto artis dedecore, tanta morum iactura; tanta pernicie generis humani. Qui vtinam mihi dicenti adeſſent in præſentia, ac dolorem meū ſpectare poſſent; vt ego illos non orationis vi, quæ nulla eſt, ſed precibus, ſed lacrymis ſupplex rogarem, obteſtarer per Deum hominesque, deponerent eam aliquando mētem, quæ illos in hæc Amorum deliramenta phanaticos agit: aut certè, ſi ſe curare, atque ex hoc inſaniæ morbo conualeſcere conſilium non foret, concluſum animo virus continerent ipſi, nec in aliorum contagionem impudenter euomerent: coercerent in ſinu ſordes ſuas, turpeſque ipſi ne ſe luce palàm temerè proderent, neve in aliorum pura candidaque pectora partem turpitudinum ſuarum inquinatè tranſmitterent: temperarent, ſi quo modo poſſent, eam ſcribendi ſcabiem, quæ illos exedit, ne alios ſaltem eadem morum corruptela, nocentique aſpiratione corriperent: diſcerperent aliquando con-

Qui pnicie ſibi atque alijs creant.

conſperſas funeſtè paginas, delerent tota (quod aiunt) ſpongia, carminum, aut potiùs vitæ maculas, proijcerent ab ſe lethales calamos, ne ex quibus ipſi peſtem hauriunt, in aliorum perniciem venena diffunderent. Demoſthenem ferunt geſtare ſolitum fuiſſe venenum calamo concluſum, eoque demum hauſto, vnde ſibi ſcribendo immortalitatem nominis comparauerat, inde præſentem ſibi mortem deriuaſſe. Ita vſu venit, Auditores, calamos iſti veneno illitos habent, ex quibus ſperent ipſi quantùm volent carminibus ſuis neſcio quam vitam polliceantur abundè ſibi tantùm famæ, quantum nec Iouis ira, nec ignibus, nec vlla corrumpi vetuſtate poſſit; necem ſibi interim epotant miſeri, multiſque mortalium (quod hic præcipuè queror) perniciem præſentiſſimam cõpendio propinant. Sed illos minùs hæc, credo, mouent, dum ſe apud honeſtos interdum viros aditum habere nihilominus vident: quem ſi apud vos aditum, Rhetores, non reperient, fortaſſe quod nondum ego dicendo, vos in poſterum declinando peruincetis.

Ariſto. apud Plut. in vita Demoſt.

Demoſthenici calami & impudica Poëſeos comparatio.

FINIS LIBRI PRIMI.

PRO-

PROLVSIONVM ACADEMICARVM LIBER SECVNDVS.

PROLVSIO PRIMA.

De ſtylo Oratorio: & an acumina dictorum vellicantiſque ſententiæ Oratoribus vſurpanda ſint.

QVod in præſentia refero ad vos Sacrorum Antiſtites vigilantiſſimi: Voſque, quos in me cohoneſtando frequentes intueor, Viri & doctrina & nobilitate primarij) illud ipſum eſt, quod nono ab hinc anno, cùm me primum in hoc tradendæ Eloquentiæ ludo includere meis maioribus viſum eſt, illicò venit in mentem, geſtiebatque iam tum animus in primis hiſce congreſſionibus, quibus ex more proloqui, ac nouos hoſpites conſalutare conſueuimus, aliquid hac ſuper re cum auditoribus meis accuratè definitéque tranſigere. Etenim audieram adoleſcens de præceptore meo Horatio Turſellino, viro huiuſce quam profiteor artis apprimè gna-

Rhetorice trilinguis.

gnaro, Rhetoricen, cuius præceptis hic imbuuntur auditorum animi, trilinguem esse: nec minùs in vna hac arte distare sermonem historicorum ab Oratorum elocutione, aut hanc à dictione Poetarum, quàm in hac eadem Vrbe à Romanis Suburrani aut Transtyberini, ab his aulici asseclæque Principum oratione discrepare solent; ideoque sicut propius nihil fit, quàm vt rerum imperiti perturbent, confundantque hos inter se dicendi characteres; ita magistris Eloquentiæ nihil magis curæ esse debere, quàm vt hæc in loco discernant, eorumque vsum distinctè, electeque præscribant. Sed me sæpiùs aggredi hæc meditantem rei difficultas, aleæque plenum opus absterruit: quòd viderem, id esse artis intimæ, cuius sapore capi me quidem sentiebam, non ita tamen internoscere, vt cæteris discrimen quasi vernaculum aperire iam inde possem. Nunc autem, non quòd hæc penetralia recessusque peruaserim; sentio enim quantùm adhuc hæream in vestibulo; sed lustrata à me per annos iam aliquot Eloquentiæ regio, vniuersaque descripta, facit vt, nisi desperatissimo sim ingenio, aliquid allaturum me minùs timidè dubitanterque polliceri possim. Accedit, quòd elapsis hisce iam annis cùm satis superque disseruerim de Oratoria, Historia, atque Poetica seorsim ac discre-

Orationis characteres non permiscendi.

Rei difficultas.

ſcretè; reliquum eſſe potuit, vt illas componerem in præſentia ac permiſcerem, idque ipſum aliquando demonſtrarem, quomodo hæ notæ dictionum, quæ ſententiarum vocumque delectu conſtant, in ſingularum vſu confundendæ nõ ſint, ſed intra ſuos quæque limites coercendæ.

Vitia quibus obnoxius Orator.

Et verò quoties Oratorem audio ad Muſarum amœnitates ſubinde diuertentem, earum feſtiuitatibus liberaliùs exultantem, poeticis identidem lenocinijs indulgentem:

Hiſtoricus

quoties Hiſtoriam lego poeticè nimis ac tragica lamentatione dolentem, aut exaggerato Oratorum more magnificeque narrantem, in permouendis animis, argumentorumque telis intorquendis inſiſtentem, vbique certa per interualla numerorum, percuſſionumque modos, verba modulantem:

Poeta.

quoties Poeſim video modò cum Oratoribus, modò cum hiſtoricis facientem, cum his ſimplici apertaque narratione properantem, cum illis rationum momenta fidemque dictis ſollicitè conquirentem; intelligo tunc ego quidem tranſiliri fines cuique præſcriptos, & ſaltari, quod aiunt, extra chorum:

Cur Oratores, hiſtorici, atque Poetæ ſtylũ facilè permiſceant.

ſed huic culpæ (cui obnoxium quoque me, non tamen incomitatum animaduerto) quã meritò iraſcor, tam facilè atque obſequenter ignoſco. Quid enim facilius, quàm vt homini apud exteras nationes agenti aliqua

vo-

vocum peregrinitas adhæreat, atque in aliena ſenſim verba citiùs quam in mores tranſeat? Sunt in manibus quotidie Oratorum volumina, annalium monumenta noctes ac dies terimus, Poetarum carmina tenemus etiam memoria: & magnopere demiremur, quòd inter ſcribendum offerant hæc ſeſe nobis indiſcreta, inque operis partem non intellecta veniant, ac rem, quam molimur, ſuis quæque coloribus tacitè diſtinguant? Maria videmus, qua parte fluuios accipiunt, eo aquarum acceſſu dulceſcere; vt mirum non ſit ſi Orator aſſiduo poetici fontis hauſtu ſaporem inde peregrinum ducat. Sed hæc quamuis ita eſſe videantur, haud tamen permouere nos debent, quominùs Poetæ, Oratoriſve, aut hiſtorici perſonam, quam ſemel ſuſcepimus, ſincerè atque vnicè referamus ipſi, ac cæteris, qui nihil penſi, nihil proprij habent in loquendo, hanc libertatem interdicamus promiſcuè incerteque dicendi. Etenim in Orcheſtra ſaltator, qui geſtu tantummodo corporis, ac nulla niſi digitorum oratione fabulam populo dabat, vnuſque perſonas ſæpe complures referebat celeritate penè oculis imponente, ſi fortè geſtus paulùm confudiſſet, ac pro Mercurio Apollinem ſaltaſſet; Theatra non ferebant obliuioſum hiſtrionē, quin imò populari palàm conuicio explodebant: nos eũ, qui extra ſce-

Libera ſtyli ꝑmiſtio coercenda.

Saltatoris peccata exſibilari ſolita.

ſcenam ac ſaltationem ſeriò agat, atque in hac quaſi tergemina perſonarum actione immemor decori, immemor ſui, partes viceſque permutet, æquo patientique animo feremus? Ego verò cùm tripartitam Eloquentiam apud Homerum expreſſam lego in Menelao, Neſtore atque Vlyſſe: quorum primo breuem, ac propriam, carentemque ſuperuacaneis narrationem Poeta dedit: ex alterius ore ſermonem dixit emanare melle dulciorem: tertio orationem concitandis animis, ac niuibus hybernis copia verborum atque impetu parem tribuit; agnoſco non modò tres illas perſonas, quæ nobis in hoc dicendi ſcribendiq; Theatro referendæ ſunt (vt interim totidem characteres, tenuem, mediocrem, ſublimem in iiſdem Homericis perſonis adumbratos omittam) ſed peculiares quaſdam notas, ac veluti lineamenta oris contemplor, quibus non magis Vlyſſes à Menelao, aut hic à Neſtore, quàm Orator ab hiſtorico, & ab vtroque Poeta ſeparetur.

Eloquētia tripartita.
lib. 3. Ilia.
lib. 1. Ilia.
lib. 3. Ilia.

Quæ Homericæ perſonarum notæ, quoniam opportunè ante oculos ponunt hæc tripartita: quæ inueſtigamus, diſcrimina dictionum, erunt in præſentia, vobis non improbantibus, argumentum tripartitæ diſputationis meæ: quamquam, ne profuſior in hāc ſententiam excurram, in Oratore conſiſtam hodierna die.

Summa ſecundi pluſionū libri.

Ne-

Neque me dicere incipientem fugit, has inter facultates eam affinitatem esse, ac necessitudinem; quæ mutuam opem operamque bona cum fide sæpenumero communicet: quam ego quæstionem differo in alium locum; exploraturus quatenus ex vna in aliã traduci possit oratio: interim, quod potius est, aio non esse integrum cuique eodem dicendi ornatu vbique vti, & tanquam vestem pro arbitratu sumere, ac ponere: sed certos esse hic quoque terminos, quos vltra citraque consistere cum laude non possis: qui sanè termini non aliunde sapientiùs quàm ex cuiusque facultatis fine statuendi sunt. Atque vt de Oratore iam dicere propriè aggrediar, quem Vlyssis Homerici similem facimus; constat illius consilium esse, dicendo fidem facere; idque aut vi momentisq; omnium, aut animorum concitatione ac motu; nec aliam ad persuadendum monstratam esse à dicendi Magistris Oratori viam. Quod si ita est, illa omnes in se numeros Eloquentiæ habebit oratio; cuius tale seligatur dictionis genus, selectumque disponatur; quod argumentorum pondere mentem, & affectionum perturbatione voluntatem flectat. Flectet autem sermo peracutus, grauis, incorruptus, non effrænis, ac celeritate cœcatus, non vagus, verbisque humidis & lapsantibus fluens, cuiusmodi apud

Propositũ in hac Oratione.

Finis Oratoris.

Duplex ad eũ via.

Qua oratio apta ad faciendam fidẽ.

vete-

lib. 5. ep. 40. veteres dicebatur, In ore naſci, non in pectore: ſed gradarius, qualem fuiſſe Ciceronis affirmat Seneca: ſed Romanus, qui ſe circumſpiciat, æſtimet, ac præbeat æſtimandum; ſed vibrans, pugnax, deſtinatus, qui non erratico lapſu talos ac genu pertentet, ſed rei caput inuadat, ac certo dimenſoque ictu iugulum petat. Verùm hæc aceruatim à me propoſita vt ſeorſum reponam, in parteſque diſtribuam; ecce tibi in contraria diſcedentes ſtudia geminæ veluti acies Oratorum. *Contraria Oratorum claſſes duæ.* Etenim cùm auditoris animus ita ſit obſidendus, vt ad aſſenſum ac deditionem compellatur (hoc enim propoſitum eſſe Oratori conſentiunt ſanè omnes) cumque hæc omnis aggreſſio atque expugnatio partim explicata argumentorum pugna, partim occulto aditu, & ſubornatis animi affectionibus inſtruenda ſit; hinc illa exiſtunt diuortia, aut ad Argumenta, aut ad Motum ſecedentium, vt fidem dicendo faciant. Et quamquam non me fugit, eſſe qui neutrum omnino ſectantes, in quodam fuco & ludificatione cultiſſimæ orationis vnicè laborant Iſocrateo more; *Iſocrateũ dicendi genus.* hos tamen quia delectationi ſtudentes, motui denique dant operam, referre libet in præſentia ad poſteriorem claſſem. Atque ij quidem, qui ſiue naturæ, *Qualis orõ argumẽtis inſiſtẽtiũ.* ſiue rationis ductu in priorem partem inclinant, eò transferunt omnem verborum

ſen-

ſententiarumque ſupellectilem: nam toti in eo ſunt, perbene vt Latinè loquantur, etiam quàm cæteri litteratiùs. in primis autem pugnaci vtuntur generé dicendi, argumentorum aculeis inſtructo, rationum ſeſe aptè excipientium vt vbiq; concluſo. cæterùm non magnopere laborant, vt orationem aliqua ſuauitate conſpergant, numeris emolliant, vrbanitate colorent: quin potiùs hiſce lenocinijs infenſi, ſtrigoſi ipſi ac triſtes compoſitionem tamquam capillum ſpargunt de induſtria, nolunt ſine ſalebra eſſe iuncturam, virilem arbitrantur ac fortem, quæ aurem inæqualitate percutiat. At verò alij contra faciunt, ac poſteriore modo, motu inquam ſiue acri & concitato, ſiue miti atque compoſito, putant Oratoris finem certiùs ſe cōſecutos: nempe ſi ardentibus verbis ſententijſque, atque ad animum permanantibus impreſſionem faciant, ſi fuſæ fluentiſq; pompam orationis latè explicent, ſi vocibus calamiſtro delicatę contortis ac penè ambuſtis vbique redundet, ſi tota Rhetorum myrothęcia, atque omnes arculas ac pigmenta conſumant, ſi ſenſus audaces ac tantùm non prætergreſſuros fidem, ſi tractim micantes fulgenteſque fulminum more ſententiolas, ſi perilluſtres neſcio quos ingeniorum partus, atque acumina paſſim proferant, ſi demum ſyllabis perpetuò ad numerum diſtributis,

Qualis oratio ad motum inclinantiū.

modulationi similiora quàm sermoni com-ponant; tunc enimuerò facundi ac peracuti homines credunt, sicut aues cantu, sic auditores ingeniosa ac dulci oratione suspensos teneri. Agnoscitis, credo Auditores, non recens atque huius seculi, sed vetus ac sub ipsa heroica statim tempora natum inter Oratores dissidium, cùm ab excessu Ciceronis nutare iam inde cœpit Eloquentia, magnæque in dies ingeniorum inclinationes factæ sunt: donec in postrema hæc tempora desitum est, quibus viuę ac spirantis effigiem Eloquentiæ propè nullam tenemus, vmbris & imaginibus vtimur. Vt mihi quidem hac super re sæpenumero cogitanti, nostraque cum superioribus componenti illud in mentem venire soleat, quod extincto Alexandro de eius militia scribit egregius morum æstimator institutorque Plutarchus. Vt enim abeunte anima cadauera non consistunt, non cohærent, sed dissoluuntur ac diffluunt; sic Alexandro fugiente exercitus ille gentium victor palpitabat, cōcutiebatur, æstuabat, Perdiccis, Seleucis, atque Antigonis tanquam spiritibus etiamnum calidis, ac pulsibus per membra vltrò citroque meantibus: tandem flaccescens exercitus, & cadaueris more tabidus vermium instar ex sese procreauit degeneres Reges, ac Principes semianimes. Ita sanè sublato Cicerone, illo Ro-

Vetus inter Oratores dissidium.

Eloquētia decremēta quādo cœpere.

Alexādri Magni laus.

De virtute seu fort. Alex. orat. 2.

M. Tullij laus.

Romanæ facundiæ Duce, statim Eloquentiæ corpus, quod ab illo animabatur, elanguit: & quamuis Oratores aliquot, Portij, Senecæ, Plinij, tanquam plena adhuc animæ mẽbra, cadentem calentemque spiritum exciperent, ac tantisper etiam fouerent; breui tamen in mera Oratorum cadauera degeneratum est, ex quibus quid aliud hoc tempore, quàm sparsos quoquo licet modo cineres colligimus, atque ad Eloquentiæ busta lamentamur? Sed quando hoc ipsum iuuat ad prisca animum referre, & eorum cõparatione definire, quid desit in nostris; sic sentio, Tantùm Oratoris nomen vnũquemque recuperaturum, quantum per antiquorum vestigia ab Oratoris fine non discedet. Atqui hoc inquies, sentitis, hoc dicitis certatim omnes, sed non omnes æquè ac dicitis, hoc præstatis. Fateor ego quidem (vt meis interim vnius verbis veniam compluribus exorem) sed hoc ipsum agimus in præsentia, vt aliqua tractatione remedij, quantùm possumus, malo medeamur. Certè in vtraque eorum classe, quos paulo antè recẽsui, non est difficile dictu, quid laudes, quid ignoscas, quid desideres, quid corrigas. Ego de ijs ita statuo, de me statuent postmodum alij. Primis incorrupta Latini sermonis integritas cordi est. pulchrè: modò in Oratore id requirant, non autem Oratoriam hac

Quæ via recuperanda Eloquẽtia.

Iudiciũ de vtraq; Oratorũ classe.

Latinæ locutioni quantùm tribuẽdũ.

vna re finiant: magna siquidē laus est emendatè casteque dicere, nihil corruptè aut inquinatè loqui, sed non in eo sunt omnia: & Sicut vitæ, ita orationis est quædam innocentia, quam etsi in laude ponimus, non tamen absolutam vocamus consummatamq; virtutem. Quis hanc partem nitidè ac Romanè dicendi pluris vnquam fecit quàm M. Tullius? Et tamen hic non tam ex se ipsa laudandam putauit, quàm quòd esset à plerisque neglecta: *nec tam*, inquit, *præclarum est scire Latinè, quàm turpe nescire: neque tam id mihi Oratoris boni, quàm ciuis Romani proprium videtur.* At illi cum hac orationis munditia, ac laude dicendi coniungunt aculeos rationum & subtilitatem quoque disputandi. Id verò multo faciunt sapientiùs: nec alia fermè oratio est, quæ apud eruditos ac probos proniùs excipiatur, fidemque faciliùs faciat, quàm accurata Latinè loquendi, sed sine molestia diligens elegantia, & adstrictum dicendi genus collectumque, atque ipsa sine longis verborum ambagibus argumenta concludens. Sed istis confine periculum est, ne dum singula momentis argumentorum seueriùs expendunt, & rationum quasi punctis confertim agunt; disceptationi Philosophorum, quàm Oratorum Eloquētiæ propiores videantur. In eo autem quòd omnem pulchritudinem, & lætitiam orationis asper-

Quantùm ei tribuit Cicero. In Bruto.

Argumētorũ tractatio quanti facienda.

Quid in ea cauēdũ.

Genus dicendi seuerũ ac triste.

aspernantur, sectanturq; tristem nescio quã, & impexam antiquitatem, quis non intelligit nõ afferri quidquam vendibile in vulgus, nec merces huiusmodi extrudi apud eos, quibus (vt sunt hominum ingenia) Venale nihil est, nisi ad hastã præconiumq; voluptatis expositum, nisi aliquo tinctum lepore ac illecebra suauitatis delinitũ? Accedit, quòd dum toti sunt in Latinitate perpolienda, reque sua alijs continenter, atque alijs probationibus firmanda; ipsi interea sine sensu ac motu concitationes animorũ, in quibus vincit ac triumphat Eloquentia, planè prætereunt. Quare videtis, à me paucis expositum, Auditores, quid in hac priore hominũ classe potissimùm laudem, quid etiam sub laudes non immeritò desiderem. At posterior orationem liberaliùs effundit, splendidè etiam atq; hilariùs exornat, ac peracutis interdum sententijs, excitandæque hominum admirationi accommodatis, quasi consertis aptè syderibus illuminat. Audio, habeoque hic ego non pauca quæ probem, habeo quæ probari inter hæc posse non putem. Orationis vbertatem & copiam scio Eloquentiam vulgò videri, ac etiam existimari ab ijs, qui si quos infinita quadam profluentia, continentique ac numquam intermittente sermone volubiles, & canoros audiunt, eos cõtinuò disertos, eos patricio ex ordine Oratores vo-

Quanti apud homines.

De orationis profluẽtia quid sentiendũ.

cant,& vocalissimum quemque eloquentissimum interpretantur: an verò huic verborum copiæ tanquam corpori animus subsit, non sanè sedulò considerant, aut saltem non magnopere desiderant. Cùm tamen Romanæ parens Eloquentiæ nihil tam furiosum existimaret, quàm verborum vel optimorū, vt ipse ait, & ornatissimorum sonitum inanem, nulla subiecta sententia, nec scientia. Quin etiam cùm videret Oratorum alijs verba, alijs rem deesse; quamuis ipse laudandam nequaquam putaret illorum infantiam, qui, quæ nossent, explicare dicendo nequirent; sicut nec inscitiam eorum, quibus in magna verborum vbertate, angusta res foret: tamen, si alterutrum esset optandum, malle se dixit ieiunam illorum indisertamque prudentiam, quàm horum copiosam ac stultam loquacitatem.

Quid de ea Cicero senserit.

lib. 3. de Orat.

Rerum an verborum iactura pluris facienda.

Perge porrò; Acumina illa dictorum, stimulosque, & tanquam actus sententiarum quanti facis? nam hæc quoq; vt ab oblectationem comparantur, ita ad motum referenda putauimus. Hic permittite me, Auditores, in re ancipiti assertaque in vtramq; partem, non priùs aperire sententiam meā, quàm quid hac super controuersia hisce autumnalibus ferijs transegerim in Etruria, paucis interponam. Eram in Lucensi Guinisiorum villa, cui ab aeris benignitate Matra-

De sententijs dictorumq; acuminib⁹ disputatio.

Matraria Guinisiorū villa.

tra-

trariæ nomen eſt. Ventitabant illuc è proximis villis (quippe clarum in primis eſt in ea Republica Guiniſiũ nomen) præter alios complures, Laurentius Cenamius, & Nicolaus Tuccius, grandi hic ætate, & ſcriptis voluminibus inſignis, ille præter ſanguinis opumq; ſplendorem, ingenij ac morum nobilitate Principibus viris apprimè charus. Sedebamus flexo in veſperam die in porticu peramplę ac magnificæ domus, quę vt edito exſtat è monte, ſed exæquato ad aream hortorumque amœnitatem, ita nobis inde per intercolumnia proſpectus, in ſubiectos latè colles, planitiemque, ac flumen iucundiſſimè patebat. Inter alia quæ de Latino deq; Etruſco ſermone quærebantur, in hãc ipſam diſputationem ſenſim declinatum erat: cùm Cenamius, qui fuiſſe ſe non ſemel affirmabat in complurium cœtu, hoc de argumento diſſerentium apud Virginium Vrſinum litterarum ac litteratorum, quantùm vnquam hominum noſtra vidit ætas, amiciſſimum Principem: conuerſus ad me, quem credo deprehenderat ſententiæ ſuę propiorem aduersùs Tuccium: Quid tu, inquit, Famiane, floſculos iſtos, venuſtateſque, ac lumina ſententiarum laudanda in oratione putas? Quidni, inquam, cùm plerumque ſint ingenij argumentum? At multi non putant; interceſſit extẽplo Tuccius: quin potiùs negant in Oratore

Virginius Vrſinus Alexandri Card. pater.

Sermo cũ Cenamio & Tuccio.

huiusmodi igniculos ingeniorum, & canoras demum nugas aliquid esse ducendas, cùm pleraque aut licenter atq; poeticè, aut inaniter ac penè pueriliter dicantur. Tunc Cenamius. Parciùs ista, inquit? nam paulo profectò seueriùs pronunciant, qui in hunc modum cęteros insectantur. An quia, vt ait Cicero, Tantum quisq; laudat, quantùm se sperat imitari posse? quod si ita est, desinant Eloquentiā sua ipsorū imbecillitate metiri, nec ab Oratore id quod ei ad animos auditorum suauiter impellendos gradum facit, obstinatè remoueant. At, inquit Tuccius, huiusmodi sententiolæ, nempe nouitium inuentum, leuius quiddam sunt, quàm vt Oratoriam grauitatem deceant. Certè Marcus Tullius, lex ipsa dicendi, ac veteres cum eo fermè omnes, ita ab hisce argutijs, quas hodie deperitis, abstinuerunt, vt ne vestigium quidem in suis voluminibus posteritati reliquerint. Tunc ego ad Cenamium: En illa, quæ homines huic generi orationis infensi passim obloquuntur, quæque mihi aliquando suggerebant, aliqui, quò me ab hac ratione scribendi reuocarent: quos ego, vt tūc eram in contrariam sententiam aliquanto propensior, minùs audiebam. Et meritò, inquit Cenamius: cur enim hęc obsecro adeò leuia alienaque ab Oratore censeantur, cùm videamus huiusmodi schemata plerumque

In Orat.

An huiusmodi sententiarum acumina recens inuentum dicenda sint.

grata

grata esse multitudini, cuius ad voluptatem se Tullius ipse, neglecta, vt idem fatetur, arte conformabat? Adde ad hæc, inquã, Cenami, quod neq; magnopere mouere nos debet, quia nulla dicat Tuccius exẽpla huiusce characteris ex omni antiquitate peti posse, cùm quę ad nos è Tulliano seculo peruenere orationes, scriptæ sint ferè omnes in ijs causarũ generibus, in quibus huiusmodi festiuitates multo rariùs vsurpantur, quàm in epidictico sermone, qui vti seruit paulo liberaliùs voluptati, ita hæc dum oblectamenta cõquirit, laude, nedum venia dignus est. Verùm vt hoc etiã telo Tuccium exarmemus: quid, si ostendero neque ab ipso Cicerone hæc fuisse pręterita? cuius ego locos collegi aliquãdo complures, ac possum ex ijs in præsentia vno penè spiritu sexcentos afferre in medium. Sed vt interim pauca de multis referam, quid illa sunt, dum inducta persona sororis eius, quem defendebat, Fontei, Populum Romanum sic alloquitur? *Tendit ad vos Virgo Vestalis manus supplices easdẽ, quas pro vobis Dijs immortalibus tendere consueuit. Cauete, ne periculosum superbumque sit, eius vos obsecrationem repudiare, cuius preces si Dij aspernarentur, hæc salua esse non possent. Prospicite, Quirites, ne ignis ille æternus nocturnis Fonteię laboribus, vigilijsque seruatus, Sacerdotis Vestæ lacrymis extinctus esse dicatur.*

Artis negligentia apud Tullium.

In Orat.

Quàm multa huius generis sententiæ reperiantur apud Ciceronem.

Pro Font.

Aut

In Pison. Aut illa in Gabinij petulantiam? *Cùm ipse nudus in conuiuio saltaret, in quo ne tum quidem cùm illum saltatorium versaret orbem, fortunæ rotam pertimescebat.* Aut illa aduersùs Pisonem? *Tanta erat grauitas in oculo, tanta frontis contractio, vt illo supercilio Resp. tanquam Athlante cælum niti videretur.* Illa vero quò spectant? *Cæsaris ego imperio non Alpium vallum contra ascensum transgressionemque Gallorum, non Rheni fossam gurgitibus illis redundantem Germanorum immanissimis gentibus obijcio & oppono. perfecit ille, vt si montes resedissent, amnes exaruissent, non naturæ præsidio, sed victoria sua, rebusque gestis Italiam munitam haberemus.* Aut illa de supplicio parricidarum? *Quid tam commune, quàm spiritus viuis, terra mortuis, marc fluctuantibus, littus eiectis? ita viuunt dum possunt, vt ducere animam de cælo non queant: ita moriuntur, vt eorum ossa terram non tangant: ita iactantur fluctibus, vt nunquam alluantur: ita postremò eijciuntur, vt ne ad saxa quidem mortui conquiescant.* Aut illa? *Vna in hac re seruitutis oblita ciuitas ingemuit, seruientibusque animis gemitus Populi Romani liber fuit.* Aut etiam illa de ijs, qui Cæsarē interfecerunt? *Si inter illos fuissem non solùm Regem, sed Regnū etiā de Republica sustulissem, & si meus stylus ille fuisset, vt dicitur, mihi crede, non solùm vnum actum, sed totā fabulam confecissem.* Illa cuiusmodi sunt? *Corporibus*

Pro P. Sest. — *In Pison.* — *Pro Rosc. Am.* — *Philip. 2.* — *Post reditum ad Quirit.*

ribus

ribus ciuium trucidatis, flumine sanguinis reditũ meum intercludendum putauerunt: nec dubitabã, quin is me confectum Consularibus vulneribus, Consulari medicina ad salutem reduceret. Aut illa? *Te obtestor, Vesta mater, cuius ignem illum sempiternum non sum passus aut sanguine ciuium restingui, aut cum totius vrbis incendio commisceri.* Aut illa? *Cuius lingua quasi flabello seditionis, illa tum est gentium concio ventilata.* Aut illa? *In officio persoluendo dissimilis est ratio, & pecunia debita, quòd pecuniam qui retinet, non dissoluit, qui reddidit, non habet: gratiam & qui reddit, habet, & qui habet, dissoluit.* Nec illa aliò tendunt, quæ dicuntur contra eundem, quem suprà laudauerat, Cæsarem: *Cùm serperet in Vrbe infinitum malum, ijdemque bustum in foro facerent, qui illam insepultam sepulturam effecerant.* Quo loco veniunt in mentem ij, qui huiusmodi iocos in nominum, vel similitudine, vel interpretatione, vel ambiguitate cùm audiunt, nempe nugas appellant, & crepundia puerorum. & tamẽ quid illa sunt eiusdem Oratoris ludẽtis in ambiguo Guttæ & Bulbi? *Atque etiam ipse conditor totius negotij Guttam aspergit huic Bulbo. Itaque minime amarus is visus est, qui aliquid ex eius sermone speculæ degustasset.* Aut illa in Vatinium cognomento Strumam? *Hi medentur Reip. qui execant pestem aliquam tanquam Strumam ciuitatis.* Aut illa in eundem? *Omnia ea me pudenter*

Pro domo sua.

Pro Flac.

Philip. 1.

Pro Cluẽt.

Pro P. Sest.

In Vatin.

denter viuendo consecutum, esse; quæ tu impudenter vaticinando (ad Vatinij nomen alluditur) *sperare te sæpe dixisti*. Aut illa in Antonij præceptorem agris mercedis loco donatum? *En cur, magister eius ex Oratore orator factus sit*. Aut illa? *Efficis vt cùm gratiæ causa nihil facias, omnia temen sint grata, quæ facis.* Omitto illa in nomẽ Chrysogoni, Phormionis, Liguris, Cimbri, & aliorum, quæ occurrunt in hanc sententiã sanè quàm sæpissimè. Quid ergo? hæc aliaque confidenternè ac Poetarum, aut etiam ineptè, ac puerorum more dicta sunt? Et tamen passim apud M. Tullium leguntur horũ similia, plenæq; sunt actiones in Verrem (nec inde tamẽ quidpiã attigi) peracutis hisce pugiunculis, quibus Orator aprum illum Erymanthium facerè stimulat ac ferit, lectoresque ea insectatione ingeniosissimè delectat: Hæsit ad hæc paulisper Tuccius: mox; Etsi, inquit, dissimulare non possum, quin hæc dum audirẽ, animũ mirificè pascerent oblectarentq; video, tamen interesse aliquid inter ista Tulliana, & ea quæ vsurpantur hac tempestate: in illis est aliquid solidi splendidique, quod tutò laudes, in his verò vana fucataque omnia, & quæ tantùm suspicionem alicuius boni faciunt. Atq; vt icunculæ nonnullis Belgarum typis excusę, quia minutis oculosq; fallentibus incisæ sunt ductibus linearũ, intuentem primo

Philip. 3.

Pro Sex. R.
Pro Cec.
Pro Cluẽ.
Philip. 2.

Inter icunculas Belgicas & sententiarum acumina similitudo.

primo aſpectu magnopere, capiũt, atq; indiſcreta operis ſubtilitate ſuſpenſum tenent; curioſiùs verò & eruditiùs cõtemplanti ſtatim membrorum commẽſu ac partium metro (in quo laus eſt artis) peccare liquidò deprehenduntur: ita iſtæc argumenta tenuiſſimis elaborata ſenſiculis, neſcio quam ſpeciẽ ſui magnificè obtendunt, quorũ tamen vitia facilè cognoſcas, ſi reſpicias. Cui Cenamius. Sint hæc, vt dicis, Tucci, non adeò ſolida ac vera, modò non omninò vana, atque inania: certè tantùm lucis habeant, quæ oculos vel in tranſitu feriat; nonne hoc ipſum permagni eſt, primo aſpectu animos occupaſſe, etiamſi diligens contemplatio inuentura ſit aliquid poſtea, quod non probet? momento enim hæc rapiunt auditoris aſſenſum, quem alia multa longè interdum meliora paulatim ac tardè promerentur. Atqui ſi Senecam interrogemus (hominem, credo, non paulo ſapientiorem ijs, qui ſecus ſentiunt) affirmare non dubitet, maiorem ſibi videri eum, qui iudicium auditoris abſtulit, quàm qui meruit: hic enim licèt tutiùs incedat, ſi tamen inter dicendum minùs proficit, laudemque illicò non conſequitur, fruſtra ſibi, ac temerè, de futuro pollicetur. Hic ego: Non, inquam, ipſe vſque adeò tecũ, Cenami, prouehor in hoc ſtudio, nec tãtùm tribuo hiſce omnib. delicijs, & caſuris ſi leuiter

Occupare animos quanti ſit.

concu-

concutiantur flosculis, vt ea quoque probem, quæ Non tam vitio carent, quàm vitium occultant. Quid enim, si inter dicendum eruditus oculus deprehendat vitiosa? Sed esto, lateat tutò culpa tantisper, nec facilè agnoscatur in eo calore orationis & cursu: nonne satis est, si paulo pòst ab auditore aut rem memoria repetente, aut resumente in manus, ac per otium contemplante deprehendi queat? Atque hinc est, quòd multorum lucubrationes non adeò vitales sunt, sed æui persanè breuis, ac suis plerunque parentibus non supersunt. Nimirùm quod de aliquibus Belgarum typis pulchrè dicebatur, hic quoque graphicè locum habet: vt enim subtiliter incisæ ac minùs altè, sed tenui suspensaq; manu, ac summo ęre lineatæ formæ, vbi aliquoties impressæ fuerint, atque in subiectā papyrum sæpe transfusæ, facillimè consumptis exæquatisque linearum ductibus effugiunt ex ære, ac penitus obliterantur; sic istæ tenuiter, ac minutim, nec ad temporis diuturnitatem exaratæ sententiæ, vix semel bisve prodeunt in lucem, cùm inter legentium manus, nimia illa subtilitate acieque obtusa, dispereunt. Quamobrem, vt vtrique vestrum tandem exponam sententiam hac de re meam, quā varius, & vtroque trahens distuli de industria; fauebam ego quidem ijs aliquando, qui

Non probāda, quæ nō nisi cur sim placet

Cur aliquorū lucubrationes diu nō perdurāt.

Cum Belgarū icūculis alia cōparatio.

Indicium de hisce sententiarū ornamentis.

qui hæc ornamenta ſententiarum, vocumq; venuſtates, & χήματα frequẽtarent; ingenioſos enim ac peracutos, vti re vera ſunt, exiſtimabam: ingenium autem cùm exſtat in alicuius elocutione, mirificè trahit ad ſui contemplationem amoremque legentium animos: nunc autem ſiue ætate accedente, quæ ſicuti morum, ita & orationis ſtylum vertit, ſiue vſu & experientia multa in dies limante (id quod Seneca prædixit adoleſcentibus nonnullis, quos ea, quæ aliquando offenſura erant, orationis vitia delectabant) non hæc quidem abijcienda cuiquam mortalium putaui, quæ de me certè numquam merita ſenſi malè; ſed vt non ſine hac gemina cautione adhibeantur, ſuaſor atque author accedo. Altera, vt in hiſce argutijs certi aliquid ac ſolidi quærantur, nec ſubita quædam lux placeat inſtar fulgetri, cuius proprium eſt extingui cùm micat. Odi ego ſententias iſtas temporarias, ac ſoſtitiales herbulas, quæ quo die naſcuntur, occidunt. Scio hæc placere nonnullis, atque idcirco vſurpari, quòd excitatis erectiſque, vt aiunt, eo fulgore atque ictu animis auditorum, per huiuſmodi ſpeciem, gradum ſibi faciant ad reliquam orationem. Nimirùm ſubit hic animum recordatio Circulatoris Agonalis non illepidi, cuius calliditas (quam Romæ quotquot interfuere, non ſine riſu demi-

Ingenij argumentũ.

Suaſoria 2.

Duplex in eorũ vſurpatione cautio.

Solidi aliquid ſpectandũ in ijs cõponẽdis.

Circulator Agonalis.

demirati sunt) nostræ huic disputationi commodùm venit. Ascenderat hic cum socio fortuitum pegma, expositisque de more mercimonijs, prætereuntes histrionali artificio aduocare conabatur: cùm cœtus non fieret, illi pretiosa quæque promere; noua & exoticæ conditionis vnguenta manibus abluendis odorandisque prædicare; extollere in cęlum laudibus dentium munditias,

Apul. Apolog. 1.

Nitelas oris ex Arabicis frugibus,
Tenuem, candificum, nobilem puluisculum,
Complatiatorem tumidæ gingiuulæ,
Conuerritorem pridianæ reliquiæ,
Ne qua visatur tetra labes sordium,
Restrictis fortè si labellis riseris.

præterea oscilla insertis clàm digitis mobilia in pugnam committere; pelues sublimes iacere; serpentes innocenter admouere pectori, cultros infesto mucrone deuorare; aliaque præstigiarum plena in vulgus edere. Sed nescio quo eorum fato rarus omnino spectator illo aucupio tenebatur. Enimuerò vbi tam infrequentem coronam vident, indignati desistunt, sarcinulas colligunt, abeunt. Inter eundum quasi alter alterum ob rem malè gestam obiurgaret increparetque, rixa committitur in iurgio. prompto hic pugione sociũ eggreditur: ille tueri sese, vociferati, vicinam clamoribus excire. accurritur illicò è toro foro partim dirimendi,

Callida cogendæ concionis inuentio.

mendi, partim etiam spectandi certaminis causa: tunc eorum alter vbi densatam vndiq; turbam, stipatosque iam se ingenti populo circumspicit, complexus socium, atq; ad circumfusam multitudinem festiuè conuersus. Hui quàm multi circum nos estis, inquit, qui modò nos fugiebatis velut afflatos pestilentia! bene habet, Quirites, coegimus, quod erat in votis, tandem aliquando cœtum: hoc enim pugnæ simulachrum, si nescitis, in hanc speciem commissum est, vt aliquam demum nobis audientiam vel digladiando faceremus. Iam quando frequentes adestis, quæ res bene vertat, accipite quod paulo antè extrudere non potuimus. atque in hunc modum apud multitudinem ea impostura captam, ac risu exhilaratam, veniale negotium transegerunt. Simile videlicet ac circulatorum artificium eorum est, veteratoresque citiùs quàm Oratores dicendi sunt ij, qui cùm non aliunde conciliare fibi queant auditores, ad inania hæc figmenta confugiunt, & sententiarum, vt ipsi loquuntur, rumores nescio quos excitant, qui si minùs probentur, certè excitatis quæ iacuissent auribus exaudiantur, cùm tamen nihil infelicius sit, quàm nisi reprehendaris, conspici non posse. Addo huic alteram cautionem: vt hæc quamuis culpæ obnoxia non sint; sunt enim multa plena dignitatis, in loco tamen, ac

Oratores aliqui circulatorũ similes.

Opportunè atq; parce vtendũ hisce argutijs.

ac per parcè fundantur. Et enim intemperãtiæ genus est, affatim istæc si congeras, eademque vbique operosè cõfecteris, perinde ac si in illa non incidisse, sed studiosè venatus esse videaris. Sint ista, vt voles, ornamẽta & lumina orationis, sint gemmæ, ac sydera, quibus sese irradiet Eloquentia. ac non vbiq; syderib. cęlum constat; & annulis gemmisq; onerare digitos articulosque omnes, plebeis mos est. Videas interdum aliquos (quos tamen infelix sollicitudo macerat, & coquit ægrè ista parturientes) qui si orationis prima, summa, media hisce condimentis expleuerint, tunc enimuerò venisse se in aliquem numerum eloquentiũ sibi persuadent, cùm tamen nullum sit certius venenum Eloquentiæ, quàm istæ in orbem anxiè circũductæ sententiolæ, totumque istud intercisum fractumque minutis crebrò sensiculis dictionis genus. Non vult in huiusmodi angustias detrudi Eloquentia, nec frenos diu patitur illa, quæ libera solutaq; per campos excurrere, atque animos in omnem partem ducere ac reducere facunda fusaq; oratione gloriatur. Imò congesta hæc intemperantiùs, aliaque subinde ex alijs enascentia dum auditorem penè obruunt, atque interspirare non sinunt, adeò illũ ea, cuius causa adhibẽtur, nouitate non oblectant, vt frequentata similitudine sui potiùs satietate fatigẽt. Nimirùm

Satietas ex nimio harũ sententiarum vsu.

mirùm non in oratione solùm, Quæ maximè delectant, ab his celerrimè fastidio quodam animus abalienatur; sed in cæteris quoq; rebus, Magnis voluptatibus satietas plerunq; finitima est. Sic ego apud Tuccium, Cenamiumq; in meam sententiam pro sua humanitate concedens olim differebam. Et verò nō eos perperam assensos fuisse mihi, Tullij, & Quintiliani testimonia appositè (nisi me mea fallum) aperteq; demonstrant: hic enim posterior, quo nemo post Ciceronem meliùs artem, quā tenuit, explanauit. hac ipsa de re disputans inter cætera: *Hoc*, inquit, *quod vulgò sententias vocamus (veterib. præcipueq; Græcis in vsu non fuit: apud Ciceronem inuenio) dum rē contineant, & copia non redundent, & ad victoriam spectent, quis vtile neget? feriunt animū, & vno ictu frequenter impellūt, & ipsa breuitate magis hærent, & dictione persuadent.* Ex quo scriptoris iudicio, quo quid esse potest in hac causa luculentius, aut grauius? intelligitis, Auditores, hæc ornamenta & Oratori cū laude admittenda Ciceronis exemplo, & ita eidem adamanda, vt tēperare sibi atq; alijs sciat, ne dū ingenio nimiùm velificatur suo, iudicij, quod pluris est, fecisse iacturā videatur. Etenim M. Tullius (vt eius, quem modò cum Quintiliano nominaui, testimoniū hic reddam, & cum eo rem postremò cōcludam) cùm loci illius, quem suprà recensui, de sup-

lib. 12. c. 10.

Quintiliani iudiciū super hisce sententijs.

Ciceronis testimonium de ijsdem.

In Orat. plicio parricidarum meminisset, dixisſetque, auditam totam eam ſententiam in Romano foro ſummis omnium clamoribus; addit, cœpiſſe ſe pòſt aliquantò ſentire, hæc ipſa quæ dixerat adoleſcens, nequaquam ſatis deferbuiſſe? commendari tamen poſſe, vt in adoleſcente non tam re & maturitate, quàm ſpe & expectatione laudato. Nimirùm *fructum ſtudiorum viridem & adhuc dulcem promi decet*, vt loquitur alibi de hac cauſa Quintilianus, *dum & venia, & ſpes eſt, & paratus fauor, & audere non dedecet, & ſi quid deſit operi, ſupplet ætas, & ſi qua dicta ſunt iuueniliter, pro indole accipiuntur.* *lib. 12. c. 6.* Vnum tamen cauendum, ne hæc in adoleſcente audiendi facilitas vſque ad contemptum operis adducatur, & iam tum in ea ætate fundamenta iaciantur impudentiæ, & (quod eſt vbique noxium) ne vires præueniat confidentia.

Oratoris dictio quomodo eſſe debeat. Quare vt ad extremum, quid Oratoriæ potiſſimùm dictioni laudi tribuam, paucis abſoluam. Erit ille quidem probabilis Orator, qui incorruptè dicat & accuratè: ſed curam tamen diſſimulet, idque veluti non agens agat, atque intelligat, eam Latini caſtiq; ſermonis virtutem non tam adeſſe cum laude, quàm deeſſe cum dedecore. qui non tenui venula per calculos fluat aritudini obnoxius in æſtu dicendi, ſed ingenti latè copia redundet vbique tutus à metu ſiccitatis: *Latina.* *Copioſa.*

modò

modò torrentem ripis coerceat suis, & quod præcipitur à dicendi magistris, vbertatis luxuriem stylo depascat. qui suaui & conspersa quasi verborum sententiarumque floribus oratione ita delectetur, vt suauitatem amet etiam austeram & solidam, non æquabiliter vbique dulcem atque decoctam. qui etsi numerosè volubiliterque exprompta memoria deuoluat orationem, non ita tamen sese fugiat, quin vbi libeat securus ac potens sui respiret. qui cuncta rationum momentis firmet, partemque nullam sinat otiosam esse: non tamen seueritate rerum quasi compressis digitis, pugnùmque facientibus philosophetur, qui peracutis conceptisque ingeniosè sententijs auditorem excitet: dummodò illæ attemperatè ac solidè cadant, nec tanquam internitentes noctu per arua cicindelæ ad exortum ac lucem Solis euanescant. qui nouo illustrique & admirabili genere dicendi laudem mereatur: habeat illa lux tamen & admiratio vmbram aliquam & recessum, quò gratius extare atque eminere possit id, quod erit illuminatum. Sed is inter omnes facilè primas feret, cuius oratio non cæteris quidẽ ornamentis destituatur, hoc tamen in primis agat, vt animorum concitationi par, nihil iacens ac languidum habeat; sed vehemens atque eodem sæpe reciproca feratur: quæ saxa, vt ait ille, deuoluat, auditoremque vel

Suauis.

Numerosa.

Consiciẽs.

Sententiosa.

Admiranda.

Quæ oratio omniũ optima.

obfirmato ſaxeoque nitentem animo agat vltrà, cogatque ire, quò rapiat: quæ compoſita veluti facie ad ingenium auditorum, inſinuet ſeſe penitus in illorum mentes; atq; eas pugnaci inſtantique genere dicendi, modò ad iracundiam indignationemque ſuccendat, modò lenitate ac manſuetudine mitiget, amore rapiat, odio inflammet confidentia trahat, timore retrahat, pudore ſuffundat, miſericordia flectat, æmulatione ſtimulet, deſpicientia retardet, in omnem deniq; partem moderatus orationi, tanquã laxatis retractiſve habenis, impellat inertes ac deſides, ſimul etiam præferuidos cõfidenteſque pro arbitratu coerceat. Et verò cùm ad vnius vocem aſpicio multitudinẽ ſuſpenſam primò teneri, nec eodem dein vultu ad gemitus paulatim doloremque deflecti, poſtremò indices animorum lacrymas effundi; profectò intelligo placere Oratorem; & in ſcena, quod aiunt, Roſcium eſſe. intelligo, vt ex neruorum ſono in fidibus homines deprehendunt ſcientiam fidicinis impellentis, ita ex auditorum motu laudari peritiã Oratoris animos pertractantis. intelligo ad extremum hoc genus dictionis, quo hominum reguntur arbitria, cum perſuaſioni accomodatiſſimum ſit ex omnibus, eſſe quoq; quod initio quæ rebamus, ad ſimilitudinem Homerici Vlyſſis omnibus præferendum.

Concitatrix animorum.

Indiciũ perfecti Oratoris.

PRO-

PROLVSIO II.

MVRETVS.

Siue

De ratione ſcribendæ Hiſtoriæ Dialogi pars prior, quæ ad res pertinet.

An omnia dicere debeat, aliqua omittere poſſit Hiſtoricus: & an iudicia & coniecturæ aliena ſint ab eo: quæ gemino exemplo ad Liuianam Cornelianamque ſcribendi rationem conformato illuſtrantur.

INTERLOCVTORES

M. Ant. Muretus, Syluius Antonianus, & Franciſcus Bencius.

NOVA hæc loci ſpecies atque amplitudo, in quam proximo anno è palæſtra me mea abundanti præter morem multitudini anguſta, raptis inde ſubſellijs, nouo genere tumultus exactum videtis (Cardinalis Ampliſſime, lectiſſimique nobilitatis ac ſapientiæ Proceres) atque hodierna hæc auditorum frequentia, cui hanc ipſam explicati

amplè Gymnasij laxitatem imparē laborantemque conspicio, quoniam inusitati de me, beneuolentissimique iudicij argumenta sunt, collectumque vnà nobilitatis, ac doctrinæ florem, vulgari atque vsitata, quæ mea est, oratione suscipiam, sed inductis maiorum gentium personis; litteraturæque magnæ viris, quantùm possim, abstraham vos à memoria mei, atq; efficiam, vt eorum species quos audire vobis videamini, meam interea tenuitatem quàm minimùm sentiatis. Et verò pollicitus anno superiore de Historica dictione disceptaturum me post Oratoriam absolutā; non poteram accommodatiùs, quàm vt agere consilium est in præsentia, liberare obligatam sponsione fidem. Magnum enim opus meditor, qui rerum scriptoribus statuo certos fines, intra quos ipsi sese coerceant: nec inde, quanta eos cumq; cupido incessat, pedem efferant. Vt sanè sæpenumero difficilius non sit, de agrorum vicinitate atq; confinio altercantibus ponere limites, quàm in hac ampla styli possessione modum legemq; definire. Quòd si in omni scriptionis genere difficile id est, multò verò difficilimum arbitror in Historia: à qua cùm gradus sit proximus ad Poesim, siue quadā affinitate materiæ ac similitudine scriptionis, siue iudicio, aut etiā interdū vitio scriptoris, tardū est lineā quasi manu deducere, eaq; historicum circumscribere.

Styli modū historicis præscribere cur difficile.

bere. Sunt enim, qui cùm Historiam, solutam Poesim palàm nominent, liberè in hanc ex illa transiliunt, idque ad operis etiam varietatem, commendationemque scriptoris facere, nonnihil putant; cùm tamen sua hic quoque extrema sint, atque confinia, quibus Historici iuxtà ac Poetæ terminandi sunt; parumq; est in medio relinquendum vtrisque commune. Et licet M. Antonius apud Tullium neget, Historiam separatim instructam vnquam fuisse Rhetorum præceptis; dum tamen eam subdit illicò veluti primam illius legem; Ne quid falsi dicere audeat, Ne quid veri non audeat; quis non videt, Historiam abire longè diuersam à Poesi, quæ ab omni planè veri dicendi soluta est lege; Sed ego quid vniuersa de re sentiam, bonum factum existimo, si eorum authoritate decernam, in quorum oratione dignitas maior insit, & fides. Hæret enim memoriæ disputatio, quam mihi peradolescenti referebat magister olim meus, homo omnium litterarum Franciscus Bencius: quam ille disputationem habuerat pridem cum M. Ant. Mureto, ac Syluio Antoniano, excellentibus ingenio, atque authoritate viris. Nam cùm apud Hippolytum Cardin. Estensem Tiburi Muretus ageret perfunctus à perleui febricula, qua Augusto penè toto, sed intermittente morbo, laborauerat; Bécius è Tusculano illuc perrexit visendi

Libertas aliquorũ i Historia stylo.

lib. 2. de Orat.

Poesis ab Historia quàm diuersa.

Dialogi persona de Historia differtura.

visendi causa præceptoris sui: quem confirmata valetudine reperit; substititque complures dies apud virũ, quem (vt aiebat) numquam adiret, quin abiret ab eo sapientior. Fortè per eos dies Muretus disseruerat de vtilitate Historię cum Hippolyto super mensam: eaque, vt erat incredibili memoria, feliciter omnia comprehenderat Antonianus; ac priuatim multa eo de argumento quotidie sciscitabatur. Sed cùm alia, vti fit, ex alijs nascerentur capita quæstionum; nec expleretur vnquam percontando cupiditatis sitis; enixè petierat à Mureto, vt quoniam neque occupata opera, neq; impedito animo erat, rem totam ab stirpe repetens, Historiæ præcepta semel omnia complecteretur. Quod ille polliceri primùm visus, mox rei difficultatem causatus, differenti specie negabat. Verùm vbi in tempore Bencius interuenit, re cum illo communicata, deprecatorem loco adhibet: valuitque apud Muretum authoritas hospitis, ac discipuli. Et quamquam immensi operis affirmaret esse de Historia enucleatè dicere, speraretque se, cùm in hanc sententiam pluscula collegisset, abundè aliquando facturum; tamen non productorum se diutiùs eorum vota; & quando ipsi mallēt ea, quę in pręsentia tumultuaria ac prompta oratione, quàm quæ post aliquot menses meditatè electeque allaturus esset; damnata

Occasio dialogi.

Princeps dialogi persona.

tam

tam sera spe, in diem sequẽtem (intendebant enim se primæ tum tenebræ) disputationem de Historia pollicetur: Ergo postero die redit Bencius ad Muretum, reperitque Antonianum, qui iam anteuerterat, sumpta lyra nescio quid tacitè meditãtem. Solebat enim ille ex temporalitate carminum identidem Muretum oblectare, huiusmodi subitariæ musices auidissimum: Vt verò Benciũ Muretus aspexit: Antoniano significauit, vt hospitis honori aliquod de dictis melioribus depromeret. Substitit ille paulisper, quasi fides exploraret, mox canere est aggressus in hunc modum: *Antoniani extemporale carmen.*

BENCI, seu libeat pugnacis fulmina linguæ
Vibrare in sontes, tonitruq; arcere nocentes: *Bencij laudes.*
Seu liquido cursu, puroque simillimus amni
Verba per vmbrosas malis deuoluere ripas,
Et victura suis inscribere nomina plantis:
Seu iuuat argutas in nodum cogere voces,
Et totum Aonio carmen deducere cliuo;
Nil æquale tibi est Romæ stupet inscia pubes
Dum belli cadit in numeros, librataque rasis
Ludit in antithetis æquo sententia gyro,
Et noua suspendit dubias facundia mentes:
Iuraturque palàm; non olim digniùs vnquam
Romana Proceres cum maiestate locutos.
Ab tamẽ hęc nimiũ ne te leuet aura, q̃d vltrà
Tendis agens? oblite tui, atq; oblite tuorum
Ante diem properas, & viuax infodis æuum?

Durus

Durus es, merito qui fraudas lumina somno
Perdius & pernox: nempe vt limatiùs vna
Exeat, excussoque cadat sententia torno.
HÆC eadẽ quę lima stylũ terit, atterit annos.
Aspice, non semper bellantem classica terrent,
Ductaque Gnosiaco tenduntur cornua neruo,
Sed quandoque iuuant redituras otia vires.
Ipsa, viden' Natura vices commutat, & annũ
Partitur variè; nec semper sydera nimbis
Vexat, inæquali nec sucitat æquora fluctu,
Aut querceta premit repetitis vsque pruinis:
Sed scenam terris aliam diducit, idemque
Mortales docet. At semper tu fixus in vno es:
Nec tibi, seu surgat, seu cedat vesper Olympo,
Excidit ex animo semel intercepta cupido.
Quòd nisi te Natura satis docet, aspice saltem
Muretum, Pylij Muretum secula dignum
Viuere, quem similis feruor penè abstulit orbi.
Idem amor exitium ne sit natoque patrique,
Ah si qua vestri tangit vos cura, cauete.

Laboris, & quietis vices.

Finierat Antonianus: cùm Bencius admiratione pariter, ac rubore suffusus, quamuis affirmaret inter eas siue laudes, siue adhortationes nihil sui se agnoscere præter nomen; negauit tamen in eo genere pręsentis natiuęque Poeseos se quidquam in vita mirabilius audiuisse. Sed officiosis vltrò citroque verbis, cùm paulatim eximeretur dicendo dies, veritus Antonianus ne sibi eriperetur occasio de Historia differendi, iniici pontem iubet

Locus dialogi ac tempus.

iubet è conclaui, indeque concedunt in proximos hortos, vbi in xysto ad arcendos Solis calores opportunè conuestito flexo iam ac frangente se die, considentes; oculos in Muretum, animosque conuertunt. Tunc ille:

Etsi non inficior, inquit, à me potissimùm hodiernæ disputationis summam persolui oportere; tamen non ita, credo, conuenistis hodie, quasi in concionem. comitium est hoc nostrum, in quo prærogatiua quidem penès me, quando ita vultis, ius autem suffragij apud omnes esto. Agite igitur, & quoniam Historiæ exædificatio, vt Cicero loquitur, posita est in rebus, ac verbis; in vtroque videamus quatenus scriptor Historię abstinendus sit ab Oratoris ac Poetæ commercio; ad hoc enim discrimen inuestigandũ pręcipuè referri sermonem exoptatis. Sed neutrum cognosci commodè potest, nisi principio statuatur Historię finis. hunc autem nihil ambigo esse perpetuitatem immortalitatemque rerum gestarum, quarum transmissione ad posteros, facilius homines ad honesta ac salutaria concitentur, à turpib. verò noxijsq; terreantur: atq; in vniuersum discant ex præteritis consilia capere in posterum, remq; suã cùm priuatam, tum publicam regere maiorum exemplis. Hic Antonianus. Quando, inquit, per te licet, interrogo num tu alium præter vtilitatem præscribas Historiæ finem?

lib. 1. de Orat.

Partitio dialogi.

De fine Historiæ disputatio.

Nam

Luciani sententia de hoc fine.

Nam Lucianus in libello de hac re, vnum ait esse opus Historiæ, vnumque finem, vtilitatem; iucundum verò si & ipsum sequatur, melius hoc esse; perinde atque in athleta vires requiruntur, forma ac venustas laudantur. Non me, inquit Muretus, fugiebat Luciani locus: imò idem sentire Halicarnasseū, idem Plutarchum non ignoro. Sed ego fines Historiæ attribui omnino duos: principem alterum propriumque, alterum nexum cum eo & sequentem: illum dixi transmissionem rerum gestarum ad posteros, earumq; perpetuitatem: hūc posteritatis fructum in maiorum factis cognoscendis. Nam quicumque animum ad scribendam appellit rerum siue suarum, siue aliorum Historiam, eo primùm consilio facit, vt illa factorum memoria facilè interitura, litterarum beneficio longè lateque pertineat, ac permaneat ad posteros. Atque ego admirari olim solebam M. Tullium, quòd alicubi definiret Historiā, *Rem gestam à nostræ ætatis memoria remotam.* Quid enim? vt omittam Thucydidem, Sallustium, aliosq; ætatis suæ facta recensentes, nonne Lucæium scriptorem ea tempestate nobilem Tullius ipse infimis vrget precibus, vt Historiam rerum ab se gestarum moliatur? cur ergo res dudum præteritas, longeque positas addixit Historiæ? Sed non est, quòd hallucinatum putemus in re tam perspicua

Duplex Historiæ finis.

Prior finis, transmissio rerū ad posteros.

lib. 1. de Inuent. lib. 1. ad Heren.

Historiæ definitio Tulliana ad finem hunc explicandum allata.

ſpicua virum ſanè accuratum ac nauum. Verùm, niſi vos aliter ſentitis, id, quod dicimus, indicauit Tullius. cùm enim exploratum haberet, Hiſtoriam non tàm præſentibus, quàm poſteris ſcribi (quam vocem in laudato à te loco ſępe vſurpat Lucianus) idcirco metiendam ſibi Hiſtoriam putauit nō præſentium viuentiumque bono, qui certiores fieri aliunde queunt, quàm à narratione ſcriptoris; ſed reſpexit ad conſcientiam poſterorum, quorum potiſſimùm memoriæ ſicut conſultum cupit Hiſtoria; ita eorū habita ratione, ſcitè à Tullio, *Res geſta remota à præſentium recordatione*, definiri potuit. Eſt ergo finis Hiſtoriæ traductio rerum geſtarum ad conſequentes ætates. Sed præterea ſi quis ab hiſtorico quærat, cur hæc facta conetur apud poſteritatem litteris propagare; reſpondebit, opinor, ſi odium amoremque in operis ſui molitione procul habeat, id agere, vt aliena per exempla compendio doceat, ac futuris ſeculis proſit. Finis igitur hic alter eſt: nam deprehendendi finis hanc nobis viam mōſtrauit author optimus Ariſtoteles. Quare videtis duo eſſe propoſita Hiſtoriam contexenti: ſed poſterioris finis meminit Lucianus, ego vtrumque complexus ſum: vter autem noſtrum ſapientiùs? Qui neutrum omiſit, ſuſcepit Bencius: quemadmodum & Tullius vtrumque vidit in Hiſtoria,

Poſterior finis vtilitas poſterorum ex maiorum exemplis.

li. 2. Phyſ.

ſtoria,

storia, dum eam, vitę memoriæ, ac magistram vitæ nominauit: quorum altero diuturnitatem rerum, altero vtilitatem hominum comprehendit. Quamquam me, ne Luciano assentiar, illud etiam mouet, quòd si sola finis sit vtilitas, atque id agat historicus, vt ea narret, quæ documento esse possint ac fructui; cur obsecro, non licet ei suopte ingenio complura ad similitudinem veri conformare, illustriumque exempla factorum comminisci, Poetarum more? existeret enim ex huiusmodi figmentis etiam vtilitas, quam prouenire è Poetarum carminibus videmus. Aut igitur poeticæ fabulæ interdicendæ non sunt historicis, aut alius inuestigandus est finis, cuius causa interdicantur. Et verò si dicamus, Historiæ munus esse, rerum gestarum famam posteris tradere, è quarum cognitione quid agendum sit, quid fugiendum edifcatur; fingendi libertas adimitur; & quidquid gestum non est, id alienum esse ab historica facultate conficitur.

Non sola vtilitas finis Historiæ.

Cur historicis non licet fingere.

Bene habet, inquit Antonianus: aggredere iam, Murete, dicere de rebus, quibus inniti Historiæ molem priori loco significasti. Tunc ille; Expectatis, inquit, opinor, vt exordiar à Veritate quam esse virtutem in Historia longè maximam consensere omnes. certè Polybius cum regula ac norma comparauit Historiam. Vt enim regula ex auro argen-

Proprium huius prolusionis argumentũ.

Veritas Historiæ virtus maxima.

lib. 12.

toque

toque fabrefacta, si recta non sit, sed enormis ac praua, res est vt voles pretiosa; at regula nequaquam est. ita planè cùm idem sit verum in Historia, quod rectum in regula; falsa narratio quamuis omnibus verborum ac sententiarum luminibus illustrata, laudem fortasse merebitur nonnullam, sed cum hac exceptione merebitur, vt nec esse, nec dici queat Historia. Sed hęc posita sunt in medio, notaque omnibus. In illa diligentiùs inquiramus, quę tum citra, tum vltra modum admitti solent aduersùs Historię veritatem. Citra modum est is, definiturque præceptis suis, qui inter enarrandum aliqua supprimit, siue ignoratione rerum, siue affectione animi. Atque, vt à Iureconsultis reticentię pęna constituta est ijs, qui vitia, si quæ insunt prædio, nominatim emptoribus non produt; sic peccat, ac violat narrationis fidem ille, cui lata lex est, non solũ, Ne quid falsi dicere audeat, sed etiam Ne quid veri dicere non audeat. Quo sanè vitio haud scio, an vterq; Princeps Historię liber omnino fuerit. nam Thucidides vbi commemorat Antiphontē Rhetorem soluendæ Atheniensium Democratiæ authorem extitisse; silentio transmisit vltrò, illum supplicio damnatum, proiectumque feris laniandum. Sed hoc dederit Gręcus suę erga præceptorem pietati. aliquãto turpiùs noster, qui coniurationem ita descripsit,

Cõparatio Historiæ cũ regula.

Duplex aduersus veritatem peccantiũ classis.

Qui omittendo peccant.

Thucydidis pretermissio lib. 8. Pelopon.

Sallustij in pretermittendo culpa grauior.

vt actas puplicè ab Senatu Ciceroni gratias, illum Patrem Patriæ singulari appellatione consalutatum, illi statuam inauratam Capuæ à Decurionibus statutam, illi (quod antè in toga nemini) supplicationem decretam, dolo malo prætermiserit. Resiste hic tantisper, inquit Antonianus; Omniane censes historico narranda? Sanè omnia, respondit Muretus, siquidem ad opus susceptum pertineant. Quid si illa sint, Bencius addidit, auditu fœda? Narranda nihilominus, inquit Muretus. Hic commotus animo vultuque Bencius; Vide, inquit, Murete, quid statuas: nam si meritò nominauimus Historiam vitæ magistram, ac sapienter ei finis loco præscripsimus vtilitatem; qui, rogo, fructus erit in earum memoria rerum propaganda, quas multo satius foret obliuione deleri sempiterna? Non ita tecum censuit Dionysius Græcus Romanarum rerum scriptor, qui operis initio desertè pronunciat, Eligendum esse historico argumentum, quod eximiam aliquam vtilitatem, emolumentumque lectori ferat: ne, si fortè de obscuris agat malique exempli, & cognitu indignis; cum aliorum pernicie ipse quoque similis fuisse vitæ arguatur. Tu verò si secus Murete sentis, dissentio ipse à te palàm, mecumque ea, quæ est præ manibus, Historiæ veritas dissentit. Subrisit ad hæc Antonianus; viderat enim

An omnia historico narranda. An etiam turpia.

Quale seligendum historico argumentum.

Ben-

Bencium ferri paulo concitatiùs : mox ad Muretum ; Et ego te, inquit, aggredior cum Bencio, sed alia via : neque enim istam impunitatem historici de alijs fœdissima quæque narrantis ferre vnquam æquo animo potui. Quid enim? non licet mihi priuatis in sermonibus in hominē vita iam functum palàm obloqui, eiusque occultius aliquantò flagitium euulgare: quia, vt disputare Theologos audio, Famæ decus, ac nominis existimatio etiam mortui hominis immortale bonum est: quod bonum si quis maledicendo imminutum, aut funditus perditū eat, magna se culpa adstringere, nec antè laxari, quàm honoris iacturam, qua tandem possit ratione, compenset. Ergo alienum scelus, quod mihi salua honestate non licet vel semel, atque in vnius aurem insusurrare, licebit historico non ad præsentes modò, aut absentes, ad quos ea fama numquam fortasse pertingeret, sed ad consequentes etiam ætates perpetua cum eius infamia nominis prolatare? Fateor, istam ego libertatem non paulo seueriore pœna, quàm quæ constituta est reticentibus aliquid in narratione, coercendam seriò putarem : siquidem hi consultò dum quidpiam tacent, haud sanè multis nocent: illi dum impunè in hunc modum, atque impensè loquuntur, cæteris quidem non prosunt, quod pugnare cum Historia

An liceat historico euulgare aliorum flagitia occulta.

Fama diminutio.

iustè confecit Bencius,& sibi alijsque obsunt quamplurimùm, quod humanis, diuinisque rebus aduersari satis ego, vt arbitror, persuasi. Surrexit hic enimuerò Muretus (stare enim inter dicendum sæpenumero consueuerat) & vtrumque contuitus; Næ ego Religiosos hodie gladiatores nactus sum, qui mihi vtrinque minitentur ictus vel è cælo. Sed, quod in arena fieri solet, diuidam & pugnabo: tecumque prius Benci. Turpia si quæ incidant, aio non omittenda: sed vide, quid author sum. Aut hæc flagitia ita coniuncta sunt cum reliqua serie narrationis, vt taceri de illis absque multarum rerum detrimento nequeat: aut vix aliquem nexum habent, minimumque rerum trahunt. id si posterius sit, omittere illa scriptorem iubeo. quid enim posterorum interest hæc scire, quæ ex vna parte priuatæ quædam, & contemptissimæ sordes sunt, ex altera spurcæ adeò ac fœdæ, vt earum commemoratione chartas, nedum scriptorem erubescere oportuerit; quod vnum tu, Benci, ac tecum Dionysius persuadetis. At si prius contingat; nolo illa, quamuis obscœna, prætereat, ne quo scilicet hiatu Historiam distrahat, minusque commodè, ac perspicuè persequatur seriem intercisæ, ac mutilatæ narrationis. Quamquam hic modum quoque adhibendum puto: vt si quæ præter morem

Muretus inter dicendũ stare solitus.

Turpia quando omittẽda historico.

Quando non omittenda.

impia,

impia, impuraque historico afferenda necessariò sunt, satis habeat rei genus aperire, & cursim inde transmittere; non autẽ cunctanter, ac putidè singula designare, quasi velit nullã eius particulam impuritatis lectorem præterire. Erat Suetonio describendus alicubi Tiberius nauiter impudicus: audio, erat tanquam turpitudinis illius inuẽtor seuerè notandus: non repugno, dicat ergo, Tiberium præter cætera luxuriæ nomina, noua quædam & sanè portentosæ libidinis genera excogitasse; idque satis & modestiæ suæ, & narrationi alienæ rei factum putet. ille tamen facinus fœdum cogitatu, fœdumque dictu, nudis ac prætextatis verbis sub aspectum dedit; an vt digito commonstraret, ac lectores penè pelliceret? Sed venio iam ad te, Antoniane: nam cum Bencio, vt puto, in gratiam redij. Scio obtrectationis genus esse, aliena dedecora in apertum proferre, palamque facere. Sed partitione hic quoque vtendum est. Aut enim illa historico nota sunt, præterea nemini, aut communicata cũ paucissimis, aut demum in omnium oculis ac sermone versantur. Si postremum dicas, per leuis, sanè, aut etiam nulla infamiæ fit illi accessio à narratione scriptoris. Si primum, tecũ sentio libenter, Antoniane, historico nõ licere arcana aliorũ flagitia raro præsertim profutura distrahere, eisq; inurere perpetuã

Quatenus narrãda.

in vita.

Sueton. nota.

Flagitia quatenus euulganda.

Si nota sint omnibus.

Si solùm historico nota.

apud omnes notam. Quamquam, ne hanc libertatem ſcribendi probem in hiſtorico, illud præter honeſtatis cauſam, me magnopere impellit: quòd nefas eſſe exiſtimo in aliena curioſiùs inquirere, & quæ in latebris domorum demiſſo velo clam omnibus peraguntur, ea confidenter, inuerecundoque ingenio rimari, atque extrahere inde procaciter in lucem, ac decantandam vulgo fabulam dare; cùm præſertim Quæ nullo, niſi ſe, teſte narrat hiſtoricus; pronis quidem ea auribus, dubijs tamen, ac ſuſpenſis animis plerumque accipiantur. Quòd ſi, quod erat medium, illa comperta ſint oppidò paucis, ideoque emoritura fortaſſe videantur, niſi Hiſtoriæ vita, teſtimoniumque ſcriptoris accedat, arbitror ab hiſtorico poſſe litteris impunè mandari, quantacumque dedecoris nota ei, quo de agitur, inuratur. Par eſt eadem libertate ſcribat hiſtoricus Principum vitas; qua ipſi libertate vixerunt, vt de Suetonio loquitur Hieronymus. Neque enim exiſtimo (dicam hoc aliquantò timidiùs, præſente, te Benci, ſed dicam tamen) non exiſtimo parem eſſe conditionem hominis aliena crimina temerè infenſóve animo detegentis, atque hiſtorici eadem conſultò enarrantis. plus aliquid licet hiſtorico, qui ea nonniſi publico deſcribit bono, Vt improbi reformident conſcientiam poſteritatis,

Curioſitas aliquorũ damnãdà

Si flagitia nota ſint paucis.

Libertas dicendi quanta ſit hiſtorico.

tis, & saltem famæ metu turpia declinent. At tu, Murete, inquit Antonianus, tecum planè pugnas, nisi fallor. nam vbi facinus omnio sit ignotum exploratumque nemini, sentis historicum peccare, si prodat: fieri quippe iniuriam ei, cui aliquid famæ, illa arcanorum proditione, dematur. quidni idem sentis, cùm facinus notum est quàm paucissimis? tunc enim & ijs, quos latet, hoc est, ferme omnibus, detegitur: & ad exteras regiones, ad quas numquam fortasse peruentura esset fama, transmittitur: & posteri, qui numquam id rescirent sine scriptoris attestatione, docentur. nonne vides, nominis existimationem, non vtique contemnendum nostræ mortalitatis bonum, apud ignaros (quod tu verebas magnopere lædi, corrumpique? Cui Muretus. Video, sed vti iure suo historicum volo. Quodnam (malum) ius istuc cuiusquam hominum est, inquit Antonianus, vt alijs facere iniuriam impunè queat? Ius publici boni, subdidit Muretus, cuius causa priuatum vnius commodum despicere haud immeritò potest. Si ita est, inquit Antonianus, euulget igitur historicus etiam facinus planè arcanum ignotumque omnibus: tunc enim dixero, id fieri publici boni gratia, quod bonum priuato potius esse debet. Et Muretus; Non persuades, inquit: nam cùm facinus penitus

Ius historici.

Publicum bonum priuato potius.

abditum arcanumq; est, nullum historico ius est, vt inquirat in alienum crimen, quem scriptorem esse, non indagatorem voluere ciuitates atque Respublicæ. Quòd si temerè inquisierit, non videtur idcirco quidquam iuris adeptus esse in alienam famam. quare eius rei contra fas & æquum narratio ob quamcumque publici boni causam supprimenda est: at vbi in conscientiam criminis venere iam alij, sibi ille imputet, qui describitur, si iure suo vtatur historicus, hoc est, si crimen ad se fama perlatum, ipse qua accepit fide, litteris consignet. At vos, intercessit Bencius, subtiliùs vt video ista limatis, & dum numeratis vitia, quibus aduersùs veritatem peccat historicus omittendo, nimirùm transiliendo peccatis. Quin igitur, quandoquidem satis cautum est, Ne quid veri historicus dicere non audeat; alteri iam parti consulimus, Ne quid falsi dicere audeat?

Posterior eorũ classis qui trãsiliũt veritatem.

Faciliora sunt hæc, ad quæ orationem transfers, inquit Muretus, & præcepto prorsus vno totum hoc constat, si rebus nihil affingantur. Soleo ipse historicos comparare cum eo pictorum genere, qui etsi in cætero artificio minùs præstant, tamen in alicuius aspectu indiscreta penè similitudine figurando, atque in ipsa oculorum, ac totius oris suauitate propemodùm geminanda mirabiles successus habent, operaque consummant.

mant. Polygnotum aiebat Aristoteles solitũ esse, quos exprimeret, facere meliores, Dionysium verò similes. In hac posteriore classe censeo historicorum picturam, vt quem litteris pingunt, & quasi colorant, veram eius speciem animo capiant, suisque lineamentis illum referant, tanquam per se illicò agnoscendum: nec studeant naturæ vitia artificio corrigere, externarumque appositione rerũ, veluti alienis pingmentis oblitum, suopte ingenio conformare. Poetarum hoc munus est in maius effingere, nec quemquam è singulis, sed hominum simulacra generatim, vniuerseque proponere.

In Poet.

Quorum pictorum similes sint historici.

Quamquam non desunt historici, qui Polygnoti, quàm Dionisij similes esse malunt: nec vrceo contenti quem fingendum susceperunt, vt operis summa pulchrior atque admirabilior exeat, currente rota amphoram moliuntur: quorum historias factas isto vitio mendosiores quoties lego, paucis litteris titulo additis, Iulij Capitolini exemplo, inscribere soleo Mythistorias. Id tu verò, inquit Bencius, libello addidisses, quem fortè de Arturo Rege conscriptum nuper vidi, quę autem illic non vidi? Accipite hæc è multis pauca: proderit enim ea cognoscere: vt quemadmodum Antigenidas aiebat, suauiùs audiri bonos citharœdos, si mali antea cecinissent; ita nos huius comparatione ad reli-

Mythistoria.

Plutar. Demetrio.

reliquos historicos multo iucundiùs accedamus. Transfodit in acie militem Arturus Caliburno illo suo (hoc erat gladio nomen) itaque transfodit, vt ferrum pectore acceptum, redditumque à tergo promineret: quantumque cuspis extabat è corpore, tantùm vmbræ iaciebat. Ecce tibi aduolat alius auxilium militi laturus, in Caliburni vmbram incurrit miser, sauciatur, nec à ferro, concidit, expirat. incertum (scriptor adiungit) referendane mors fuerit in Caliburnium, cui tanta vis inerat, vt vel eius vmbra perimeret: an in hominis metum, qui ferro non vmbra ictum se crederet, atque adeò exanimaretur? id constat vmbratili illo vulnere seriò concidisse. Tunc Antonianus. O acutum candidumque scriptorem! Nugæ sunt hæc, inquit Bencius, præ ijs quæ audietis. Captos in pugna milites Arturus stigmatibus in ore conscribebat, non ferro aut igne, sed, mira dictu audituque res, faciem leuissimè depalmabat; nam si paulo valétiùs tetigisset, exoculasset homines extemplò, aut edentulos collisisset ad terram: ex eo autem perleui tactu digitorum, relictis altè in ore vestigijs ad perpetuam rei memoriam, veluti stigmaticos seruos compunctos notis Threicijs sibi vindicabat. tanta vis, calorque inerat membris. Sed nihil illustrius, quàm quod ei cum Simpulo Gigante sanè ridiculo contingit, qui quoties forticulum

Arturi res gestæ.

Caliburn⁹ Arturi.

Colaphi ab Arture inflicti.

Simpuli Gigantis ratio pugnandi.

lum aliquem rixarumque cupidum vſquam eſſe terrarum nouerat,per certos nuncios,vt barbam ad ſe quàm primùm mitteret; ſed probè pexam cultámque poſtulabat: ſi recuſaret; ſingulari certamine prouocatum, vt erat viribus aſtuque ferox, facilè ſuperabat, pugnæ ſumma hæc erat: Victo vitam condonabat; barbam ei tantummodo (hoc enim victoriæ præmio contentus erat) abradebat; texebátque ex ea ciliciás villóſaſque veſtes; quibus ſuperbè paludatus, ſibi (vt putabat) gloriæ, cæteris terriculo foret: tantúmque iam prædæ confecerat; vt præter barbas minorum gentium,ſolùm ex ijs, quas abſtulerat à Dynaſtis ac Regibus, ſagum militare contextum, barbarum ſanè in morem perpetuò geſtaret. Ergo vbi glorioſus hic Regum expilator Arturi nomen accepit, ſubijt cupido periculum faciendi, miſſiſque de more nuncijs, barbam expoſcit: additque, ſe eam ad conum galeæ, honoris gratia, adhibiturum. cùm reſpondiſſet Arturus; venturum ſe; ac repræſentaturum quod poſceret,vt arbitratu ſuo abraderet; quantùm vellet; accurrit extemplò; initaque ſtrenuè pugna, primùm Giganti clauam comminuit inter manus; mox eidem prægrande ſanum attollenti caput tranſuerſo ictu demerit; excutitq; à corpore quàm longiſſimè; ille quamquam obtruncatus,& capite diminutus,plenus tamen animæ,

Barba victoria præmium.

Singulare certamen Simpuli cũ Arturo.

animæ, saxum impetu semel concepto proijcit, atque vt erat oculorum ductu destitutus, fortè collineat in caput suum viuax adhuc & minax, conteritque illud minutatim, simul ipse ad terram latè prosternitur, atque eodem tempore capiti corporique deficiente vi, ac vita, Gigas vtrobique commoritur. En, Murete, satisne factum vides præceptioni tuæ, Ne quid rebus affingatur? Nimirùm, inquit Muretus, non est quòd Thrasones, aut Pyrgopolinicas è Comœdijs accersamus vltrà, quando istorum abundè iam legimus in Historia.

Simpulinex.

At hoc vitij, vt aiebam, facilè deprehendas, atque irrideas. Illud anceps: &, vtrùm faciem virtutis, an vitij referat, plerisque incertum, ad præsentem tamen disputationem pertinet. Illa consilia loquor, & interpretationes, cæteraque regum gestarum parerga, quibus nonnunquam historicus inter narrandum de causis euentisq; iudicium interponit. hæc quoniam additamenta esse, atque ad excessum videntur pertinere, quatenus scriptori permittenda sint, nō satis liquet. Occupasti, Murete, præloqui, inquit Bencius, quod erat votum meum: aueo enim hac super re, qua nihil hic quæri potest grauius, quodque difficiliores explicatus habeat, scire sententiam tuam. Quamquam mihi, vt fatear, præiudicata lis est: nec quidquā puto facien-

Indicia & coniecturas an adhibere debeat historicus.

Quid de ijs aliquid sentiant.

faciendum pluris, quàm interiectum scriptoris iudicium in Historia, *à qua si quis auferat*, vt loquitur Polybius, *quare, quomodo, quo fine; id ludricùm magis erit, quàm doctrina.* Et verò (dicam enim quod sentio, quò faciliùs corrigi possim) si narratione rerum gestarum simplici, atque ad exitum properante contentus esse debet historicus, quid, rogo, intererit Annales inter & Historias? Annalium scriptori satis est non esse mendacem, historico non est satis. nam *consilia primùm*, vt ait Tullius, *deinde acta, postea euentus expectantur: & de consilijs significari quid scriptor probet: & in rebus gestis declarari non solùm quid actum, dictumve sit, sed etiam quomodo: & de euentu, vt causæ explicentur vel casus, vel sapientiæ, vel temeritatis, hominumque ipsorum non solùm res gestæ, sed etiam qui fama excellant, de cuiusque vita, atque natura.* quid potest hoc testimonio esse luculentius? Quòd si non tam authoritate, quàm exemplis agendum sit, desipiam nisi plenæ sunt Historiæ huiusmodi documentis. Quàm multa & salutaria vbique præcepta apud Polybium? Nicetas iudicia non solùm libera, sed etiam opportuna passim habet, quid, quòd neque Liuius caruit hac laude? testis illa comparatio Alexandri cum Papyrio; vbi quærere libuit; Quinam euentus rebus Romanis futurus

lib.3.Hist.

Authoritates pro huiusmodi iudicijs.

lib.2. de Orat.

Exempla multorum ad hæc rē.

fuerat,

fuerat, si cum Alexandro bellatum foret? Nam de Cornelio Tacito nihil attinet dicere, quem constat esse seminarium praeceptorum. Sed missa exempla faciamus. Nonne ratio, & finis Historiae id omnino persuadet? Nam si eius consilium est posteros docere, quid actum sit, eosque ad summa quaeque inuitare per exempla maiorum, per authoramenta laudũ, per instituta legum, per mores disciplinamque populorum; non video, qua id ratione praestare planè possit nuda rerum & quasi fugiens narratio: in quã si incuriosus aliquis, animoque abalienato, aut legendi fatigatione languidior incurrat, nullo operae fructu, praeter inanem quãdam, puerilemque voluptatem, egregia istaec Annalium monumenta praeteribit. Remedia, vt ait ille, non prosunt nisi immorentur. At si in narrando expendantur causae, & iudicia loco interponantur: si non modò facta recludantur ac dicta, sed etiam sensa, atque arcana consiliorum; sistent haec haud aegrè lectorem etiam properantem, in eiusque animum, quamquam non id à primo agentis, ciuilis vitae prudentiam, cuius se magistram profitetur Historia, facilè insinuabunt. Atque vt in marginatis librorum paginis appositus idẽtidem manus index legentem monet, vt illud animo non indiligente, omissove praetereat: sic adiectae histo-

Ratio idẽ persuadẽt.

Seneca li. 5. ep. 40.

historicorum interpretationes, indicia sunt ac notæ, quæ vel oscitantes, aut sopitos exsuscitent, eisque documenti aliquid vltrò ingerant. Atque hæc, Murete, tum virorum illustrium testimonia, tum exempla scriptorum, tum rationum momenta sicuti me in hanc sententiam pepulerunt, ita in ea, nisi tu me inde dimoueris, perpetuò continebunt. Tunc Antonianus. Caue, inquit, Murete, quidquã statuas inaudito me; aut enim ipse fallor, aut nihil est, à quo historicus abstinere debeat libentiùs, quàm ab huiusmodi commentationibus. Mitto quòd In Hisce iudicijs (vt Ludouicum Casteluetrium acuto ingenio virũ, æstimatoremque acerrimum ingeniorum sępenumero dicentem audiui) mens, studiumq; scriptoris exstat in alterutram partem plerũque flectentis: qua propensione semel detracta, mirum quantùm ob suspicionem simulatis aut gratiæ periclitatur Historiæ fides. Asserit Aristoteles, (nam authoritate primùm disputauit Bencius) hoc esse discrimen inter Historicum & Poetam, quòd hic, qualis esse debuerit Alcibiades, ille qualis omninò fuerit, describat. hac igitur narratione contentus sit Historicus: quid cætera consectatur quibus ad Poetas transitum quærat? Neque verendum erit, ne simpliciter, ac nuda narrãtibus, Historiæ perinde sint, atque Annales. satis erit discriminis, si Annales (quod apud Sem-

Quid contra hac iudicia & cõiecturas alij sẽtiãt.

Authoritates aduersùs hac iudicia historicorũ.

In Poet.

Discrimen inter Annales & Historias.

Sempronium veterem ſcriptorem legimus) tantum, modò referant, quid quoque annò geſtum ſit, Hiſtoria etiam addat quo conſilio, ac ratione. hæc verò conſilia ſine interpoſito ſcriptoris iudicio explicari quidni poſſunt? At plenæ ſunt Hiſtoriæ (hoc enim erat alterum) tam ſalutaribus præceptis nimirùm de Polybio, & Corn. Tacito ſermo eſt: nam T. Liuius comparationem illam non ſine excuſatione auſus eſt aggredi. Et Tacitus quidem (vt omittam Polybium concionali quadam libertate diuertentem à narratione factorum, in conſilijs tamen, ſed apertiùs Taciti ſanè ſimilem) abundet, vt libet, politicis inſtitutis, interque ciuiles ſcriptores hodie regnet vnus, atque iſta ſe iactet in aula; mihi certè in numerum Hiſtoricorum hoc inquam nomine haud veniet. Quid enim? commemorationem rerum geſtarum definimus Hiſtoriam. commemoret igitur res geſtas, nō commentationes ſuas, qui Hiſtorici titulum cum dignitate ſuſtineat. hic autem ſcriptor quantùm ſcriptorum eſt opinioſſimus, coniecturis ac diuinationibus adeò faciem factorum occupat impeditque, vt oraculorum coniectorem atque interpretem, non rerum geſtarum narratorem agere videatur. Denique Hiſtoriæ finis (nam hoc fuit poſtremum) eſt ille quidem inſtitutio, ac diſciplina poſterorum, ſed quam ipſi non præceptis eruditi,

In Taciti coiecturas

Præceptiſne an factis erudiant poſtros Hiſtorici.

ſed

ſed factorum expoſitione allecti ſenſim hauriant. Nunquid ex eo, quòd prodeſſe volunt Poetæ, cogendi ſunt, vt relictis identidem figmentis ſuis, extra iocum & fabulam ſalutaria documenta carminibus interponant? & non potiùs, id ſi operis moliantur, eruditorum conuicijs ſtrenuè vapulabunt? Quare ſi neque alicuius authoritas, neque bonorum exempla ſcriptorum, neque ratio vlla cum hiſce indicijs, & coniecturis facit, neque tu Murete, quocum facere veritas ſolet, ea, vt arbitror complecteris. Tunc ille. Malam, inquit, crucem importunæ iſti Eloquentiæ, quæ me ſecurum animi, compoſitumque in alteram partem, iam ſuſpenſum, & vtroque trahentem malè perdidit, quaſi in foro diſceptaretis apud Iudicem, adeò me contorto pugnacique iſto genere dicendi examinaſtis. Sed ego multabo probè vtrumque, ac litem neutri adiudicabo. Et verò dum Philoſophiæ partem diſceptatricem iudicemque morum compono cum Hiſtoria temporum teſte, ac nuncia vetuſtatis; animaduerto idem in vtraque extremum eſſe, finemque vtrique propoſitum inſtitutionem vitæ in hominum ſocietate prudenter ac fortiter agendæ: ſed peruenire ambas video ad hunc finem alia atque alia via, Philoſophiam firmis de virtutum, vitiorumque natura diſputationibus id extorquere:

Quatenus hæc indicia & præcepta adhibenda ſint Hiſtorico.

Similitudo Philoſophia moralis & Hiſtoria.

Discrimẽ inter vtramque: Historiam idem compendio monstrare per exempla. Et tamen Philosopho licet exemplis vti: cur ergo Historico vti præceptis non licebit? licebit sane per me, & quando Philosophum nemo reprehendit, cùm post rationum momenta exemplis agit rerum gestarum; permittamus Historico maiorum facta narranti, inserere, si libuerit, documenta virtutum. Tamen, quoniam censeo id rarenter vsurpandum, atque omninò perparce; accipite quid me (forsitan & vos mecum) cogit in hanc sententiam. Principio sicuti Philosopho vitio daretur, vbi frequentiùs ad factorum commemorationem confugeret; ita est reprehensione dignus aliqua Historicus, qui sæpenumero ad rerum disquisitiones, præceptionesque diuertat: quòd in hac regione Philosophorum modestè ac verecundè versari debeat tanquam hospes. Deinde odiosa plerumque sunt hæc diuerticula: & rerum gestarum monumenta alacriter percurrentem ingratè morantur, euocatamque aliò mentem à susceptæ semel narrationis serie procul arcent non sine fraude atque indignatione lectoris. *Diuerticula ab rerũ gestarum narrationibus ingrata lectori.* Qui accedit ad Historicum, ad cognoscendam antiquitatem accedit, est enim ille testis antiquitatis: malè igitur occupat iudicis partes is, à quo testimonium quæritur, non iudicium. Historiæ initia, sunt qui repetant ab incrementis Nili: *Historia initia quæ Nili incremẽta notari solita.*

ferunt-

feruntque Memphis columnam fuisse miræ altitudinis (Niloscopium dixere) in qua quantùm Nilus quotannis excreuisset inscribebant, lineæ ductu summæ eluuionis vestigia exæquantes; addebantque in ea litteras, quibus significabant, quæ pro singulis aquarum incrementis secuta mox esset annonæ caritas, aut vilitas: tenuitque ea scribendi consuetudo annos complures. Ex quo postea factum est, vt quoties euagatus per ea loca Nilus recederet, ac mollitos atque oblimatos agros relinqueret ad serendum; obseruarent statim accolæ, quam notam lineatæ columnæ fluuius appetiuisset, indeque futuram eo anno rei frumentariæ copiã, inopiamve præcipiebant. Non disputo quàm aptè ad Historię principia hoc dicatur: illud affirmo, ex hac narratione si minùs originem, certè imaginem atq; exemplar Historiæ peti posse. Vt enim veteres illi rem ipsam & euentum consignabant, nec prætereà quidquã moniti, quo posteri sibi cauerent, adiungebant, sed cæteri deinceps consulebãt sibi obseruatione præteritorum; ita sanè Historiã hoc filo, & fine texendam puto. facta, & consilia tutò scribantur: iudicia omninò modicè ferantur: vix autem præceptiones & doctrinarum arcana, data opera, congerantur. hæc lectorum permittenda sapientiæ, qui ex aliorum factis sua metientes, sibi interdum gratius ducent

Quid Historico narrandum, quid lectori relinquendum.

Veterum exempla.

Discrimẽ inter vtramque: Historiam idem compendio monstrare per exempla. Et tamen Philosopho licet exemplis vti: cur ergo Historico vti præceptis non licebit? licebit sane per me, & quando Philosophum nemo reprehendit, cùm post rationum momenta exemplis agit rerum gestarum; permittamus Historico maiorum facta narranti, inserere, si libuerit, documenta virtutum. Tamen, quoniam censeo id rarenter vsurpandum, atque omninò perparce; accipite quid me (forsitan & vos mecum) cogit in hanc sententiam. Principio sicuti Philosopho vitio daretur, vbi frequentiùs ad factorum commemorationem confugeret; ita est reprehensione dignus aliqua Historicus, qui sæpenumero ad rerum disquisitiones, præceptionesque diuertat: quòd in hac regione Philosophorum modestè ac verecundè versari debeat tanquam hospes. *Diuerticula ab rerũ gestarum narrationibus ingrata lectori.* Deinde odiosa plerumque sunt hæc diuerticula: & rerum gestarum monumenta alacriter percurrentem ingratè morantur, euocatamque aliò mentem à susceptæ semel narrationis serie procul arcent non sine fraude atque indignatione lectoris. Qui accedit ad Historicum, ad cognoscendam antiquitatem accedit, est enim ille testis antiquitatis: malè igitur occupat iudicis partes is, à quo testimonium quæritur, non iudicium. *Historia initia qua Nili incremẽta notari solita.* Historiæ initia, sunt qui repetant ab incrementis Nili: ferunt-

feruntque Memphis columnam fuisse miræ altitudinis(Niloscopium dixere)in qua quantùm Nilus quotannis excreuisset inscribebant, lineæ ductu summæ eluuionis vestigia exæquantes; addebantque in ea litteras,quibus significabant, quæ pro singulis aquarum incrementis secuta mox esset annonæ caritas, aut vilitas: tenuitque ea scribendi consuetudo annos complures. Ex quo postea factum est,vt quoties euagatus per ea loca Nilus recederet, ac mollitos atque oblimatos agros relinqueret ad serendum; obseruarent statim accolæ, quam notam lineatæ columnæ fluuius appetiuisset, indeque futuram eo anno rei frumentariæ copiã,inopiamve præcipiebant. Non disputo quàm aptè ad Historię principia hoc dicatur:illud affirmo,ex hac narratione si minùs originem, certè imaginem atq; exemplar Historiæ peti posse. Vt enim veteres illi rem ipsam & euentum consignabant,nec præterea quidquã moniti,quo posteri sibi cauerent,adiungebant,sed cæteri deinceps consulebãt sibi obseruatione præteritorum;ita sanè Historiã hoc filo, & fine texendam puto. facta, & consilia tutò scribantur:iudicia omninò modicè ferantur: vix autem præceptiones & doctrinarum arcana, data opera, congerantur. hæc lectorum permittenda sapientiæ, qui ex aliorum factis sua metientes, sibi interdum gratius ducent

Quid Historico narrandum, quid lectori relinquendum.

Veterum exempla.

quod eruerint ipsi per se, ac sua sibi disquisitione pepererint. Atque hanc denique Historię legem bonis scriptoribus sanctam ac propriam video Principes quidem certè, Thucydidem loquor apud Græcos, apud nos Sallustium, infensos sese aduersùs hæc additamenta præstitere. nimirum sincerè & continenter enarrant, maluntq; tacitè instruere, quàm vitę præcepta luce palam, atque ambitiosè tradere. Quid Xenophō in Græca, & Persica Historia? quid Liuius in Romana? quid Curtius, alijque è cohorte illa vetere Historicorum? quàm rarò interpositis commentationibus suis lectorem appellant, interpellantque? & tamen efficaciùs in omni vita, certè opportuniùs prudentiam, reliquasque virtutes docent. Quare sic statuo, crebriora hæc iudicia, documenta, diuinationes, coniecturas, cæteraque Historiæ quasi emblemata, & moras plerumq; lectorum aut omnino resecanda, aut verbo contrahenda, aut obliquè ac dissimulanter insinuanda. Et quemadmodum inter Poetas, de quibus contraria ratione, quàm de Historicis definire par est, quo quisque plura comminiscitur, suique plus affert in carmine, eò propiùs Poetam agit: ita inter Historicos quo quisque pauciora conquirit à rerum gestarum expositione diuerticula, ac minùs interponit sui, eò castiùs & cautiùs Historiam scribere existimandus est.

Historicorum apertè narrantium tacitè instruentium.

Discrimē inter Poetas & Historicos.

Atque

Atque hoc eſt de Hiſtoricorum iudicio iudicium meum, à quo non modò diſſentiendi, ſed etiam aliò prouocandi liberam vtrique poteſtatem volens libenſque facio. Sed antè (quoniam hoc, quod poſtremo loco diſceptauimus, exemplis illuſtrari à me, vobis non erit opinor ingratum: atque hoc ipſo conſilio libellum hunc mecum abſtuli) accipite quò nugarum me nuper impulerint Card. Hippolyti preces, an imperium; recitare non verebor apud vos, qui ſoletis.

Meas eſſe aliquid putare nugas. *Catul. carm. 1.*

Aggreſſus ſum enim induta nobiliorum Hiſtoricorũ perſona facinus aliquod (Leonis X. obitum mihi præſcripſit Hippolytus) variè referre, ſtylo ad ſingulorum imitationem conformato: quamquam omiſſis interim cæteris, ne longum faciam, T. Liuium tantummodo producam, & Cor. Tacitum, ſcriptores hoc ipſo, de quo diſputatum eſt, charactere ſanè diſcrepantes. licebit ex his aut ſpecimen capere vtriuſque narrationis, deque meo iudicio periculum facere: aut ſaltem fateri, idem aliter atque aliter poſse cum laude tractari, ſi quis ad veterum normam ſeſe exploret. Et Liuianum quidem exemplum hoc eſt. *Narratio vnius rei ad Liuianam & Cornelianam rationem cõformata.*

Per eos dies ſeceſserat Leo Pontifex in Manlianam villam, cùm victoriæ nũcium, cuius expectatione diu trepidauerat, accepit. *Liuianum exemplũ.*

Pontificij ac Cæsariani Mediolanum contendentes. *Guicciar. lib. 14. & Onuph. in vita Leonis.* *Gallorum securitas.*

Nam Pontificij, Ductore Friderico Mantuæ Principe, fędus inierant cum Cæsarianis, quorum cohortibus impositus erat Ferdinandus Piscarius, belli summam Prospero Columna administrante. & iam rerum successu lęti, erectique in spem Mediolani potiundi, eò properè ire pergunt: tantò minùs cessandum rati, quòd inaudissent Lotrechium vnà cum M. Antonio Columna, cæterisque Ducibus, qui Sfortianis infensi Gallico nomini fauebant, Mediolani segniùs rem agere: tanta securitate contemptuque hostium, vt Lotrechio cum globo nobilium vrbis vias obequitanti, cùm M. Antonius nunciaret, hostem ad portas esse; riserit meticulosam vocem: quòd diceret, pluuio illo die, ac fallente vbique vestigio non videri accommodatum iter protrahendis vehiculis, ac cæteris tormentorum impedimentis. Sed Prosperi consilium, Ferdinandiq; virtus cuncta ad victoriam aperuere: nam tormentis impeditissima quamquam via strenuè deportatis, Ferdinandus expedita cum Hispanorum manu anteuertit; ac de nocte aggressus suburbia, potiùs exploraturus hostium vires, quàm vlla spe rei tum quidem conficiendæ, aggeribus succedit: ac territis subita pilarum procella hostibus vallum transilit, subrutaque porta, ac pulso inde Venetorum præsidio, intra munitiones cum parte copiarum Itali-

Iouius in vita Ferdinan.

Suburbia expugnata.

Italicarum irrumpit, Heluetios tumultuaria ope accurrentes proturbat, Ducem obtruncat ipse in prælio: tanta suburbijs trepidatione illata, vt hinc Heluetij amisso Duce vagi palantesque, illinc Veneti effusè fugientes, in vrbem truderent sese, ipseque Veneti exercitus Imperator Triuultius in manus Ferdinandi venerit accepto vulnere. Sub idem tempus cum reliquo exercitu aduolant Prosper, ac Iulius Mediceus Legatus. eademque vi Fredericus cum infesto Pōtificiorum agmine ad Ticinensem portam obices moliuntur, ac munimenta transmittunt, direptisque hostium castris, admittentibus intrò amicis, vrbem momento occupant. Nec Lotrechio in tam insperata clade, aut mens, aut opportunitas fuit colligendi militem somno consopitum. Et quamquam versa ad Arcis defensionem cura, illuc fortissimi quique Gallorum accurrerent, ac sese conglobarent ad signa, tamen in summa rerum desperatione consternati omnes, eadem nocte, Comensi porta effunduntur, vrbemque victoribus relinquunt. Quòd si Pontificij, Cæsarianique insecuti fuissent ad extrema ab tergo carpenda, propè erat, vt Gallicus equitatus ea nocte profligaretur memorabili clade. Nuncium tantæ victoriæ cùm Leo Pontifex de rei euentu sollicitus accepit, incredibilis animum lætitia incessit, sed vt sunt

Mediolanum captum.

Leonis repentinus morbus.

humanæ res, non ſatis diuturna. Eo ipſo die febri correptus, luce inſequenti in Vrbem relatus eſt. Vbi neglecto primùm morbo, mox deplorato, opinione hominum celeriùs deceſſit. Paucis ante obitum horis cùm nuncius de recuperata Parma ſuperueniſſet, coniectis in cœlum oculis Leo; Bene habet, inquit, quòd antequam morior, Placentiam, ac Parmam ſine vulnere Pontificiæ ditioni reſtitutas tandem video. Vixit annis ſeptem & quadraginta, regnauit octo, & totidem menſibus, dignus qui vitam iuxtà atque Imperium diutiùs prorogaſſet, cùm ob cæteras animi virtutes, tum ob ſingularem munificentiam, ac patrocinium litterarum. Tenuit fama, Leonem nobili aliquo veneno repentè ſublatum: ſeu vulgo ex celeritate mortis, violentiam interpretante, ſeu quodam Principum fato, quaſi eorum nullus ſine aliqua properatæ mortis ſuſpicione extingui poſſit. Et quamquam non deerant, qui obitus cauſam medicis rationibus referrent partim in fiſtulam, ex qua puris plurimùm egerebatur, repentè obſtructam, ac medicamentis irritantibus inuictam: partim in peſtilentes nebulas flante iis diebus Auſtro delatas ad Manlianam è campis circà paluſtribus; tamen multorum animis auelli ea veneni ſuſpicio non potuit, quòd & viſcera ſubita morbi vi præter

Eiuſdem mors.

Commendatio.

Cauſa mortis varia.

morem

morem exesa fraudem arguere viderentur: & Aulicorum nonnullis in vincula coniectis, nihil propius fuerit, quàm vt confessio extorqueretur, nisi Iulius Card. Mediceus è castris rediens castigasset inertes querelas, vetuissetqne huiusmodi de veneno quæstiones, quæ, vt aiebat, plerunque exitus inexplicabiles habere solent. Atque hæc ad Liuij, ad Taciti autem exemplar super eodem argumento hæc accipite.

Romæ ob victoriæ nuncium multus vbique sermo: cœtus passim per fora, per templa visebantur de obsidione, de pugna, deque occisorum numero variè differentium: atque Vt quisque procax lingua, ac miscere cœtus histrionum more doctus, ita propiora veris dicere in vulgus credebatur. Nec satis constabat penès quem Ducum stetisset gratia patrati belli: quippe In vrbe partibus obnoxia, & quæ pro affectu metiatur fidem. Alij enim Legati prudentiam extollebant, cuius ad exercitum accessu tunc primùm cuncta in melius verterant. Pars omnia Prospero tribuebat, qnòd occupato celeriter Addua, deportatoque ratibus exercitu, opportunitatem victoriæ corrupisset hosti. Alijs Ferdinandi fortitudo potior habebatur, qui per lubrica viarum enisus, aususque nocturnam oppugnationem, murum successerat primus, inter obstantes ferro

Eadē narratio ad Corn. Taciti rationē efficta.

Romæ sermo de victoria discors.

Pars laudantium.

sibi

sibi viam patefecerat, Helueticum Ducem manu confoderat, castra Venetorum, ipsumque Triuultium Ductorem ceperat. Sed alij rem aliò trahebant. Plurimùm quidem momenti fuisse in traiectu Adduae, sed Gallorum moram in eo aditu muniendo nullius celeritati locum reliquisse; neque victoriam tam virtute nostrorum partam, quàm hostium temeritate, atque incogitantia, conscijs in Vrbe ciuibus, & Lotrechium ab rerum prouisu abalienantibus specie securitatis. Quid enim operis fuisse, Ferdinandum occupasse suburbia, aut Pontificios vrbē intrasse, quos ipsi Gibillinæ factionis principes inuitassent exposito per vrbē lumine, ac recepissent demisso etiam ponte? nisi fortè magnum quid fuerat cœpisse Triuultium inermem ac penulatū, qui ad rei tumultū mula inuectus accurrerat rerum ignarus, ac semisomnus: aut Heluetijs fuga dilapsis, iugulasse Ducem imparatum, & ambiguum pugnandi. Nam quod ferebatur de castris Venetorum direptis, prędaq; parta; magnificè in speciem dici, re autem vera paucos fuisse cumulos nummorū, quos in mensis expositos, dum fortè Quæstores Veneti militibus numerabant in stipendium, Hispani in tēpore potiti sunt. Nec fuisse dubitandum, si itum esset in sententiā M. Antonij, & Lotrechius collecta suorum manu ad Arcem constitisset obfirmato animo;

Par deprimentium laudes.

Lotrechij mores.

mo;

mo; quin Cæsarianos ac Pontificios tandem reiecisset. Sed Lotrechius siue in re trepida præceps, siue vt solebat, consilium quamuis egregium quod ipse non afferret aspernatus, siue nouas insidias in vrbe veritus, abscessit, atque Vrbem amisit veriùs quàm nostri ceperint. Hæc, aliaque Romæ agitabantur, vana plerunque, & ijs comperta minùs, qui confidentiùs iactabant: sed tandiu materies in ore vulgi futura, quandiu noua res obijceretur; more Vrbis, in qua Sermo sermonē trudit. Nec abfuit diu, cùm sermones aliò repentè transtulit ægri Pontificis in Vrbem reditus; cui cubiculum subeunti obuius architectus ligneam sepulchri effigiem ostendit, Henrico Regi destinatam, non dubio omine imminentis fati. nam febris neglecta à Medicis turpiter hic etiam adulantibus, an conscijs & flagitio designatis? breui erumpente vi morbi, suspensis omnium animis, Leonem extinxit, anno Imperij octauo, ætatis quadragesimo septimo, victurū haud dubiè longiori æuo, nisi, quæ est communis hominum querela, medentium accessisset aut securitas, aut flagitium. Certè Præfectus abaci, qui biduo ante Leonis obitum, sumpto in pilulis, pharmaco, quo Pontifex vtebatur, repentinò interijt suspicionem fecit. Pluribus tamen authoribus facinus transferebatur in pincernam familiarem & continuum Principis:

Mortis præsagium.

Suspicio illata mortis.

Iouius in vita Leonis, & in vita Ferdinan. Guicciar. lib. 14.

Onuph. in vita Leonis.

pis: & vulgò cedebatur, quasi non abhorreret à cætera hominis vita: auxitque famam subita eius fuga sub auroram, vix dum Pontifice extincto; sed captum à Prætorianis, Iulius Mediceus vbi primùm ad comitia Romam venit è castris, statim dimisit, incertum an alicuius flagitij compertum; an potiùs ne arcanis frustrà euulgatis ipse odia multorum subiret, ac priuatis suis rationibus officeret? Quin nec illud satis constitit, prætuleritne corpus veneficij signa? nam Vt quis præsumpta suspicione, aut ab effectu liber, diuersi interpretabantur. Illud palàm atque in vulgus, Principem obijsse excellenti iudicio, varia litteratura, & quod proximum est, præsidem litteratorum: sed liberalem in primis, & qui raro exemplo huius æui preces anteuerteret, vt consuleret accipientium pudori. quamquam hæc ipsa non perinde omnibus æstimabantur: quasi hic subesset ingens Cupido gloriæ, quæ etiam sapientibus nouissima exuitur.

Elogium Leonis.

Atque hæc ad imitationem Taciti conformata, inquit Muretus. Ceterùm vos (si audistis hæc libenter, imò vt ex fronte conijcio, quia libenter audistis) vtrumque exemplum committite, atque ex hisce particulis, si quam habent imaginem antiquitatis, de vniuersa vtriusque Historia coniecturam facite. Cumque illi incredibili voluptate atq;

admi-

admiratione ſuſpenſi, feciſſe ſe interim de eius ingenio abundè coniecturam affirmarent; aggredienti neſcio quid ea de re ſtatim Antoniano intercesſit Bencius, vetuitque: quòd appetente iam nocte, cælo paulò inclementiore, timeret ille Mureto ſuo. Ergo condicta in ſequentem diem poſteriore diſputatione, quæ ſupererat de verbis Hiſtoriæ, ex hortis illicò diſceſſum eſt.

PRO-

PROLVSIO III.

MVRETVS.

Siue

De ratione ſcribendæ Hiſtoriæ Dialogi pars poſterior, quæ ad verba pertinet.

An Hiſtorici cum Poetis Oratoribusque ſtylo conueniant: pleriſque Hiſtoricorum ob id examinatis: exemploque compoſito ad conciones pugnasq; narrandas; ac demum vna eademque re hiſtoricè, oratoriè, ac poeticè diſcriminis ergo deſcripta.

INTERLOCVTORES
Iidem, qui in priore Dialogi parte.

CONdicto die redeunt in hortos, intermittente iam æſtu, Antonianus, & Bencius. (Perſequor enim iiſdem diſputatoribus inſtitutum de Hiſtoria Dialogũ, Cardinalis Ampliſſime.) Dumque Muretum præſtolantur cũ Hippolyto Cardinali Eſten-

ſe,

ſe, neſcio quid otioſius domi tranſigentem; occupat Bencius, rogatque Antonianum, vt (quando per Mureti moram licet) paucis, niſi moleſtum eſt, referat extemporale illud carmen, & carminis vaticinationem, cuius mentionem fecerat apud Hippolytum heſterno die. Annuit ille, ſtatimque ex areola, qua inambulabant, proceras admirati platanos ab ſtirpe ad primos vſque ramos hedera ita conueſtitas, vt ſummæ quidem arbores ſuis frondibus, imæ verò alienis virerent; concedunt in proximũ xiſtum, quē gradata hinc buxus & conciſa in plurimas ſpecies, inde Tarentina myrtus variè tonſa, aliæque preſſæ atq; retentæ manu arbuſculæ belliſſimè concludebant. In medio fons æſtuabat intra marmoreum cratera, è cuius labro caducus, veli inſtar tenuiſſimi expandebatur demittebaturq; in ſubiectam piſcinam; quam circum ſyphunculi plures expreſſi micabant è ſolo, atque in cratera reciproci miſcebant ſuauiſſimum murmur. Hic in loculamentis trifolio virentibus molliſſimas nacti ſedes ac puluinos aduerſi conquieſcunt. Tunc Antonianus; Facio, inquit, omninò libẽter quod poſtulas, Benci, vt humaniſſimi Principis munificentiam omnibus teſtatam habeam. Res ita ſe habuit. Exceperat Franciſcus Card. Piſanus natalitio, vt conſueuerat, epulo Cardinalium complures: & ne carmen, appendix

Loc. Dialogi.

Hortorum fontiſque deſcriptio.

con-

Antonianus fidicině agens sup mēsā.

conuiuij, deesset; aderam ipse super Heroum mensam fidicinem acturus. Et iam singulorum laudes conuiuarum, octonis versibus Italico rhythmo conclusis, ex re atq; ex tempore concinueram, illis demirantibus, in ea ætatula (neque enim duodecimum annum tum expleueram) volucre, vt aiebant, atque extemporale ingeniũ; cùm me intuitus Alexander Card. Farnesius; Age dum, inquit, puer: &, quoniam tam bellè Vatem agis, cape hunc florum fasciculum, eique munus trade, quem è nostro hoc ordine fore Pontificē Max. arbitraris. accipio, singulorum ora contemplor, suspensisque in re vel ludicra Patribus, ad Io. Angelum Card. Mediceum rectà feror, flores futuri omen Imperij prompto prius carmine in manus trado. Enimuerò Mediceus, quamuis ea designatione tacitè omen acciperet, gauderetque in sinu; palàm tamen rubore suffusus amicè conqueri cœpit, quòd irridendi sui gratia ex composito rem transegisset Alexander, meque adornatum cum versibus iam diu domi factis illuc opportunè compulisset. Id Alexander seriò pernegabat: sed cùm neutiquam proficeret; Quin tu, inquit, periculum per te facis, pueroque argumentum tuopte ingenio præscribis? quod ille si pro re nata, præsenti versu commentabitur, coniecturam, credo, capies, nullum tibi à me fucum hodie factum. Quid multa?

Ex temporale ingeniũ pueri.

Vaticinatio futuri Pricipat⁹.

multa? placet ea conditio; dumque aliquid secum animo versat Mediceus, fortè horologium, quod inibi erat præalto impositum pegmati, horarum signum exclusit. Ergo optimum factu visum, si ea super horarum mole aliquid ipse subitario carmine comminiscerer. Tunc ego subsisto paulisper, fidiculam præcentione aliqua percurro, sic incipio.

Horologij descriptio.

HÆC, quæ metitur vocalis tempora moles,
Cum cælo tacitum, credite, fœdus habet.
Nam cælo Sol quidquid agit noctuve diuve,
Inscriptum nobis machina fronte refert.
Artis opus miræ. Ad terrã reuolubile plũbum
Nititur, & spiris throclea versat onus.
Pondere ab hoc motus: nã dũ vi vertitur axis,
Dentatas cogit mordicus ire rotas:
Morsu illo implicitos, obuersosq; orbibus orbes
Pendula suspenso examine libra mouet.
Æneus hinc monitor turri sonat, & simul horas
Mobilis inscripto lingula in orbe notat.
Diuidit hic Index vitam; totamque minutim
Concidit, solidum dilaceratque diem.
At vos, Heroes, quorum metimur ab ore,
Et regimus vestro tempora nostra sono,
Discite non dare poscenti responsa, priusquam
Multa agitet secum mens operosa diu:
Discite non vllam sine pondere reddere vocẽ:
Discite (ne multis) ore manuque loqui.

Ad Cardinales conuiuas.

Finieram, cùm exceptus eo, quem mihi ætas conciliauerat, plausu: atque auro adhæc

torque donatus à Card. Tridentino ob rem ex eius animi sententia gestam, è conuiuio dimissus sum; relicta in omnium animis opinione, non sine aliquo cælesti afflatu eo die vaticinationem puero excidisse. Et sanè sublato paucis pòst annis Mediceo ad Pontificatus Imperium, felix euentus non modò mihi summi Principis gratiam, sed etiam Poetarum nationi laudem asseruit vaticinandi.

Pius IV. Pont. Max.

Verùm hæc dum auditore Bencio narrat Antonianus; ecce tibi Muretus, qui post exedram myrto constratam aliquandiu latuerat, dat in conspectum repentè se: &, Itane verò, inquit, absente me Senatus Principe, vos minoris subsellij Patres senaculum soli solum celebrastis? Imò verò, excipit Bencius, si pergis argutari, nos ex te multam pignusve capiemus, quòd Curiam in tempore non intraueris. Sed mihi crede, moram istam ac desiderium tui numquam ego quidem meliùs, quàm Antoniani oratione lenire potuissem. Age iam, atque hoc, quem relictum tibi vides, medio puluino conside nobiscum vnà, & interpositam disputationem, quod bene vertat, aggredere.

Propositũ in has pro lusione.

Tunc is nihil vltrà cunctatus; Historiæ, inquit, exędificationem constare diximus & rebus, & verbis. illæ hesterna quæstione definitæ, hæc hodie supersunt, suusque character ac

ac nota ſcriptoribus Hiſtoriæ reddenda eſt. Et quamquam non me fugit, aliam eſſe legem præſcribendam Hiſtorijs, aliam Hiſtoriarum particulis, annalibus, commentarijs, faſtis, ephemeridis, indigitamentis, tabulis, breuiarijs; tamen facilè patiar in præſentia, nihil horum præcipuè, ſed omnia perinde conſtitui: non enim Hiſtoriæ nunc inter ſe membra formaſque conſideramus, ſed Hiſtoriam à Poetica atque Oratoria ſeparandam ſuſcepimus. Et verò ita ſeparanda eſt, vt non minore interuallo, & (vt Lucianus aiebat) Iſthmo etiam maiore, diſtet illius ſermo ob Oratorum, Poetarumque lingua, quàm in rebus enarrandis diſcrepare inter ſe priore diſputatione confecimus. Cuduntur in eadem quidem veluti officina verba omnia ſiue hiſtorica, ſiue oratoria, ſiue poetica, vnumque in locum & cumulum promiſcuè congeruntur; non tamen promiſcuè vſurpanda, atque è cumulo, pro vt quæque ſors obtulerit, eximenda ſunt. id quod factitari interdum non ſine riſu videmus à nonnullis, qui Nuſquam niſi inter epulas elegantiam norunt. quaſi enim ex armamentario haſtas ac tela in repentino tumultu rapiant, ſic ad verborum auxilia, vt quæque in promptu fuerint, ſcriptores ſubitarij confugiunt. Hic Antonianus. Nimirùm, inquit, religioſiùs aliquantò ac ſeueriùs

Hiſtoriarum ſpecies.

Stylus hiſtoricus à poetico & oratorio ſeparandus.

In opuſc. quomodo ſit ſcrib. Hiſtor.

Officina verborum vna.

Quomodo inde verba extrahenda.

exordiris, vt video, Murete. An tu ſcriptores tam longinqua inter ſe regione patriaque ſeiungis ac diſparas, vt in alterius quemque lingua hoſpitem ac ſurdum putes? Quaſi verò neſcias, Antoniane, Bencius ſubdit, M. Antonium qui magnum ab Hiſtoricorum ſermone fructum capiebat ad Eloquentiam, dixiſſe apud Tullium ſe omninò Poetas non attingere, quòd aliena quadam lingua locuti viderentur. Sed perge porrò, Murete, & condoce, qua tandem ratione ex eo verborum aceruo, atque congerie aptæ cuique ſcriptori voces eligendæ ſint. Nam ſi, quod vſu venit legulis & coactoribus litterarum, id accideret Hiſtoricis, bellè res ſe haberet. illi enim in ingenti teſſerularum cumulo typos ex ſua quemque nota facilè internoſcunt, ac ſeparant in arculas: ex quo fit, vt diſcreta loculis elementa cùm opus eſt, committant cōponantque celeritate mirabili. hic autem quam tu, rogo, notam, quem characterem vocibus inuſtum vides, vt in earum elegantia & commiſſione tuti eſse poſſimus? Video, inquit Muretus, ac verbo dicam. Finis, qui ſingulis ſcriptorib. propè ac propriè præfinitur, ſi probè inſpiciatur, hic rectà ducet vnumquemque ad ea ſecernenda è multis verba, quæ in rem ſuam futura ſint. Oratori propoſitum eſt (vt interim hoſce fines qualicumque ratione ſeparemus) quod eſt perſuaſibile,

lib. 2. de Orat.

Typorum verborumque comparatio.

Ex fine delectus verborum.

Poe-

Poetę admirabile,Historico verum.Exploret igitur,ac separet vnusquisque sibi ea præsidia verborum,quę persuasionem,admirationemve,aut veritatem in loco iuuēt. Iuuat persuasionem (quod ad dictionem quidē pertinet) acris,& pugnax oratio,exaggerata, magnifica,incitata,quæq; non sine palæstra ac nitore plagam faciat.Admirationē ac plausum excitat pulchritudo quædam, & lætitia dictionis, grãditas & pompa verborũ, peregrinitas vocum; modulatio numerorum, nihil non oblitum pigmentis, commentationibusq; conditum,omnia fama & vero maiora.At veritatē simplex æquabilisq; decet oratio, nihilq; magis cõmendat vera dicentem,quàm sinceritas elocutionis.Quare cōdonet Historicus exaggerata Oratori verba atq; flexanima, Poetæ peregrina & numerosa,sincera verò atq; dilucida eximat sibi. Atque hinc est,quòd Lucianus in libello de præceptis Historiæ, cùm ei finem statuisset vtilitatem,quæ ex sola veritatę conciliatur,addidit; *Verbis quidem historicis vnum esse propositum, vt planè ac simpliciter ęnarrent, & quàm clarissimè rem,vti est, ob oculos ponant*. Adde Luciano Phalereum, subdidit Bencius, scriptorem Luciano non paulo meliorem : qui dum periodum historicam ab alijs seiungit, atque definit. Quæ neque circumducta in orbem, neque remissa vehementer sit: sed in medio vtriusque consistat,

Quæ verba ad Oratoris finem apta.

Quæ apta ad finem Poetæ.

Quæ ad Historici finem.

De elocut.

hæc adiungit; *Vt neque oratoria videri possit & aliena à fide propter circumductionem, & honestatem habeat, & historicum ex simplicitate.* Addite, excepit Antonianus, antiquiorem vtroque Tragicum Poetam, cuius illa vox est apud Senecam in epistolis, Veritatis orationem simplicem & concolorem esse. Tum verò Muretus; Quoniam, inquit, suffragijs mirè consentimus, placetne Senatusconsultum fieri in hæc verba? Bonum factum, vt Historici non ambitioso & circumlato, sed sincero placideque fluenti genere orationis scribant. qui secus fecerint, malam famam vltimi supplicij loco subeunto. Cùm placere respondisset Bencius; intercessit Antonianus, negauitque se scribendo adfuturum, donec planiùs aliquantò perciperet eam notæ sinceritatem simplicitatemque, quę sibi quidem magnopere probaretur, nonnulla tamen aduersùm esse, quibus expeditis libentissimè se in Mureti sententiam concessurum. Cui Muretus; Ius & æquum postulas, inquit. Et quãquam Phalereus (cuius testimonio tu me, Benci, modò interuertisti) dum periodum historicam, inter circumductam & remissam, quasi mediam, & in vtriusque confinio suspendit, rem totam gemino indicauit verbo; nos tamen, quando ita videtur, liberaliùs expendamus.

lib. 6. ep.

Historici oratio qua.

Periodus historica.

Partitio disputationis.

Character historico præscribitur inter subli-

sublimem, atque humi serpentem: scopulus vterque si caute videtur, nauigatur in portu. Et verò, vt hinc exordiar, quid magis obest seria narranti, quam oratio quæsitis infucata verbis & modulis numerorum, quorum vitio tolli funditus veritatem & fidem faber ipse numerorum Tullius affirmare non dubitauit? quid lectori suspectum est magis, quàm hominis artificium verba verbis sollicitè concinnantis, iisque consuendis miserè intabescentis? vt sanè (quòd ait in Rhetoricis Aristoteles) non minùs caueant auditores sibi, nec minus affecti sint contra huiusmodi insidias compositæ orationis, quàm aduersùs permista & confusa vina suspenso insensoque solent animo esse compotores. Historicorum oratio non sese lectori venditet obtrudatque, sed res gestas continenti narratione proferat, ipsa se subtrahat. Atque ego quidem oleo simillimam appellare soleo historicam dictionem: sicuti enim huius liquoris prima laus est, si non ipse palato sapiat, sed efficiat vt sapiant epulæ, quæ illo condiuntur: hinc cùm oleum commẽdamus, vulgò dicimus, ipsum gustatu nihil sentiri. Ita mea quidem sententia historicus sermo tunc primâ dignus est laude, cùm placidè rebus affusus sic eas lenitate condit, conditasque defert in animum sine sensu, vt placeat quidquid in Historia legitur, at quam ob rem placeat vix intelligatur. contra quisquis

Orationis sublimitas & pōpa nō apta Historico.

Artificiū dictionis suspectum lectori.

Lib. 3.

Oratio cōposita & vina permista.

Comparatio dictionis historicæ cum oleo.

Vitiũ ali quorũ Historicorũ.

Historicorum, rebus haud magna cum cura temperatis, totus in eo est, vt concinna elaborataq́; ad plausum oratione, ipse concinnitatis artifex legatur, hic oleum & opera perdit. nam rerũ serie incuriosè oscitãterq́; pertractata dum lectorem transferat ad eã verborum pompam, ac miracula sublimis exploratæq́. ad numerum dictionis; interim cognitione factorũ, quibus ad animum admouendis insistendũ erat, quique est fructus Historiæ maximus, illũ penè defraudat. Definit, vt hesterna disputatione dicebamus, Historiam M. Tullius, *Rem gestam à nostræ ætatis memoria remotam*. Atqui Historia res gesta ipsa non est, sed explicatio rei gestæ. quid ergo? num adeò conspicua in re aberrasse virum artis suæ apprimè gnarum putandum est, an potiùs tacitè docuisse, ita cõscribendam esse Historiam, vt lector nullo elocutionis illicio abstractus à rebus, nullaque retentus mora verborum, imò charactere ipso dicendi propemodùm non animaduerso, ac surda styli voluptate prætervectus, non tam ad rerum commemorationẽ accessisse, quàm rebus interesse videatur? Qua quidem laude si non primus, certè in primis mihi est Suetonius Tranquillus, adeò tranquillè & æqualiter fluit, rebusque vnicè addictus orationis ornamẽta non negligẽs, sed securus præterit, & tamen hũc ipsum ornatum veluti vmbram non id agens trahit.

Lib. 1. de Inuent. lib. 1. ad Her.

Suetonij laus.

Crispus

Criſpus autem Salluſtius, ſi pauca excipias verba, quæ partim nouauit ipſe, partim ex alieno ſeculo, ac potiſſimùm ex Catonis originibus, vt aiebat Auguſtus, inuidioſè decerpſit: cęterũ quam procul agit à fuco & copia orationis totaq; ſupellectile oratoria? qui genere dicẽdi breuiſſimo aptiſſimoq; dominari omniũ teſtificatione tporũ dict⁹ eſt. Nã de C. Cæſare nihil attinet dicere: de quo quoties cogito, toties illud venit in mentẽ, quod de Romanis vulgò ferebatur; Ciui Romano Latinè loquenti nõ minùs turpe eſſe rẽ quãque ſuo non demonſtrare vocabulo, quã hominẽ non ſuo nomine appellare. At Q. Curtio, quamquam ijs virtutibus exornato, quibus cõſtat aut heroicis eum temporibus vixiſſet, aut dignum fuiſſe qui viueret; non defuere, qui obijcerẽt quæſiti interdũ medicamenta cãdoris, & numerorũ vſum paulo intemperãtiorẽ. cui ſanè ſtudio, quàm metuo, Bẽci, ne Maffeius tuus plus nimio indulgeat. cõicauit ille mecum paucis antè diebus, an menſibus, particulas aliquot Hiſtoriæ, quam molitur, rerum Indicarum: demiratus ſum florem ac numeros orationis: dixi, ſcriptorem mihi videri non huius æui, ſed è veteri illo ordine & quidem patricio Hiſtoricorũ: nihil vſpiam incultum neglectũque, concinna & perfecta ſanè omnia? niſi fortè eò peccaret, ꝙ nihil peccaret: nam & ingeniũ ſcriptoris anxium apparebat interdũ, & dictio vide-

Salluſtij laus. Sueton. in vita.

Cæſaris laus.

Q. Curtij laus cum exceptione.

Maffei laus.

Cum exceptione.

videbatur exquisita ad somnum, eumq; simili modulatione crebrò fusum. quare monui (nam & ego verum dicere assueui, & ille libenter audire) vt orationis culturam sæpius libentiusque dissimularet, nec verba ita traijceret quasi quædam complementa numerorum: cæterùm intelligeret, si rem ad calcem eo quo cœperat tenore deduceret, se facilè scriptoribus huius seculi palmam, me iudice, prærepturum. Hic Bencius, qui ægriùs aliquantò tulerat, studiorum ac vitæ socium cũ ea exceptione laudatum; Ego verò, inquit, pro Maffeio habeo interim aduersùm te gratiam, Murete, nec dubito quin ille cautionem abs te æqui boniq; consuluerit: neq; enim vlli patientiùs reprehenduntur, quàm qui maximè laudari merentur. Sed quid facias? Nullum sine venia placuit vnquam ingenium. tamen dicam hoc pro humanitate tua confidentiùs; Durus es erga Historiam quam ornamentis suis vsquequaque spolias. Sic sum, inquit Muretus: spoliatam decet esse veritatem. Velare Poetarum est. Et tamen, occurrit Bencius, Poetam non agit in Oratore Tullius, dum *placere*, ait, *in Historia atque epidictico genere dici Isocrateo Theopompeoque more, vt tanquam in orbe inclusa currat oratio quoadusque insistat in singulis perfectis absolutisque sententijs.* neque aliter antè in eodem Oratore statuit: dum *finitimam esse* dicit *Historiam eorum orationi, qui verba ita disponunt,*

Propugnatio Maffei. *Pro ornatu & pompa dictionis historica.*

Ciceronis testimoniũ

ſponunt, vt pictores varietatem colorum, quique paria paribus, aduerſa contrarijs, ſæpiſſimeque ſimiliter extrema definiunt. Quid? apud Liuium quàm multa Poetarum more ac modo dicuntur? *Inde equitum certamen erat: Hæc vbi dicta dedit, ſtringit gladium, cuneoque* (audiſti verſum hexametrum?) *facto per medios vadit hoſtes: Iamque dies conſumptus erat: Multa iam edita cæde ſeneſcit pugna;* atque alia eiuſmodi non rarò. Alpium deſcriptione quid grandius, atque Alpibus penè ſublimius? *Ex propinquo viſa mōtium altitudo niueſque cælo propè immiſtæ, tecta informia impoſita rupibus, pecora iumentaque torrida frigore, homines intonſi & inculti, animalia inanimaque omnia rigentia gelu, cætera viſu quàm dictu fœdiora terrorem renouauere. erigentibus in primos agmen cliuos apparuerunt imminentes tumulos inſidentes montani, qui ſi valles occultiores inſediſſent, cohorti in pugnam repentè, ingentem fugam ſtragemque dediſſent.* Audis hæc verò, Murete, & ſimplicitatem illam tuam in Hiſtoria requiris? Audio hæc enimuerò, inquit, nec ſententiam muto: quia ſimul audio: propterea Liuio priorem habitum eſſe Salluſtium, quòd ille paulo inflaret vehementiùs, & oratione minùs caſtigata quàm Hiſtoriæ poſtulet authoritas, effluere interdum & luxuriare videatur, cùm tamen Salluſtium ſcriptorem ſeriæ ſeuereq; orationis, ac proprietatis ſeruātiſſimum

Lib. I. Dec. 3.

Alpiū deſcriptio.

Liuij & Salluſtij comparatio.

A. Gell. l. 17. c. 18.

Quando ornari se diligẽtiùs patitur Historia.

Prælia potissimùm & conciones quomodo scribenda.

mum antiquitas appellauerit. Nec tu me testimonio Ciceronis absterres. Exornandam ille quidem censuit Historiam epidictico etiam more, sed *cùm pugna* (sic enim loquitur) *aut regio describitur* (in quo minùs fortasse peccauerit Liuius describens Alpium regionem) *aut cùm conciones interponuntur & hortationes, in quibus tamen tracta quædam & fluens expetitur, non hæc contorta & acris oratio*. Andis, opinor, Benci, ac planè intelligis, quo loco, & quatenus per Ciceronem liceat, dicendo vt sese attollat Historicus. locorum interdum situs sæpiùs ardor dimicantium copiarum, sæpissimè verò Ducum adhortationes, quippe quę Poetarum è schola plerunque transferuntur, canorum aliquid in Historia poscunt ac tubam. in cæteris autẽ partibus eodem tenore, hoc est, temperatè, casteque, nec sine elegantia (quæ tamen rebus tacitè inseruiat, non contumaciter officiat) narrandum ego quidem sentio, nec dissentire, Tullium, aut quemquam dicendi Magistrum puto. Hic Antonianus ad Muretum conuersus; Bene habet, inquit: liberasti me magno metu, dum ad extremum confecisti, non esse ab re Historiæ, conciones & pugnas complecti grandiore stylo, atq; huc te vt deducerem, spectabat illa demum intercessio mea: attuleram enim ipse id, quod hesterna nihil die, sicuti etiam Bencio, re-

citan-

eltandum hodie præſcripſiſti; ſed cùm audirem, Hiſtoriam à te ſpoliari glorioſis hiſce nominibus, verebar ne, ſi quid lucubrationum mearum, te mihi non conciliato, proferrem; reas ſtatim ambitus ſine vlla ſpe veniæ pronunciaretis, itaque decreueram hac ſuper re verba in ſenatu facere omninò nulla, ſed veteri forma, In alium diem: Iam verò quandoquidem Hiſtorico ſuos etiam lacertos ac toros cùm opus eſt, accōmodas; vtar poteſtate à te facta, & æquiore animo referā aliquid Hiſtoriæ, quam Pij V. Principis noſtri iuſſu aggreſſus ſum de nauali prælio paulo antè ſumma huius ſeculi felicitate commiſſo; idque etiam libentiùs referam, vt te, Benci, ad ſymbolum quoque tuum in commune deferendum, exemplo compellam meo. Eius narrationis particula hæc eſt, nam decerpens hinc atque hinc aliquid, non continenti rerum ſerie ſcribo.

Conatus & admiratio pugnæ concionisque historicè scribendæ.

Pugnæ principium ab ſiniſtro cornu factum: præerat Auguſtinus Barbaricus conſilio æquè ac manu promptus; quem idcirco obtinere eum locum iuſſerat Aſcanius Corneus vniuerſæ claſſis inſtruendæ Magiſter, vt aduersùs ferociam Mehemetis Alexandriæ Proregis, qui dextrum cornu promouebat, virū opponeret impigrum ac fortem. Et res ſuccedebat ex ſententia; nā Bragadinæ Quinqueremes duæ inuſitata magni-

Nauale certamen.

Quinqueremium impetus & pugna.

tudine,

tudine, & duplici grandium tormentorum versu formidabiles ante cornu paulùm progressæ se in hostium classem induerant primæ, atque explosis à fronte, à tergo, à latere tormentis, multis momento perforatis dilaceratisque Othomanorum nauigijs, trepidare primùm, mox etiam iuclinare dexterum cornu cœpit. Enimuerò Mehemetes ex dedecore in rabiem actus; Hæccine, aiebat ad suos, illa pugna est quam poscebatis, ante prælium feroces, in ipso discrimine ignaui? Ac simul vociferans, simul acinace in timidissimum quemque irruens trepidationem sistere adnitebatur. Sed frustra omnia: cùm nihil à Quinqueremibus intermitteretur, sed repetita ingruentium vi globorum passim perterebratis nauium lateribus, ingens ederetur classiariorum ac remigum strages. Et verò atrox spectaculum fuit infecta sanguine maria contueri, mutilas ac vulneratas vbique naues, fluitantes malos, remosque iuxtà ac informia cæsorum cadauera, & trunca animæque adhuc plena complurium membra per vndas miserè colluctantium. Nimirùm vbi exutum se magna suorũ parte vidit Mehemetes, ex desperatione consilium nactus, cum aliquot rostratis nauibus proripit sese ex illo Quinqueremium occursu, & littus adradens ad Acheloi fauces cursum dirigit tanta celeritate, vt crederetur fuga compulsus

Mehemetis furor.

Clades à Quinqueremibus.

Astus Mehemetis.

ſus in proximas Syrtes impacturus. Sed homo gnarus loci, cùm ſciret eam littoris oram prælto eſſe mari & nauiū patiente, ſecurus illac adnauigans, improuisò Barbaricum à tergo aggreditur, qui fraude serò animaduerſa, dum iubet cornu obuertere, inconditis repentè clamoribus in latera aliæ rurſus, atq; aliæ Othomannicæ triremes incurrunt, & vndique infeſtæ circumſiſtunt. Obſidetur Prętoria à quinque hoſtium triremibus, pugnatur extremis vtrimque viribus, nec vſquam in tota acie atrocioribus animis. Et iam Mehemetes militum numero atque aſtu potior, cum expedita ſuorum manu exſcenſione tandem facta, per foros ad Prætoriæ vſq; malum intulerat ſeſe, cùm Barbaricus; Itane verò, inquit, Commilitones? primi hoſtem diſiecimus, noſtriq; interea ſocij, inchoatam per nos victoriam tota perſequuntur acie, nos hic indefenſi, inulti, pecorum more contrucidamur? Et patiemur hæc ſigna, naues, noſtra hæc corpora inter Othomannica ſpolia in Thraciam captiua deportari? patiemur ſocijs in patriam redeuntibus narrari tanta cum Veneti nominis ignominia, ex vniuerſa claſſe vnum Barbarici cornu Turcarum prædæ ceſſiſſe? Quin potiùs, quando in eum deuenimus rerum articulum, vt vel hauriendus, vel dandus ſit ſanguis, agite, vt eſtis viri, aduocate quantùm eſt virium in dexteras *Concio Barbarici.*

paulo

paulo antè victrices, densatoque cuneo hostes temerè affusos inuadite ac propulsate. ipse quamquam id ætatis, id virium, primus in hostem pergo; aderit mihi pugnanti, vt spero, summus è cælo Imperator Deus, cuius causa pugnatur. Quòd si fortè ei sit cordi, meo sanguine ac vita repræsentare salutem vestram, en caput hoc in omnem aleam volens libensque deuoueo. Vix ea,cùm ipse abrepto clypeo è militis manu, strictoque ferro præcurrere in hostem cœpit: valuitque adeò apud militem Ducis oratio, & oratione melius exemplum, vt renouato summa virium contentione prælio, hostemque ferociter aggressi,alios ferro cominùs iugularent, missilibus transfigerent alios,alios scutorum occursu in mare proturbarent, donec ad extremum exacto per summam fortitudinem Mehemete, perfunctam periculo Prætoriam obtinerent. Tenuit ea pugna horæ circiter spatium. Sed in ipso ardore dum Barbaricus nullam omittit partem Ducis ac bellatoris, imperaturus nescio quid in rem præsentem; postquam animaduertit, vocem obiectu clypei non exaudiri; detegit faciem, statimque inter volantia ex aduerso tela transfigitur, adactoque intra oculum lethali ferro, interclusa illicò voce concidit exanimis: atque è pugna sublatus,paulo pòst nihil intermittente doloris vi, certior factus, penes iam nostros

Exempli vis.

Cædes hostium.

Mors Barbarici.

ſtros ſtetiſſe victoriam; fato conceſſit. Vir planè memorabilis cùm ob cæteras laudes, oris maieſtatem, linguæ facũdiam, animi fortitudinem; tum potiſſimùm eo nomine poſteritati commendandus, quòd ſubortis inter fœderatos non ſemel grauiſſimis diſcordijs, vnus in eo totius Europæ flore repertus eſt omnium arbiter, qui raro exemplo, Chriſtianæ rei dignitatem priuata vtilitate inanique patriæ nomine potiorem perpetuò haberet. *Præconiũ eiuſdem.* Hæc vbi abſoluit Antonianus, rogare vtrumq; enixè inſtitit, vt quorum iuſſu illa fecerat, eorum caſtigatione ſibi perficere liceret: ſed vtroque, ſiue ex animi ſententia, ſiue gratiæ aliquid darent, mirum in modum collaudante omnia, addidit Bencius, tum demum à ſe percipi, cur Hiſtoriam M. Cicero rem geſtam vocaret; adeò ſibi viſus erat non tam narrantem audire, quàm pugnantes in acie ſpectare. Quamobrem amens ſim, inquit, ſi cum viuo, quod aiunt, cane meum ipſe prauè imperiteque depictum compoſuero. adde tu potiùs, amabo te Murete, quæ ſuperſunt ex Hiſtoriæ præceptis: ego ſi audiar ſub finem, ab Antoniano ſcilicet quàm remotiſſimus, abundè eſt. Tunc Muretus; Addo, inquit, te tamen ſponſione non libero.

Nauigare diximus Hiſtoricum inter geminos ſcopulos, quorum iam alterum euitauimus: ſed ne

Hor. in Poet.

In vitium ducat culpæ fuga si caret arte,

monstrandus est alter; qui vt est aspectu inamabili ac tristi, facilè abalienaret omnes, nisi aliqui reperirentur, qui hanc ipsam orationis mœstitiam amarent. Infractum dicendi genus ex industria, dissipatum, salebrosum, amputatum, & vbi minimè expectes, relicturum; historico muneri arbitror persanè incommodum. Nam si promouendus est continenter in Historia lector, atque abstrahendus vndecumque, modò medias inter res quàm minimo laboris traducatur; quo id modo præstet Historicus oratione offendente velut inter saxa, & reluctante, aspera, hiatibus interrupta, afferente legentibus obicem subinde ac moram? Equidem ipse impedito & calculoso itinere non propero. quoties autem inter legendum offendo istas verborum sententiarumque salebras, & tanquam ferreos murices humi sparsos, eluctor sanè vt possum inter eos aculeos; at inde perfunctus vix tempero, quin malè scriptoris infelicitati dicam, qui me ijs senticetis ne quidquam induerit. At hæc loquendi ratio, subiecit Bencius, propior videtur simplicitati, ad cuius normam tu paulo antè Historiam exigebas. certè ea res indicat non integratam negligentiam hominis de re magis quàm de oratione laborantis. Atque vt nonnullæ ædium sacrarum rudes at-

Incultum asperũque dicẽdi genus an aptum Historico.

Salebrosa oratio legentium mora.

Quid laudis aliqui tribuant huic generi orationis.

tritæque ac vetustate propemodùm corruptę religiosiùs interdum coluntur, quàm quæ magnifico sunt opere atque eleganti; sic illa incuriosa sermonis structura sępenumero maiorem habet venerationem ac fidem. Cui subridens Muretus; Nimirùm, inquit, matertera etiam mea aduersùs Principem stomachabatur olim, quòd sacellum nescio quod malè meteriatum ac ruinosum refecisset inaurato albario, sectoq; ac perpolito marmore. aiebat enim excidisse sibi ab animo omnem eius loci Religionem. Sęd non omnis verborum indiligentia atque cessatio sinceritati conducit orationis. quamquam hæc non tam indiligentia est, quàm ignoratio: ignoratione porrò stultè nimis colligitur opinio veritatis. Ego verò, excepit Antonianus, Cor. Taciti (nam hic monstrari digito solet) dictionem illam ex horrido comptam, intercisam, & ad expectatum rarò cadentem non arbitror ignoratione ac temerè prolatam, sed consultò ac studio laudis, quam se adepturum ex eo dicẽdi genere putauit. Egregiam verò laudem prędicas; inquit Bencius. An quisquam est aure vsque adeò agresti, vt se istius lectione fraudatum non intelligat? Sperauit, credo, Tacitus, se gratiam initurum apud lectorem, si suspiciosis eum intimisque sententijs suspensum haberet identidem, atque à narrationis Historicæ

Veteris ac ruinosi templi cũ rudi oratione comparatio.

De Corn. Taciti stylo.

Aduersùs eum tanquam obscurum.

Et durũ. cursu strenuè moraretur. Nam quid ego de numeris loquor? quos; si quis inter legendum aurem suam interroget, numquam istic sentiet: nisi fortè amet musicam duriusculam, delecteturque percusionum modis, qui non tam desinant, quàm cadant præter spem & modum. Qui potes, blandè suscepit Antonianus, poeticos numeros in eo desiderare, qui Annales suos ab integro hexametro est exorsus? *Vrbem Romam à principio Reges habuere.* Nempe, respondit illicò Bencius, tam numerosa sunt cętera, quàm iste cadit hexameter numerosè. Et tamen hic idem scriptor infensus adeò concinnitati ac numeris Poetarum, ita se interdum in Poetarum familiaritatẽ insinuat, vt non quę apud illos vsitata atq; communia, sed quæ rara & extremæ cuiusdam licentiæ sunt, ea confidenter, atque etiam intemperanter vsurpet. Mitto illa, *Occultus odij. ferox scelerũ, ingens animi, pecuniæ modicus, ambiguus pudoris, maris potẽs, oblatæ occasionis properus, turbidus consilij, in obscuro lucis, multo iam noctis, cuncta cãporum, spirantẽ ac vitæ manifestã aduertunt, quoquo facinore properus clarescere*; atq; alia his nõ sanè modestiora, quę apud cõfidentissimos quosq; Poetarum quàm apud Tacitum rariora sunt. Quid illa? nonne Poetarũ libertate dicuntur? *Præmisso Cæcina, vt occulta saltuũ scrutaretur, pontesq; & aggeres humido paludũ & fallentib.* cam-

Et liberũ poeticumque.

Exempla dictionis poeticæ apud Tacitum.

lib. 1. Annal.

lib. 1. Annal.

campis imponeret; incedunt mœstos locos, visuſq; ac memoria deformes. Aut illa? *Nox per diuerſa, inquies, cùm barbari feſtis epulis,læto cantu,aut truci ſonore ſubiecta valliũ ac reſultantis ſaltus cõplerent.* Illa verò mera ſunt Poeſis: *Sceuinus promptum vagina pugionẽ vetuſtate obtuſum increpans,aſperari ſaxo, & mucronẽ ardeſcere iuſſit* Addite quoq; illa eiuſdem notæ; *Meſſalina non aliàs ſolutior luxu, adulto autumno,ſimulacrum vindemiæ per domum celebrabat: vrgeri prœla,fluere lacus,& fœminæ pellib.accinctæ aſſultabant vt ſacrificantes & inſaniẽtes Bacchæ: ipſa crine fluxo thyrſum quatiens, iuxtaq; Silius hedera vinctus gerere cothurnos, iacere caput, ſtrepente circùm procaci choro.* Nõne hic,rogo, character ille ipſe eſt,quem Poetæ ſuũ prædicãt eoq; arceri ab ſe alios ſcriptores gloriantur? Vt ſanè Tacitus dũ ex vna parte orationẽ infringit ac diſſipat, abhorretq; ab ea,quã à Poetis habemus, ſuauitate ſermonis: ex altera dũ paulo familiariùs cũ Poetis facit, eorũq; dicẽdi peregrinitatem indiſcreto propemodùm ſtylo trãsfundit in Hiſtoriã è duob. ſcopulis,quos tu,Murete cauẽdos paulo antè deſignaſti,neutrũ prorſus euitaſſe,mea quidẽ ſẽntẽtia,videatur. Et tamẽ nõ deſunt,qui hũc ſcriptorem hac etiam dicendi laude magnifaciant tanto ſtudio,vt eum vel Cæſari,Salluſtioque ſi minùs præferant, certè non poſthabeant. Non id opinor, ſuſcepit Antonianus,

li.15. Annal.

li.11. Annal.

Quid in Tacito cõmendandũ videatur. laudatur in Corneliano ſtylo, ſed acumen cõtractæ dictionis & ſubiti quidam ictus ſententiarũ, in quibus Plus intelligendũ plerunque quàm legendum ſit. Et vero vnius aut alterius *Acumina contracta dictionis.* verbi quaſi ductu ſententiam finire, atque audientiũ animis ea etiam ſubijcere quæ nõ audiunt, artis eſſe atque ingenij laudẽ arbitror non vulgarem. Nam ſi Extrema corporum *Pictura & orationis comparatio.* pingere, & verſuras oſtendere deſinentium membrorum, rarũ in ſucceſſu artis inuenitur, vt pingendi artifices affirmant. ambire enim ſe debet extremitas ipſa, & ſic deſinere, vt promittat alia poſt ſe, oſtendatq; etiam quæ occultat; cur, obſecro te, orationem ingenioſè ita conformare, vt poſt eius finem aliquid etiã legatur, non dicemus ad artificij ac ſtyli præſtantiam pertinere? Neque hæc eò dico, Benci, quò omnia Cornelianæ dictionis tueri velim. cætera eius quæ dicis vitia nihil moror (quamquã ego non tam vitia hominis ap- *Temporis vitia.* pello, quàm temporis. Neceſſe erat ea tũ ſcribi, cùm non niſi ea legerentur) ſed ea nihil purgo, vno verbo ad lectoré prouoco, à quo cùm videam aliorum volumina interdum & quoquo modo lectitari, hanc vnius Hiſtoriã intentè ac ſeriò legi, litem mihi videor peroraſſe. Tunc Muretus; Satius erat, inquit, ex Platonis lege de re generatim præcipere non declinare ad hominum ſingulos. ſed quoniam huc quoque me altercando deduxiſtis, ac-

cipite

cipite hac ſuper re ſententiam meam. Apertum dicendi genus, & cum lenitate quadam æquabili profluens, nemo adhuc, quod ſciam, magnopere ſuſpexit in Tacito. quam ille dictionis formam ſiue deſperatione reformidauerit, ſiue iudicio, quod propius eſt vero, refugerit; certè aſperitatis aliquid, tenebrarumque interdum non euitauit; non eas quidem tenebras loquor, quas in hoc ſcriptore vident aliqui ex eo genere hominũ, qui quod vitio fit ſuo, penès alios ſtatuunt culpã: haud abſimiles amico vtriuſque noſtrum, Antoniane, qui quò ſurdior in dies fit, eò miratur queriturque magis, quòd inualuerit inter homines hoc tempore conſuetudo ſumiſſiùs quotidie loquendi. Sed in Tacito aliquid reſidere culpæ non propterea negauerim. nam nimio illo ſemel adamatæ locutionis ſtudio, ſenſa ſuſpenſione vocum obſcurauit aliubi, aliubi orationem interſiſtentem & claudicantem ægrè promouit, numeros aliubi concidit, delumbauitque ſententias. hæc autem tantò minùs commendationis afferunt ſcriptori, quantò lectori plus afferunt cunctationis atque moleſtiæ. Tractam fluentemque orationem aſſignauit Hiſtorico M. Tullius, vt ſupra dicebam; Hiſtoriam currere debere ac ferri, ideòque minùs ei conuenire interſiſtentes clauſulas apertè docuit Quintilianus: probauit Phalereus hiſtoricam

Iudicium de Taciti ſtylo.

Propriorũ vitiorum culpa in alios trãſ fuſa.

lib. 9. c. 4.

periodum neque ambitu circumductam operosiùs, neque remissam negligentius: Lucianus inter numerosam fractamque constituit: in ipso Thucydide orbem orationis desiderauit M. Tullius; nos elocutionem in Tacito dissolutam cultamque laudabimus? Licuit hoc quidem Historiæ veteri, in qua vt erat rudior, nemo, Tullio teste, aliud quæsiuit ornamenti genus, quàm vt mendax non esset. at verò nouam, vt idem affirmat, ornatam omnes volumus, dissimulanter tamen ac decenter, in eaque etsi non numeros, numerosi tamen aliquid amamus, prouehit enim continenter lectorem æquabilis ille cursus ac volubilitas orationis eumq; secum tacitè rapit ad nouam subinde factorum cognitionem, quorum fructu metiendam vnicè putamus Historiam. Illa verò dictionis acumina paulo secretiora; veluti sensa mysteriorum, totumque illud artificium multa paucis complectendi, dicendique etiam illa quæ non dicuntur, quamquam & ingenij, & prudentiæ laudem habent, ego tamen, quod spectat ad hanc disputationem, si laudarem in Historia, iniuriam facerem M. Tullio, qui in ipso Thucydide non probauit sententias eiusmodi, vt ille loquitur, concisas nec satis apertas, quæq; contractione sua officiant, ac nimio acumine. Sint illa vt libet ingeniosa, sint politica atque huius temporis, obscu-

In Orat.

Veteris Historiæ lex.

Acumina sententiarum secretiora haud valdè probãda in Historia.

In Bruto.

obſcura certè ſunt: atqui dictum eſt vetus, Egregiam muſicam, quæ ſit abſcondita, eam eſſe nulli rei. Quid, quòd hæc ipſa dum tenui & ambigua luce præteruolant, hærentem conantemque lectoris animum fatigant, eundem dum percipiuntur, & admirationem ſui pariunt, non ſine aliqua Hiſtoriç mora, transferunt ad ingenium ſcriptoris ſuſpiciendum? Vt ſanè ſiue ignorata, ſiue cognita, ſemper legentis auiditatem à curſu rerum geſtarum nonnihil interpellent. Sed nos leuiſſima iam, vt video, conſectamur, perſuncti paulo grauioribus, ex ijs quæ diſquirenda erant hodie de verbis Hiſtoriæ. Hæc ſi addantur ad ea quæ de rebus heſterno die definiuimus, abſoluta videri poterit de ſtylo hiſtorico diſputatio, quam communi ope atque opera diſceptauimus; ſi tu tamen, Benci, vti pollicitus es, addideris ſupremam manum. Tunc ille; Faciam, inquit, quando nullum mihi effugium ex hoc, quò me compuliſtis, angulo relictum video, & quomodo peccetur aduersùs præceptiones tuas, neque enim expectare vos aliud à me iubeo, oſtendam luculenter exemplo meo. Facinus certè in medium afferam dignum annalibus, quod nuper eſt auditum poſt expugnationem Cypri, ſtragemque Nicoſiæ factam ab Othomannica claſſe. id, vt tu, Murete imperaſti, tum Hiſtoricorum, tum Oratorum, tum

Facinus memorabile poſt expugnationem Cypri.

tum Poëtarum tripartito stylo complexus sum. Accipite igitur hæc primùm ad historiæ fidem ac normam loquendi.

Historicè narratum.

Expugnata iam Nicosia, vrbe totius Cypri opulentissima & sexaginta hominum millibus frequente, Mustaphus rerum successu ferox, vrbis reliquias prædabundo militi donat. Desiderati dicuntur in ea cæde veriùs quàm pugna suprà quindecim millia Cypriorum, capti ad viginti millia. Præcisum Danduli Prætoris Insulæ caput Salaminam, muneris loco, mittitur ad Vrbis Præfectum. Ex manubijs atque omni præda Mustapho pretiosa quæque seruantur: ille nauigia duo, & ingentem Myoparonem spolijs onerat. in primis verò egregios forma pueros, puellasque tota ferè Insula conquisitas Myoparoni imponit, traditque omnia quadringentis prætorianis militibus Selimo Imperatori comportanda: siue vt essent argumentum victoriæ, siue vt eo lenimento sibi conciliaret ambiguum Principis animum. Vehebatur eo Myoparone inter captiuas Cypria puella nobilis, quæ secum reputans, quid euenisset patriæ ac suis, quid sibi in Selimi potestate euenturum esset; magnum quid animo agitare cœpit. Et iam è portu ad duo milliaria processerant, cùm milite nitratum puluerem extrahente ad vsum tormentorum, interuenit inibi puella cum lumine. Enimverò

Cæsorum captiuorumq; numerus.

Captiui et spolia Bizantium directa.

Cypria vna ex captiuis puellis.

Eius facinus.

uerò nacta patrandi facinoris opportunitatem, ardente in animo flamma, respectans modò patriam, modò cælum, propiùs repentè prosilit, ac deliberata morte ferocior, ingenti sanè ausu intra ea receptacula ignem iacit. Emicuit illicò feralis flamma, magnoque fragore auulsa à sedibus suis tabulata, atque in altum excussa, rapuere simul eadem vi semiusta hominum corpora: permistaque & conglobata omnia in aquam decidere miserabili sonitu. cæteri aut collisi inuicem & consauciati, aut incensi exceptique vndis expirauere. Nec se intra Myoparonem continuit clades, fragmentis hominum tabularumque ex alto latè decidentibus corripuit ignis proxima nauigia, horæque vnius spatio, quantùm erat toto Regno conquisitum prædæ hominumque, quatuor exceptis, ex quibus rei series dein cognita, in oculis Insulæ, Mustapho ipso inspectante cõsumptum est. Sic vna captiuarum siue hostiũ odio, siue amore pudicitiæ, præsenti certè consilio, & eadem opera & barbari Ducis ambitionem fregit, & se suosque subtraxit seruituti, atque dedecori. Hæc narrata ad Historiæ legem. addo nunc eadem Oratorum more conformata.

Incẽdium nauigiorũ atque hominũ clades.

Intulerat iam sese in Vrbem Othomannicus exercitus & suopte ingenio ferox, & victoriæ licentia, conceptaque populationis ingenti

Idem Oratoriè repetitum.

ingenti ſpe furens ac præceps, cùm ad illatam Chriſtianæ rei cladem omnium maximam, ne quid miſeriarum deeſſet vltrà, Muſtaphi Ducis indulgētia, ſubijciuntur ciuium bona militum prædæ atque libidini. Diripiebatur Vrbs Inſulæ caput, in quam Regni opes atque arma confluxerant: deliciarum ſedes, & quondam hoſpitium gratiarum, voluptuaria ac beata hominum natio, immani hoſtium truculentiſſimorum furore ac rabie cædebatur: fluebat per fora ac vias cadaueribus oppletas interfectorum ſanguis: non ætati, non generi parcebatur: &, quod ſine commiſceratione dici nequit, aræ paſſim ac templa, Cælitumq; imagines indignis ſanè modis polluebātur: matronæ nobiles puellæq; ac ſacræ Deo virgines è gynæceis ac penetralibus ad omnem barbarorum libidinem fœdiſſimè rapiebantur: ciuium fortunæ, templorum ſuppellex, captiuorum corpora, ſacra profanaque omnia, rapina, cæde, ludibrio diſtrahebantur, conculcabantur, violabantur.

Depopulatio Vrbis.

Muſtaphus ad augendum ijs, qui ſupereant, ciuibus terrorem, circumduci per Vrbem ſuperbè iubet Danduli Prætoris caput, mox ad Salaminæ Præfectum deportari. Ipſe interea quātùm erat tota vrbe ac Regno gemmarum, quantùm auri argentique cùm cælati, tum rudis, veſtem præterea opere vario, ac ſigna complura; demum præcipuos quoſque

Muſtaphi ſæuities.

Eiuſdem rapacitas

que captiuorum,& præſtantium forma puellarum puerorumq; greges duabus onerarijs ac Myoparoni impoſita Selimo Imperatori Bizantium dono glorioſè mittit. Vix ſoluerant è portu nauigia ſpolijs onuſta, cùm in magna captiuorum lamentatione, ac fœminarum in primis eiulatu reſpicientium ſubinde patriam, vltimumque ſalutantium; vna puellarum reperta eſt, quæ, forti animo ac ſtante vultu, facinus eſt aggreſſa omnium ſeculorum memoria prædicandum. Hæc, vt erat integritatis amantiſſima, id vnum timebat ſcilicet, id vnicè Deum rogabat, vt periclitanti pudicitiæ opem ferret, confirmaret ſibi eam mentem quã dederat ad eam diem, auferret à ſe corrumperetq;, ſi quid erat formæ, cuius gratia peruersè amabatur, aut ſaltem vitam auferret ac ſpiritum, quo ſpoliari potiùs quàm pudore non cupiebat modò, ſed etiam ardentiſſimè flagitabat. Et verò auditæ preces: nam dum claſſiarius ollas ſulphurati pulueris ex vſu, procurat, fortè illac virgo præterijt accenſa face, ſtatimq; ſuccendi ſibi animum ſenſit immiſſa è cælo flamma: neq; enim aliunde crediderim conflagraſſe tã generoſum pectus. Vidit dari iam ſibi mentem ac locum, quo rem momẽto tranſigeret, iaceret extremam omnium aleam, ſeq; ſemel ab infami iugo ac meretricio dedecore, quod infra nihil ei accidere pote-

Cypria puella.

Eius ad Deum preces.

Oblata ſpinoris opportunitas.

Præscus animus puellæ. poterat, vindicaret. Ergo propior militi facta nihil tale cogitanti, ad ea loculamenta manu clàm strenueque admota (o fortitudinem puellæ inauditam! o manum! o mentem!) medio nigri pulueris aceruo subijcit facem. Enimuerò, flamma celeriter concepta, omnia tetro simul incendio conflagrarunt, simul ingenti tonitru dissiliente nauigio, alij veluti è tormentis muralibus in altum sublati, alij aut vapore præfocati, aut igne combusti, tabulisve vnà fumantibus implicitì, in aquis perquàm miseris modis extincti sunt. Demum transmisso pariter igne in proximas onerarias, grassante incendio per tabulata pice adipeque illita, ingentes illæ machinæ laxatis compagibus, ac distractis toto æquore fragmentis conciderunt. Atque in hunc modum opes tot annorum spatio collectæ, ac Cypriæ flos nobilitatis, prospectantibus è Nicosiense littore ciuibus, stragemq; suorum tanquam in scena lamentantibus, voraci inter vndas incendio celerrimè deflagrarunt. Et tu quidem, puella nobilis, vlta patriæ ruinam, vlta tuorum necem, restrinxisti ea flamma tot faces libidinis, intercessisti captiuorũ seruituti, obruisti hostiũ auaritiam, præconiumq; victoriæ, exemplum denique defensæ fortiter pudicitiæ posteris reliquisti. Hæc ab Oratoribus; à Poetis eadem postremò accipite in hunc modum.

Strages cõflagrãtiũ nauiũ hominũque.

Puella præconium.

POST-

POSTQVAM res Cypri, sedemq; euertere Regni
Odrysiæ potuere acies, ceciditque superba
Nicosia, atque omnis mœret Cythereia tellus.
Mustaphus bello victor truculentiùs ardet
Attollitque animos, ciuesq; vrbemq; remittit
Militis arbitrio, & prædā poscentibus addit.
Inuadūt vrbē, & quidquid modò cœca nocēdi
Præterijt rabies, subitæque insania cædis,
Hoc inhians prædæ repetit furiosa cupido.
Et strages non pugna fuit. pars altera ferro,
Altera pars iugulis agit. Implacabilis ipse
Signa mouet Ductor, sectumq; ante ora suorū
Prætoris caput ostentat: simul agmina circum
It vagus, attonitamq; replet terroribus vrbē.
Nō ita sanguineum quassat Bellona flagellum
Ægidis obiectu, si quando in prælia Mauors
Bistonas immittit, cogitque assurgere valles
Ossibus albentes, & euntes sanguine campos.
At spolijs, quæcūq; (Ducē namq; illa remoraet
Cura magis) tota rapuere è diuite Cypro,
Tres onerant latas pretiosa merce carinas.
Vestes argento intextas, defossa talenta
Infecti factique auri, signa aspera gemmis,
Craterasque auro solidos, captiuaque Regni
Agmina nobilium, pueros atque ore puellas
Ingenuo, multo vigilandam milite prædam
Nauibus imponunt. IPSE HÆC monumenta triumphi
Threicio mittit Mustaphus dona Tyranno.
Iamq; relinquebant portum, ventoq; secundo
Odry-

Poetica narratio eiusdē rei.

Præda & strages.

Mupasthi furor.

Præda nauibus imposita.

Odrysias vexilla dabant errantia lunas.
Aufugiunt puppes, retroq; remurmurat vnda
Icta salo, humentique albescunt æquora sulco.
Littore stant lōgo matres, & rapta per vndas
Pignora chara vidēt: nec quid soluētib. optent
Inueniūt. quid enim prodest per cerula cursum
Poscere felicem, ventosque orare ferentes?
Scilicet vt faciles contingere mœnia Thracū
Detur, & immiti longum seruire Tyranno.
Naufragiū, Caurosq; truces, finemq; malorum
Orarent potius; refugit tamen ista parentum
Mollis amor teneroq; micans in pectore sensus.
Suspensis igitur votis, sine fine querelas,
Quod superest, fundunt, & questu litora cōplēt.
Nec minùs ingēti sulcata per æquora luctu
Responsant naues, & fœmineo vlulatu
Cuncta sonant, repetūtq; incerta littora voces.
Illa, quæ geminas inter sublimior alto
Innabat puppis, velisque capacibus omnem
Hauribat Boream, & magna se mole ferebat;
Fortè vehebatur præstanti corpore Virgo
Cypria: plorantes hęc inter sola puellas
Sicca genas, alto facinus sub corde premebat.
Nec tacuit; portu nam vix egressa, dolentes
Affari, & dictis lenire ita cœpit amicis.
Quid iuuat, o sociæ, crinēq; & pectora palmis
Dilacerare modis non proficientibus? aut me
Credula spes fallit, grande aut aliquid canit intus
Insidens animo Numen. Sequar omina tanta.

Quid-

Matrum querimonia & anceps cura.

Myoparonis descriptio.

Cypria socias puellas cōsolātis oratio.

Quidquid id eſt, certè magnum eſt, quod tendere dudum
Mẽs agitat mihi, nec ſegni cõtenta querela eſt,
Talia conanti ſimilis, ſimilisque furenti
Cypria ſed miſeris non exaudita canebat.
Eſt locus extremis ſubducta in parte carinis,
Quo grandes ex ære globos, & pulueris ollas
Sulphurei, plumbiq́; moras tabulata coercent.
Hic miles dum nitra manu liuentia tractat.
Affuit & Virgo, ſubitoque in pectore flammæ
Exarſere nouæ, ſecumque; En, inquit, apertus
Libertati aditus, faciam quod Numine dextro
Iamdudum meditor: miſero via nulla pudori
Iam ſupereſt, turpes niſi flamma abſumere flammas,
Et niuibus ſperare meis incendia. Quantùm
Heu peragam ſtragis, ſtrages ſuper ipſa futura!
Seu peragam: SIC igne iuuat ſuccẽdere pectus.
At vos ô flammæ, vicinæ pabula morti,
Accipite hanc animã, meq́; his arcete periclis,
Et ſceleris puram, donec licet, addite cælo.
Interea extinxiſſe nefas laudabor, & hoſti
Prædam auertiſſe, & cineres ſatiaſſe meorum.
Sic memorat, fatoque inſtante ferocior odit
Iam lucẽ, dextraq́. facem, quã forte gerebat,
Suſtulit accenſam, Diuesque in vota vocatis,
Reſtitit ancipitis ſimilis, dein concita rurſum,
Quid ceſſas anime, increpitat, quando IPSA vocat res?
Ah pereat mecũ, mihi ſi quid amabile forma eſt:

Receptaculum ſulphurei pulueris.

Cypria de liberantis conſilium.

Moritura oratio.

Facinoris aggreſſio.

Atq; Helena saltē casta flagret æquore Cyprus!
Nec plura his, iaculata facē stetit. Ilicet arsit
Incendiū. *Extemplò fulgur, tonitruque exterrita pinus*
Euomuit flammarū vndas, & fragmina cælo
Sustulit auulsæ disiecta mole carinæ.
Nec tantùm, ruptis quoties fornacibus Ætna
Horrēdum sonat, accēsas liquefacta per auras
Saxa volant, piceusque ambusta nimb. arenæ
Pellitur, atque imo discluditur Insula fundo:
Horrifico quantùm tabulata excussa fragore
Strages. *Aere dissiliunt, truncisq; cadauera membris,*
Seminecesq; artus, & grandes orbe molares,
Flagrantesq; trabes nube euoluuntur eadem,
Et cælo confusa gemunt, magno inde sonore
Precipitāt, pelagus stridēti extinguit in vnda.
Incendij & stragis incrementa. *Nec verò stetit hic strages, sed tēpore eodē*
Africus incumbens pelago tædasque volātes,
Præcipitesque globos, & saxa reciproca longè
Detulit, & socias subeuntes pone carinas
Inuoluit flammis: illæ piceo vnguine pingues
Accipiunt inimicum ignem, similiq; fatiscunt
Clade ambæ. Furit immissis Vulcanus habenis
Trāstra per, & liquidis manātia robora ceris,
Auulsasque trabes disterminat æquore toto,
Tristes relliquias. Fluitat captiua supellex.
Scuta virū, galeæq; & Cypria gaza per vndas,
Signaq; rapta Ducū, trāsfixaq; pectora remis,
Et singultantes extis fumantibus artus.
Quin etiam extincti passim super æquore pisces
Ex illo visi, tabulæque in gurgite vasto

In-

Innantes,& adhuc incendia sola ferētes,(mis
Multa quoq; ad terras semiustis corpora for-
Venerunt, æstus eiectamenta furentis, **Matrum dolor.**
Impleruntq; sinus deserto in littore matrum:
Quæ dubios artus, incertaque membra legētes
Sed charas tamē exuuias, vos terque quaterq;
Inuidere, quibus cum libertate cadente
Cōtigit oppetere,& patriæ superesse negatū est.
Tu verò ante alias fortunatissima Virgo,
Quæ dudum ingratis latuisti ignota sub vndis,
Tēpore iā ex isto, si quid mea carmina possunt,
Emerges me Vate, tuumque in secula nomen
CYPRIA defensi dabit argumēta pudoris:
Et priscas inter numeraberis Heroinas.

Sic Bencius: vixq; desierat, cùm Muretus, qui vnà cum Antoniano defixus aptusque ex ore dicētis audierat, illicò hominem complexus; Macte, inquit, ista tam multiplici virtute; atq; ore trilingui. iam verò ego quoq; mihi sumo tuis quæsitam meritis superbiam, iubeoque meo inscribi elogio, Muretum præceptorem Bencij. ac simul exurgēs; Dimittamus, inquit, Senatum; pudet enim non silere post tā canoras Musás. Atq; hæc sunt, Auditores, quæ de nota & charactere Historico quasi à nobili Triumuiratu pertractata, mihique à Bencio tradita, Dialogi fide dicenda proposui. Quibus aliquando absolutis, vt tum quidem Muretus suos, sic ego nunc meos dimitto veteri forma, Nemo vos tenet.

PROLVSIO QVARTA.

Forma legendæ, ſcribendæque Hiſtoriæ ex Tito Liuio petita.

Siue

Ciuilis inſtitutio, & Politica præcepta ad omnem vitam cùm in pace, tum in bello temperandam, ex narrationibus rerum geſtarum, quæ vna Liuiana Decade continentur, expreſſa.

QVÆ ſuper hiſtorica dictione de Bencio præceptore meo apud Hippolytum Card. Eſtēſem Tyburi agente didici, & duobus continenter annis, in hiſce repetitionibus litterarum cum Auditoribus communicaui (Cardinales Ampliſſimi, tam ſecunda omnium admurmuratione plauſuque ſunt excepta, quæ veſtræ tum humanitatis in me, tum ſtudij aduersùs Muretum, Antonianum, Bencium, magna illa nomina laus eſt; vt exiſtimauerim, amplius ea de re pronunciari poſſe, atque in ſpem venerim fore, vt etiam extra ſcenam atq; Dialogum, meoque propoſita nomine nō vtique

vulgò

vulgò displicerent illa, quę addimenta forent eorum, quæ alienis dicta nominibus ipsa se vobis tantopere probauissent. Ad opus animum adieci aggressione speciosum, sed exitu tardum atque anceps. Nam tertio abhinc anno, dum accuratè de Historia dicerem ex hoc loco,& historicos vocarem,quod aiũt,ad calculos;ostendi Corn. Tacitũ nulla mihi gratia odiove nominatum, animaduersionibus præceptisque inter narrandum sæpiùs aliquantò, quàm historicum deceat, intersistere; ac propiùs interdum accedere ad politicum præceptorem, quàm ad scriptorem Historiæ. Et vera audire tum se fatebantur, opinor, omnes; nam etsi ad Historiam vitæ magistram pertinet vitam instruere; id tamen continenti rerum gestarum narratione facit, non crebra apertaq; subiectione consiliorum. dum verò commemoratione factorũ clàm docet, non minùs vitam instruit, quàm si præceptionum parerga ad singula palàm exempla quamuis acutè subijceret. Quo nomine T. Liuium animaduersionum parcissimum tanti ego quidem facio, tantumq; habere momenti prædico ad hæc priuatæ vtilitatis compendia, in quibus hoc tempore ingeniosi sumus supra omnem antiquitatem;vt eum Corn. Tacito politicæ calliditatis magistro non sanè posthabeam in ea ipsa ciuilis doctrinæ schola, vbi ille Regnorum arbiter,

Occasio huius prolusionis.

Tacitus politicus præceptor.

Munus Historiæ.

T. Liuij commendatio.

An Liuius posthabẽdus sit Tacito in ciuili doctrina.

ſtylumq; propterea pluſculis ſententijs exacuo & euibro; quid deceat eum, qui ad Hiſtoriam ſcribendam, quidve eum, qui ad legendam accedat, attentè vt facitis, pro veſtra, quam toties ſum expertus, humanitate cognoſcite.

Stylus eiuſdem.

Monitũ I.

Initium mihi operis ſit cura fundandæ ciuitatis, quam diuturnam fore putabo ſi Ordinandæ Rei Imperium penès vnum ſit, atque apud eundem aliquandiu conſiſtat, mox æquato imperio cum pluribus adminiſtratio multo commodiùs communicabitur conſtituta re, quàm ſtatim ab ortu. Sic Romana res cœpit, ſic eadem creuit: quam à principio Romulus & conſecuti ab eo Reges habuere atque obtinuere tandiu, donec eam legibus armiſque fundarunt ac ſtabilierunt: tum verò adultam firmatamq; ac veluti compotem ſui Iunius Brutus opportunè libertate donauit. Et ſanè quid futurum eſset, ſi conuenarum plebs transfuga plerunque è ſuis populis dum cogitur vnum in locum, impunitatem dicendi agendique illicò nacta, libertatis ſpecie ſerere inter ſe certamina atque diſcordias, ſoluta Regio metu inciperet priùs quàm pignora coniugum liberorumque, & Charitas, ſoli cui longo tempore aſſueſcitur, animos conciliaret? ageretur diſſipareturque ciuilibus immaturè diſsidijs ea fortuita hominum ſocietas, quam vnius impe-

Quomodo ordinãda rerum initia.

Liu. lib. 1.

Liu. lib. 2.

Vnius imperium quid commodi habeat.

imperium continere validiùs patriæque addicere potuisset. Videlicet Sua Quoque vrbibus est pueritia, quam præstat metu regere, quàm intempestiua libertate corrumpere. Accedit quòd plurium dominatus (quæ forma est liberæ ciuitatis) quantùm vrbi prodest conseruandæ, tantùm instituendæ obest. quo enim minùs idonea est condendis legibus multitudo ob animorum arbitria variātium, alioque atque aliò (vt sunt humana) trahentium: eò est accommodatior eisdem semel conditis diutiùs retinendis ob eadem voluntatum dissidia, quibus ne antiquetur aliquid, facilè dum diffidetur, euincitur.

Plurium dominatus quid commodi non habeat.

Sed accipite interea aptum ex eo, quod diximus, atque in loco consilium. Quisquis aut Vrbem condit, aut certorum hominum societatem instituit, aut nouum aliqua ratione principatum dominationemque molitur; plus spei repositum sibi putet in exteris longeque positis gentibus, quàm in vicina Principum ope. Nam Noua omnis potentia finitimis Principibus plerunque ingrata est. Fundanti oppidum Æneæ, quod ab nomine vxoris Lauinium appellauit, Rutulorum Rex, cui pacta Lauinia ante aduentum Æneæ fuerat, prælatum sibi aduenam ægrè patiens, bellum intulit: sed victus eo certamine ad florentes Etruscorum opes, Mezentiumque eorum Ducem confugit. Mezentius

Monitū 2. In rerum conditione publicarū quæ ratio finitimorum, quæ externorū habenda.

Liu. lib. 1.

nulla

nulla priuata iniuria Troianis offensus, sed iam inde ab initio minimè lætus nouæ origine vrbis, ratus non satis tutum esse accolis rem Troianam crescere; haud grauatè socia arma Rutulis iūxit, validoq; exercitu Æneam inuasit. Nec Romulus in Romana re, quàm Æneas in Lauiniēsi felicior fuit. Legatos circa vicinas gentes Romulus miserat, qui societatem connubiumq; nouo populo peterent: nusquam benignè legatio audita est. adeò simul omnes spernebant, simul tantam in medio crescentem molem sibi posterisque suis formidabant. quid multa? dum Latini, Volsci, Hernicique, ac reliqui circùm populi nascentem Romanæ vrbis gloriam perpetuis bellis premunt, & tanquam humi continent, Carthaginienses tam longè dissiti amicitiam Romanorum enixè flagitant, sociale auxiliū vltrò pollicentur, dona in Capitolium ob rem aduersùs Faliscos bene gestam magnificè mittunt. Scilicet Domui nostræ non metuimus, nisi ab vicinis ædibus, ne si fortè porrigant ædificium, cœlum nobis ac lucem obstruant.

Liu. lib. 1. *Liu. lib. 7.*

Monitū 3. Belli pacisq; tēpora legibus muniēda.

Age, fundata iam vrbs legum mœnibus ita coercenda est, vt Duorum Temporum Rationem Princeps habeat in ordinanda Rep. belli pacisque: Pax difficilior est, ideo pluribus hanc quàm bellum præsidijs fulciat. Etenim multa militia iuuāt; necessitas exprimit,

init, timor externus regit, & si cætera deessent, hostis docet. at curam domesticam ipsa securitas dissoluit. Quis Furio Camillo, quo vno toties stetit Romana res, inter arma præstantior fuit? hic tamen tueri se innoxium domi suæ non potuit aduersùs Tribunitium furorem, quominùs in exilium reus ageretur. Marcium Coriolanum inuictum bello ciuem ciuilis discordia perdidit. nemo vnus Imperatorias artes, quas parando gerendoque bello edidit plurimas, opportuniùs calluit quàm Kæso Fabius; & tamen hic contra seditionem suorum remedium nullum habuit, certè non adhibuit. Adeò Excellentibus etiam ingenijs citiùs defuerit ars, vt ciuem regant, quàm vt hostem superent. Quare peccauit Romanæ rei conditor (pace dixerim, siue Quirini, siue Romuli) qui bello intentus eò leges, eò disciplinam contulit, pacem penè perdidit, dum neglexit. Quòd, si quantùm ciues aduersùs externa bella militari exercitatione communiuit, tantùm contra intestinas discordias ciuilibus præceptis armasset; næ ille multo sapientiùs vrbi quam æternam esse decuit, consuluisset: nec Roma tota ciuium omni laude præstantium clades singulis fermè ætatibus deplorasset: nec felicior foris apud hostes, quàm inter suos domi Romanus fuisset. Subit ingens animum admiratio, cùm Populum gentium victorem consi-

Pax difficilior bello.
Liu. lib. 6.
Liu. lib. 2.
Liu. lib. 2.
Romulus quid in re Romana fundanda peccauerit

Odrysias vexilla dabant errantia lunas.
Aufugiunt puppes, retroq; remurmurat vnda
Icta salo, humentique albescunt æquora sulco. *Matrum querimonia & anceps cura.*
Littore stant lõgo matres, & rapta per vndas
Pignora chara vidẽt: nec quid soluẽtib. optent
Inueniũt. quid enim prodest per cęrula cursum
Poscere felicem, ventosque orare ferentes?
Scilicet vt faciles contingere mœnia Thracũ
Detur, & immiti longum seruire Tyranno.
Naufragiũ, Caurosq; truces, finemq; malorum
Orarent potius; refugit tamen ista parentum
Mollis amor teneroq; micans in pectore sensus.
Suspensis igitur votis, sine fine querelas,
Quod superest, fundunt, & quęstu litora cõplẽt.
Nec minùs ingẽti sulcata per æquora luctu
Responsant naues, & fœmineo vlulatu
Cuncta sonant, repetũtq; incertæ littora voces. *Myoparonis descriptio.*
Illa, quæ geminas inter sublimior alto
Innabat puppis, velisque capacibus omnem
Hauribat Boream, & magna se mole ferebat;
Fortè vehebatur præstanti corpore Virgo
Cypria: plorantes hęc inter sola puellas
Sicca genas, alto facinus sub corde premebat.
Nec tacuit; portu nam vix egressa, dolentes *Cypria socias puellas cõsolãtis oratio.*
Affari, & dictis lenire ita cœpit amicis.
Quid iuuat, o sociæ, crinẽq; & pectora palmis
Dilacerare modis non proficientibus? aut me
Credula spes fallit, grande aut aliquid canit intus
Insidens animo Numen. Sequar omina tanta.

Quid-

Quidquid id est, certè magnum est, quod tendere dudum
Mẽs agitat mihi, nec segni cõtenta querela est,
Talia conanti similis, similisque furenti
Cypria sed miseris non exaudita canebat.
Est locus extremis subducta in parte carinis, *Receptaculum sulphurei pulueris.*
Quo grandes ex ære globos, & pulueris ollas
Sulphurei, plumbiq; moras tabulata coercent.
Hic miles dum nitra manu liuentia tractat.
Affuit & Virgo, subitoque in pectore flammæ
Exarsere nouæ, secumque; En, inquit, apertus *Cypria de liberantis consilium.*
Libertati aditus, faciam quod Numine dextro
Iamdudum meditor: misero via nulla pudori
Iam superest, turpes nisi flamma absumere flammas,
Et niuibus sperare meis incendia. Quantùm
Heu peragam stragis, strages super ipsa futura!
Seu peragam: SIC igne iuuat succẽdere pectus. *Moritura oratio.*
At vos ò flammæ, vicinæ pabula morti,
Accipite hanc animã, meq; his arcete periclis,
Et sceleris puram, donec licet, addite cœlo.
Interea extinxisse nefas laudabor, & hosti
Prædam auertisse, & cineres satiasse meorum.
Sic memorat, fatoque instante ferocior odit
Iam lucẽ, dextraq. facem, quã fortè gerebat, *Facinoris aggressio.*
Sustulit accensam, Diuesque in vota vocatis,
Restitit ancipitis similis, dein concita rursum,
Quid cessas anime, increpitat, quando IPSA vocat res?
Ah pereat mecũ, mihi si quid amabile forma est:

Atq; Helena saltē casta flagret æquore Cyprus!
Nec plura his, iaculata facē stetit. Ilicet arsit
Incendiū. *Extemplò fulgur, tonitruque exterrita pinus*
Euomuit flammarū vndas, & fragmina cælo
Sustulit auulsæ disiecta mole carinæ.
Nec tantùm, ruptis quoties fornacibus Ætna
Horrēdum sonat, accēsas liquefacta per auras
Saxa volant, piceusque ambustæ nimb. arenæ
Pellitur, atque imo discluditur Insula fundo:
Horrifico quantùm tabulata excussa fragore
Strages. *Aere dissiliunt, truncisq; cadauera membris,*
Seminecesq; artus, & grandes orbe molares,
Flagrantesq; trabes nube euoluuntur eadem,
Et cælo confusa gemunt, magno inde sonore
Præcipitāt, pelagus stridēti extinguit in vnda.
Incendij & stragis incrementa. *Nec verò stetit hic strages, sed tēpore eodē*
Africus incumbens pelago tædasque volātes,
Præcipitesque globos, & saxa reciproca longè
Detulit, & socias subeuntes pone carinas
Innoluit flammis: illæ piceo vnguine pingues
Accipiunt inimicum ignem, similiq; fatiscunt
Clade ambæ. Furit immissis Vulcanus habenis
Trāstra per, & liquidis manātia robora ceris,
Auulsasque trabes disterminat æquore toto,
Tristes relliquias. Fluitat captiua supellex.
Scuta virū, galeæq; & Cypria gaza per vndas,
Signaq; rapta Ducū, trāsfixaq; pectora remis,
Et singultantes extis fumantibus artus.
Quin etiam extincti passim super æquore pisces
Ex illo visi, tabulæque in gurgite vasto

In-

Innantes, & adhuc incendia sola ferẽtes, (mis
Multa quoq; ad terras semiustis corpora for-
Venerunt, æstus eiectamenta furentis,
Impleruntq; sinus deserto in littore matrum: Matrum dolor.
Quæ dubios artus, incertaque membra legẽtes
Sed charas tamẽ exuuias, vos terque quaterq;
Inuidere, quibus cum libertate cadente
Cõtigit oppetere, & patriæ superesse negatũ est.
Tu verò ante alias fortunatissima Virgo,
Quæ dudum ingratis latuisti ignota sub vndis,
Tẽpore iã ex isto, si quid mea carmina possunt,
Emerges me Vate, tuumque in secula nomen
CYPRIA defensi dabit argumẽta pudoris:
Et priscas inter numeraberis Heroinas.

Sic Bencius: vixq; desierat, cùm Muretus, qui vnà cum Antoniano defixus aptusque ex ore dicẽtis audierat, illicò hominem complexus; Macte, inquit, ista tam multiplici virtute; atq; ore trilingui. iam verò ego quoq; mihi sumo tuis quæsitam meritis superbiam, iubeoque meo inscribi elogio, Muretum præceptorem Bencij. ac simul exurgẽs; Dimittamus, inquit, Senatum; pudet enim non silere post tã canoras Musas. Atq; hæc sunt, Auditores, quæ de nota & charactere Historico quasi à nobili Triumuiratu pertractata, mihique à Bencio tradita, Dialogi fide dicenda proposui. Quibus aliquando absolutis, vt tum quidem Muretus suos, sic ego nunc meos dimitto veteri forma, Nemo vos tenet.

PROLVSIO QVARTA.

Forma legendæ, ſcribendæque Hiſtoriæ ex Tito Liuio petita.

Siue

Ciuilis inſtitutio, & Politica præcepta ad omnem vitam cùm in pace, tum in bello temperandam, ex narrationibus rerum geſtarum, quæ vna Liuiana Decade continentur, expreſſa.

QVÆ ſuper hiſtorica dictione de Bencio præceptore meo apud Hippolytum Card.Eſtēſem Tyburi agente didici, & duobus continenter annis, in hiſce repetitionibus litterarum cum Auditoribus communicaui (Cardinales Ampliſſimi, tam ſecunda omnium admurmuratione plauſuque ſunt excepta, quæ veſtræ tum humanitatis in me, tum ſtudij aduersùs Muretum, Antonianum, Bencium, magna illa nomina laus eſt; vt exiſtimauerim, amplius ea de re pronunciari poſſe, atque in ſpem venerim fore, vt etiam extra ſcenam atq; Dialogum, meoque propoſita nomine nō vtique

vulgò

vulgò displicerent illa, quę addimenta forent eorum, quæ alienis dicta nominibus ipsa se vobis tantopere probauissent. Ad opus animum adieci aggressione speciosum, sed exitu tardum atque anceps. Nam tertio abhinc anno, dum accuratè de Historia dicerem ex hoc loco, & historicos vocarem, quod aiũt, ad calculos; ostendi Corn. Tacitũ nullà mihi gratia odiove nominatum, animaduersionibus præceptisque inter narrandum sæpiùs aliquantò, quàm historicum deceat, intersistere; ac propiùs interdum accedere ad politicum præceptorem, quàm ad scriptorem Historiæ. Et vera audire tum se fatebantur, opinor, omnes; nam etsi ad Historiam vitæ magistram pertinet vitam instruere; id tamen continenti rerum gestarum narratione facit, non crebra apertaq; subiectione consiliorum. dum verò commemoratione factorũ clàm docet, non minùs vitam instruit, quàm si præceptionum parerga ad singula palàm exempla quamuis acutè subijceret. Quo nomine T. Liuium animaduersionum parcissimum tanti ego quidem facio, tantumq; habere momenti prædico ad hæc priuatæ vtilitatis compendia, in quibus hoc tempore ingeniosi sumus supra omnem antiquitatem; vt eum Corn. Tacito politicæ calliditatis magistro non sanè posthabeam in ea ipsa ciuilis doctrinæ schola, vbi ille Regnorum arbiter,

Occasio huius prolusionis.

Tacitus politicus præceptor.

Munus Historiæ.

T. Liuij commendatio.

An Liuius posthabẽdus sit Tacito in ciuili doctrina.

multorum sententia, dominatur. Quæ fuit causa, vt magnum quid animo conciperem, consiliumque inirem, Liuium cum Tacito committendi: vt periculum facerem, vter eorum plura ad ciuilem doctrinam præcepta mortalib. suppeditaret. Imò ausus sum etiam sperare, ostensurum me, vix vllum esse paulo callidius consilium arcanumve Imperij (quorum hodie possessio penès Tacitum est) quod è Liuiana Historia elici abundè non possit. Verùm dum rem spei plenus aggredior, ac magnos inter sese scriptores conferre incipio; ecce mihi diuturnioris operæ atque otij ægrè molem promouenti alia interim res ab ea quam cudebam, nascitur inter manus. Nimirùm ita vsu venit in rerum difficilium tractatione. Qui auri confecturæ (Alchimiam Arabicè nominamus) hoc tempore student fumosi homines ac deuota igni capita, quãuis auri comparandi quam capiunt artem nusquã adinueniant, multa tamen eadem opera condiscunt, ac sępenumero mira naturę arcana in lucem proferunt. Sic olim argentum, quod viuit micatque perpetuò, conflandi auri occasione repertum potiùs quàm inuentum ferũt: sic hodie rationem gemmas emaculandi, aerem in niues cogendi, aquam pro oleo ad lumen vsurpandi, aliaque complura haud prorsus auro inferiora didicere nõnulli, dum vnicè aurum quærunt, quare operam

Alchimia

Mira ex Alchimiæ studio.

non ij perdunt, qui defraudati licèt auro, in hæc tamen admiranda plerunque diuertunt. Ità in hac comparatione scriptorum quam animo agitabam, euenit mihi: qui etsi nondum planè tetigi quod auebam, proximo tamen in gradu steti: nec interim operam lusi, dum eò me sors impulit, quò vela, non vota dirigebam. Quid hoc sit, verbo semel expedio. Aio è T. Liuio tantùm doctrinæ ciuilis addisci, modò lectorem habeat ingenio non omninò agresti aut deerrante, vt vel ex vna librorum eius Decade non dubitem quin vita penè omnis intimis prudentiæ consilijs informari possit. Primum eiusdem volumen (hanc enim hodie decuriam vestro, Auditores, suffragio prærogatiuam nomino) quid nisi arma & bella complectitur? & tamen si ostendero hauriri ex eo (nam de cæteris Liuianæ Historiæ libris silendum mihi decreui) penitissima quæque Imperij iura, statumque ciuitatis in re cùm bellicâ, tum pacata constitui; lineamenta profectò ducam eius operis, quod nunc ordior, aliquando ad exitum perducam: ac simul Rhetorib. meis Annales veterum euoluentibus præibo, quidque ex huiusmodi litterarum monumentis in rem suam transferre debeant, hodierna prolusione monstrabo. Adeste igitur, Auditores: & dum è Liuianis exemplis ciuilia hæc præcepta concinno,

Summa orationis.

Fructus ex hac prolusione.

ſtylumq; propterea pluſculis ſententijs exacuo & euibro; quid deceat eum, qui ad Hiſtoriam ſcribendam, quidve eum, qui ad legendam accedat, attentè vt facitis, pro veſtra, quam toties ſum expertus, humanitate cognoſcite.

Stylus eiuſdem.

Monitũ I.

Initium mihi operis ſit cura fundandæ ciuitatis, quam diuturnam fore putabo ſi Ordinandæ Rei Imperium penès vnum ſit, atque apud eundem aliquandiu conſiſtat, mox æquato imperio cum pluribus adminiſtratio multo commodiùs communicabitur conſtituta re, quàm ſtatim ab ortu. Sic Romana res cœpit, ſic eadem creuit: quam à principio Romulus & conſecuti ab eo Reges habuere atque obtinuere tandiu, donec eam legibus armiſque fundarunt ac ſtabilierunt: tum verò adultam firmatamq; ac veluti compotem ſui Iunius Brutus opportunè libertate donauit. Et ſanè quid futurum eſſet, ſi conuenarum plebs transfuga plerunque è ſuis populis dum cogitur vnum in locum, impunitatem dicendi agendique illicò nacta, libertatis ſpecie ſerere inter ſe certamina atque diſcordias, ſoluta Regio metu inciperet priùs quàm pignora coniugum liberorumque, & Charitas, ſoli cui longo tempore aſſueſcitur, animos conciliaret? ageretur diſſipareturque ciuilibus immaturè diſſidijs ea fortuita hominum ſocietas, quam vnius impe-

Quomodo ordinãda rerum initia.

Liu. lib. I.

Liu. lib. 2.

Vnius imperium quid commodi habeat.

imperium continere validiùs patriæque addicere potuisset. Videlicet Sua Quoque vrbibus est pueritia, quam præstat metu regere, quàm intempestiua libertate corrumpere. Accedit quòd plurium dominatus (quæ forma est liberæ ciuitatis) quantùm vrbi prodest conseruandæ, tantùm instituendæ obest. quo enim minùs idonea est condendis legibus multitudo ob animorum arbitria variãtium, alioque atque aliò (vt sunt humana) trahentium: eò est accommodatior eisdem semel conditis diutiùs retinendis ob eadem voluntatum dissidia, quibus ne antiquetur aliquid, facilè dum diffidetur, euincitur.

Plurium dominatus quid commodi non habeat.

Sed accipite interea aptum ex eo, quod diximus, atque in loco consilium. Quisquis aut Vrbem condit, aut certorum hominum societatem instituit, aut nouum aliqua ratione principatum dominationemque molitur; plus spei repositum sibi putet in exteris longeque positis gentibus, quàm in vicina Principum ope. Nam Noua omnis potentia finitimis Principibus plerunque ingrata est. Fundanti oppidum Æneæ, quod ab nomine vxoris Lauinium appellauit, Rutulorum Rex, cui pacta Lauinia ante aduentum Æneæ fuerat, prælatum sibi aduenam ægrè patiens, bellum intulit: sed victus eo certamine ad florentes Etruscorum opes, Mezentiumque eorum Ducem confugit. Mezentius

Monitũ 2. In rerum conditione publicarũ quæ ratio finitimorum, quæ externorũ habenda.

Liu. lib. 1.

nulla

nulla priuata iniuria Troianis offensus, sed iam inde ab initio minimè lætus nouæ origine vrbis, ratus non satis tutum esse accolis rem Troianam crescere; haud grauatè socia
Liu.lib.1. arma Rutulis iūxit, validoq; exercitu Æneam inuasit. Nec Romulus in Romana re, quàm Æneas in Lauiniēsi felicior fuit. Legatos circa vicinas gentes Romulus miserat, qui societatem connubiumq; nouo populo peterent: nusquam benignè legatio audita est. adeò simul omnes spernebant, simul tantam in medio crescentem molem sibi posterisque suis formidabant. quid multa? dum Latini, Volsci, Hernicique, ac reliqui circùm populi nascentem Romanæ vrbis gloriam perpetuis bellis premunt, & tanquam humi continent, Carthaginienses tam longè dissiti amicitiam
Liu. lib.7. Romanorum enixè flagitant, sociale auxiliū vltrò pollicentur, dona in Capitolium ob rem aduersùs Faliscos bene gestam magnificè mittunt. Scilicet Domui nostræ non metuimus, nisi ab vicinis ædibus, ne si fortè porrigant ædificium, cœlum nobis ac lucem obstruant.

Monitū 3. Belli pacisq; tēpora legibus muniēda. Age, fundata iam vrbs legum mœnibus ita coercenda est, vt Duorum Temporum Rationem Princeps habeat in ordinanda Rep. belli pacisque: Pax difficilior est, ideo pluribus hanc quàm bellum præsidijs fulciat. Etenim multa militia iuuāt; necessitas exprimit,

mit, timor externus regit, & si cætera deessent, hostis docet. at curam domesticam ipsa securitas dissoluit. Quis Furio Camillo, quo vno toties stetit Romana res, inter arma præstantior fuit? hic tamen tueri se innoxium domi suæ non potuit aduersùs Tribunitium furorem, quominùs in exilium reus ageretur. Marcium Coriolanum inuictum bello ciuem ciuilis discordia perdidit: nemo vnus Imperatorias artes, quas parando gerendoque bello edidit plurimas, opportuniùs calluit quàm Kæso Fabius; & tamen hic contra seditionem suorum remedium nullum habuit; certè non adhibuit. Adeò Excellentibus etiam ingenijs citiùs defuerit ars, vt ciuem regant, quàm vt hostem superent. Quare peccauit Romanæ rei conditor (pace dixerim, siue Quirini, siue Romuli) qui bello intentus eò leges, eò disciplinam contulit, pacem penè perdidit, dum neglexit. Quòd, si quantùm ciues aduersùs externa bella militari exercitatione communiuit, tantùm contra intestinas discordias ciuilibus præceptis armasset; næ ille multo sapientiùs vrbi quam æternam esse decuit, consuluisset: nec Roma tota ciuium omni laude præstantium clades singulis fermè ætatibus deplorasset: nec felicior foris apud hostes, quàm inter suos domi Romanus fuisset. Subit ingens animum admiratio, cùm Populum gentium victorem

Pax difficilior bello.
Liu. lib. 6.
Liu. lib. 2.
Liu. lib. 2.
Romulus quid in re Romana fundanda peccauerit

consi-

Cur Populus Romanus foris quàm domi felicior. Imperij Rom. forma.

considero domi tam discordem atque ex legem; plebem Patribus inuisam, ordines inuicem infestos, ciuitatem planè bicipitem; tam multas imperij formas, modò Reges, modò Consules, modò Tribunos militum, modò Decemuiros, toties additos, toties reiectos. illane vrbs, quæ tot habuit tamq; certa superando, perdendo, profligando hosti præsidia; impos consilij tandiu fuerit, se vt regeret, imponeretque sibi aliquem imperij modum; ne quantùm in acie campoq; Martis acquireret, tantùm in vrbe alteroq; Martis campo iacturam faceret? Videlicet Populus germana tanquam soboles, parentis sui mores obtinet. dicam planiùs, Romulus belli, quàm paucis peritior, Romanos eodem ingenio finxi. Quòd si qua Resp. imperium alterutro se laborare animaduertit, sentitque se magis aut belli, aut pacis artibus institutam; curet etiam atque etiam (id enim superest remedijs) vt ciues ab ea qua deficit parte, cōtinenti occupatione, in eam transferat qua plus potest polletq;. imitetur, quoad fieri honestè poterit, Romanum Senatū, qui cùm videret sibi plus inesse fortitudinis in hostes, quàm concordiæ apud suos; perpetua armorū tractatione ciues distinebat, accersebatq; vltrò bella, quib. ab domesticis cōtentionibus abstracta, superior Romana res erat: vbi verò cessere arma, mole laborauit, imò labauit sua.

Quid remedij sit ei qui alterutro laboret.

Iam

Iam verò quod ad militarem disciplinam pertinet, principio Ad Rem Bellicam Religionem Princeps adhibeat, nullum enim instrumentum euocandis, atq; in omnem belli aleam compellendis militum animis, nullum sospitandis, fortunandisque prælijs opportunius Religione repertum est. Hęc telum acerrimum, quo semel armatus exercitus, humana omnia ducit inferiora præ illa: Gloriosi isti Duces, Dei hominumque contemptores, & qui se alijs faciunt feroces, dum cœlo minitabundi gradiuntur; artis quam profitentur elementa nondum tenent. Romanis Imperatoribus, cum quibus, si vsquam gentium, bellandi ars fuit ac fecit; nihil erat antiquius ante pugnam, in acie, post victoriam, quàm vt Religionis curam plerique haberent, omnes certè præ se ferrent. Hinc ea solemnis procucuratio Deos consulendi, eorumque placita ex animantibus cęlo terraq; sciscitandi. nempe vt militi persuaderent, bellum non tam à Senatu Populoque Quiritium, quàm à cœlesti Deorum concilio esse decretum: nec tam Ducibus pugnam placere quàm Dijs victoriam cordi esse. Hinc dimicationi preces Imperatorum præmissæ, promissa Dijs munera, & in partem futuræ prædæ Dij ante homines vocati. *Tuo*, inquit Furius Camillus, *tuo ductu Pythice Apollo, tuoque Numine instinctus pergo ad delendam vrbem Veios, tibique*

Belli tempus præceptis instructum. Monitũ 4. Quãti facieda Religio ad rẽ militarẽ.

Religionis contemptores ignari militiæ.

Religionis cura Romanis pugnam.

Liu. lib. 5.

tibique hinc decimam partem prædæ voueo, te simul Iuno Regina, quæ nunc Veios colis, precor, vt nos victores in nostram, tuamq; mox futuram vrbem sequare, vbi te, dignum amplitudine tua templum accipies. Hinc repetitæ in ipso pugnæ discrimine preces, ac vota palàm cencepta & instaurata. *Tu pater Deum hominumque*, inquit improsperè pugnans cum Sabino Romulus, *tu arce hinc hostes, deme terrorem Romanis, fugam fœdam siste. hic ego tibi templum Statori Ioui, quod monumentum sit posteris, tua præsenti ope seruatam Vrbem esse, voueo.* Hinc ob rem bene gestam persoluta Dijs vota, tẽpla ædificata, spolia suspensa, additæque litteris incisæ tabulæ, muneris Deorum testes. Et Dictator quidem T. Quintius perfunctus ingenti bello, multisque Latinorum oppidis vi captis celeritate mirabili, Præneste simulacrum, quæ tunc vrbs opulentissima & belli caput erat, Ioui Imperatori, hoc subiecto epigrammate, dedicauit. *Iupiter atq; Diui omnes hoc dederunt, vt T. Quintius Dictator oppida nouem caperet.* Nec pluribus tantum bellum intra viginti dies susceptum absolutumq; commentatus est.

Cura Religionis in pugna.

Liu. lib. 1.

Eiusdem cura post victoriã.

Liu. lib. 7.

Religionis & modestia pulcherrimũ argumentum.

Nec diuino tantùm, sed etiam humano Metu regenda Est armata multitudo. Alibi Princeps beneuolentiæ locum quærat: Inter arma timebit, nisi timeatur. Certè Romani Duces ex hac disciplinæ seueritate, qua non minùs

Monitũ 5. Seueritate milites regendi.

minùs suis quàm hostibus terrori erant, omnes triumphos ac laureas tanquam è sinu victoriæ deduxerunt. T. Manlius Consul, quòd filius extra ordinem conseruisset manus, eius sanguine (tristi, at salubri exemplo) non in illud modò tempus, sed in posterum obedientem Romano Duci militem fecit. quid L. Papyrius Dictator? ne quid laxamenti caperet disciplina, atque Imperatoria maiestas, nonne in Q. Fabium equitum Magistrum, quòd iniussu suo pugnasset vicissetque, virgas expediri iussit, nec militum studio, nec Senatus authoritate, nec populi suffragio quidquam de inuicto illo imperio ac seueritate remisit? *Liu. lib. 8.* *Liu. lib. 8.*

Sed hæc cautè audienda, neque ego omnibus eadem perinde cano. Ijs suadeo Ducibus disciplinæ seueritatem, qui excellenti aliqua virtute iampridem militum animos occuparunt. Furius Camillus verè vir vnicus in omni fortuna, captis Faliscorum castris, prædam in milites non diuisit, sed ad Quæstores indignante exercitu redegit: imperij tamen seueritate milites victi Eandem virtutẽ oderant & mirabantur. Sed Appio Claudio nullius magnæ virtutis, præterquàm seuerioris disciplinæ tenaci longè aliter euenit. Deportarat Appius in Volscos exercitum, eumque sæuo imperio vexabat. sed infensum iam Duci militem nec metus, nec pudor coercebat: *Monitũ 6. Qui apti ad hãc seueritatem exercẽdã.* *Liu. lib. 5.* *Liu. lib. 2.* *Exercitus contumacis descriptio.*

segni-

ſegniter, otioſè, cõtumaciter omnia agere: ſi Conſul citiùs agi vellet agmen, tardiùs ſedulò incedere: ſi adhortator operis adeſſet, omnes ſua ſponte motam remittere induſtriam: pręſenti oculos atque ora demittere, prætereuntem tacitè execrari. quid multa? productus in aciem Romanus miles turpi fuga petit caſtra, vixque à vallo ſubmouet inſtantem hoſtem: nec ferox Appius, omni nequidquam acerbitate prompta, continere ad extremum ſuos potuit, quin caſtris exinde motis, non exauditis imperijs, turbatis ordinibus, effuſo agmine, per ſtragem corporum armorumq; Romam euaderent. Nimirum Principi Eatenus exigenda eſt diſciplinæ ſeueritas, quoad alijs virtutibus comitata eſt. ſi ſola exerat aculeum, ac ſola exerceat imperium; periclitatur ipſa, & corrumpit authoritatem, cuius deniq; vis omnis ſita eſt in conſenſu obedientium.

Seueritas ſine alijs virtutib. nulla.

Monitũ 7.

Quo tempore inuadenda hoſtilis vrbs

Subdam hoc loco aliquid alienum à ſententia vulgi, pluriſque idcirco faciendum, quia vulgare non ſit. Tempus Inuadẽdæ Hoſtilis vrbis non illud eſt, cùm ea inteſtinis factionibus concutitur: quaſi verò diſtractas vires profligare, ac rerum inclinationibus momentum addere facile ſit, cùm potiùs ex ea aggreſſione partes inter ſe proniùs coeãt, & ad vim hoſtilem illicò retundendam animos, certè vires coniungant. tum quòd Maioris

ioris mali metus cogit vel inuitus, tum etiam quòd Vnusquisque non grauatè absistit à contentione, quam specioso Patriæ nomine deposuisse videri potest. Etrusci ac Veientes magna spe bellum Romæ inferunt, rati discordia intestina, cuius tum flamma præter modum flagrabat, extingui rem Romanam posse. quare maturato opus esse aiebant, dum Romani in se maximè desæuirent. id vnum venenum, eam labem repertam esse vrbi alioqui non desituræ, diu sustentatas Romanas opes, partim Patrum consilijs, partim patientia plebis, iam ad extrema venisse. profectò si quid addatur, ac foris instetur, suo milite vrbem quā primùm vinci: nihilque aliud opus esse, quàm indici ostendique bellum: cætera sua sponte fata ac Deos esse gesturos. Hac spe armati Romanorum castris portisque obequitando, contumelias ac maledicta, pugnæ irritamēta miscebant. Audienti hæc militi Romano nunc indignatio, nunc pudor pectora versabat, auertebatque paulatim ab intestinis priuatisque discordijs. quamquam enim nolebat prosperè aliquid euenire Patribus, inultos tamen hostes pati non poterat: dumque in hunc modum externa & domestica odia certabant in animis, tandem externa vicerunt. Ergo frequentes Prætorium circumsistunt, pugnamque ferociter efflagitant.

Liu. lib. 2.

Discordia ciuilis.

Internorū externorūque malorū pugna.

Exercitus reconciliatio.

V iurant

iurant reconciliatos se Patribus à fide non destituros: si fallant, Iouem sibi iratum inuocant. præit verbis Centurio: idem in se quisque iurat. Datur igitur signum, vaditque in pugnam Romanus iratum plenus, ac primo concursu Etrusci Veientesque fugantur, cæduntur, profligantur: vnaque illa pugna, non magis ex hostibus quàm ex plebe Romana multis ciuilibus prælijs infensa nobilitati, victoria reportata est.

Monitũ 8. Quare alia potiùs est ineunda ratio opprimendæ vrbis ciuili discordia laborantis; in cuius tamen excidium non libido regnandi, sed ius fasque compellat. Permittendum Est Vt Ipsa Se ciuitas intestinis factionibus conficiat: idque vt certiùs faciat, pars altera clàm & dissimulanter ope consilioque est adiuuanda. ac postremò debilitata iam res, instructis ac recentibus militum copijs aggredienda, & (quod non difficile est factu) expugnanda. Vidit hoc Marcius Coriolanus, dum diffidenti Patriæ inferens arma, agrum Romanum populari cœpit maiori astu quàm vi, custodibus inter populatores suos missis, qui Patriciorum agros intactos sinerent. tum plebis odio; tùm vt inde discordia gliſceret inter Patres, plebemque. & profectò fuisset voti compos, si, quam diffidij flammam accenderat, vires paulatim permisisset acquirere, & non ipse

Inuadẽda hostilis vrbis occasio

Liu. lib. 8.

ipse festinatione nimia extinxisset, dum propiùs ad Vrbem arma promouit, fecitque nobilitatis ac plebis communem causam. tunc enimuerò Externus timor maximum concordiæ vinculum, quamuis suspectos infensosque inuicem animos consociauit.

Scitum illud vulgatumque consilium, Ne Imperator Illuc hostem redigat, concludatque vnde ex desperatione crescat audacia. Sanè Manlius Cos. reuectus in castra, in quæ Thuscorum manus prædatum irruperat, ad omnes portas milite opposito, hostibus viam clausit. ea desperatio Thuscis rabiem magis, quàm audaciam accendit: cùm enim incursantes quacumque exitum spes ostenderet, vano aliquoties impetu circumissent, conglobati in ipsum Consulem armis insignem vadunt tanta vi conatuque, vt & Consul mortifero vulnere ictus ceciderit, & cæteri circa illum in fugam acti. quare Thuscis crescit audacia, Romanos terror per tota castra palantes impellit: & ad extrema ventum esset, nisi Legati rapto Consulis corpore patefecissent vna porta hostibus viam.

Monitũ 9. In hoste vincendo quid cauẽdum sit.

Liu. lib. 2. Instaurata desperatione vires.

Quid igitur agat potitus vrbe, conclusisque intrà hostibus Imperator? Quod Furius Camillus eadem cum gente Thuscorum egit ad Sutrium: cùm præsenti consilio rationem docuit, qua nec liberi dimittantur hostes, nec propterea salutis spe compellantur

Monitum 10. *Quid agẽdum sit in hoste vincendo.* *Liu. lib. 6.*

ad pugnam: sed Eis Extrema Certandi necessitas adimatur, quibus opportunus certãdi locus adimi non potest. Captum Sutrium, eiectis inde Sutrinis socijs Populi Rom. victores Thusci impunè populabantur; cùm adest in tempore, infesto agminè Camillus: iterum eodem die Sutrium capitur. Thusci, quibus conglobandi sese, aut arma capiendi spatium non fuit, cùm passim telis peterentur, pro se quisque ad portas tendere, si quà fortè se in agros eijcerent: sed cùm eas clausas (id enim Camillus imperauerat) inuenissent: arma tandem capiunt, coeuntesque supremam illam periculi societatem, ferociter adornant prælium: quod accensum ab desperatione hostium fuisset, ni Camilli imperio, præcones per vrbem dimissi iussissent parci hostibus qui arma posuissent, ac tantummodo armatos contrucidari. quæ res effecit, vt etiam ij, quibus animi in spe vltima obstinati ad decertandum fuerant, oblata spe vitæ passim arma iactarent, seque inermes (quod tutius fortuna fecerat) hostibus offerent. Ita ducis consilio, quod malè Manlius Cos. Romanus cum Thuscis gesserat, restitutum est; simulque apparuit, Ducibus validiorem quàm exercitu rem militarem esse.

Ducis consilium.

Patis tempus præceptis instructum.

Venio nunc ad alterum tempus, cuius rationem haberi in ordinanda Repub. paulo antè dicebam: ac ciuili domesticæque admi-

administrationi, hæc è multis pauca sepono. Quisquis Ad Nouum Principatum accersitur aliundè, aut nouos sibi populos subigit, se cum eorum moribus ingenioque sub initia dominationis attemperatè componat : vestitum gentis more, sermonem, cæterum cultum adamare præ se ferat. hæc enim mirum quantùm multitudini sunt in oculis. Æneas quidem certè nouus in Latio Dominus, homo externus, ac paulo ante hostis, hinc demereri sibi suspensos Latinorum animos cœpit; iussit in eorum mores transire Troianos, abolitoque Troiæ nomine, vtramque gentem Latinos appellari voluit. idque valuit vt Latini nec studio, nec fide erga Regem Æneam Troianis vnquam cederent.

Monitum 11. Dominus in nouo Principatu quì se gerat.

Ad hæc Non Mutandus Est Illico status subiectæ recèns vrbis, nec etiam retinendus, sed media quædam ineunda est via: res quidem pleræque tollendæ sunt, nomina rerum & tanquam spolia conseruanda. Capitur enim vanis hisce nominibus multitudo, atque in ijs imaginem antiquitatis amplexa, nondum se sua posseßione deiectam planè intelligit. Iunius Brutus alter Romæ conditor, dum nouam vrbi faciem induceret, id egit, vt nemo Romæ regnaret: at vestes, lictores, sellas, reliquam Regũ pompam abundè tenuit. quin etiam dum

Monitum 12. Res pristina quatenus mutanda.

Liu. lib. 2.

Reges funditus auferebat, non abstulit Regis nomen: nam cùm publica quædam sacra per Reges fierent, ne quem caperet desiderium Regis, Regem Sacrificulum creauit: id tamen Sacerdotium Pontifici subiecit; vt additus nomini honos nihil officeret libertati.

Monitum 13. Quantùm spei ponere in maiestate debeat Princeps.

Sed illud interea maiori cura Princeps secum statuat aduersùs populi turbas: Ne Maiestati Nominis Atque honorum insignibus plurimùm tribuat ac fidat, seque tutum dignitate ducat. est enim Obnoxia iniuriæ maiestas, quam vires non confirmant. Tumultuabatur in foro superbè Romana plebs ob Voleronem nescio quem à lictore, Consulum iussu prehensum: atque, vt Coacta multitudine nihil est procacius, crescitque ignauo cuique audacia ex aliorum contagione; ita intemperijs acti agentesque ludibrio palàm habebant Consulare imperium, quippe cui dignitatis plus inesset quàm virium aduersùs plebem. quid enim? quatuor & viginti lictores apparere Consulibus, eosque de plebe: formidandum enimuerò satellitium. nihil contemptius, nihil infirmius, si sint qui contemnant. sibi quemque ea magna & horrenda facere. abesset modò opinio, cætera nugas esse. Hæc atque alia contemptim obloquentibus; infesti cùm se illuc Aemilius, ac Virginius Consules intulissent, facilè experti sunt,

Liu. lib. 1.

Irata multitudinis voces.

Parum

Parum tutam maieſtatem ſine viribus eſſe. nam violatis eo tumultu lictoribus fractiſque faſcibus, è foro in Curiam compelluntur. Quare peccauerunt in ſe inque Rempublicam Conſules, dum authoritatem ſuam, quã maioribus remedijs integram ſeruare debuiſſent, tentandam haud ſanè in tempore præbuerunt. *Maieſtas inermis nõ exponenda multitudini.*

Nec tamen contumaces diu ciues experietur Princeps, ſi hæc audiet: Concitata Multitudo Mora Potius ac perleui declinatione flectenda eſt, quàm ſubitò atque enixè frangenda. vis eius omnis in impetu eſt: poſt principia ſedatior eſt & melior. Docuit id ſemel Romana plebs, quam inter & Patres, cùm de creandis plebeis Magiſtratibus, tantis pugnaretur animis, vt iam ob perpetuas conciones arma timerentur; veriti Optimates, ne quia plebem ſolito ferociorem experti erant, de veteri poſſeſſione deijcerentur; comitia mox futura formidabant, eoque quantùm poterant differebant. vt tandem ad ea ventum eſt, euentus docuit, Alios animos in contentione, alios ſecundùm depoſita certamina incorrupto iudicio eſſe; Tribunos enim omnes patricios, plebeium nullum populus creauit. Adeò Ferocior plebs eſt ad rebellandum, quàm ad bellandum, & libertatem magis tentare, quàm tueri nouit. *Monitum 14. Cum incitata multitudine quomodo agendum. Liu. lib. 4. Æquiora poſt contẽtionem iudicia.*

Monitum 15. Quid remedij aduersùs crescẽtem populi seditionẽ. Torrentis ac seditionis comparatio.

Quòd si, vt interdum euenit, seditiosorum furor more fluminum vires acquirat, hoc ipso Fluminum Inundantium More seditio coercenda est. Etenim amnis transfusus extra alueum, si fortè metus sit, ne infestus vrbem vicinam adeat atque obruat; aut procul sustinendus est; permittendumque vt per campos stagnantibus vndis liberè vagetur: aut diuertendus atque in riuos complures extenuandus est, vtroque enim modo, aquis siue diffusis, siue diuersis vrbem innocenter intercludet. sic etiam ne aucta multorum conspiratio Principem petat opprimatque, alterutro ex hisce remedijs est opus. nam aut permittendum est aliquid, ac solito blandiùs spes ac vota conspirantium alenda atque eludenda sunt, irrito postea euentu: aut distrahenda est multitudo, procaciores quique & concionales homines honorificis vt volent nominibus aliò disparandi; postremò Cœtus omnes & gregales conuentus, quibus consensus multitudinis maximè alitur, ab stirpe recidendi sunt. dum enim non conueniunt, dum capita non conferunt, dum sese vt fluctus fluctum non impellunt, sed soli se resque suas curant; profectò spiritus demittunt, & Ex Ferocibus vniuersis, singuli suo quisque metu obedientes fiunt. Delinierat militum Romanorum animos Capua, instrumentum

Iratæ multitudini aliquid pmittendũ. Eadem distrahenda.

Gregales conuẽtus.

Liu. lib. 7.

om-

omnium voluptatum, auerteratque à memoria patriæ. iamque consilia clàm inibant, pulsis dediditijs Campanis eorum agros inuadere, illaque vbertate camporum frui potiùs, quàm Romam redire, & in pestilenti atque arido circa vrbem solo diutiùs luctari. Hæc, quæ manauerant consilia in exercitum omnem, cùm Martius Rutilius Consul explorata haberet, non illicò lasciuienti militi obuiam ire statuit: sed optimum ratus spem differendo, militarem impetum frustrari, rumorem dissipat, in ijs Campaniæ oppidis, etiam anno post, exercitum hybernaturum. Eo laxamento cogitationibus dato, quieuit in præsentia seditio. mox purgare exercitũ missionibus turbulentorum hominum instituit, cùm diceret alijs emerita stipendia esse, alios graues iam ætate, aut viribus parum validos: quidam in commeatus mittebãtur, singuli primò, deinde & cohortes quædam, denique Per Speciem militarium vsuum, cùm alij aliò distraherentur, plerique ablegati sunt. Atque his artibus Consul Rutilius, tum violentis ingenijs indulgendo, tum ludificationis ignaros abalienando; seditiosorum conatus in præsens coercuit; quos multo antè Virginius, Æmiliusque Coss. dum vi frangere aggrederentur, fractis ipsi honorum insignibus temerè confirmarunt.

Lasciuiens exercicus

Distrahenda multitudinis ratio.

Hæc

Monitum 16.

Discordias tollēdi principiū unde capiendū.

Liu. lib. 2.

Hæc in ipso tumultu. quid eo, vtcumque tulit sors ratiove composito? Discordiæ, Ac Reliqua Scelera numquam tollentur, quādiu authores tolerantur, aut etiam honore afficiuntur. Cuius enim rei præmium sit in ciuitate, eam rem maximis semper auctibus crescere necesse est. Quod maius vnquam Romæ dissidium fuit, quàm cùm plebs, Patrum odio Vrbem deseruit, atque in sacrum montem trans Anienem Sicinio adhortante secessit? & tamen turbarum hic author, tantùm abfuit vt aliquid pœnæ dederit, vt inter primos Tribunos plebis adlectus sit. Facinus per sese improbum, & exemplo paucis pòst annis exceptum. Nam Tribunitijs concionibus incitata plebs, minacior tamen, quàm perniciosior, sacrum montem repetijt, Vrbemque Patricijs incolendam reliquit. reconciliata A. Virginium, L. Icilium, P. Numitorium, ipsos secessionis authores Tribunos creauit. Publium autem Voleronem, qui à lictoribus ac virgis seminudus aufugerat, populumque, ad quem prouocauit, ciuili atrocique seditione in Consules concitauerat, plebs fauore complexa proximis Comitijs Tribunum fecit, refecitque. mitto Canuleios, Sextios, Lectorios, aliosque nobilitatis odio nobiles, nec nisi concitata tempestate in altum prouectos, perque vndas seditionum elatos. Id autem dum Romæ agebatur, dum turbulentissimo

Liu. lib. 3.

Seditionibus nobiles.

tissimo

tissimo cuique locus & honos erat; quid, nisi discordiæ aliæ ex alijs serebantur, factiones in Vrbe perpetuæ souebantur, eodemque ciues ingenio exemploque conformabantur? Etenim Qui In pace ordinumque concordia nullos se vsquam esse vident, facilè ineunt aliam viam, turbatamque rem volunt: si fortè honores, quos quieta ciuitate desperauerant, perturbata consequantur. quòd si animaduertant, id ex sententia cessisse nonnullis, quibus concitata multitudo honori aut quæstui fuerit; dant sese in hanc aleam, & tanquam Artifices improbi opus quærunt, voluntque semper ægri aliquid esse in Republica ad cuius curationem adhibeantur. Nam sic ego quidem sentio: Res Omnes perinde laudantur & appetuntur in Ciuitate, vt earum rerum vsus est. Milita præmijs exercetur. Vbi præmia improbo dempseris, nemo omnium gratuitò malus est. Vt sanè concludere cum Quintio Cos. liceat, Finem factionum non fieri, nec futurum, donec quàm felices discordiæ, tam honorati discordiarum authores sint.

Fruct° ex impunitate aut felicitate flagitij.

Honos incitamentū rerum omnium.

Liu. lib. 4.

Sed quando cœpimus, Ciuitatem contagiosa factionum peste quantum possumus eximamus: id fiet, si Calumniatores, Homines Neque Frugi, neque operæ probæ, quique priuato in cœtu clàm aliorum famæ crimen intendunt, cogat Princeps vt iure agant,

Monitum 17.

Quid cum calumniatorib. agendum.

agant, & accuſationem legitimè ac palam adornent; &, ſi quidem id faciant, criminationemque probent, præmio dimittat: ſi recuſent animaduerſione ſeuerè compeſcat. certè numquam permittat, cuiquam vt liceat impunè alicuius flagitij inſimulare honeſtos viros, ac priuato iure eorum vitam ſeu falſa, ſeu vera criminatione damnare. M. Manlius Capitolinus Camilli primùm gloriæ priuatim infenſus, mox traducto (vti fit) ad vniuerſam nobilitatem odio, cùm ſe plebi ducem conſtituiſſet, inuidiam vndique creare ſtudebat ordini Senatorio, domique concionantis in modum ſermones plenos criminum quotidie miſcebat. Inter cætera affirmabat, theſauros auri Gallici ab Optimatibus occultari, pecuniamque ex hoſtibus captam in paucorum prædam ceſſiſſe: quæ auri ſumma ſi è Patrum ſinu excuteretur, poſſe obæratam nexamque plebem facilè ſolui. Ea obiecta ſpe, cùm plebs mota mente fureret, A. Cornelius Dictator, quæſtione ea ſuper re inſtituta, Viatorem ad Manlium mittit: accitum ad tribunal iubet euoluere iſtos incubantes Gallicis theſauris: vt, quando ille ſpem Ciuitati fecerat, ex ea præda quam Primores nobilium occultent, debitum ſolui poſſe; moleſto fœnore plebem Romanam liberaret. quod niſi faceret, vincula minatur: nec enim paſſurum

Liu. l.b.6.

Inuidētia ſtimulus.

Calumnia illata quæſtio.

ſe

se periclitari Patres tam odiosa calumnia, & multitudinem tam fallaci spe Romæ concitari. Cùm Manlius ambages necteret, vrgeretque eum Dictator, aut peragere verum iudicium, vanique furti reos prodere; aut fateri facinus insimulati falso crimine Senatus, impositæque calumniæ; impos consilij à Viatore arripitur, ac paulo pòst damnatus è saxo Tarpeio, vnde ille repulso Gallo Patriam liberauerat, præceps deijcitur: locusque idem in vno homine, & eximiæ gloriæ, & pœnæ vltimæ monumentum fuit. Sic vocata ad quæstionem calumnia, & calumniatore damnato: vnius supplicium Manlianæ tunc quidem seditioni, ac deinceps Manlij similibus ingenijs frenos iniecit. Quòd si ad hunc modum hoc genus homines in verba proiecti, quique per hæc turbamenta vulgi, priuatæ ambitioni viam sternunt, seriò cogerentur, vt aut maledictis abstinerent, deque aliorum vita conticescerent, aut si tantum vitiorum est odium, legitimè id ac iure transigerent; multò sanè pauciores forent, qui Malignitate ingenij, cui falsò speciem libertatis obtendunt, tam facilè euersum irem alienam famam, tantumque odiorum sererent inter ciues, quantùm immortales passim factiones ostendunt, quæ magis exitio fuere semper, eruntque potentibus populis, quàm bella externa, quàm fames,

Finis Tragicus.

Calumniatorum descriptio.

Ratio cum ijs agendi.

mor-

morbive, aut alia cælitum ira in humanum genus.

Monitum 18. Sed his lætiora subtexo, nec minùs vtilia. sæpe enim fit, vt qui authoritatem vbiq; eodemque tenore tueri volunt, eius iacturam faciant, quòd illam plus nimio tuentur. Idcirco Princeps Cum Videt Multos In rem quampiam concedere eamque præcipit animo facilè secuturam esse; euentum festinè præueniat, authorque sit vt id fiat, licèt rationibus suis minimè conducat. Nam si cunctetur, aut etiam repugnet, abundante multitudine transuersus agetur ipse, cogeturque viuens ac videns in contrariam partem: simulque omnes intelligent, illo inuito, aut certè inscio peractam rem esse: ac sibi facilè persuadebunt, multa in posterum fieri posse eo non authore, quo sine semel hoc impetratum est. Quare non solùm minoris haberi Principis authoritas incipiet, sed assuescet etiam populus in Dominum palàm obniti, ab eoque impunè ac feliciter dissentire. Non ita Senatus Romanus, qui & firmandi Imperij articulos norat omnes, & famæ plurimùm dabat. Nam cùm Hernici à Romanis victoribus conditiones accepissent, Ne aduersùs vllam gentem pugnarêt, repugnarentve iniussu Senatus Populique Romani, qui socijs numquam defuturus erat; obsessi ab Æquis, ac Volscis Legatos properè Romam

In rebus decernendis quomodo pluriũ voluntati anteuertẽdum.

Venenum authoritas.

Liu. lib. 3.

niam mittunt, opemque ab Senatu flagitant. Patres, grassante in vrbe pestilentia, cùm ex vna parte auxilium polliceri nullum possent, ex altera probè intelligerent, si Hernicis non permitterent arma sumere in hostes, fore vt ipsi non modò per se, sed etiam accita aliorũ quos posent ope, iniusu Romanorum id facerent, necessitate arma extorquente, respondent; Placere Populo Romano, vt Hernici ipsi cum Latinis res suas tutarentur: in præsentia morbo implicitam teneri Ciuitatem, cùm primùm eius mali quies veniret, socijs opem laturos. Quo responso occuparunt, anteuerteruntque in loco Patres, eiusque consilij, quod inijssent Hernici per sese, ipsi voluere authores esse: ne quid nescientibus aut inuitis vspiam locorum agi videretur: simulque ne reliquis sociorum accederent animi se eodem exemplo commouendi inconsulto, neglectoqne in posterum Senatu. *Prudens respõsum.*

Perge, atq; in ambiguis consilijs consilium indicemus: nam scopulus hic est, ad quem Gubernatorum complures ferri, ac frangi sapientiæ simulatione solent. Neque ego tardum dictu existimauerim, Plus Operæ & consilij esse in ancipiti consilio secernendo, quàm in malo declinando. Qua in re etsi non ignoro Via Vna incedendum ese, non vno gradu; in vniuersum tamen suadeo, Consiliorum Extrema non vsque adeò fugienda, *Monitum 19.*

idque

In re ancipiti quæ consilia sequenda. idque temperamentum, quod in re ancipiti adhibendum callidiores putant, non rarò pestem esse consiliorum; cùm tertijs hisce medijsque consilijs, vt plurimum, neq; odium vitetur, neque gratia ineatur. Finge tibi dissidium esse cũ aliquo paulo ferociore: hic aut officijs obsequioque mitigandus est, aut confidentia pariq; ferocia deterrendus. *Media cõsilia rarò salutaria* neutrum si placet, si supplicem cum eo agere alienum à te putas, tibique imperare non potes vt te demittas: & ex altera parte mens & ratio nõ est quemquã lædendi; inijsti planè viam, qua illum neque ex inimicis vmquam eximere, neque ad amicos transferre possis. *Liu. lib. 6.* Samnites documento erunt: qui deliberabundi quid de exercitibus Romanis quos intra Caudinos saltus concluserant, agere deberent; cùm certi aliquid illicò non suppeteret, vt in re læta & insperata accidere solet; *Consultatio ad Caudinos saltus.* Pontius eorum Imperator ad Herennium patrem, qui non procul aberat, consulendum properè mittit. Herennius nuncio expeditè respondet; Sibi videri omnes Romanos ex ea cauea quamprimùm inuiolatos dimittendos. Non placet. *Extrema cõtrariaque responsa.* iterum senex consulitur: vertit ille se in alterã partem, disertè pronunciat; Sibi videri Romanos ad vnum omnes interficiendos. discors enimuerò responsum eo magis irridetur, quasi hominis animus in effœto iam corpore consenuisset. Accitur tamen ipse plaustro

ſtro inuectus in caſtra, nihilque mutata ſententia tantùm cauſas huiuſmodi adiecit. Si Romani honorificè habiti dimitterentur, poſſe cum potentiſſimo Populo perpetuam pacem firmari: ſi de medio tollerentur omnes, poſſe in multas ætates bellum non timeri ab ijs, qui amiſsis duobus exercitibus ſerò vires reparauerint: tertium nihil eſſe. nam quod ipſi meditabantur Romanos dimittere, ſed non ſine ignominia, leges iure belli victis imponere; ſententiam eſſe eam, quæ neque amicos parat, neque inimicos tollit; Tutum non eſſe ſeruare quos irritaueris. Neutram patris ſententiam Pontius accepit. Dimiſsi tum quidem Romani, ſed traducti ſub iugum rediere mox ferociores ad pugnam, ingentique cùm hominum, tum vrbium ſtrage, Samnitium nomen penè deleuerunt. Ac tum demum Herennij dicto oraculi fides acceſſit.

Eorum cauſa.

Denique ne, dum aliud ex alio naſcitur, oratio excreſcat in immodicum modum; duco hic ſupremam quaſi lineam, tranſitumque mihi vltra præcludo. Atque in Rerumpublicarum conſeruationem amplificationemque vniuersè intuens, ſic de earum varietate Principum ad extremum ſtatuo: Ciuitati Conducere Si Principes ſortiatur vario potiùs inter ſe ingenio, quamquam mediocri; quàm ſi ingenio eoſdem

Monitum 20.
Varietas ab excellentia.
Principũ plus conferat ciuitati.

X habeat

habeat excellenti, sed simili geminoque. Anceps fortasse dictum, atque in vtramque partem à prudentibus viris arbitrandum. Sed ego rationem subijcio. Nam cùm multa sint, quæ fundato semel Imperio, Statuique debentur, incolumitas ciuium, vrbis opulentia, Religio, leges, armorum tractatio, pacis studium, seueritas in loco, vbique authoritas, omnes ciuilium artium disciplinæ: tot tamque diuersa expectanda Ciuitati non sunt omnia, nisi post multas ætates, cùm scilicet Principum alij alijs succedant, qui varia animorum propensione, partim armis, partim administrationi domesticæ, partim rebus alijs fauentes, demum vniuersa complectantur. Quod si eodem ferrentur omnes, eodemque curas & cogitationes perinde conuerterent: quamuis excelso, minùs tamen commodo ingenio forent ciuitati, cui parum prodesset ætatum Principumque consequentium numerus, si plures vnius instar, certarum studio rerum, præteritis alijs caperentur. Accedit, quòd vt multa, eaque contraria secum affert dies, ita ferociore interdum Principe, interdum, vt se dant tempora, mitiore opus est. Sanè hac Principum varietate Romana res creuit. Incitatior aliquanto Romulus fuit, armisque penè violentus: sed talem exordia virum poscebāt, vt Regnum inuaderet, vt discordes inter se con-

Ratio aut Principũ varietas vtilis sit Reip.

Exempla pro eadẽ varietate. Liu. lib. 1. Romulus.

conuenarum animos noua in vrbe compe-scere, eosque aduersùs finitimorum iniurias incitaret. Romulum insecutus est Numa, quo nemo ciuilior, religiosior nemo fuit: nempe vt rudes pastorum mentes, belloque ferociores effectas Deorum metu mitigaret. Multa adhuc bello deerant: successit militiæ artifex Tullus, bellatoribus viris apprimè necessarius, vt ante id tempus tumultuaria vi pugnãtes arte firmaret, acueretque ratione virtutem. Ab Tullo ædificator Ancus aliò curam opportunè transtulit, vrbem colonia extendit, ponte commisit, muro defendit. Ancum Tarquinius excepit, suscepitque relictam ab alijs maiestatem Senatus, Magistratuum insignia, ordinum ornamenta. Neque adhuc factum satis fuisset, ni Seruius Populum Romanum censuisset, digessisset in classes, curijs collegijsq; separasset, ac magnæ iam tum ciuitatis, veluti priuatæ domus discrimina publicis tabulis complexus esset. Postremò Tarquinij alterius importuna dominatio, non parum vrbi profuit, vt populus cupiditate libertatis incẽsus vltimum esse Regnum vellet, quod scelere partum scelere administrabatur. Atque in hunc modum singulorum Regum (quos excepto Superbo conditores vrbis appellare possis) pugnantia inter se ingenia, quasi elementa fuere Romanæ

Numa Pomp.

Tullus Hostili.

Ancus Martius.

Tarquinius Priscus.

Seruius Tull.

Tarquinius Superbus.

X 2 feli-

felicitatis. Ac mihi quidem, nisi decretum esset è Liuiana Historia pedem non efferre, quàm facile foret, perleui traiectione percurrere multorum Regna, quibus hæc ipsa Principum varietas saluti ornamentoque apprimè fuit? Pontificium Imperium annon sentimus ipsi quantùm ex hac quidem parte capiat emolumenti ac dignitatis? Recordamini per vos, Auditores (nam plerique potestis)

Pius V. Pij, Gregorij, Xysti, atque inde reliquorum; simul veniet in mentem, quàm diuersi Christianam Remp. amplificauerint. Pius aduersùs communem hostem armis rem egit transegitque. Hostes adhuc plures illa com-

Gregor. XIII. plexa orbem terrarum Charitate Gregorius nouo genere dimicationis adortus est: atque excitatis vbique gentium litterarijs munimentis, ibique tanquam intra Religionis propugnacula perpetuo militum præsidio constituto, non præsentium modò turbas sibi coercendas existimauit, sed ita posteritati consuluit, vt in hostes fidei quacumq; ætate locove secuturos noua quotidie prælia re-

Xystus V. parari possint. At verò Xystus aucto supra omnem memoriam antiquitatis, ærario, instrumento rerum omnium, tutatus Imperium, ciuitatibus ornamenta, ciuibus securitatem, hostibus Pontificij nominis

Clemens VIII. metum incussit. Quid Clemens Religiosis ordinibus lustrandis, pacificandis Regibus,

Pan-

Pannoniæ ſubleuandæ, amplificandæ Eccleſiaſticæ ditioni quantùm contulit; Nam de te, Paule, cuius ego Maieſtatem ex hoc loco perſanctè veneror, nihil attinet dicere. Vidit is, qui tibi eligendo, illuſtribus argumentis inter mortales fuit ac præfuit: vidit, quid hac tempeſtate opus eſſet eo Paſtore populorum, qui ſingulari Iuſtitia prouinciales vrbanoſque Magiſtratus in officio contineret: opportuna moderatione erumpentes bellorum faces extingueret: felici vigilantia populos vbertate frugum exhilararet: inſigni Religione hominum virtutem cælo templiſque reciperet: Romana magnificentia Vrbem orbis terrarum caput amplificaret. Quam tu quidem Vrbem domibus occupatam veriùs alicubi quàm diuiſam, apertione viarum, aquarum irrigatione, molitione templorum, ſuburbiorum ſeu potiùs Vrbium Vrbi adnaſcentium acceſſione, dignam te Principe ſedem reddidiſti. Vt meritò, Pontificum Maxime (quod olim bonis Principibus acclamabatur) De Noſtris Annis augeri cupiamus annos tuos; vt ea, quæ iſta altitudine animi meditaris: in lucem continenter exponas Chriſtianę rei bono, & noſtrorum temporum felicitati. Atque inter hæc vota liceat mihi per vos, Auditores, reperto feliciter exitu conquieſcere. *Paulus V.*

PROLVSIO V.

Academia Prima.

Siue

De stylo poetico, qui partim Poetis ob oculos positis, partim explicata Poeseos natura monstratur.

DE triplici stylo dicere iampridem aggressus (Cardinalis Amplissime) poeticæ dictionis, quæ reliqua est vna, controuersiam in præsentia refero ad hanc Sapientium coronam, quam tātā omnium ordinum nobilitate florentem video veneror que: ac spero tam bonis atque excellentibus arbitris facilè posse componi. præsertim cùm hac de re plurimùm laboris & mihi ad dicendum, & vobis ad arbitrandum hodierna die subtractum sit. Non solùm, quia in obscœnos carminum scriptores cùm olim disserui, multa necessariò occupanda fuere de Poetarum stylo: sed etiam quia proximis hisce, qui continenter elapsi sunt, annis, dum à poetico seiungebam oratorium, atque historicum characterem; sæpenumero in Poetarum confinia pedem intuli,

eorum-

eorumque regionem oculis attentè lustraui, vt qui circum singulas facultates ducendi limites forent, finitor ipse cognoscerem. Quare non tam laborandum mihi hodie video, vt ab Oratoribus Historicisque Poetas abstineam, ne prædabundi in illorum dictionem, tanquam in ditionem finitimorum, crebrò excurram; quàm vt ciuiles inter se Poetarum discordias componam, si quo modo possim, eorumque primigeniæ legitimæque soboli maioribus veluti Comitijs principatum linguæ decernendum sedulò curem. Et quamquam tot inter familias Poetarum, quæ ex vna eorum gente proseminatæ sunt, haud promptum est eam internosse, quæ ab stirpe rectà pullulet, nihilve in agrestem succum speciemque degeneret, cùm Poetarum sanè sit nemo, qui se germanam Phœbi prolem non venditet, fidemque apud posterorum aliquem non inueniat; si quidem nos In Veterum æstimatione facilè discedimus in studia, proque arbitratu quisque suum Poetarum principem nominamus; tamen & splendor ipse Poeticæ maiestatis, qui demum Luce se prodit sua, & constans sapientium virorum suffragatio, habent profectò aliquid ex quo, si de Poetarum dictione sententiam feram, haud temerè eam tulisse videri possim. Accedit hominis non indiserti hac super re disputatio, quam

Consilium in hac Prolusione.

Difficultas optimi eligendi.

Ratio id præstandi.

si quemadmodum mihi hæret in animo, ita oratione promisero, næ ego hodie in spem venio fore, dignum vt aliquid re quam molior, dignumque auribus hodiernæ quàm lectissimæ concionis afferatur. Age igitur, & quando in hac, cui nuper interfuisse me aio, disputatione, momenti plurimùm putamus esse, in eam si placet, omissis alijs animum atque orationem vnà conuertamus.

Sermo cũ Alex. Burgio habitus.

Burgij cõmẽdatio.

Eram aliquot antè mensibus cum amicissimo capite Alexandro Burgio, Sacrorum ac litterarum Antistite apprimè nobili: cuius in recenti obitu iacturam sanè incomparabilem fecimus quicumque saluam Rempublicam litterariam volumus. Erant alij nobiscum, deque commẽtis veterum Poetarum nescio qua sermonis traiectione differebamus. admirabamur aliquorum granditatem atque orationis imperium, placebat aliorum suauitas & cultus, nonnullorum acumine contortulisque aptè sententijs delectabamur.

Sententiarum discrepantia.

cùmque vti fit alios præ alijs haberemus, iamque in diuersa traheremus paulo pugnaciùs, nec tam veterum quàm nostris ingenijs faueremus; negaui tum ipse statui quidquam posse in tanta scriptorum varietate, quorum plerique peculiare quid habeant, quo præferantur: vt sæpenumero qui dissimiles sunt, pares nihilominus æstimari possint. Ad hæc Burgius (credo vt pugnaturis an-

teuer-

reuerteret) præclarum sanè inuentum ad eam quæstionem opportunè dissoluendam sibi relatum dixit ab Hieronymo Amaltheo viro clarissimo, quo cum sene magna tunc sibi adolescenti familiatrias intercedebat. Ego ad Amalthei nomen, quem legeram à M. Antonio Mureto laudatum tanquam Poetarum apud Italos præstantissimum, àuidè mentem aduerti, vnaque cum alijs rogare institi, vt quid illud esset non grauatè afferret in medium. negauit ille, quidquam sibi esse iucundius, quàm de eo viro loqui, à quo tam multa identidem inuadierat de Sadoleto, de Bembo, de Naugerio, deque tota illa doctorum hominum cohorte; vt sibi videatur illius beneficio, superiori seculo interfuisse. cùm præsertim animaduertam, inquit, hac narratione posse me nostræ huic controuersiæ non vsitatà ratione satisfacere. Sic igitur accipite.

Hieron. Amalthei præconiū.

Florebant ea tempestate Romæ cœtus excellentium virorum, qui statis diebus conferre capita, deque re litteraria verba facere consueuerant. Quem veterem Academicorum morem Romæ repetierant Theodorus Gaza, Flauius Blondus, Platina, Campanus, alijque litterarum Proceres, qui apud Bessarionem, virum sanctimonia æquè ac litteris memorabilem, conuentus habebant. Quos excepere non multo

Alex. Burgij narratio.

Academia Romæ restituta.

pòst

post Hercules Strozza, Naugerius, Bembus, Parrhasius, Sadoletus, Castilionius, Iouinianus, eiusque notæ complures, quibus interdum coactis Leo ipse Princeps interfuisse dicitur. nam Vt Ille digna carminibus gerebat, ita in primis carminum conditores amabat. Sed horum conuentus adhuc ardentiùs celebrari cœptus est, cùm ex Germania rediens Hieronymus Aleander, cui postea aditum ad Romanam Purpuram virtus aperuit, numerum illum auxit excellentium ingeniorum accessu suo: &, vt litteras non minùs amabat quàm callebat, eratque memori comprehensione rerum supra omnem antiquitatem; ita illam eruditorum scholam apud se libenter aduocabat. Atque hi quidem, quòd nostrorum temporum Poesim recoquendam præcipuo conatu sibi delegerant, in poetico stylo veterum per vestigia conformando, exigendoque ad Aristotelis normam, multùm operæ collocabant: &, quo euenire facile fuit, in antiquorum monumentis inter se comparandis, Poetarumque alijs ante alios extollendis quotidie dissidebant. Iamque eò factiones processerant, vt palàm eorum aliqui Lucretiani vulgò dicerentur, Statiani nonnulli, alij Virgiliani, nemo non alicuius affectator haberetur: seque propterea facetijs inuicem peterent, nec factis etiam festiuioribus, vt est ridicula Poetarum natio, abstinerent.

Leonis Pontificis amor erga Poetas Academicos.

Hieron. Aleandri laus.

Academicorum excitatio.

Dissensio & factiones eorundem in veterum Poetarum iudicio.

rent. Sanè Andreas Naugerius Valerio Martiali acriter infensus, solemne iam habebat in illum aliquantò petulantiùs iocari. Etenim Natali suo accitis ad geniale epulum amicis, postquam prolixè de Poeticæ laudibus super mensam disputauerat, ostensurum se aiebat à cœna, quo tandem modo laudari Poesim deceret. mox afferri iubebat Martialis volumen (hæc erat mensæ appendix) atque igni propior factus, illustri conflagratione absumendum flammis imponebat: addebatque eo incendio litare se Musis, Manibusque Virgilij, cuius imitatorem cultoremque præstare se meliùs haud posset, quàm si vilia Poetarum capita per vndas insecutus ac flammas perpetuò perdidisset. Nec se eo loco tenuit, sed cùm Syluas aliquot ab se conscriptas legisset, vt solebat, in concilio Poetarum, audissetque Statiano characteri similes videri, iratus sibi, quòd à Martiale fugiens aliò declinasset à Virgilio, cùm primùm se recepit domum, protinus in Syluas coniecit ignem, eiusque calore succensus versiculos propè extemporarios fudit, quos in eodem conuentu qui proximè coactus est, sub rustici Acmonis persona recitauit in hunc modum.

Naugerij solemne facinus in Martialē.

Martialis Epigrammata in ignē cōiecta ab eo.

Idem infensus Statio.

Has Vulcane dicat Syluas tibi villicus Ac- (mon,
Tu sacris illas ignibus vre Pater.
Crescebant ducta è Stati propagine Syluis,
Iamq; erat ipsa bonis frugib. vmbra nocēs.

Andr. Naugeri⁹ sua carmina cōburens.

Vre

Vre simul Syluas, terra simul igne soluta,
Fertilior largo fœnore messis eat.
Vre istas, Phrygio nuper mihi consita colle
Fac Pater à flammis tuta sit illa tuis.

Sed ea res multorum animos offendit, quòd homo Virgilianæ imitationi obnoxius, impunè aliorum existimationem per hasce ambages imminutum iret. Verùm cùm eiusmodi spectacula quotidie ab alijs alia ederentur, tuerenturque singuli pertinaci sanè studio Apollines suos; placuit controuersiam credere Iacobo Sadoleto, eius tum Senatus Principi, quem vnicè habebant in quo nulla factionis signa deprehenderant. Quare hominem conueniunt, quantùm arbitrij volentes libentesq; ei commiserint, exponunt: rogant prouinciam ipse suscipiat, deq; Poesi, & eius natura in illorum cœtu ex intima, quam tenet, arte disceptet. quid in ea gloriosum & minax, quid languidum aut exculcatum, quid cultum Musisque & Phœbo dignum censeat, in medio ponat. singulorum dictionem, quo quæque loco sit, liberè commoneat. se dicto audientes fore, suorumque fasces ingeniorum, eius (vti par erat) imperio submissuros. Ille gratijs perhumaniter actis facturum quidem se, quod cuperent, vltrò recepit, &, quoniam tantùm ei tribuebant, etiam conaturum, vt promptis ex Aristotele locutionis poeticæ legibus ipsi

Iacobus Sadoletus Academiæ Princeps.

Cõtrouersiæ definitio inter Poetas Sadoleto cõmissa.

ipsi de se sententiam ferro possent; tamen pro comperto habere, parum hæc ei, quam diu alerent, controuersiæ profutura: ac præuidere iam tum animo, quid singuli dicturi sint: quam enim audient præ cæteris commendari dictionem, affirmaturos certatim omnes, eam planè esse, cuius speciem ipsi adamant, quam in aliorum plerisq; desiderant, atque in sese conantur exprimere. ita enim natura comparatum, Quid Faciendum ex re sit, vident omnes eodem modo: quid ex re sit factum, suismet oculis singuli vident. Quare satius fore aliò transferre causam. se quidem excogitasse aliquid, quod multo faciliùs, si aggredi velint, litem dirimat. id esse, si indicto non tantummodo suorum Senatu, vt mos est, sed aduocata nonnullis inuitationibus audientia, quisque me ditatum domi aliquid afferat ad eius imitationem Poetæ conformatum, quem præ cæteris laudat: idque in ea omnium ordinum corona proponat. profectò ex auditorum vultu ac nutu animaduersurum vnumquemque, quæ dicendi nota populi suffragium ferat. Populum optimum esse arbitrum æstimatoremque: ad eum si prouocent, minore inuidia componi quæstionem posse. Quid multis? siue quòd vera, siue quòd facilia dicere Sadoletus videbatur, accepta conditio est: modò ipse non se oneri omnino exi-

Præcipere generatim facillimũ.

Inuentum dirimẽda controuersia.

Populus optimus rerum æstimator.

eximeret, ſed aliquo diſputationis inuitamēto Recitatoribus præiret. Ergò quò res eſſet illuſtrior; alliceretque frequentiorem ſolito concionem; in rem fore viſum eſt, ſi quiſque in Comitium veniret eius Poetæ habitu ſymboliſque conſpicuus, cuius partes ſibi tuendas vltrò ſuſceperat; vt quoniam iam Bacchanaliorum inſtabant feriæ, ipſi ſuas quoq; pompas exponerent, & cum Dioniſijs coniungerent Apollinares ludos. Vix conſilium emanauit in vulgus, cùm ad rei famam ingenti hominum concurſu, tum Aleandri domus, quò conuentus erat indictus, tum viarum flexus & capita, quibus eò accedebatur, obſideri cœpta ſunt.

Academia ſolito celebrior indicta.

Academiæ locus.

Pōpa Poetarū Academiam adeuntiū.

Primus ſe in conſpectum dedit Iouianus Pontanus, ſatiſque oſtendit ab ſe referri Papinium Statium popularem ſuum. Præalto ferebatur impoſitus equo, cui non vulgaris in inceſſu gradus, ſed ſonora alterno crurum explicatu glomeratio; videbatur

Iouian. Pontanus Statium referens.

Equus ſupbè īcedēs.

Quadrupedante putrem ſonitu quatere vngula campum.

Virg. lib. 8. Æneid.

Ipſe auro Indiciſque diſtinctus vnionibus, & tanquam

——ſuper impoſito moles gemmata Coloſſo,

Stat. in Eq Dom.

eam ſpeciem referebat, quam olim ſpeciem ex poetico ad Albam certamine victor intulit Romam. nam & lauream capitis, & torquem pectoris auream, quam ei Domitianus impo-

imposuerat, magnificè ostentabat, identidem inclamans,

—— Medijs videor discumbere in astris
Cum Ioue, & Iliaca porrectum sumere dextra
Immortale merum.—— *Stat. in Ep. Dom.*

Proximus ibat Balthasar Castilionius Claudiano similis, gradario insidens equo, peregrinis phaleris, bracteisque sonorè tinnientibus instrato. vestitus idem, qui in eius marmorea statua ad forum Traianum visebatur: plexum hedera capillamentum, chlamys acu picta; nulli in veste sinus aut rugæ, explicata omnia, ac poetico planè metro composita. *Balthasar Castilioni⁹ referens Claudianum. Equus gradarius.*

At Herculi Strozzæ, qui P. Ouidij personā gerebat, longè aliud ornamentum. expeditus in equulo statim emicuit; fracto cum arcu telisque sub Tomitano palliolo; nec facilè apparuisset in ea hominum frequētia, equesne an pedes iret, nisi acrem volucremq; belluam agitator ipse callidus in omnem partem ingeniosè flectendo omnium admirationem, quò se cumque moueret, excitasset. *Herc. Strozza referens Ouidium. Equulus agitatus.*

Herculem Petrus Bēbus Lucretij sub personā sedatior aliquantò ac tardior insecutus est. Non quòd ei vis ignea furorque supra omnem Poetarum insaniam deesset; sed siue quia pedes, vti Philosophum decebat, incederet: siue quia Philosophorū pallio Romanam togam superinduxerat; ideo cogebatur operosè ingredi, ac passim intersistere. lætus *Pet. Bembus referēs Lucretiū.*

tamen

tamen illo compositæ ab se vestis artificio, ea gloriosè repetebat:

Lu. lib.1.

Auia Pieridum peragro loca, nullius antè
Trita solo: iuuat integros accedere fontes,
Atq; haurire, iuuatq; nouos decerpere flores,
Insignemq; meo capiti petere inde coronam,
Vnde priùs nulli velarint tempora Musæ.

Ianus Parrhasius referens Lucanum.

Interea exaudiri è proxima vicinia Bætici fragor equi, ac turba latè calcibus submoueri. Erat hic Ianus Parrhasius Annæum Lucanũ referens: qui dum quadrupem passim fatigat, eumque modò tolutim ac volutatim incedere, modò se in aëra saltu librare docet, nactus equum refractarium & caducum, excusso in terram galericulo minùs bellè pompam equestrem dabat.

Equus refractari⁹.

Andreas Naugerius referens Virgiliũ.

Sed illinc auertit extemplò in se omnium oculos, qui Virgilium agebat, Andreas Naugerius. Quadrigis vehebatur tiumphanti similis, regebatque manu equos, quamquam volucres, &

Virgil. 12. Æneid.

Qui candore niues anteirent, cursibus auras,
ita tamen moderatur, vt suspenso ad numerum gradu incederent, vngulasque certa per interualla modulatè colligerent.

Equi gradarij.

Caluus Poeta.

Ipse autem, cui Virga dedit memorabile nomen
Laurea, ——— ———
è lauro virgam manu præferebat, toga purpurea indutus, & quasi pro victoria iam tum vota conciperet,

Victor

Victor ego (aiebat) Tyrio cõspectus in ostro *Virg. 3. Georg.*
Centũ quadriiugos agitabo ad flumina currus:
Ipse caput tonsæ folijs ornatus oliua
Dona feram. Iam nunc sole: mnes ducere põpas
Ad delubra iuuat.

Mitto iam reliquos aut mannulis iuuenili- *Turba Poetarũ.*
ter exultãtes, aut prisca libertate è plaustro loquentes, aut iunctis bobus pastoritia meditantes. Quos ingens aula cùm accepisset, sedissentq; singuli maioribus sellis, non alio quàm quo venerant ordine dispositi, adfuit è proximo conclaui Sadoletus, admiratusq; *Celebritas loci.* concionis frequentiam, ac florem Romanæ nobilitatis, traductus penè per humeros ad suggestum, Poetarum corona, ac tota illa virorum panegyri salutata, in hunc fermè modum exorsus est.

De Poesi verba facientem sicuti facile est *Sadoleti disputatio de stylo poetico.* in Senatu vestro perhumaniter audiri (Poetæ & ingenio, & imitatione clarissimi) ita perquàm difficile arbitror de ea præcipere conantem in tanta studiorum altercatione probari, nec quisquam mihi posteriorem hanc hodie partem imposuisset, nisi probè intelligerem, non tam expectari à me vt pugnam conflictatione dirimam, quàm vt classicum pugnaturis canam. idque eò libentiùs, quoniam ita voluistis, aggredior, quò magis magisque spero, meam hanc orationem, & vobis inuitamentum ad dicendum,

& cæteris, qui tanquam Iudices hic ſedent, momentum fore ad diſceptandum. Ac mihi quidem poeticam dictionem quaſi veſtem explicaturo percommodè ſe ob oculos ponit amplæ locupletiſque domus veſtiarium, in quo veſtium aliæ ſint viatoriæ atque campeſtres; domeſticæ vrbanæq; aliæ, aliæ Theatrales, & in vſu tantummodo pomparum. atque vt harum finis omnium idem non eſt, ita nec forma. Viatoribus adſtrictum contractumque conuenit tegumentum corporis; non latum & fuſum, ne properantibus mora ſit laxitas veſtium. At dignitas Vrbis, atque ipſa Senatus ac fori facies poſcit elegantiam & cultum. Verſicolorem verò ſynthesim ſpeciemque peregrinam atque exoticam amat ludus & Theatrum. Ita ſe res habet. Verba quoddam ſunt veluti rerum indumẽtum. Hiſtoricum in locorum factorumque narratione properantem caſtigata decet oratio & circumciſa, non compta nimis & otioſè circumducta. Oratori, qui in Senatu ſententiam dicat, aut concionis animos regat, altiùs exaggerata pauloque vberior quærenda eſt dictio. Demum Poeta Theatro ac voluptati ſeruiens, perſonatis quodammodo verbis opus habet, meritoque lepores venuſtateſque conſectatur omnes, nec vllam omittit pompam pulcherrimæ orationis. Atque vt ciuis ſi fortè Senatum adeat ornatu

Veſtis, & orationis ſimilitudo.

Veſtis viatoria.

Vrbana.

Theatralis.

Dictio hiſtorica.

Oratoria.

Poetica.

tù ſcenico ludibundus, aut curſor ſenatoria ſuffarcinatus toga contendat in ſtadio, ridiculus meritò habeatur; ità reprehenſione riſuque dignus ſit, qui cùm hiſtoricum agat, verborumque propemodùm neceſſitate metiri ſcriptionem debeat; diuerticula Poetarum identidem quærat, atque ad voluptatem laxet orationem: aut contrà qui Poetam cùm referat, obtineatque liberum oblectandi campum; hiſtoricæ ſe contractioni pudorique oratorio ſponte ſubijciat. Verùm de hac permutatione tranſituque ſermonis dicendum mihi non eſt; ſed tantummodò monſtrandum, quamquam poetico charactéri finem præſcripſimus voluptatem, non minùs quàm dignitatem oratorio, atque hiſtorico neceſſitatem; non continuò tamen omnem verborum lętitiam vel de fundo Poetis hauriendam eſſe: ſed multa circulatoribus ac ſcutris, mimorumq; venalium gregib. vltrò relinquenda. Verùm animaduerto Poetarum multos, dum mediam inire nituntur viam, in claſſes diſparari omninò duas: quarum vtraque dum ſe ab altero extremo ſollicitè proripit, concepto ſemel impetu tranſilit medium, extremumque alterum carpit. Atque vt quas ego claſſes hominum loquor apud vos in medio ponam. Prior eſt eorum, qui ſiniſtro Apolline Poeſim aggreſſi nihil in verſu magnifaciunt præter ſen-

Triplex hæc dictio non permutanda.

Summa huius prælectionis.

Duplex Poetarum claſſis.

Poeta de re non de metro ſolliciti.

tentiam. hanc sublimem electamque volunt, illum serpere permittunt, aut etiam iacere: & si fortè ad limam reuocant, atterunt potiùs atq; arrodunt, quàm expoliant, & illustrent. Hinc insacetum aridumq; carmen, hinc coagmentatio verborum hiulca & lacunosa, hinc Poesis ingratis planè Gratijs concinnata. Atqui si voluptas, qua blandè concilientur hominum animi, finis est poeticæ orationi: quo tandem artificio consectantur ij voluptatem, quove lenocinio carmen architectantur, qui tam ieiuno ac strigoso dicendi genere vtuntur? An Poesis ad amorem sui quemquam alliciat facie ista exangui ac penè cadauerosa? Neque ij malo medentur qui solam dictionis Latinæ munditiam præoptantes, cætera post illam habent, versumque vt libitum est lacerant atque eneruant: cùm in re vna partes non expleant eius artis quam profitentur omnes, & interea languidam fluxamque Poesim reddant, quæque elabitur ex auribus, nec vllum sui vestigium relinquit. Scio veterum fuisse Poetarum aliquos, qui, siue natura, siue iudicio, hanc elocutionis infractæ nequitiam amarent: quorum sententiæ intercisæ, dissilientesque numeri, ac versiculi retractantes & calcitrosi in delicijs hodie sunt apud aliquos, qui hæc antiquitatis ramenta legunt, & Reliquias imperij veteris vbique exosculantur. Ego

Versus hiulci & intercisi. Cur non laudandi.

Cur sola munditie dictionis non defendendi.

verò

verò etsi illos Poetarum Proceres veneror sanè omnes, cùm mihi tamen aures defraudari sentio ea in arte, quæ aurium inseruit aucupio; commendare admirariq; huiusmodi artificium ex animi mei sententia non possum. Quid enim? Oratori adhibitum sæpè fistulatorem Romano in foro legimus, qui cantu tũ remisso, tum citato modos orationi faceret, præmonstraretq; numeros, quibus aut iacentem erigeret, aut ferocientem sæuientemque cohiberet. in carmine, quod est à cantu dictũ, desiderari concentum, ac Musas modulatione spoliari impunè posse arbitrabimur? At ex infractis hisce & confragosis versibus haurire se affirmant aliqui suauitatem quandam latentium numerorum. Audio, atque admiror, nam ego interrogo aurem meam, quam tamen surdã non experior omnino in alijs rebus, eamq; ad occultũ huiusce modulationis sonum, inanem perpetuò iacentemque reperio. Sed nimirum etiã Pythagoras arcano nescio quo cælestium concentu orbium inter mortales vnicè fruebatur. Saltem curtũ istud atque inamabile genus carminis aliquo dictionis sapore, quod factitarunt veteres, mitigaretur; profectò conuicium poetico nomini haud facerent carmina nonnullorum languida ac febriculosa. Nam quod attinet ad acumina sententiarum; quibus in hoc genere complures ingenium probant suum;

Aurium iudicium.

Cic. 3. de Orat. Quintilia. li. 1. c. 10. Fistulator Oratori additus.

Argutiæ & acumina sententiarum.

dicamne hominum vitium esse an temporũ? Ad Insulam parum salubrem cùm appulisset olim Seneca, cœpissetque febricula tentari, morbum loci dixit esse non hominis. Ita cadit in rem nostram. Tempus plerunque stylum format, atque in orationem facilè immigrant mores. In musicis (ne longiùs à Musis abeamus) in cantu vocum atque neruorum, fastidit hæc ætas nostra, quem tamen superior quæsiuit, concentum stabilem & grauem, plenumque authoritatis. modulos nescio quos amamus & frequentamenta quibus concidatur minutim cantus, fractusque dissiliat, ac plena illa & sonora vocum vis ac potestas eneruetur. reuocati promissique ex insperato numeri, collisi duriùs soni, suspensa illicò vox, & vbi minimè expectes amputata, artis hodie medulla sunt, plausumque multitudinis consequuntur. An non hæc eadem in Poesi peruersitas? Satietas iam nos solidæ suauitatis cœpit: delicias è fuco quærimus. Vibratæ aliquot sententiolæ, dicta punctim aculeata, inæqualium morsiunculæ numerorum, hæc languentem plerunque gustum irritant, oscitantique huius seculi palato apprimè sapiunt. Cùm interim digna illa Musarum species, æquabilisque numerorum volubilitas, ac natiui carminis mollitudo præ istis argutiarum præstigijs facilè contemnatur.

Quid stylo cõferat tempus.

Musica huius temporis duriuscula.

Similis aliquorum Poesi.

Sed

Sed quantùm isti deficiunt ab voluptate proposito Poesi fine, tantùm finem eundem posterior Poetarum classis excedit. illi sic loquuntur, vix vt vlli videantur canere: hi verò ita canunt, vt non videantur cuiquam loqui. limati illi quidem, sed exesi: hi copiosi, at contumaces: vtrique procul à destinato; illi aures defraudant, hi fatigant. Præcipitis opinor (Poetæ) quo hæc altera complectar hominum classe. Illas aio ingentes animas, cœlo capita alta ferentes, nubes & inania perpetuò captantes, centum linguas, centum ora vel in culice deposcentes: vno verbo illam Giganteam Poetarum sobolem, quam in quotidiano sermone fulminamus omnes, dictisque figimus, non tamen omnes (quid enim dissimulemus) non, inquam, quotquot hic sumus omnes perinde fugimus. Nimirùm arripuit, tenetque hic tumor ætatem nostram, vt iusto maiora omnia peruelimus, & Decrescentibus in dies, mundi veluti senio, corporibus, prociores tamen animos contumacioresque geramus. Considerate quibus amicimur, vestes: olim laneæ erant etiam Patriciorum; nam sericum non tam vestimentum, quàm ornamentum fuit; adeò vt Valeriani Imperatoris ætate, sicut Vopiscum scribentem legi, libra serici penderetur auri libra: consecutis inde temporibus vulgarior aliquantò eius

Poetæ de metro magis quam de sententia solliciti.

Grãditas & tumor orationis.

Seculi vitium omnia augentis.

Sericum quanti olim erat.

vſus & vilior fuit, diu tamen manſit apud nobilitatem; hodie opificum vulgus ac ſellularij, ſericati & holoſericati translucent. Quid ornamenta domorum? quid aulęa textili auro illuminata? quid vela acu picta pro foribus? quid rhedæ, & currus penè triũphales? quid peregrinantis gulæ inque ſuccos omnes inquirentis induſtria? quid purpura? quid argẽtum? quid domeſticum ſeruitium? quantùm luxuria faſtuque ſuperiorem ætatem antecellunt? Orationis idẽ eſt morbus. Exaggeratas olim emineteſq; dicẽdi notas, quibus ſermoni conciliabant veteres admirationem, quaſi diuturna conſuetudine protritæ iam ſint, admirationemque longo vſu amiſerint; nos longè liberaliùs cõfidentiuſque ſuſtollimus: & quo loco illi cautè deſierunt ruinam veriti, ſi progrederentur vltrà; nos ſapientiores inde volatum explicamus, deque victa antiquitate per cælum liberi, plaudenteſque triumphum agimus. Hinc omnia ſupra famam & fidem. Verba tanquam Vaſa, ſono quæſita, non captu: ſententia prodigaliter elata, & obtorto veluti collo per nubes tracta: verſus de multo, & lacu feruidi. dictio tota ſuperba & minax, quæque Tyranno ſimilis, malit metui quàm amari. Has verò bullatas nugas dum proijciunt anhelantes iſti Recitatores auriumq; carnifices, quàm ingenti ſpiritu dicũt, Deus im-

Vitia exaggetata orationis.

Verba vaſornm inſtar.

immortalis, quàm hiante ore, buccisque inflatis personant, perinde quasi pondus dare fumo, quod ait ille, connitantur? In conuentu hoc nostro audimus interdum semipoetas nescio quos (liberè ego apud vos loquor, nam plerosque vestrum vidi ad huiusmodi spectacula risum mappa, compescentes) qui in Musarum choro si Apollinem agerent, næ illi non agerent tam gloriosè: Resistunt initio parumper ea quidem specie, vt iam intelligas adornari pomparum fercula: mox verba sensim eliquant proponuntq; per otiū contemplanda: sententiam circultumq; verborum antequam desinant, suspendunt nonnihil quasi finiendi ancipites incertique: an quòd hærentem in labijs orationem ægrè expediant præ dulcedine? demum expresso, quod supererat verbo, ambitum illum orbemque sententiæ festiuo ridentique nutu capitis concludunt: inter hæc ad auditores identidem oculis prouocant, ac mercedis loco plausum emendicant; quem si fortè sibi consequi videantur, tum verò beatuli per cælum quadrigis inuehuntur Iouis: funditant illicò versus, qui pronunciantis exhauriant anhelitum grandes carminum offas, quibus vel Cerbero spiritum intercludant, iterum ac sæpiùs ingeminant; stillant ex oculis rorem, gaudio immodicè gliscūt, colliquescunt. Cùm tamē sesquiuersus isti si deni-

Stat. Pers. 5.

Prosopopœia Recitantiū.

que

que exprimantur, neque ſucci, neque ſani quidquam habeant, præter exuuias inaniaſque ſonantium verborum. Neque verò hæc à me dicuntur ea gratia, quòd immania iſtorum carmina noſtro è choro ſubmouenda penitùs exiſtimem; quin potiùs ſicuti qui cothurnos aut ſoccos vendunt, cothurnum ex officina ſuſpendunt in via prægrandem enormique magnitudine conſpicuum, qui nullius quidem pedibus vſui eſſe poſſit; ſed documento ſit prætereuntibus, ibi cothurnos confici diſtrahique; Sic ingentium hæc portenta carminum equidem ante fores harumce ædium propoſuerim, vt ſi minùs cuiuſquam præterquàm Gigantùm pedibus accommodata ſint, tanquam inſignia ſaltem ac ſimulacra metrorum ſignificent, in hac ſchola habiles poetico operi verſus conformari.

Soccus ante officinã penſilis.

Hæc dum Sadoletus fauēte mirum in modum concione diceret, interſiſtere continuò cogitur, excitato in vicinia ingenti hominum clamore, incertum plaudentiū, an exſibilantium? Scilicet ad Senatum in tempore accedebat Poetarum additamentum Camillus Quernus Monopolitanus, is quem Roma Principi blandita Archipoetam paulo ante ſalutauerat. Cùm enim audiſſet eo die conuentum haberi maximum Poetarum, ratus abſque ſe Patrum numerum haud legitimum fore,

Camillus Quern⁹ Archipoeta.

fore, properauit quantùm per quadrupedem licuit ad vulgi clamores subinde restitantem. Nec aliam induit speciem ab ea, qua pridem Tiberina in Insula plaudente Populo Romano triumphauerat. Elephantum conscendit tapete Babylonico instratum, sparsimque argenteis crepitaculis circumsonantem? ipse segmentata veste conspicuus, reiecta in humeros versicolore chlamydula manu lyram tangebat, obuiosque Romanos Proceres extemporario carmine compellabat. capiti illi eadem corona inerat perplexa pampino, lauro, brassicaque qua super Tiberim publico exceptus epulo inter immania pocula donatus est. circùm ingens hominum plausus tanquam in theatro identidem acclamantium,

Eius pompa ad Academiã cõtendentis.

Corona eiusdem.

Acclamatio.

Salue brassicea virens corona,
Et lauro Archipoeta pampinoque,
Dignus Principis auribus Leonis.

Hac ille specie plausuque cùm se in Senatum intulisset, sedissetque; veritus sanè Sadoletus, ne quid turbarum afferret popularis ea turba, atque in iocos effusa, cachinnos (quod propè erat) sustolleret, ludoque tam seria ducerentur; consilium in arena cœpit, statuitque orationem præcidere, ac Poetarum certamen proferre in alium diem. Ne tamen minùs honoris haberet homini, quem nouerat Pontifici esse inter instrumenta eruditæ voluptatis; officij duxit, pauca in speciem subij-

ſubijcere, ſed vt apparebat animo paulo commotiore. ſic enim addidit:

Hæc verò (Poetæ) quamuis in noſtros carminum buccinatores quotidie ludamus fermè omnes, non tamen huic malo pro eo ac decet medicinam facimus. Serpit in dies magis magiſquè hæc affecti corporis prurigo: nec quidquam iam modi pudoriſve ſupereſt in hac arte, quam adeò verecundè caſteque veluti rem ſacram attigerunt Maiores noſtri, quibus Quo Cordis plus erat, eò erat & oris minùs. Nam quæ iſthæc hodie confidentia eſt? an tu tibi poeticam mercem ita conduxiſti, vt illam arbitratu tuo contrectes, permutes, dilapides? Cædibus gladium paſci dixerunt Veteres quaſi magnum quid auſi. tu id legis ſcilicet haud ſine nauſea, nec bene de Poeſi meritus videris, niſi gladio & dentes, & ſtomachũ ſuperaddas. Noctem Oceani Terræq; partũ nominaſſe Veteribus haud parum fuit. quantò ipſe liberaliùs partum hunc alis & foues; dum zonis, faſciſque cœleſtibus inuoluis, nocturno rore lactas, lunæ curuatura (cunas tu vocas) iacentem excipis, eique poſtremò ſomnum agitatione cœleſtium orbium, ſignorumque crepundijs blandè concilias? Sol mundi menſor dictum eſt perantiquum. ingenioſius iam videtur ſi pluſculum audeas, eumque appelles perpetuum cœli tabellarium, piſtorem lucis,

Tranſlationes audaces atq; inerecũdæ. Earũ aliquot exempla.

vmbra-

vmbrarum carnificem, aruorum cœlestium aratorem: quòd si publicum mundi laternarium vocares, lepidius adhuc idcirco foret, quòd in occasu lampada percommodè aquis extingueret. Itane verò? in Poetæ nomen inuadere se seriò putant qui hæc dicunt: an potiùs deridiculi gratia pueris ludos faciunt, & Caudam à tergo volentes trahunt? nam quid est aliud, obsecro, ineptire, quàm ætatem ingeniumque inanibus hisce nugarum commentis terere, ijsque deliramentis (quo enim præterea nomine appellem, nescio) dignitatem maiestatemque Poeseos æstimare? Sed hæc in ea parte disputationis meæ seposueram ad extremum, in qua, quæ generatim vniuerseque de poetica dictione prolusi, præcipuè ac peculiariter aut excuterem ipse, aut à vobis (Poetæ) vestra in medium afferentibus castigarentur. Verùm, vt video, nec mihi operis quod sum aggressus absoluendi, nec vobis quod polliciti estis inchoandi tempus superat. neque enim hisce in angustijs, quantùm in me erit, habenas ingeniorum vestrorum circumflectam. Quare quod reliquum est, si qui hic estis, qui non tam errore animi, quàm studio & factione, de Poesi aut angustiùs quàm eius amplitudo postulat, aut confidentiùs quàm decet illius verecundiam, cogitatis; nolite per Deũ immortalem, Poetæ, ingenium

Aduersùs hoc genus Poetas.

Sadoleti peroratio ad Poetas.

nium vestrum ad omnia summa natum tam praua imitatione corrumpere. Corrumpitis, mihi credite, dum aut Poesim siccè ac minutim complexi, illius copiam & flumen angusta quasi per incilia & colliquias immittitis, atque extenuatam in riuulos dispertitis, planeq; disperditis: aut impetu delati nō satis habetis pleno alueo puroq; ferri, nisi extra ripas turbidi ac minaces omnia latè loca teneatis; cùm tamen Poesis nolit vel suis aquis orbata, midore gloria: vel turbata, alienis torrentibus maiore odio fluere. Ecquam rogo æternitatem carminib. vestris polliceri potest hæc orationis siue siccitas sese ipsam exedens planeque conficiens: siue Tumor momento enascens, momento euanescens? Nimirùm quēadmodū in Lusitania ad Oceanum (vt est ad apud Varronem) equarū nonnullæ vento concipiunt admissario, atque intumescunt; sed ex his, qui nascuntur pulli non plus triennium viuunt; ita hæc subitaria, ventosaque carmina, quæ à parentibus inanitate extemplò tumidis emittuntur, breuis omnino vitæ sunt, ventoque facilè difflantur ac celeriter euanescunt. At verò vos, quorum vnicè in sinum malè acceptæ alibi Musæ hoc tēpore confugerunt, agite per vestram fidem, Poetæ: &, quo estis ingenio, aduersùs desultoriam istorum leuitatem vires opponite: scabiem istam minuti nescio cuius afflatu

Vēto cōcipientes.

gregis

gregis immissam à Poesi affecta iam, nec dùm corrupta prohibete: istas Gigantum minas, & quas homines inanissimi efflant glorias spiritusq; comprimite. veteris autem aduocate Poeticæ amorem, numerorum integritatem, dictionis munditiam, carminis maiestatem: atque efficite, vt ætati huic nostræ ob Poesim vestro meritò restitutam, omnis hinc secutura posteritas gratuletur. Dixit: Academiamque accitu reuocandam suo Sadoletus officiosè dimisit.

PROLVSIO VI.

Academia Secunda.

Siue

De stylo poetico, qui tum admotis rursum ad oculos Poetis, tum exemplis ad eorum imitationem conformatis, tum demum iudicio de singulis prolato, qualis esse debeat ostenditur.

Redeo ad Academiam poetarum, quam ante annum de Poetico stylo festiuiùs aliquãtò disceptaturus institui (Cardinales Illustrissimi) Redeoque tantò nunc, quàm

Ratio ferēda sententia de aliorum ingenijs.

quàm primò libentiùs, quantò quotidie magis comperi, nullum esse opportunius callidiusque consilium ferendæ sententiæ de aliorum ingenijs, quàm quod olim super dissidio Poetarum sua tempestate nobilium à Iacobo Sadoleto Poeta, & ipso venæ non vulgaris, ostensum esse multis ex hoc loco decebam. Quo enim modo viris non malè litteratis maiore studio, quàm iudicio dissidentibus de veterum æstimatione Poetarum. ac sæpenumero Poetam aliquem, quòd alter eum posthabuit, præferentibus; priuata quis authoritate ius dicat sine offensione complurium? à quibus abeundum est, si vni demum accedendum sit. Citiùs abs te causam reijcias, & digladiantes alleges ad populum, cuius iudicium nescio qua ratione doctissimi quiq; secuti semper veritique sunt. siue quia standum esse putarent eorum animis, quorum auribus voluptatique scribebant: siue quòd In Numero ipso sit quid dam magnum, suppleaturque ab omnibus, quod singulis deest. Itaque Pomponius cognomento, non dignitate cuiquam Poetarum ætate illa secundus, si qua fortè in re dissentiret ab amico, qui familiariùs ostendisset fabulas suas; dicere solebat, Ad Populum prouoco: atque ex multitudinis, apud quam recitabat, vel silentio, vel plausu, aut suam, aut amici sententiam sequebatur. Atque in hunc modum magnis illis litterarum

Populi iudiciū cur magni factum.

Plin. lib. 7. ep. 17.

Proce-

Proceribus, Herculi Strozzæ, Naugerio, Bembo, Iouiano, Parrhasio, Castilionio, alijsque perpetuò dissidentibus, in eo qui tùnc splendide cogebatur Poetarum cœtu; author fuerat Sadoletus poetici Senatus illo anno Princeps; vt in tanta ingeniorum altercatione non vnius sententiam spectarent: neue se vnum, quem dirimendæ litis arbitrum cooptauerant, magna inuidię mole nequidquam oppressum vellent: sed exemplo Pomponij, causam cum pluribus communicarent, hoc est, ad Academicum conuentum solito magnificentiùs indictum singuli afferrēt aliquid à se scriptum ad eius imitationem Poetę, quē præ alijs habendum tantopere pugnabant: recitantesque subinde intenderent in concionem, agnoscerentque ex auditorum oculis ac vultu, qui in eorum animos dicendi character suauiùs influeret, atque adeò qui veterum Poetarum hoc seculo plurium suffragijs dominetur. Eam sibi videri litis componendæ viam tutam iuxtà ac expeditam: quoniam Nemo sibi factam esse iniuriam à multitudine separatim conqueritur: & In Omni re quem debeas è multis eligere, populi consensu, si velis agnoscere, plerumque monstratur. Et sanè res ibat ad votum consiliumque Sadoleti. nam Poetæ & alacriter acceperant conditionem pugnæ, & ingenti omnium ordinum frequentia conuenerant recitaturi.

Consilium dirimendæ Poetarum controuersiæ de stylo.

Poetarum certamen accessu Archipoetæ dilatum.

Sed dicentem è suggesto Sadoletum, vti iussus erat, de poetico stylo, concertaturisque ea disputatione præeuntem, Camilli Archipoetæ repentinus aduentus ita turbauit, vt exhilaratæ ad Poetæ nundinalis aspectum plus æquo concioni seriò intercedendum, suorumque certamem vtcumque prorogandum exstimauerit. Verùm Sadoleti consilium longè alium exitum habuit, quàm ipse præceperat animo. Nam cùm apud Pontificem Leonem super mensam, vt mos erat, Camillus argutaretur, homo nihil reticens eorum, quæ grata Principi esse sciret, Poetarum altercationem consiliumque patefecit. Et fuit id Leoni periucundum: qui explorata haberet illorum ingenia, & solitus esset interdum seueritatem Imperij, atque acres generi humani curas eruditis hisce voluptatibus temperare. Quare iussit suo nomine Poetis offerret Palæstram ad hæc Musarum spectacula non paulo splendidiorem: propediem se in Manlianam otij caussa concessurum; illuc frequentes conuenirent: fortasse habituros se suo in cœtu etiam Leonem. Quod vbi permanauit in vulgus; mirum quantum erexit subitò studia multitudinis, quæ in rerum nouarum famam sedulò intenta, hunc demum diem veluti primos in circo missus penè conuicijs flagitabat. Poetæ verò, quos non tam expectatio mul-

Leonis Pōtificis humanitas erga Poetas.

Multitudinis expectatio de Poetarum pugna.

multitudinis, quàm benignitas Principis præter modum sollicitos habebat, rati indignum se commentisque suis fore, si eodem, quo priùs, apparatu ac pompa procederent in Senatum (vt est ingeniosa hominum natio) nouo ludo plebem pascere, vtque tunc equis, ita nunc aquis inuehi (imminet enim Tiberi Manliana villa) optimum factu existimarunt.

Ergo in dextro littore Portuensis viæ propè Cæsaris olim horros nauigatione adornata, obsessisque frequenti populo ripis, tanquam ad Naumachiæ ludos; tandem secundo flumine deferri cœpit ingens immanisque Rupes, quæ nullis incitata remis, sed rotis senis imposita, quadrigarum more terebat aquas, seque ipsam temperata quadam velocitate concitabat. Cuius artificij ratio hæc fermè erat. Latebat intra huius vterum Montis, in imo eiusdem solo seu carina, tractoria machina, quæ vectarijs equis obnitentibus circumducta alios atque alios versabat orbes, quorum conuersionib. transuersi iacentesque per carinam axes rotarum, quæ vtrimque ternæ, vt dixi, regebant molem, obuoluebantur quàm celerrimè. inde rotæ, quibus de loquor dum versabantur, quia in ambitu seu curnatura extantes radios dentesve tanquam palmulas habebant, aquis impactæ fluuium scindebant remorum vice, Rupemque eodem molimine atq;

Apparat⁹ Poetarũ.

Rupes in aquis se ipsa mobilis.

Parnassus incitatione propellebant. Hæc autem moles quam speciem referret, Mons ipse biceps seu bicornis, primi in radicibus aditus vepribus impediti & calculosi, iuga explicata, lauroque conuestita, Pegasus excusso iam fonte sublimi; non modò facilè subijciebant oculis: sed etiam, quòd nulla è nouem Camœnis appareret, præter Calliopem, quæ carmina libris heroica mandat; Parnassi partem heroicis Vatibus ad incolendum attributam non obscurè significabant. Imò huc etiam aliqui transferebant senas rotas, quibus tanquam totidem pedibus, heroico sanè incessu ferebatur Moles. quamquam argutuli nonnulli, Parnasum meritò mobilem, rotisque versatilem fuisse figuratum garriebant, quòd ea res mirificè referret ingenium Poetarum instabile ac translatitium: qui vagi, atque versatiles (nempe quorum opera versus essent) modò huc, modò illuc accederent: &, si fortè steriles dominos, tanquam malam viciniam nati essent, colligerét subitò sarcinulas, subiectisque domui rotis aliò cum familia commigrarent. Hac igitur Mole vnà omnes, quos nominaui Poetæ, poetico planè nauigio vehebantur: singulique eam insedere montis partem, quæ maximè libuit. Et Iouianus quidem Pontanus, qui Statij Papinij tuebatur nomen, sublimiorem è geminis Parnasi collibus occupauit;

Parnassus cur senis rotis mobilis.

Quã Parnassi partẽ Poetæ singuli tenuerint.

Statius à Pontano relatus.

con-

consensoque eius supercilio, e rupis eminebat crepidine minax ac penè præceps: eaque ostentatione, omnium in se oculos, ceu funambulus periculo proximus, attrahebat. Ex altera parte Balthasar Castilonius pro Claudio Claudiano alterum bicipitis Parnassi cacumen obsedit, depressius illud quidem Statiano fastigio, sed explicatius: paulo tamen sterilius, herbisque Latio ignotis alicubi consitum. Sed Petrus Bembus Princeps Lucretianæ factionis ad radices agebat aliquid: vt enim ipse genus illud nauigij ex antiquitate petierat, didiceratque à Philosophia motum impertiri rupibus inter aquas; ita eius machinæ rotarumque temperator sedulò instabat operi: quò fiebat, vt inter ea machinamenta circumstantesque vepres, in quas interdum sese induere necesse habebat, semiconspicuus appareret, operisque sui amore vix inde consurgeret ad reliquas Poetarum amœnitates. At verò Hercules Strozza Ouidio similis non loco consistebat vno, sed Parnassum penè totum dexteritate mirabili peragrabat: quamquam vt erat impatiens moræ, quæ in ardui montis iugum contendenti necessaria erat; libentiùs cursitabat in imo. Nullus tamen in locum emicuit illustriorem, proiectioremque sub oculos quàm Ianus Parrhasius Lucani Patronus. Hic Pegasum ipsum in media Rupe

Claudianus à Castilionio.

Lucretius à Bembo.

Ouidius à Strozza.

Lucanus à Parrhasio.

sublimem iuueniliter animoseque conscendit; vnaque cum bellua volatum adornante, velle nubes petere videbatur, verùm quia Quadrupes posterioribus tantùm pedibus insistebat humi, sublato reliquo corpore, idcirco ægrè locum decliuem lapsantemque Poeta retinebat: vt identidem in postrema delatus penè pensilis inhæreret; casurusque iam iam ab omnibus conclamaretur. Denique Andreas Naugerius, cui Virgiliana non magis dignitas, quàm virginalis eiusdem verecundia cordi erat; propè Calliopem Laureto inumbrante consedit, quo in recessu fefellisset oculos ille multorum, nisi quòd in Calliopem intendere obtutum nemo poterat, qui simul assidentem inibi Poetam non videret.

Virgil. à Naugerio.

Ad hunc ergo modum vehebantur Poetæ, cum prope Manlianam obuium habuere symphoniacis actum remigibus Phaselum, cui Archipoeta præibat Delphino impositus, Bacchi habitu specieque: apto nimirum commento ad venæ celeritatem suæ figurandam. ipse autem, quippe remigum moderator atque celeustes, iussis illicò symphoniacis ad nauticos modos inhibere remos, extemporali Poetas carmine salutauit, inuitauitque. Sed illi ludrica hæc perleui risu transmittentes, deque pugnæ expectatione solliciti, exscensione facta, ædes subeūt,

Camillus Quernus Archipoeta.

Sado-

Sadoleto deducente: atque in Aula omnium ordinum frequentia, & Pontificijs potissimùm asseclis referta, nullo exedrarum, locique discrimine considunt. Nam Leo Pontifex ratus inferius esse maiestate Principis, si se in conspectum concioni daret; in Aulæ recessu, loculamento se suo sublatus in speculam inseruerat. Tunc ex altiori sella Sadoletus totius palæstræ atque certaminis temperator, pauca præfatus in laudem Principis, amoremque eius in Poetarum nationem: reuocatoque illis in memoriam consilio, quod inierant antiquę penitusque alicubi antiquatæ Poeseos repræsentandæ; agerent iam, hortatur, in ea luce, qua splendidiorem neque veteres ipsi Poetæ, quos imitabantur, vnquam nacti fuerint: effunderent quantùm esset virium, laxarentque ingenijs liberaliter habenas: causamque, cui quisque patrocinabatur, dicendo meliorem facerent: ac digna demum illo Procerum conspectu, digna ijs quos tuebantur Poetis, digna tanti Principis domo proferrent in medium.

Academiæ locus.

Leo Pontifex in specula.

Sadoletus ad Poetas.

Pugna poetica principium.

Hisce ita prædictis conuersus ad Ianum Parrhasium Sadoletus; Quoniam, inquit, multùm referre arbitrati sunt olim Duces in militum delectu, vt boni esset ominis is quem primum appellarent; te ego, Iane, primum nomino, teque recluso bellum cæteris indico. Age, & Lucanum tuum nobis sub oculos

Ian° Parrhasius.

pone. Tunc ille; Accipio, inquit, omen: primumq; locum Annæo Lucano debitum non recuso. Vos audite facinus Hispani Ducis aduersùs filium, dignum ea profectò natione facinus, eoque Poeta.

Lucanus.

AT verò Hispanis plusquàm Maurusia cāpis
Arma mouet truculentus Arabs fontesque lacusque,
Et totum galeis Bætim victricib. haurit. (strat
Quo magis Alphonsus sibi credita mœnia lu-
Impiger, & latè Mauro defendit ab hoste
Cartheiam densa dudum obsidione gementem.

Alphõsus Cartheiæ obsessæ Dux.

Ecce per hostiles resono clamore phalangas
Attolli plausus, atque inter barbara sistra
Captum ostentari puerum videt. Ilicet arsit
Vt natum pater agnouit. sat nota micantis
Cæsaries capitis, neque fallunt viscera patrē.
Illum inter comites (& erat hæc vna superstes
Alphonso proles) agris dum fortè pererrat,
Abstulerant hostes, nunc, circum mœnia ductū
Obijciūt patris ante oculos, gladijsq; minãtur,
Ni dedat, quam non longum tutabitur, vrbem;
Acturos sese nati intra viscera ferrum,
Et patrium charo sparsuros sanguine vultum.
Expauere alij, atque animum subiere parentis:
Exuit ipse parens. toruo quin lumine Mauros
Despectans, Menc, inquit, deterrere putastis
VENALES ANIMÆ, & dominos mutare paratæ?
Si me fecisset proles centena parentem,

Captiuus filius.

Alphõsus ad Mauros.

Staret

Staret & hostili natorum turba sub ictu;
Nil me propterea recti de ramite flectant?
Exarmentve Ducē lacrymę, mortesq; meorū,
Mœnia sunt ferro, non patris viscera nato
Aggredienda. meam per me concidite prolem,
Dilaniate artus, æquate & vulnera membris,
Et semel Alphonsum maiorem discite patre.
HÆC dicēs subitò vagina liberat ensem,
Elatoque minax: Rabies si tanta cruoris
Cædisque innocuę stimulat pręcordia, ferrum
Hoc, ait, accipite: & FERRVM DE MOENIBVS ALTIS — *Patris facinus memorabile.*
PROIECIT PATER: inde suos & tecta reuisit
Securus, potuitque paratæ accumbere mensæ.
Obstupuere acies, tonitruq; simillima rauco
Alphonsi vox illa fuit, ferrumque cadentis
Fulminis in morem spectantē exterruit hostē.
Mox animi rediere truces, subijtque pauoris — *Nex filij.*
Ira locum: certum est vlcisci in prole parentē.
Tunc ferrum in venas pueri nil tale merentis,
Et frustra palmas ad mœnia nota leuantis
Immergūt, donumq; patris in viscera cōdunt.
It subitò ad cœlum clamor: quantusq; niuali
Fit sonus, incubuit Boreas cùm stridulus Ossæ;
Tantus ad aspectum cędis dolor vrbe resulat.
Euocat Alphonsum fragor, atque in mœnia currit:
Et nati aspiciens letho languentia membra,
Quamquam animo redit vsque pater; tamen excutit illum.

DVX

DVX MELIOR: ciuesque obiurgans; Hoc erat, inquit,
Quod veluti capta complorauistis in vrbe?
Vosne, puerque meus casu pendetis ab vno?
Illum ego nutribem Patriæ: iam reddidi; & vrbi.
Hæc, reor, infensum placabit victima Numen.
Dixit, & extemplò ad cõuiuia cœpta reuertit.
O ingens anime! o fato insuperabile pectus!
Digna erat hęc scribi Bruti sub nomine Virtus,
Ni foret Alphonsi, moresque referret Iberos.

Amor in patriã singularis.

Alphonsi praconiũ.

De Lucano iudiciũ

Vix Ianus absoluerat, cùm tacita admurmuratione patuit iudicium multitudinis: Nempe vt quisque de Lucano opinionis anticipatione sentiebat (sentiebat autem adeò diuersè, vt alij summum, aut summo proximum, alij infra infimum recenserent) ita quoque auditum carmen variè extollebatur, arguebaturque, in hoc tamen plerique conspirabant, atque ita de Lucano vniuersè statuebant: ingenium ei esse oppidò magnum, sed contumacius, quàm vt arte regi posset; dictionem ingenio parem, animosam, peracutam, eruditam: at inamænam, tragiceque feralem, & quæ nescio quas turbas amet, famæque magnæ malit esse, quàm bonæ vno verbo Lucanum esse, qui primus inclinasse stylum ausus sit. At Sadoletus nihil vltrà cunctatus Petro Bembo, qui propter Parrhasium sedebat, significauit vt diceret.

Petrus Bẽbus.

Cui

Cui Bembus; Habeo gratias, Sadolete, quòd Lucretium euocaueris post Lucanum: vt quid intersit inter natos Romæ Poetas, & Romana ciuitate donatos paucis versibus palàm fiat. Quamquam Lucretius comparatione ista, qua sibi gloriam quæreret, haud egebat. Atque vt argumento ludam non inani, eos qui mecum in eadem naui iactãtur scribendis epistolis, rationem expeditissimã docebo absentes admonendi nullis eò missis tabellis, nullis tabelarijs. rès ita se habet.

MAGNESI genus est lapidis mirabile, cui si
Corpora ferri plura stylosue admoueris; indè
Non modò vim, motumque trahent, quo semper ad Vrsam,
Quæ lucet vicinà polo se vertere tentent:
Verùm etiam mira inter se ratione modoque
Quotquot eũ lapidẽ tetigere styli, simul omnes
Conspirare situm motumque videbis in vnum,
Vt si fortè ex his aliquis Romæ moueatur.
Alter ad hunc motũ, quãuis sit dissitus longè
Arcano se naturai fœdere vertat.
Ergo age, si qd scire voles, qui distat, amicũ,
Ad quem nulla accedere possit epistola; sume
Planum orbem patulumque, notas elementa que prima
Ordine, quo discunt pueri, describe per oras
Extremas orbis: medioque repone iacentem,
Qui tetigit magneta, stylum; vt versatilis inde
Litterulã quamcumq; velis, contingere possit.

Lucretij stylus.

Ferrei styli tacti à magnete seruantes mutuum motũ distracti distantesq;.

Planus orbis litteris circũscriptus.

Huius

Huius ad exemplũ, simili fabricaueris orbem
Margine descriptum, munitumque indice ferri,
Ferri quod motum magnete accepit ab illo.
Hunc orbem discessurus sibi portet amicus,
Conueniatq; priùs, quo tẽpore, queisve diebus
Exploret, styl⁹ an trepidet, q̃dve indice signet.

Ratio alloquendi absentẽ absque nuncio & epistola.

His ita cõpositis, si clàm cupis alloq; ami-
Quem procul à tete terrai distinet ora; (cum,
Orbi adiunge manum, ferrum versatile tracta.
Hic disposta vides elementa in margine toto:
Queis opus est ad verba notis, huc dirige ferrũ,
Litterulasque, modò hanc, modò & illam cu-
spide, tange,
Dum ferrũ per eas iterumq; iterumq; rotando,
Componas singillatim sensa omnia mentis.
Mira fides. longè qui distat cernit amicus
Nullius impulsu trepidare volubile ferrum,
Nunc huc, nunc illuc discurrere: conscius hæret,
Obseruatque styli ductum, sequiturque legendo
Hinc atque hinc elementa, quibus in verba
coactis

Ratio respondendi eodem modo.

Quid sit opus sentit, ferroque interprete discit.
Quin etiam cùm stare stylũ videt, ipse vicissim
Si qua respondenda putat simili ratione
Litterulis variè tactis, rescribit amico.

Commoda huius inuenti.

O vtinam hæc ratio scribendi prodeat vsu.
Cautior, & citior properaret epistola, nullas
Latronũ verita insidias, fluuiosq; morantes.
Ipse suis Princeps manibus sibi cõficeret rem:
Nos soboles scribarũ emersi ex æquore nigro,

CON-

CONSECRAREMVS CALAMVM MAGNETIS AD ORAS.

De Lucretio iudiciū

Finierat: assensusque ferè omnium non tam Lucretius probatus est, quàm calliditas Bembi commendata, qui lepido illo documento sopierit auditorum mentes, abstraxeritque ab ea styli simplicitate numerisque penè solutis atq; innumeris, quibus nihil profectò fuisset ingratius, si soli propinati essent. Apparebat tamen doctiores paulo aliter sentire, atque affirmare Id Proprium esse Lucretio vt semper aliquid agat, & doceat: ac propterea docenti orationem illam aptissimam esse, eorumque palato, Qui Romane sapiunt, suauissimam videri. Quòd si aut materiæ difficultas, aut studium antiquitatis hominem non fefellissent, Lucretiano carmine nihil sanè futurum fuisse perfectius. Ad Bembi latus assidebat Balthasar Castilionius, in quem intuens Sadoletus; Ex te, inquit, Claudianum expectamus, vt vides, Castilioni. Tunc ille, vt erat ad omnem vrbanitatem aulicamque pompam vnicè factus, salutata officiosè auditorum corona; Si Poetis, inquit, gratia concilianda esset à patria, quod Bembus existimauit, prodesset hodie Claudiano perhonorifica translatio in Florentinum nomen. præsertim cùm Nasci alicubi fortunæ sit, adoptari verò virtutis. Sed vos, quoniam laudes hominum, non gentium

Balthasar Castilionius.

Ob Leonē Pontificē.

tium quæritis, quo loco patriaque sit digna Claudiani virtus, ex hac vna Philomelæ, ac citharœdi concertatione, cui nuper ipse interfui, iudicate.

Claudiani stylus.

IAM Sol à medio pronus deflexerat orbe
Mitiùs è radijs vibrans crinalibus ignem.

Fidicen.

Cùm fidicen propter Tiberina fluenta, sonanti
Lenibat plectro curas, æstumque leuabat
Ilice defensus nigra scenaque virenti.

Philomela.

Audijt hũc hospes syluæ Philomela ꝓpinquæ,
Musa loci, nemoris Siren, innoxia Siren,
Et propè succedens stetit abdita frondib., altè
Accipiẽs sonitũ, secũq; remurmurat, & quos
Ille modò variat digitis, hæc gutture reddit.

Fidiũ exploratio.

Sensit se fidicen Philomela imitante referri,
Et placuit ludum volucri dare. pleniùs ergo
Explorat citharam, tentamentumque futuræ
Præbeat vt pugnæ, percurrit protinus omnes

Par Philomelæ responsio.

Impulsu pernice fides. Nec segniùs illa
Mille per excurrens variæ discrimina vocis
Venturi specimen præfert argutula cantus.
Tunc fidicen per fila mouens trepidentia dextram,

Ad Hispania citharæ modũ. Minuritio

Nunc contemnenti similis diuerberat vngue
Depectitque pari chordas & simplice ductu:
Nunc carptim replicat, digitisq; micãtib. vrget
Fila minutatim, celerique repercutit ictu.
Mox silet. Illa modis totidem respondet, & artem

Par Philomelæ responsio.

Arte refert. Nũc ceu rudis, aut incerta canẽdi

Proij-

Proijcit in longum, nulloque plicatile flexu
Carmen init, simili serie, iugique tenore
Præbet iter liquidum labenti è pectore voci:
Nunc cæsim variat, modulisq; canora minutis
Delibrat vocem, tremuloque reciprocat ore.
Miratur fidicen paruis è faucibus ire
Tam variũ, tũ dulce melos: maioraq; tentans
Alternat mira arte fides: dũ torquet acutas.
Indicitque; graues operoso verbere pulsat,
Permiscetque simul certantia rauca sonoris,
Ceu resides in bella viros clangore lacessat.
Hoc etiam Philomela canit: dumq; ore liquẽti
Vibrat acuta sonum, modulisque interplicat æquis;
Ex inopinato grauis intonat, & leue murmur
Turbinat introrsus, alternantique sonore
Clarat, & infuscat, ceu Martia classica pulset.
Scilicet erubuit fidicen, iraque calente,
Aut non hoc, inquit, referes Citharistria syluę,
Aut fracta cedã cithara. Nec plura loquutus
Non imitabilius plectrum concentibus vrget.
Namque manu per fila volat, simul hos, simul illos
Explorat humeros, chordaq; laborat in omni,
Et strepit, & tinuit, crescitque superbiùs, & se
Multiplicat relegens, plenoque choreumate plaudit,
Tum stetit expectãs, si quid paret æmula cõtrà.
Illa autẽ, quãquã vox dudum exercita fauces
Asperat, impatiẽs vinci simul aduocat omnes

Fidiũ varia alternaque percussio.

Fidium omnium multiplex ac plena cõplexio.

Philomele responsura conatus.

Ne-

Nequicquam vires nam dum discrimina tāta
Sed impar *Reddere tot fidium natiua & simplice tentat*
Voce, canaliculisque imitari grandia paruis,
Impar magnanimis ausis imparque dolori
Ei⁹ obit⁹. *Deijcit, & vitā summo in certamine linquens*
Vis æmulationis. *Victoris cadit in plectrū, par nacta sepulcrū.*
VSQVE adeò & tenues animas ferit ęmula
Virtus.

De Claudiano iudicium. Enimuerò dicentem ingēs Aulæ plausus excepit, acclamatumque Belle, ingeniosè, suauiter: mox etiam singula distinctè laudata. Prima Claudiani virtus plerisque visa, argumentum oculis expositum, resque ipsæ verbis adæquatæ multos canorū illud in versu, tractusq; nullo syllabarum sese cædentium hiatu volubilis mirificè tenuit. fuerè qui vana mirantes, similitudinem nescio quam affinitatemque Etruscæ Poeseos in Claudiano reperirent, atque Italicissantem amarent, dignumque vel hoc nomine censerent, qui ab Etruscis adoptatus fuisse diceretur. ridentibus ad hæc iudicia nonnullis, & infusam Latio peregrinitatem styli, numerorum æquabilitatem (quam tamen Castillonius hic temperasset) satietatemque, sententiarum ambitionem ac pompam seriò libereque damnantibus. Interea Sadoletus ad Herculem Strozzam conuersus loco & vrbanitate Castiliono proximum, commendatione verò paterni in re poetica nominis etiam superiorem; Age, *Hercules Strozza.*
inquit,

inquit, Hercules Strozza, & Ouidij personã, quam tibi Titus pater imposuit, sustine vt Herculem decet educatum in gremio Musarum. Cui Strozza; Contendam, inquit, & vt spero, tua præsertim auditorumq; fultus humanitate sustinebo. Atque vt me ad Ouidij fingam non modò phrasim, sed etiam mentem, dicturus de Chrysomagnete seu lapide aurum attrahente, non ferrum, causam huiusce virtutis à poetica Metamorphosi deduco in hunc modum:

FORTE mihi puero putei super ore sedenti — *Ouidij stylus.*
Annulus exciderat, nec erat spes vlla legendi;
Cùm pater è filo lapidem demittit in vndas
Prædatorem auri: subitoque excitus ab imo
Annulus accurrit fundo, lapidique cohærens
Tãquã hamo piscis, summas effertur in auras.
Talia mirantẽ pater occupat. Accipe causam — *Vis Chrysomagnetis.*
Nate, ait, & lapidẽ (non lõga est fabula) nosce.
Deucalion & Pyrrha (genus mortale duobus
In quib. omne fuit quõdã, & duo turba fuerũt)
Vt reparent populos, sua post vestigia iussos
Proijciunt lapides: lapides ceu semina frugum
Mollescunt, inq; ossa virum mutantur, & ora. — *Cur aliq. durioribus moribus.*
Quamquam homines aliqui nondum digesta videntur
Effigies, & adhuc retinent de marmore multũ,
Duritiaque docent; qua sint ab origine nati.
Iam noua crescebat sobole, & cura trahebat
In diuersa animos; nã prout cecidere p. vndas,

Aut per agros lapides, aut per spelæa ferarũ
Aut propter montes ferrique aurique feraces;
Vnde morum varietas. *Sic genium traxere loci. venatibus ille*
Indulget, terram colit hic, illi æquora sulcant,
Hi ferri venas, aurumque per omnia quærunt,
Et sceleris quærũt, mortisq; per omnia causas.
Tunc verò hæc oculis inuitamenta malorum
Auaritia. *Abduxit Natura parens, & intima terrę*
Viscera contraxit, Manesq; remouit ad imos.
Sed tamen huc quoq; descendit furiosa cupido,
Abdita rimatur, terramq; euiscerat omnem.
Scilicet indignato homini Natura, quis vltrà
Finis erit, dixit? tellus exhausta metallis (scat.
Antè gemet, quàm dira fames saturata quic-
Dũ loquitur, mẽtẽ magnesia vertit in arua,
Et puduit vertisse. videt molimine longo
Instantes operi, defossique vltima mundi
Scrutãtes arcana, & opes (sua damna) petẽtes:
O PRONA in terrã, clamat, perituraq; turba,
Quodq; sibi fodit ꝑpe Tartara, digna sepulchro
Conuersio cadauerũ in magnesia saxa. *Dixit, & irato tremefecit Numine terram,*
Oppressitque viros, & glebę immiscuit artus
Quã malè tractabãt ꝑ aperta pericula glebã.
Quin flãma è stygijs, vt erat vicina, cauernis
Illam membrorũ terręque sine ordine massã
Fumida corripuit, coctamque in saxa coegit:
Vnde color, species & adhuc semiusta remãsit.
Nec tantùm color; at viuos quę torserat olim
Magnetes, etiam lapides sensuque carentes
Tangit auaritia: vtq; aurum, ferrũve legentes

Oppressit

Oppressit fatum; sic ipsa cadauera prædam
Quęque suam agnoscunt, geminaque cupidine feruent.
Et trahit hic ferum Magnes, ille attrahit aurũ.
Tũc ego ad hęc patris ridẽs miracula; Sanè
Quàm metuo, dixi, quãdo aurũ poscimꝰ omnes,
Ne genus humanum saxa in magnesia migret.
Sic me fabellis pater oblectare solebat.

Causa cur à Magnete ferrum aut aurũ trahatur.

Conticuit, apparuitq; illo concionis applausu, quid studia, quid iudicia valerent. Etenim alij quia Herculis indolem, fatalemque in ea familia poeticæ laudem admirarẽtur, ac iam tum prę̨sagirent animo, fore vt apud eam gẽtem (id quod hodieq; abũdè videmus) Apollinaris haud vnquam laurus exaresceret; aliquantò proniùs in Ouidium ferebantur. alij Ouidiana iam pridem facilitate capti, factiq; ad illam, quidquid ad eã normam, ex eaq; officina prodiret, id vnicè probãt. Et sanè licèt ex hisce laudib. exciperent multi non pauca; plurib. tamen suffragijs euictum est; Ingeniosi nomen Ouidio tribuendum: dictionem verò, quæ non nemini tanquam in triuijs inuenienda vilesceret, esse nimirum ex eo genere rerũ, quas Omnes inueniãt inuentas: postremò cõclusum, Ouidio cùm in vita, tum in versu nihil magnopere obijci posse præter ingenium suũ, cui se moderari, quàm indulgere maluisset, næ ille feliciùs soboli sue prospexisset & sibi. Hinc inuitatus à Sadoleto Põtanus, doluit

De Ouidio iuditium.

Strozzia gẽtis laus.

Iouianus Pontanus.

mortali voce Statium esse referendum, qui aut suo, aut Apollinis ore deberet audiri. nihil tamen Statij perire dixit, dum referebatur potiùs, quàm audiebatur; cùm Statianæ magnificentiæ proprium sit, vt nequeat cuiusquã in ore vilescere. idque ostensurum se narratione pugnæ, quam Lusitanus Germanusque milites de bellica laude certantes iniere in obsessę Viennę defensione. Hanc ille pugnam ad Statiani carminis legem ita exorsus est.

Statij stylus.

Halitus animi corporisque.

IAM steterant ambo visuri iudice ferro,
Lusiadæne magis præstent, an Teutones armis,
Largus vterque animæ, spes huic cum corpore crescit,
Illi decrescit contracta in mole tuendi
Cura sui, multũq; videt quod in hoste laboret.
Iamque manu ferale rubens effulserat ensis,
Extremosque artus animosum frigus habebat;
Cùm subitò à tergo crescit fragor, armaq; miles,
Arma, subit muros, & portas subruit hostis,
Vrbem bellũ intrat. Conuertit lumina Teuton,
Scandentẽq; videt superantẽq; ardua Thracẽ
Mœnia, vexillumque manu lunare gerentem.
Stat dubius cui bella ferat, cui differat iram.
Lusiademque tuens, & amaro nubilus ore,
Eripit, exclamat, mihi te fortuna: videres
Vane, qd hoc posset (sincret modò patria) ferrũ
Alter ad hæc anceps & formidabile ridens,
Ense darem (& soleo) responsa libentiùs, obstet
Ni cõmune malũ. sed qd malè perdim⁹ horas?

Ratio virtutis ostẽdenda.

Vis

Vis hanc murorum partem, qua nititur hostis,
Tutemur soli? spectet Germania pugnam
Gratiùs, Odrysiusque expertus cæde suorum
Iudicium nostri ferat. idoleatque ferendo, (tu
Sic placet: amplexiq; ambo se in mœnia sal-
Proripiunt, agmēq; ipsi gemini agminis instar
Incursant celeres, læuo se tramite flectit
Lusiades, Thressæque locantem insignia Lunæ
Occupat aduersum, resupinatumque remittit:
Cui comites iubet ire alios, aut ense recisos,
Aut fractos clypeo, aut occursu pectoris ictos.
Nec minùs interea dextro de culmine Teutō
(Æmula quē virt⁹ acuit, suaq; admonet ira)
Proijcit obstantes, subeuntesq; opprimit hostes,
Obliquosque rotat procumbentesque reuulsis
Insequitur saxis, & mœnia mœnibus arcet.
Ecce autē dū totę acies in Teutona rūpūt,
Plumbeus atq; vnum circa consumitur imber;
Horrēdas inter flammaq; & murmure glādes
Traiectus clypeo, fumantique ære sinistra
Protinus auulsa, sopitus concidit ictu.
Aduolat extemplò lætusque & turbidus idē
Lusiades, ferroque hostes procul arcet ab hoste.
Ipse subit totam pugnę nubem, ipse cadentum
Saxorūq; pilarumq; imbre inuoluitur, VNVS
PAR BELLO, ET BELLO NON
EXPVGNABILIS VNVS.
Et iam surgentem clypeo lauaque minorem
Hinc dolor, inde pudor gemina face in arma
remittunt.

Lusitani facinora in vrbis propugnatione.

Germani facta non minora.

Vulnus Germano illatum.

Lusitani auxiliātis fortitudo.

Inflictum Lusitano vulnus.

Teutona; cùm lethale volans traiecit arundo
Lusiadis dextram, gladioque affixit: & ille
Hęrebat capulo implicitus, hastamq; trabalē
Excepturus erat dorso: sed protinus illic
Teuton in gyrum ducto implacidissimus ense
Submouet instātes, telumq; in terga minātem
Obtruncat, galeamq; rotat per nubila plenam.
Donec Lusiades telo extricatus, in arma
(Quamquā impar gladio dextra labēte ferēdo)
Aduolat, & socio clypeatam accōmodat irā.

Mutuum auxiliū.

Mutua res agit. clypeo caret alter, & alter
Ense caret. sed Lusiadis sub tegmine Teuton
Dum se defendit, dum magni Teutonis ense
Pugnat Lusiades, vnus sese armat vtroque:
Vnaq; mens animat non dissociabilis ambos.
Stant nexi implicitiq; simul feriuntq; dolentq;
Missus & vnius de vulnere sanguis vtrumque
Sauciat, alteriusq; dolorem vlciscitur alter.
Iamq; cadaueribus latè, spolijsq; cadentū
Conclusi densam præportant pectore syluam:
Fracti armis integri animis, A MORTE propinqua
Vim capiunt, iramque suā (noua tela) minātur.
Nam dū murorū quatefacto è culmine pēdent,

Clades vtriusque nō inulti.

Incerti qua parte cadant; cum mœnib. hoste:n
Inuadunt, SEQVE, ET STRAGEM super agmina portant.
Sic obeunt: suaq; ÆQVATOS VICTORIA CONDIT.

De Statio iudicium.

Hæc iouiano concinente, illicò veteres, su-
per

per Statio factiones exarsere pugnaciter. Acclamare palàm alij, veterique forma, grande illud Sophos Ac Papæ ingeminare. istuc esse heroicè demum dicere, seque supra cæteros oratione, ac fama sustollere. alij nihil medij, modicique habere: gladiatoriam carminis immanitatem ludere, numerorum terricula ridere, sesquipoetam desultorium appellare. pauci inter vtrosque consistere, remque ita partiri; in Statio plurimùm sanè poetici coloris atque ignis esse, sed tantumdem etiam fumi, quo styli candorem nonnihil infuscauit : carminis maiestatem Tyranno, quàm Regi propiorem videri : per nubes ire illum quidem, aut certè trahi, sed inde ad terras non semel Icario exemplo deponi: denique Statium inter Poetas (id quod Alexander inter Heroas) Magnas Virtutes magnis vitijs adæquasse. Supererat, præter Camillum Quernum, Andreas Naugerius: qui cùm videret expectari à se erecta præter modum concione Virgilium, admonente Sadoleto vt diceret; nihil præfatus in laudem Vatis, quem esse aiebat extra omnem iudicij aleam, sed de sua (vt apparebat) imitatione sollicitus, argumentum proposuit Auenionensis puellæ tota Gallià longè pulcherrimæ, quæ ab Amalio Dynasta per vim rapta, pudorem tutata suum dicitur in hunc modum.

Andreas Naugeri⁹.

Virgilij stylus. INTEREA è larib. patrijs, & paupere tecto
Theutillam famuli abstulerant, prædaq; potiti
Ibant per noctem, & Domino spolia ampla ferebant.
Theutillæ raptus. Quã miser vt vidit, venis namq; hauserat ignẽ
Altiùs, & nimiùm hærebat sub pectore vult°,
Expedit amplex°, & amori immittit habenas.
Illa sed, in tenera quæ magnum ętate gerebat,
Eiusdem in tuenda castimonia conatus. Regalemque animum, nulli tractabile pectus;
Auersata virum: quamquam deprẽsa tenetur,
Vt deprensa graui venantum indagine cerua;
Excutit amplexus, & turpia vincla resoluit,
Si qua viam vis inueniat. Stat pectore fixum
Antè mori, quàm sacra Deo violare pudoris
Iura fidemque sui, & fędæ succumbere flãmæ.
Somnus. Noctis erat medium, & somnus sua Regna reuisens.
Amalium cura fessum, vinoque grauatum
Accessit prope (sic Superi voluistis) & illum
Lethæa mulsit medicati aspergine rami,
Terque recusanti mutantia lumina clausit.
At non, sollicita euentu Theutilla futuro
Soluitur in sõmũ: sed enim vigil omnia lustrat,
Si spes vlla fugæ, vino dùm languidus alter,
Et captus somno posuit caput. at loca latè
Clausa vidẽs, lacrymisq; genas pfusa decoras,
Querela eiusdem & lacrymæ. En quid agã? (aiebat) rursũne in prælia, rursum
In fluctus, iuuenis sceleri deuota reseruor?
Heu pudor infelix, & FORMA INIMICA PVDORI!

Hactenus elusi laqueos, vim viribus exij
Scissa comas, lacera vngue genas, & dentibus ora;
Pura tamen sceleris.
At nunc maius opus superest mihi. vicimus hostem.
Nempe mero victũ: quid cùm vigilauerit, & se
Elusum agnorit; quo te virguncula nisu
Expedies, & robusto pugnabis amori?
Tu Superum Regina, niues cui pectoris huius
Seruo libens, tu Diua meo succurre dolori.
Dixit, & Amalij supra caput aspicit ensem
Suspensum thalamo: conspectu protinus illo
Nescio quid menti magnum subit. atq; salutẽ Subitum
Hicne mihi dabit ensis, ait, longoque Tyrannũ consilium.
Componet somno? Furijs ita percita ferrum
Denudat, cæptisque ingentibus effera Virgo
In iuuenem fertur, cædisque interrita signat
Antè locum; sed dextra gelu tardata repentè
Abstinet, & secũ mota iam mente; Quid audes
Stulta, nec euentũ reputas Theutilla futurũ?
Pone animos, pone arma tuis nõ æqua lacertis.
Iamq; recondebat ferrũ, cùm sæuior intus
Ira iterum assurgit: iam cordi tota pudoris
Cura redit, iam multa animo IVDITTA recursat, Exempli
Impellitque manus, operisque accendit amore. vis.
Hoc placet exemplũ: seq; infert turbida lecto,
Et iuueni crimen læua implicat, & simul ensẽ Puella
Intorquens dextra; Dextram tu dirige, dixit, facinus.

Non

Non ignara mei victrix Hebræa laboris.
Sic iugulum connixa petit repetitq; nec vltrà
Faucibus immersum capulo tenus exigit ensẽ.
Illum expirantẽ famuli, & suprema gementẽ
Audiuere simul furiata mente ruebant
Mors Amalij. *Virginis in cædem.*
Ipse sed exanimis, singultantique coercens
Voce, oculisq; suos, Vos (inquit) parcite vitæ,
Parcere nam Superi sic me voluere pudori.
Dixit, & hac moriens vitam cũ voce reliquit.
Theutillæ præconiũ. *Sed te Francigenas inter fortissima quondã*
Nulla dies oblita premet: tuaq; inclyta dextra
ARGVMENTVM ingens patriæ virtutis, in æuum
(Si tantum sperare licet à carmine) viuet:
IVDITTAMQVE SVAM FORTIS QVOQVE GALLVS HABEBIT.

De Virgilio iudiciũ Hic nimirum excepto omnium beneuolentia assensuque Naugerio, itum est ex illo in Virgilij laudes, hominum potiùs admiratione potiùs admiratione quàm plausu: paucisque, sed concordissimè conclusum, Quæ Quis in Virgiliana dictione desideret, non ea humano ingenio, sed Poesi deesse. Quamuis hic quoque non defuerint nigræ quædam animæ, quæ Virgilij versus non raro iacentes atque intermortuos, certè sine vitio potiùs, quàm cum virtute, animo quidem suo videri mussitarent. Quorum offensus iudicio Sadoletus, inuitandum sibi putauit Archipoetam (præ-

(præsertim cùm is prætermitti non posset Leonis in villa) vt sui demum sapore carminis occurreret aliquorum stupori, quorum sapientissimum scilicet palatum auditi modò Poetæ acerbitas habetauerat. Ad quæ Camillus, vt erat præsenti festiuitate, comiter hilariterque subridens; Ego verò, inquit, ago tibi, Sadolete, gratias, qui me in hunc locum, quæ ea eumque sit causa, reseruaueris; effecisti enim, si nescis, vt huius vsura temporis subitarios versiculo meos, nempe hoc ipso die cum Sole in lucem editos, mecũ ipse retractauerim, eorumque lacunas aliquot (vti fit) noua interim æquatione suppleuerim. Agite ergo, & quod hesterno contigit die, dũ Hadriani moles festis sub vesperã ignibus Principi nostro gratulatura fulmine repente tacta, ex inopinato missiliũ flãmarum ludos edidit; id à me festo quoq; festinatoque carmine adumbratum vos accipite, ac mihi fabulam cõcludenti plausum adornate.

Camillus Quernus Archipoeta.

Eius subitariũ ingenium.

NOX aderat tãdẽ, & cœlũ ex Cyclope diurno
Nocturnus tũc Arg⁹ erat; cùm Roma fenestris
Gaudia disponens velarat tecta domorum
Torque lucernarum, & collo suspenderat alto
Versicoloratis contexta monilia flammis.
Quin etiam in triuis Cynici versatile tectum,
Et veteres Bacchi exuuias damnauerat igni.
Vltima restabãt Thuscæ spectaculo Molis,
Vnde suos contra cælum Romana Gigantes

Archipoeta stylus.

Nocturna lumina & ignes per vrbem.

Moles Hadriani.

Ætna

Ætna mouere solet.magica hic miracula dextræ
Cernuntur: calamus subitò nam tactus in angues
Vertitur, igniuomos angues; rursumque videbis,
Nil præter calamos superesse ex anguibus illis.
Iamque propinquabat tempus: studioque videndi
Quisque oculos in sublimem proiecerat Arcem.
Et iam concentu horrifico centum ora canebant
Ferrea, multiplicesque explosa metalla sonores,
Et tormenta dabant peracutos musica flatus. **Tormenta bellica.**
Ipsa autem querulo Moles paritura gemebat
Murmure, & ignita edebat suspiria cælo.
Hæc inter cœpit obnubi nubibus æther,
Orbari stellis orbes, veroque tonitru **Vera tonitrua.**
Cælum indignari; Romaque indicere bellum.
Roma nec ac sistit.dumq; hinc atq; inde tonabat,
Alternisque choris cælumque solumq; canebant:
Fallebat spectatores gratissimus error,
Anne darent plausum nubes,anne æra tonarent?
Cælesti clausum fureret sub nube metallum,
An nubes fureret Romano inclusa metallo?
Ne multis, finem pugnæ cognoscite mecum.
Non vna est aliis erecta in turribus Arcis **Tubuli papyracei circa malos.**
Arbor arundineo frontem circumdata serto.
Germinat hæc numquã,nisi quãdo accẽsa capillos
Explicat in flammas,calidamq; è vertice syluam
Fundit, ramososque expanditur arbor in ignes.
Ergo dum vero baubatur murmure cælum.
Scinditur in nubes, & aperto apparet ab ore
Lingua trisulca policadit illa & fulminat Arcẽ,
Dispositumque alta succendit in arbore textum.

Arbor

Arbor it ĩ flãmas, proq; vno fulmine reddit
Fulmina mille, sagittiferosque irata maniplos
Explicat, hastatosq; suos, hastasque micantes
In cælum mouet. at clypeo septemplice cælum
Obstat, & ad terras ea tela retusa remittit.
Illa quidẽ redeunt, animasq; per aera fundunt
Sulphureas animas, crepitãtiq; imbre querunt
Victa mori, atq; atro pagũt sibi funera fumo.

Fortuita tabulorũ conflagratio.

Vidimus hæc, Princeps, nuper spectacula,
Indulgente tibi, Cælum spectare solebat, (Cælo
Tunc actor fuit, & ludos te Principe fecit.
Nẽpe tuas, Leo Magne, Pilas Orbesq; dicebat,
Cælum par opifex vt tormentarius esset,
Supremusque tuis colluderet Orbibus Orbis.

Assentatiuncula.

Dixerat, ac theatrali scilicet hilaritate Aula perstrepuit, sæpiusque repetitum, Euge Poeta. siue id fieret Aulicorum ingenio Principi vbique blandientium, siue conductis pretio acclamationibus, siue quòd aliqui id seriò sentirent, nec lapides interea pertimescerent. Certè tunc primùm in ea Vatum corona prodire est ausa, & tanquam in theatro iudicium multitudinis experiri portentosa illa Poesis, quæ postea familiam duxit eorum, qui Camiliano exemplo Archipoeticè dicere instituerunt, in quos districturus erat pro re nata stylum Sadoletus, cùm ecce repentino tubicinum cornicinumque clangore Manliana personare cœpit. quod etsi primò ad Camillum relatũ est, quasi dispositis eius

De Archipoeta iudicium.

Dictionis Archipoeticæ initia

gratia

gratia ſuccentiuis tubis ante fores; tamen vbi nuncios adeſse victoriæ à Pontificijs copijs relatæ in Ciſalpinis auditum eſt, tumultuante iam ac dilabente concione, Sadoletus, ne *illi* priùs audiendi finem facerent, quàm ipſe dicendi; ſurgit è ſuggeſto conuerſuſque properè ad ſuos? Bene habet, inquit: ite in hac publica lætitia, vos quoque Poetarum Proceres, & fortunatiſſimo Principi, cuius in domum Mars & Apollo opportunè conſpirant, Ciſalpinam victoriam, Muſarum nomine, gratulamini, iudiciumq́ue, quod apud multitudinem anceps experti eſtis, ab illo demum Leone, qui Vnus par eſt theatrum ingenijs veſtris, certum atque etiam in hac gratulatione munificum expectate.

Anceps iudiciũ multitudinis.

Hæc habuit Iacobus Sadoletus apud Poetas: hæc eadem nobis Alexander Burgius enarrauit: ſic ille Academiæ ſuæ; hic controuerſiæ noſtræ aliquando finem impoſuere.

FINIS LIBRI SECVNDI.

PRO-

PROLVSIONVM ACADEMICARVM LIBER TERTIVS.

PRÆLECTIO PRIMA.

MOMVS.

Siue

Satyra Varroniana, Poesi Poetisque cognoscendis accommodata.

ANTEQVAM de Insignium natura, quibus ab incœptando inditum vulgò est Impresijs nomen, ea dicam, quæ in posterum seposito destinatoque in singulis hebdomadis ad hanc rem die, dicenda constitui; dabitis mihi hanc veniam (Viri sapientes honorumq; & sanguinis claritudine nobiles) vt disputationi sicuti spero non iniucundæ, in præsentia caput aliquanto festiuius imponam, & ea, quæ propria quandam erat huius mensis, Decembri libertate proludam. Te verò in primis, Virgini Cæsarine, *Occasio satyra ac tẽpus.*

ſarine, iuuenis Illuſtriſſime, cuius ingenium comprehenſionemque rerum iam dudum Roma plauſu non vano miratur; per iſtam ſingularem in me, qua meritò glorior, beneuolentiam tuam, oro, vt Decembre hoc munus deſtinatum præcipuè tibi, ſicuti Saturnalitium ac ludicrum quid eſt; ita tu non ea iudicij,quo potes polleſque ſeueritate, ſed æſtimatione paulo clamentiore, omiſſioreq; animo perpendas.

Agite igitur; quid actum ſit hoc anno in Senatu Poetarum Cl. Claudiano tertiùm, & Torquato Taſſo Coſſ. litteris conſignemus bona Hiſtoriæ: fide nam gratiam odiumve, ſolemnes plerunque ſcribendi cauſas iamdiu procul habeo,nulli mortalium infenſus,offenſus nulli. Veritatem, quam in ludicris hiſce commentationibus impunè negligunt hodie plerique ſcriptorum, ego muneris mei memor, volo de me exigi perquàm religiosè. Fuit, cùm ipſe nec Heliconidas, pallidamque Pyrenem videram, nec in bicipiti Parnaſſo ſomniaueram. nunc poſteaquam ſpecillis oblongo tubulo inſertis effectum eſt, vt remotiſſima quæque abditiſſimaque admoueantur intuentium oculis, & tantùm non manibus teneantur; Parnaſſi arcana nulla ſunt vlli: nec modò Mons ipſe biceps, hortorum amœnitates, laureæ circùm ſyluæ, ipſa Apollinis Regia, ſed etiam

Perſ. in prol.

Appa-

Apparet domus intus, & atria lōga patescūt; *Virg. lib. 2. Æneid.*
& quidquid in Senatu, quidquid in triclinijs, quidquid in conclauibus agunt Poetæ, perſpicuè ac minutim obſeruatur. Atque vtinam, quod ingenioſè feliciterque peractum eſt de viſu, idem de auditu dilatando, adiuuandoque auriculari aliqua fiſtula, quod audio noſtros Archimedes hodie meditari, belle ſuccederet; profectò ſicuti meis egomet oculis, quæ narro de Poetarum conuentu, ſum contemplatus omnia, ſic nullius egens auribus idem auritus ipſe in hac Hiſtoria teſtis accederem. Nolo tamen minùs idcirco fidei haberi narrationi meæ. Etenim authores ad hanc rem illicò proferam, ſi neceſſe fuerit, non Curatorem viæ Appiæ, qui Annæo Senecæ, quid actum eſſet in cælo ſub mortem Cl. Cæſaris euulgauit: neque Menippum, loquaculum illud & curioſum animal, qui Luciano Deorum ſecreta ſæpenumero palàm fecit: neque Ianum Douzam, qui Iuſto Lipſio Senatus Romani apparatum ritumque dormienti ſub aſpectum dedit: neque Morpheum, qui Bencio meo Senatuſconſultum de ferijs anniuerſarijs conſcripſit. Teſtes ego verò habeo complures, qui quotidie illuc ad Poetarum ſedes abeunt redeuntque, atque in Muſarum iuga quondam inaceſſa, nunc (quæ eſt felicitas huius temporis) arbitratu ſuo penetrant, affirmantque faciliùs ſibi ad *Satyrà aliquorum.*

Heliconis caballinum Romæ Mōtem, quamquam molliore nunc cliuo, aditum patere. Sed inter cæteros amicus mihi est vetus, ac planè vetulus, quippe sexagenario maior, ita illum diu sospitem fortunatumque habeam; qui nunc demum indolis suæ memor adiecto ad Musas animo, illuc recens adrepsit, exceptusque inibi peramicè, obseruauit pro aduenarum natura omnia diligenter, mihique Poetarum arcana fidus interpres enarrauit. Ex hoc quæcumq; accepi, exponere iam molior eiusdem fide verbisque: quæ verba si metro interdum conclusa recitabo, id vos in repentinos amici progressus in poetica referte, simul crescenti Poetæ propitiam senes recoquentem Medeam exorate.

Tempus vespera proximum.

IAM labor exiguus Phœbo in decline ruenti
Restabat, iamque occiduo surrexerat Aura
Vespertina mari, quę nūciet aura, propinquos
Affore solis equos, queis frena diurna relaxet,
Puluereumq; lauet puro Thetis æquore currū.

Sed erit, credo, perspicua magis oratio si dicam. Pomeridianum erat tempus, flexo in vesperam die, cùm indicto pridem Senatu, ad Hyampeum, alterum bicipitis Parnassi iugum concursus fieri Poetarum cœpit.

Curia Poetarum in Parnasso.

VERTICIS in summo, seniū qua nobile syluæ
Irriguis nigrescit aquis, contermina templi
It moles cælo, & nemoris supincubat vmbris.
Hæc auro & latè candenti Regia saxo

Augu-

Augustum sede in media concläue coërcet,
Immortale opus: internum cui Pieris orbem
Concilio Vatum fabricata, sedilibus æquè
Strauit odorata è cedro, Patrumque Latinas
Atque Italas variè scidit in suffragia classes.

Vno verbo, hæc Poetarum Curia, hic locus habendi Senatus est. Iamque huc frequentes vndique conueniebant, more planè Romano, Qui Senatores, quibusque in Senatu sententiam dicere licebat: hoc est ex censu tum veteri, tum nouo. Digna res erat visu risuque, contemplari vultus, & vestium ornatus alios atque alios. Primi illi Poetarum, Accij, Pacuuij, Næuij, homines prisci ac boni, complexi alter alterum sine fuco ac fallacia, more maiorum, hoc est, suo expediti ac leues properabant aut nudo capite, aut tutulis inclusо, penulis ad collum iunco palustri obligatis, ac paulo infra cincturam productis, femoralibus, & caligis sanè adstrictis, atque artus exprimentibus, socculis obstraguli loco spina, ruscoque consertis. Inter quos videre erat Ennium Patrem

Poeta ad Senatum accedẽtes.

Prisci aui Poeta.

——genua ægra trahentem,
Quassantemque vtroque caput,——

Virgil. li. 5. Æneid.

Santhonico bardocucullo tunicatum; manuleatum, sculponeatum, aurito pileo quàm amplissime fungino more petasatum. Quorum appendix Turpilius sequebatur præ vetustate situque marcentibus oculis, pu-

trique naso, atque auribus corrosis, ideoque vti spretus desertusque à socijs, paulò attentior ac tristior agmen concludebat. Sed qui elegantiori atque imperatoria ætate vixere, incessu habituque longè alio gradiebantur: vultus plerisq; graciles subalbidique: cothurni alijs, alijs socci, omnibus hedera doctarum prǽmia frontium blandè capillamentum implicabat: chlamys serica ad terram fluitabat multiplex ac sinuosa; ad collum verò angustis replicatisque minutim plagulis, reiecto ad tergum breui reticulo, aurea ante pectus fibula coercebatur. Denique alios ex ore vestiumque cultu nostrorum temporum Poetas statim agnoui. Facies nitidiores, & vt in dies homines sapiunt magis, bene curata cute habitiores: compta & calamistrata coma, aut etiam sparsa ferociter & negligentiam diligentissimè mentita, barbula poetico metro composita: galerus cùm argentea spira & clauiculis capitatis, breue rotundumque pallium: collo torques, ferrum lateri, omnia militi, quàm Poetæ similiora. Quamquam officiosa inter eos verba, grandes quæsitæque è cælo appellationes, ac cælo, cùm sudum serenumque est, illustriores tituli, mira deliciarum lenocinia aucupiaque, crebra inter eundem de gradu deque situ certamina, meros Aulicos ostendebant:

Medij temporis Poetæ.

Poetæ recentiores.

Officiosa atque aulica verba.

Prosopopœia officiosè concertantium.

DEXTER, ego lateri gradiar tibi? sydera testor,

Non

Non patiar. Quidni maior patiare? sinister
Ergô ibis? Nigras hodie mihi surgere luces
Phœbe iubes.i.prę,comitũ dulcissime.Cur hoc?
Imò ego ponè sequar. Non,si me traxeris,ibo.
Tene ego pręcurrã?pereã malè: frigora flãmis
Iungentur priùs, & brumæ miscebitur æstas.
Sed præeo,quãdo ipse iubes:mihi testis Apollo,
Inuitus prǫeo. dum spiritus hos reget artus,
Dũ memor ipse mei,semper mihi corde sub imo,
(Ni mihi cor excors) hęrebit gratia facti.

Nugis hisce ac tricis inuicem altercantes in Curiam plerique pergebãt: paucis exceptis,

——————— quos ęquus amauit
Iupiter, atq; ardens euexit ad ęthera virtus: *Virgil.lib. 3. Aeneid.*

qui à turba solitarij, meditantesque secum, credo, quid in Senatu paratè dicerent, aspectu ipso priscam illam Poetarum maiestatem præ se ferebant. Introgressis Curiam ecce lictores laureatis cum fascibus ad fores: sequuntur consules Apollinari laurea trabeaque conspicui, Senatus, vt est moris, assurgit, clausoque templo de legitimo Patrum numero quæsitum. Duos desiderari ex omnibus compertum est, ex Latinis Plautum, ex Etruscis nouum hominem, quem adnitente P. Ouidio Consule in Senatum nuper admissum, superiore anno in sexto P. Virgilij, & secundo Annibalis Cari Consulatu, Seuerinus Boetius Censor, cùm illius Poesim bonis obesse moribus ostendisset, exutum hedera, *Pœna impudici Poeta.*

præcinctumque peregrinæ arboris coronamento Fracastorij manu plexo, Parnassi finib. abire iussit, Castalia aqua, & igni poetico interdixit. At verò M. Plautum L. Annæus Seneca Censor hoc eodem anno Senatu mouerat per quinquennium, quòd nimirum Patribus seriò consulentibus frequenti congressu, cùm Ennio, cui assidebat, pileum dissimulanter è capite detractum ante Consulum pedes abiecisset; admonitus, Patribus non placere quemquam Poetarum in Senatu scurrā agere, non modò dicto audiens non fuit, sed paulo pòst vltimo Senatu, Statio Papinio Neapolitano, eleganti cum sagulo recèns à Claudia vxore sibi transmisso, carbasisq; ad collum bipedalibus quasi maiorib. velis in Curiā magnificè se se inferenti, secumque nescio quid grande follicantibus buccis ampullanti, clàm à tergo papyraceum sulphureo oppletū puluere crepitaculum latenter affixit: quod, vbi ille subsellio securus incubuit, concepto igne, multiplici statim sclopo strepitare cœpit, furentemque ac sufflāte retrò flamma excitum è sella repentè Statium, atque in medium ignea cum cauda ambustoque sago prosilientem, implorantemque Poetarum fidem, risere primùm Patres, quòd homini mimalloneos carminum bombos identidem instanti opportunè ea fibula videretur affixa: postea verò oppleta fumo tetroque odore Curia,

Plautus Senatu motus.

Eius scurriles lusus aduersùs Ennium.

Et in Statium.

exire

exire inde properè coacti, malam Plauto crucem precati minatique sunt. Ergo facta, vt moris est, à Claudiano Consule, qui Senatum habebat, dicendi potestate, Censor Verba fecit de Momi litteris in Senatu recitandis: ipsumque Momum paulo antè ex annua peregrinatione reuersum ante Vrnam statuit. Huic mos est quotannis Parnassi verticem conscendere, ad Senatum intromitti, quidquid inter homines siue clam, siue palam de re poetica tacendum æquè ac dicendum sentiatur, nullo cuiusquam metu liberè profari. Processit igitur in medium libellorum fasciculis onustus, quos hoc vno anno, dum Vrbes inuiseret, ac mores multorum obseruaret, partim ipse memoriæ causa conscripsit, partim à publicis priuatisque Academijs traditos accepit, vt eos in Poetarum Concilio recitaret: quibus in Censoris Vrnam coniectis, nam

Momus in Senatum introductus.

Momi libelli.

CONCILIO in medio sedet ingens Vrna, capaci
Quantùm vteri concha, gracili tantùm inuia collo.
Vatibus hanc perhibent ducēdis sorte libellis
Quæsitorem Herebi dono Minoa dedisse.
Argento pars interior nitet interraso,
Artis Mentoreę facili circumcaua torno.
Aurea sed faciem multis emblemata signis
Phidiaco variant cęlo, qua baltheus Vrnam

Vrna in Poetarum Senatu.

Zodiacus in Vrna.

Signifer obliquat, bisſeniſque vna figuris (lis.
Mõſtra vehit, totidẽq; micat Zona aurea bul-
Argumentũ ingens:pendent hinc omnia,motu
Ex vno pẽdẽt pecudumq; hominumq; labores.
Frondibus hinc latè colles, & gramine multo
Prata virent,bifidis verruntur cærula caudis,
It fera per ſaltus, cæli ſpatia ampla volucres
Impediũt,hominumq; augentur cœtib. Vrbes,
At parte è calathi gemina, quà tortilis anſa
Circinat vtrimque anguſti chryſendeta labri,
Sortes. *Implicitæ manibus ſortes, & lumine caſſæ*
Colludunt, fatumque regit,ludumque coercet.

Sed hæc verſuum parerga moleſte nimis interturbant incohatam narrationem: redeo, vnde digreſsus ſum. In Cenſoris Vrnam conie&tis litterarum faſciculis, c exorſus eſt Momus. Velitis iubeatis,Patres Conſcripti, lina incidi, faſciculos explicari, libellos propalàm legi. Cùm conſules iuſſiſſent, ille mota tantiſper Vrna libellum extrahit, tantaque voce, quantam exerunt Grammatici pueri, dum in Comitijs ſuis ſolemne carmen, Quod bonum fauſtumque ſit, præfari ſolent epiſtolam, quam ſortitus eduxerat,recitare cœpit.

Querela Typographorum.

SOCIETAS TYPOGRAPHORVM
Senatui Populoque Poetarum S. D.

CRESCIT in dies magis magiſque numerus eorum, qui noſtra opera in voluminibus edẽdis abutũtur. Id vitio potiſſimùm fit veſtri gene-

generis hominum, qui Quæ noctu somniant, hæc mane lucem videre illicò gestiunt, occasionemque Iliadum & Æneidum vndique venantur. Nullus hodie mortalium aut nascitur, aut moritur, aut præliatur, aut rusticatur, aut abit peregrè, aut redit, aut nubit, aut est, aut non est (nam etiam mortuo isti canunt) cui non illi extemplò cudant Epicedia, Genethliaca, Prorreptica, Panegyrica, Epitalamia, Vaticinia, Propemptica, Soterica, Paranetica, Nænias, nugas. Nulla est intemperantior hominum natio, nulla aduersum nos contumacior: si quid in versu, quod nō raréter accidit, illis excidit, cōtinuò in nos, pro ea quā sibi sumunt mentiendi licentia, confertur abundè culpa. Malum serpit quotidiè latiùs; nos onere opprimimur, nullo (quod caput est) operæ pretio. Edita enim horum pleraq; vix in manus hominum veniunt, cùm aut explosi iam antea nomen scriptoris, aut prodigiosi vestibulum operis statim lectores absterret; nosque, raro deinceps emptore, ad apinas & nugas ne triobolo quidem venales quoquo possumus modo distrahendas, cogimur malè properata volumina aliò transferre, ac scombris inuolucra & tunicas dare; aut in vicum deferre

Prurigo scribendi.

Finis non nullorum voluminū.

——vendentem thus & odores,
Et piper & quidquid chartis amicitur ineptis. *Hor. lib. 2. ep. 1.*

Hæc pauca de multis vobis indicare visum est.

Signifer obliquat, bissenisque vna figuris (lis.
Mōstra vehit, totidēq; micat Zona aurea bul-
Argumentū ingens: pendent hinc omnia, motu
Ex vno pēdēt pecudumq; hominumq; labores.
Frondibus hinc latè colles, & gramine multo
Prata virent, bifidis verruntur cærula caudis,
It fera per saltus, cæli spatia ampla volucres
Impediūt, hominumq; augentur cœtib. Vrbes,
At parte è calathi gemina, quà tortilis ansa
Circinat vtrimque angusti chrysendeta labri,
Sortes. *Implicitæ manibus sortes, & lumine cassæ*
Colludunt, fatumque regit, ludumque coercet.

Sed hæc versuum parerga moleste nimis interturbant incohatam narrationem: redeo, vnde digressus sum. In Censoris Vrnam coniectis litterarum fasciculis, c exorsus est Momus. Velitis iubeatis, Patres Conscripti, lina incidi, fasciculos explicari, libellos propalàm legi. Cùm consules iussissent, ille mota tantisper Vrna libellum extrahit, tantaque voce, quantam exerunt Grammatici pueri, dum in Comitijs suis solemne carmen, Quod bonum faustumque sit, præfari solent epistolam, quam sortitus eduxerat, recitare cœpit.

Querela Typographorum.

SOCIETAS TYPOGRAPHORVM
Senatui Populoque Poetarum S. D.

CRESCIT in dies magis magisque numerus eorum, qui nostra opera in voluminibus edēdis abutūtur. Id vitio potissimùm fit vestri gene-

generis hominum, qui Quæ noctu somniant, hæc mane lucem videre illicò gestiunt, occasionemque Iliadum & Æneidum vndique venantur. Nullus hodie mortalium aut nascitur, aut moritur, aut præliatur, aut rusticatur, aut abit peregrè, aut redit, aut nubit, aut est, aut non est (nam etiam mortuo isti canunt) cui non illi extemplò cudant Epicedia, Genethliaca, Prorreptica, Panegyrica, Epitalamia, Vaticinia, Propemptica, Soterica, Parænetica, Nænias, nugas. Nulla est intemperantior hominum natio, nulla aduersum nos contumacior: si quid in versu, quod nō rarēter accidit, illis excidit, cōtinuò in nos, pro ea quā sibi sumunt mentiendi licentia, confertur abundè culpa. Malum serpit quotidiè latiùs; nos onere opprimimur, nullo (quod caput est) operæ pretio. Edita enim horum pleraq; vix in manus hominum veniunt, cùm aut explosi iam antea nomen scriptoris, aut prodigiosi vestibulum operis statim lectores absterret; nosque, raro deinceps emptore, ad apinas & nugas ne triobolo quidem venales quoquo possumus modo distrahendas, cogimur malè properata volumina aliò transferre, ac scombris inuolucra & tunicas dare; aut in vicum deferre

Prurigo scribendi.

Finis non nullorum volumin.

——vendentem thus & odores,
Et piper & quidquid chartis amicitur ineptis. *Hor. lib. 2. ep. 1.*

Hæc pauca de multis vobis indicare visum est.

est. Vos ordinis vestri bono ac famæ consulite, nobis tantum oneris detrahite, ac valete.

Vix Momus absoluerat, cùm Censor iram inter & risum; Quid nobis, inquit, quotidie cum Typographis? an si quid illi fortè decoquunt, & iacturam fortunarum faciunt, idcircò resarciendum nobis est? Resarciendum, respondit Momus, si vestra causa iacturam faciunt. dicam enim liberè more meo,

Hor. in Arte poet.

Ludere qui nescit cāpestribus abstinet armis:
Indoctusque pilæ dicive, trochive quiescit,
Ne spissæ risum tollant impunè coronæ.
Qui nescit, versus cur audet fingere?——

Sed video cur tam facilè Poetis ignoscatis: nempe non ignari malorum miseris succurrere didicistis.

Id. ibid.

Scimus, & hanc veniam petimusque damusque vicissim.

Quid pro Typographis decretum.

Annuebat versibus suis Horatius; cùm Claudianus Consul, indicto manu silentio; ad Horatium librorum Quæsitorem ac Musæi custodem deferri libellum iussit, ei causam permisit: Sermonem scriberet de libris nonum premendis in annum, pœnas præproperis ingenijs statueret, deque re tota ad Senatum referret. Cui Consulum alter Torquatus Tassus addendum putauit; Videret Quæsitor, ne in Apollinarem Bibliothecam noui quotidie libri admitterentur, antequam ijs statueretur aliquid certi. hunc enim aditum

De libris i Parnassi Musæum nō admittendis.

si sibi

si sibi interdictum sentiret sartores isti carminum fortasse tardiores in conscribillandis paginis deinceps futuros. At Horatius id verò fecisse sedulò se ad eam diem affirmauit, idque satis apparere ex aggestis cumulatisque codicibus, qui tam multi ante fores Bibliothecæ præstolabantur ingressum, vt sanè pauciores Maro descripserit animas apud Cocyti stagnum orantes.

Tendentesque manus ripæ vlterioris amore.

Sed se non minùs Portitore illo Stygio inexorabilem fore: etiamsi offensurus iterum esset Torquatus ipse Consul, & ex vtroq; pede laboraturus. Etenim Torquatus paucis antè diebus Bibliothecam sub vesperam ingressurus, dum enititur aperire sibi aditum ea voluminum multitudine penè occlusum, imprudens offenderat in codicem nescio quem ab Academicis Furfurarijs Florentiæ conscriptum, prolapsusque suborta capitis oculorumque vertigine, ex læuo etiam tum pede claudicabat. Tunc Consul Torquatus, nec eam dixit placere sibi librorum turbam in Bibliothecæ vestibulo, qui si quotidie, vt iam cœperant, eo loco accrescerent, quo dein modo patere per eos cumulos in Musæum potuisset accesus? Quare quamprimùm eos amoueret inde: ac, paucissimis exceptis, qui digni illo litterarum Sacrario ei viderentur, reliquos alium aliò distraheret:

Virg. lib. 6. Æneid.

Torquati casus.

partim

Quò destinandi aliquorum libri.

partim valuarum rimis obstruendis, vt Anagrammatarios plerosque & minutos litterarum glutinatores: partim flabellis ad ventulum concinnandis, vt Amadigios omnes, & promercalium nugarum institores: partim fenestrarum velamentis contra pluuiam & Solem opponendis, vt confidentiloquos istos & duros Capitones, qui loricato sunt pectore aduersùs omnem iniuriam: &, si qui adhuc superessent, præsertim ex ijs qui fœdè Principibus adulantur, traderet eos funerum Curatoribus, vt in proximis Mœcenatianis exequijs, ad stramineam eius viri statuam poetico tormento explendam, inculcandam, farciendam liberaliter adhiberent; atque ea ratione, imposita pyræ honoraria illa imagine tot grauida præconijs inflataque, simul cum ea, Poetarum vota multorum conflagrarent, atq; in cinerem nihilumque desinerent. Cæterùm, ad auertendos in posterum huiusmodi librorum concursus, Optimum factu sibi videri, si eos non à Parnassi modò Regia, sed etiam à finibus idem Quæsitor abstinerent, nec priùs admitteret ad fastigiũ Montis, quàm in constituto ad radices hospitio quatuor dierum decadas exegissent, suspicionemque sui purgassent. Ad quæ Venusinus, facturum se libenter imperata respondit: imò, si Senatui videretur, acturum se aliquid, quod subitarijs istis ingenijs moram

Adulatores Principum.

Cautio anteq̃ ad Parnasũ admittãtur libri.

esset

esset non minimam allaturum: nempe Ex codicibus quos admissurus esset, electurū se vnum alijs deteriorem, eumque non illicò inserturum in plureos & loculamenta cum cæteris, sed ignominiæ causa in media Bibliotheca sublimem apud Filices muscarios appensurum, ac retenturum ibi tandiu, dum liber illo nequior accesserit, qui eum loco trudat, ipse succedat; tunc demum redigendum in classem, suaque in arcula nidoque componendum. Hæc autem etsi magnopere probauit Claudianus Consul, quia tamen peculiari Senatu opus habere dixit, pollicitus se breui de ea causa Patres consulturum, staturumque id, quod plures censuissent, re tum infecta, disceptationem distulit in aliud tempus. Et iam Momus alium ex Vrna sortitus erat supplicem libellum, iussusque perlegere inscriptionem tergo additam, quæ erat; *Ex admissis libris deterrim⁹ quomodo plectēdus.*

POETIS PRISCIS AC BONIS LECTORES:

In veteramentarios carminum sutores.

Explicata pagina, iteriorē epistolā recitauit. *Lectorum querimonia.*

Nec pudor est, nec modus vllus hac tēpestate carminū scribendorū: inuasit enim mortales hęc pestis, exeditq; multos mala hęc scabies, Poetæ vt vulgò salutentur: ideoq; nouis quotidie voluminibus, in quibus tamen Nihil est noui præter titulum, ad legendū homines inuitant, & tantùm nō mercede cōducūt. oculi legendo, manus volutādo dolent: vsq; adeò

alijs

alijs,atq; alijs poematibus continenter obruimur. Sed quod magis dolet, opera expectatioque legentium luditur. Ad nouum opus inauditumque commentum euocati magna spe ingredimur, cùm paulatim vetera fermè omnia, & exoleta, sed expolita & fuco interpolata reperimus: *præfractam strigilem, & soleam*, vt ait Lucilius, *dimidiatam*. Scilicet huc tandem recidit huius æui Poesis. eruta ex antiquitatis tumulo ferramenta passim recoquuntur recuduntúrque, & inducto alio rebus colore ac forma (quàm tamen dispari forma, quàm inepta?) pro nouis repentè mercibus extruduntur. Vos, quorum res agitur, quorumq; opera miserum in modum à scrutarijs istis refiguntur, ac dilacerantur; videte per Apollinem, Poetæ, ne fraus hæc, quæ artis hodie locum & quæsticulum inuenit, impunitate succrescat; atque aliquem furacibus istis ac veteramentarijs ingenijs, pro vestra sapientia, modum ponite. Plura in hanc sententiam nostro omnium nomine superaddet is, qui has litteras afferet ac tradet Momus. Valete.

Calliditas furacium Poetarum.

Vix ea, cùm rogatus à Senatoribus Momus, vti proferret in medium, si quid appendicis loco euulgandum putaret; Pauca, inquit, sed paucis multa. Eram Florentiæ, addideratq; se mihi comitē sesquipetrarcha nescio quis, qui me infinitis in horas precibus obtun-

Momi narratio.

obtundebat, vt opusculum deferrem ad vos suum, immortalitatiq; in Apollinari Musæo consecrarem. hoc ego socieno per Vrbem intentus mortalium studijs cursitabam. Accessimus ad Cerarij Fictoris officinam, qui cereas icunculas ac sigilla Deorum, hominumque, ac stirpium, ligneo teretique scalpro conformabat. Erat illi tum fortè in manibus arundo, quàm è cera, certa per interualla distinguebat nodis, educebat ex ea fundebatque geniculatim folia, leue fastigium crassiore paniculæ coma finiebat. hæc dum ageret, adfuit qui laurum arbusculam ab artifice postulauit, vt venderet. tunc ille; Hæc, inquit, quam molior arundo, laurus erit. nullaque interposita mora, è calami folijs alia demittit ad truncum, alia spargit in ramos, ramos frondibus opacat, baccas occultat inter frondes, hæc addensat, illa incidit, alia dilatat, vno verbo, pro arundine laurum emptori tradit. Discedebat hic, cùm ecce alius vir honestus & grauis, qui magni Alexandri icunculam mercari cupiebat, quã quia inter ea sigilla non vidit, abibat. reprehensum hominem voce, mox etiam pallio, subsistere Cerarius enixè rogat, ostenditque pro Alexandro Mercurij signum perillustri ceratione perfectum. negat emptor, exoculatum esse adeò se, qui non videat Quid distent æra lupinis: Alexandro sibi opus. tunc

Fictor Cerarius.

Mira eius in fingẽdo celeritas.

Arundo in laurum.

esse,

esse, non Mercurio. At ego, inquit artifex, Alexandrum tibi vendo. Hic ego intentissimis oculis expectabam, quibus tandem præstigijs pileatum Mercurium, alatum, nummatum, caduceatum, nulla non re dissimilem Alexandri, traducere ad Alexandrum posset; cùm ille tanta celeritate, vt alijs exuisse Mercurij pedes, suas induisse manus videretur, è loculatis arculis nunc excerpens aliquid, nunc aliquid eò reponens, discolores illas ac miniatulas ceras facili tractatione variare cœpit: Mercurij caduceum, quod ærat læuæ manus gestamen, adstringi ac producit in hastam: crumenam nummorum plenam, quæ pedebat è dextra, comprimit atq; in fulmen exacuit, opportuna sanè traiectatione, è talaribus atque ex alis ocreas ad genua vsque deducit: galerum ac pinnas in galeam ac plumas altè sustollit, oculos rotundat, genas exporrigit, producit nasum atque amplificat (nam Alexandrum hac etiam parte fuisse magnum ferunt) dilatat frontem, in sinistrũ humerum ceruicem aliquantulùm proijcit, colores confinio temperat, nigrum, subnigrũ, austerum, lacteum, luteum, subalbidum, purpureum, lentum; vitreum furfurosum modò diluit, modò infuscat, modò exacuit, modò obtundit, atq; ita commutabiles illas cerulas hinc atq; hinc traducit, operique addit adimitque, vt Alexandri simulacrum momento

Mercuri⁹ in Alexandrum.

ena-

enatum videremus, ignoraremus autẽ quid de Mercurio factum foret. Hærebam hic ego attonito similis: sed comes vt erat natura procacior, ad artificem; Itane verò, inquit, mi homo, tam facilè vnaq; productione nasi tu nobis Alexandros extemplò paris? Quid ni? respondit, cùm producendum esse nasum, non corripiendum vestra de syllabis Senatus consulta proclament? nos autem id artis didicimus à Poetis, cum quibus commune habemus fingendi nomen. Doctè enimuerò, inquam, & supra ceram, & scalpum conuersusque ad socium, Insere nunc Melibœe pyros. Risit ad hæc emptor Alexandri, &; Hoc ipsum, inquit, recurrebat animo, dum Cerarium id operis molientem intuebar: videbar enim mihi Poetam insudantem videre carminibus concinnandis, atque vnde vnde transferendis, operique suo per æqua, per iniqua consuendis. Nam quid hac tempestate solemnius? priscorum reliquiæ conquiruntur, noua priscis adduntur oppidò pauca, multa dissimulantur, foris intima, intus extima conuertuntur, quadrata rotundis permutantur, quid verbis opus est? ex antiquo nouum repentè opus inter Poetæ manus enascitur: & nobis interim, qui hæc audire cogimur, aut legere festinamus magnificis illecti deceptique titulis, propter quos deseri possit, vt ait ille, vadimonium; fraudi plu-

Scommata & ioca.

Cerarij & Poetæ comparatio.

Interpolatores carminum.

Plin. in Præfat.

rimum est ad eadem toties nullo operæ pretio reuocari. vt sanè in deterius abitura res sit, nisi aliqua demum animaduersione hæc Poetarum coerceatur impunitas. Obmutuerat satis meticulosè argutulus comes ille meus, alioque simulabat se animum, dum ea dicebantur, auocasse; cùm ego ad emptoris aurem insusurrans; Bono, inquam, sis animo: ego ad Senatum Poetarum propero: animaduertent illi, vt opinor, in horum licentiam, tibique ac cæteris idem studentibus exoptantibusque consultum erit. Et verò, Patres Conscripti, si minùs lectorum vos querelæ ac preces mouent, moueat decus certè vestrum, ac dignitas istius ordinis, qui iam vulgò, si nescitis, deridiculo est vestra sunt quæ sutores isti dissuunt, consuunt sibi, vos isti expoliant, vos expilant, exoculant, expectorant, euiscerant: sibique aliena dum accommodant, quos inter homines cachinnos, Deus immortalis, quæ ioca, quas fabulas excitant? Vidi ego iampridem Romæ, in Vrbe vti scitis, mores aliunde omnium complectente, hominem noua indutum & collectitia sanè synthesi, hoc est, ex aliquorum quos hic intueor, vestibus contexta ridiculum in modum. surripuerat Dantis Aligerij sagum holosericum subsutum sacina Damascena, oblongis angustisque manicis: sed, ne furtum deprehenderetur, inuerterat,

Expilatores verū Poetarum.

Ad explicando aliquorum furta.

terat, proque veteri subsuto nouum abdiderat, idque mirificè variauerat. Nam resectis ex Cino Pistoriensi fimbrijs, detractis à Boiardo ligulis, recisus è Guittone Aretino ansulis, veluti polymitam vestem versicoloribus licijs ac cæsuris intexuerat. Ita verò induerat inductis in manicas pedibus non planè incommodas sibi caligas, sed femoralia paulo arctiora confacerat: collare autem sagi ad renes, atq; vmbilico tenus distributum suis aciculis obfirmauerat: reliquum extremumque sagum sublatum vsque ad collum, eiusdem vestis cingulo coercuerat, atque in hunc modum magnificè se circumspiciens, ac noui se operis artificem venditans, homo bellissimus segmentato & collatiuo cum centone per Vrbem incedebat. Cui ego hæc pauca: *Vestis variè consarcinata.*

Quid si fortè suas repetitum venerit olim *Hor. lib. 1. ep. 5.*
Grex auium plumas? moueat Cornicula risum
Furtiuis nudata coloribus. ————

Hæc Momo dicenti, atque eloqui planiùs eadem paranti Censor, admonente P. Virgilio intercessit negauitque æquum sibi videri, in ea insectatione vsq; adeò prouehi, vt nullo discrimine simul inuoluerentur optimi quiq; sapienter ac feliciter imitantes, tempestiuisq; allusionibus carmen eruditè condientes; & audaculi nescio qui nullo modo, nullo metu in aliena inuolantes, nihil ingenio promptum, nihilq; labore partum habentes, *Discrimen inter imitatores & fures.*

 ac

ac non nisi rapto, apertaque populatione vi-ctitantes. Placuit ea verò Consulibus intercessio visumque, Vti A. Persius Consul designatus, adhibita ad eam rem opera Samonici Sereni, causam sedulò cognosceret, medicamẽtumque, quod olim idem Serenus prurigini arcendæ composuerat, transferret ad pruriginosos hosce Vates, quo ea scribendi scabies inungi ac deliniri posset. Quamquam palàm tunc Persius testatus est, nõ opus esse eo lenimento cum furaci hominum genere ac refractario: sed si Patribus videretur, se ostensurum Ignem ex fatidicis Idę lignis nuper ab se repertum, in quem quidquid mistum ex reb. dissimilibus conflatumq; conijcitur, illicò secernitur, atq; ex separatis partibus, si quæ veteres sunt, flammis absumuntur, nouæ perdurant. id optimum fore Poetarum experimentum aut supplicium: quorum libris antequam in posterum euulgentur, iniectis in decretorium hunc ignem, quidquid flammis illæsum inuictumque supererit, id tantummodò nouum, vernaculumque, ac proprium censendum esse; cætera, quæ conflagrabunt, tanquam aliena, furtique damnata meritò pœnas dedisse existimandum, nec dubitare se; quin, sicuti recẽs à lacu vinum dum defernescit, tumore posito extenuatur decrescitque, ita multorum libri apud igneum hunc exploratorem adstringendi contrahendique

Quid decretũ contra furaces Poetas

Carm. prur. & scab. arcenda.

Inuentum ad Poetarum furta deprehendenda.

Et castiganda.

dique sint adeò, vt sæpenumero ex magno ac tumido aliena fartura volumine, extracto exsiccatoque quidquid erat inanis, & non proprij succi, atque adeò in libellum sanè tractabilem manualemq; redacto, non plures quàm sex septemve superstites futuræ sint paginæ, quas iure scriptor agnoscat ex illo incendio reliquias suas. sic nouos Poetas à scrutaria, quam ignauiter artem factitant, absterrendos: & lectores molestia, & in quam inducuntur, fraude liberandos. Risit eo nimirum commento Momus, quòd videret, Consulum alterum, ac Senatores aliquot ad Persianum illum ignem plus nimio refrixisse. Nihil tamē cunctatus iniecta in Vrnam dextera libellum eduxerat, explicabatque, cùm Consul imperauit, vt duos præterea sortito extraheret, quos nulla interposita commētationum mora continenter recitaret, ac Senatus dimitteretur. paruit ille, vocem contendit, ac legit.

Interpretum Virgilianorum postulatio.

P. VIRGILIO MARONI INTERPRETES SVI. LABORAMVS in explanandis Æneidos tuæ locis, nec pœnitet operæ ac laboris: in plerisq; enim aut acu planè tāgimus id, ꝙ dixisse te oporteat, aut aliquid affingimus, quod te dixisse non pudeat. Vnus incidit nodus sanè Gordianus, cuius occultum cœcumque caput extrahere nullus adhuc interpretū ausus est, sed sacro omnes silentio præteriuimus. Nimirum laqueus est ex eo genere,

qui fauces statim obligat, ac spiritum intercludit. Cur enim inducto apud inferos Anchise, qui Æneam Romanorum Reges ordine & accuratè docet, è septem Regibus vnum prætermittis? Nam à Romulo exorsus;

lib.6. Æneid. Primus Romanorum Rex.

Quin & auo comitem sese Mauortius addet
ROMVLVS, Assaraci quē sāguinis Ilia mater
Educet. viden' vt geminæ stant verticæ cristæ,
Et pater ipse suo Superum iam signat honore?
En huius nate auspicijs illa inclyta Roma
Imperium terris, animos æquabit Olympo,
Septemque vna sibi muro circumdabit arces
Felix prole virum. qualis Berecynthia mater
Inuehitur curru Phrygias turrita per vrbes,
Læta Deum partu, centum complexa nepotes
Omnes cælicolas, omnes supera alta tenentes.

Secundus Rex.

Addis deinde Numam;

Quis procul ille autem ramis insignis oliuæ
Sacra ferens? nosco crines incanaque menta
Regis Romani, primus qui legibus Vrbem
Fundabit, Curibus paruis, & paupere terra
Missus in Imperium magnum.——

Adiungis demum cæteros,

——Cui deinde subibit

Tertius.

Otia qui patriæ rumpet, residesque mouebit
TVLLVS i arma viros, & iā desueta triūphis

Quartus.

Agmina: quē iuxtà sequit iactātior ANCVS
Nunc quoq; iā nimiū gaudēs popularib. auris.

Quint⁹ & septimus.

Vis & TARQVINIOS Reges; animamque
superbam

Vltoris

Vltoris Bruti, fasceſque videre receptos?
Hæc de Regibus Romanis. At in hoc cenſu, Seruium Tullum, qui medius inter Tarquinios Priſcum, & Superbum fuit; tu bonus Regum Cenſor omiſiſti. Ecquæ te cogitatio aliò tunc agebat, quove abalienato tunc animo peregrinabaris, vt tibi Rex tam probus, ac Romanæ rei propagator excideret? Hæc vna res (ingenuè fatemur) vniuerſam Interpretum nationem conturbauit, viſaque eſt, de qua te ipſum conſultum vellemus, ac nodum te ſolo vindice dignum tu tanquam è machina diſſolueres, ac lectoribus occaſionem ſubtraheres quidquam aut de Authoris, aut de Interpretum indiligentia ſuſpicandi. Vale. *Sextus cur relictus.*

Epiſtolam vix recitauerat Momus, cùm ex imperio Conſulum detulit ad Virgilium, qui petitioni interpretum ſatisfaceret; legitque ſubinde aliam in hunc modum. *Cauſa ad Virgilium delata.*

ANTIQVARII, CHRONOGRAPHI, MYTHOLOGICI Q. VAL. CATVLLO SVO.

TRIVMVIRATVS noſter paucis te vult, elegantiſſimè Catulle; id quod refert tua plurimùm, & noſtra non parum, qui tecum facimus. Summa hæc eſt, nam breuiloquentem eſſe Magiſtratum decet. In nuptijs Pelei, & Thetidos, paucos intra verſiculos, doctos (Iuppiter) & laborioſos, tui tamen te cepiſſe videtur obliuio. Principio enim cantas, Argo, *Interpretũ Catullianorum queſtum.*

qua vecti sunt Heroes ad Colchicam expeditionem, primam fuisse nauim.

Carm. 65.

Peliaco quondam prognatæ vertice pinus
Dicuntur liquidas Neptuni nasse per vndas
Phasidos ad fluxus, & fines Æeteos.
Cùm lecti iuuenes, Argiuæ robora pubis,
Auratam optantes Colchis auertere pellem,
Ausi sunt vada salsa cita decurrere puppi,
Cærula verrentes abiegnis æquora palmis.
Diua quibus retinēs in summis vrbibus arces,
Ipsa leui fecit volitantem flamine currum
Pinea coniungens inflexę texta carinæ.
Illa rudē cursu PRIMA imbuit Amphitritē.

Prima nauium.

Addis, è pelago excitatas eius nauigij nouitate Nereidas, visamque à Peleo Argonauta Thetidem illicò adamatam inter cæteras Nymphas, eique à Ioue in matrimonium collocatam.

Tum Tetidis Peleus incensus fertur amore,
Tum Thetis humanos nō despexit Hymenæos,
Tum Thetidi Pater ipse iugandū Pelea sensit.

Describis ad hæc torum genialem purpurea constratum veste, qua in veste inter alias acu variatas figuras pingis Ariadnam eiulantem ob Theseum celeri cum classe fugientem.

Puluinaris descriptio.

Puluinar verò Diuæ geniale locatur
Sedibus in medijs, Indo quod dente politum,
Tincta gerit roseo conchylis purpura fuco.
Hæc vestis priscis hominum variata figuris
Heroum mira virtutes indicat arte.

Nam-

Namque fluentisono prospectans littora Diæ
Thesea cedentem celeri cum CLASSE tuetur
Indomitos in corde gerens Ariadna furores.

Iam verò si Argo prima nauis ponti fuit, &

Illa rudem cursu prima imbuit Amphitritem;

quomodo ante illam, Thesei mentionem facis cum classe ac velis remisq; in patriam remeantis? Hic Aqua hæret. Conuenimus Antiquarij, Chronographi, & Mythologici: & neq; antiquitatis memoria, neq; ex temporum cõputatione, neque ex fabularum inuolucris quidquam ad componẽdum dissidium eruere potuimus. Ad te rem integram referimus, Tute hoc intristi, tibi omne est exedẽdũ. Vale. *Nodus in Catul.*

Legerat Momus, & ex authoritate Consulum Catullo dedit, qui in sequenti Senatu nodum solueret statimque postremum ex ijs, quos sortitu extulerat, libellum recitauit. *Ei cõmissa solutio.*

ACADEMICI IN ITALIA EI, QVÆ IN PARNASSO COGITVR, ACADEMIAE POETARVM. *Academicorũ petitio.*

FLORET inter cæteras Academicorum exercitationes hoc tempore studium conscribendorum Insignium, eoque perductum est, vt ex Academijs foras deriuatum illitterati pariter, litteratique complexi sint: atque è plebe iam quilibet in triuijs, & compitis auctionarijs hoc de argumento passim philosophatur, ac vulgus ipse zonariorum sellulariorumque sermonem hac super re securè miscet, sibiq; certa quædam, quæ suspendat ante offici- *Exercitatio Insigniũ condẽdorũ maxima.*

officinam Insignia symbolaque procudit: Sed quò res facta vulgatior est, eò est etiam in plures distracta sententias; atque obscurior proinde, difficiliorque reddita. Quin etiam ij, qui lucem ac facilitatem rei afferre conati sunt; conanturque hodie complures sententijs plerunque pugnantibus pertractant hanc prouinciam, legesque pro arbitratu quique suo huic generi commentationis imponitur: ac cæteri, qui ex hisce scriptoribus hauriunt, si paulo verecundiores sunt, ancipites suspensique omnia verentur, quasi plenum opus aleæ tractent, & incedãt per ignes suppositos cineri doloso. Vsque adeò in summa sententiarum pugna.

Sed ars incerta.

Velle suum cuique est, nec voto viuitur vno.

Pers. sat. 5.

Quas ob causas.

Quòd si isti, qui in hac arte familiam ducere tantopere cupiunt, ac leges præceptionesque tam facilè sanciunt, eas rationum præsidijs, vt par erat, stabilirent; profectò si minùs moueret nos authoritas docentiũ, saltem argumentorũ firmamenta mouerẽt. Nunc autem quando in hoc genere scribendi nec Aristoteles, Phalereosve, aut Tullios habemus, quorum testimonia rationis loco sint: nec adhuc in magna Doctorum copia videmus argumentorum momenta, in quibus acquiescere iure possimus; ad vos, quod vnum superest, veluti Ad sacram anchoram confugimus, petimusque vti rem pro imperio

perio definire, leges conſcribere, præcepta monſtrare, præceptorum cauſas rationeſque ſubijcere: ac modum huic artificio tandem aliquando ponere pro veſtra humanitate velitis. Nos quidquid ex iſto Senatu prouenıet; id ratum fixumque & immutabilis oraculi loco omnes habebimus. Valete.

Tum Claudius Conſul, Torquato Collega ſuggerente, intuitus in Petrum Bembum; Tuum, inquit, munus de hoc eſto, Bembe; vt commentarium perbreuem & capitalem hoc ſuper argumento conficias, atque ad proximas Kal. frequenti Senatu recites. tunc enim rogatis, vt moris eſt, Patrum ſententijs, Senatus conſultum de Inſignium natura conſcribemus. Hæc cùm dixiſſet, Senatumque tenere ſe vltra negaſſet, Curia ſtatim omnes excesſere.

Petrus Bēbus cognoſcēdis Inſignib. præfectus.

PRÆ-

PRÆLECTIO SECVNDA,

Plautina Prima.

Siue

Poetæ Comici virtutes ad Plauti commendationem explicari cœpta.

NOVVM opus enuncio in præsentia Rhetoribus meis (Præsules sapientissimi) iubeo illos deponere tantisper è manibus Aristotelem, eiusque viri præceptiones, quibus informantur ad Eloquentiam, intermittere, dum huius loco Plautum hodie subijcio, ac pristinam faciem continuati dudum operis muto. Id ego aggredior authore te, Iuli Strozza, Præsul & munere, & ingenio clarissime, nam cùm tu me nudius tertius, vt sæpe soles, humanissimè conuenires, ac te in perendinum affuturum mihi ex hoc loco dicenti significares, cumq; ego pro nostra amicitia sciscitarer ex te familiariter, qua de re potissimùm differentem audire me minùs ingratum tibi futurum esset; tu laudare continuò Plautum cœpisti: percontanti rursum mihi, è Plauti Comedijs quid te iudice seligerem; non opus esse dixisti, delectum habere in eo Poeta, in quo nihil esset non electè egre-

Occasio prælectionis.

egregieque conscriptum: satius esse de ipso generatim vniuerseque disputare. de quo tu paucis multa complectens ostendisti, eum tibi in Romano sermone Principem videri, quem Ennio æqualem antiquitas, quem operum multitudo, hoc est, vt aliqui sentiunt, triginta supra centum Comœdiarum numerus, quem festiuissimi lepores, quantùm vnquam leporum fuit eritque, facilè commendent. Quæ dum audiebam ipse, proculdubio intelligebam, deduci indicarique mihi laudationis fila, quæ si apud vos, Rhetores, conuestirem, facili negotio à vobis impetrarem, eũ vt esse Plautum iudicaretis, qui summo loco habendus inter Comicos videatur. Vtar igitur eo, quod indicatum mihi est, argumento, idque ea ratione pertractabo, vti Rhetorem & amicum decet: hoc est, præsentis materiæ memor in Plautum laudes abundè congeram, more, inquam, nostro, qui quæcumque in manibus sunt, ea summa esse, cæterorum obliti, liberaliter affirmamus: & gratificaturus homini Plautinæ factionis, Plauti virtutes hinc atq; hinc seligam, vitijs, quæ ei tribuuntur, amici gratia interim silentio prætermissis: modò vos, Rhetores, admonitos semel habeam, huius Poetæ Comœdias non videri planè accommodatas ætati ac moribus vestris, quorum institutioni hæc præcipuè dirigenda sunt liberalium studia

Ratio agē di in hac prælect.

doctri-

PRÆLECTIO SECVNDA,

Plautina Prima.

Siue

Poetæ Comici virtutes ad Plauti commendationem explicari cœpta.

NOVVM opus enuncio in præsentia Rhetoribus meis (Præsules sapientissimi) iubeo illos deponere tantisper è manibus Aristotelem, eiusque viri præceptiones, quibus informantur ad Eloquentiam, intermittere, dum huius loco Plautum hodie subijcio, ac pristinam faciem continuati dudum operis muto. Id ego aggredior authore te, Iuli Strozza, Præsul & munere, & ingenio clarissime. nam cùm tu me nudius tertius, vt sæpe soles, humanissimè conuenires, ac te in perendinum affuturum mihi ex hoc loco dicenti significares, cumq; ego pro nostra amicitia sciscitarer ex te familiariter, qua de re potissimùm differentem audire me minùs ingratum tibi futurum esset; tu laudare continuò Plautum cœpisti: percontanti rursum mihi, è Plauti Comedijs quid te iudice seligerem; non opus esse dixisti, delectum habere in eo Poeta, in quo nihil esset non electè

Occasio prælectionis.

egre-

egregieque conscriptum: satius esse de ipso generatim vniuerseque disputare. de quo tu paucis multa complectens ostendisti, eum tibi in Romano sermone Principem videri, quem Ennio æqualem antiquitas, quem operum multitudo, hoc est, vt aliqui sentiunt, triginta supra centum Comœdiarum numerus, quem festiuissimi lepores, quantùm vnquam leporum fuit eritque, facilè commendent. Quæ dum audiebam ipse, proculdubio intelligebam, deduci indicarique mihi laudationis fila, quæ si apud vos, Rhetores, conuestirem, facili negotio à vobis impetrarem, eũ vt esse Plautum iudicaretis, qui summo loco habendus inter Comicos videatur. Vtar igitur eo, quod indicatum mihi est, argumento, idque ea ratione pertractabo, vti Rhetorem & amicum decet: hoc est, præsentis materiæ memor in Plautum laudes abundè congeram, more, inquam, nostro, qui quæcumque in manibus sunt, ea summa esse, cæterorum obliti, liberaliter affirmamus: & gratificaturus homini Plautinæ factionis, Plauti virtutes hinc atq; hinc seligam, vitijs, quæ ei tribuuntur, amici gratia interim silentio prætermissis: modò vos, Rhetores, admonitos semel habeam, huius Poetæ Comœdias non videri planè accommodatas ætati ac moribus vestris, quorum institutioni hæc præcipuè dirigenda sunt liberalium studia

Ratio agē di in hac prælect.

doctri-

mento à planitie pedum indito, Plotus est appellatus. qui enim pedibus sunt planis, plotos vocant Vmbri; postea Plautus cœptus est dici. Ita nos Pom. Festus edocuit; cuius viri testimonium facit, ne Plautinum nomen deductum opinemur à canibus, quorum aures, cùm languidæ sunt ac flaccidæ, latiusque patent, vt idem scripsit, plauti canes appellantur: nisi fortè etymon vtrobique idem est. Floruit in hac Vrbe, circa annum ab ea condita quingentesimum quinquagesimũ quintum, quo tempore abrogata est lex Oppia apud Liuium. *Tunc simul M. Porcius Cato*, inquit Gellius, *in Ciuitate Orator, & M. Plautus in scena vigebant*. Fortuna, non conditione aut natalibus seruire coactus est: expertusq; rerum vicissitudines primùm Poeta, & quidem pecuniosus, tum mercator, ad hæc decoctor, postremò pistor, simulque Comœdiarum scriptor iterum fuit. Etenim Romæ compositis, datisque ad Populum fabulis, ingentem pecuniam in operis artificum scemicorũ sibi comparauit, vt Varro testatur apud Gellium. Hinc maioris spe lucri ad mercaturam animum adiecit, nummisque negotio attributis, solum vertit, sed malè re gesta, inops excussusque fortunis omnibus Romam rediit, vt idem Varro author est apud eundem. Quam esse causam suspicor, cur nihil ille crebrius habeat in suis fabulis, quàm mercatum,

Tẽpus quo floruit Plautus.

lib. 34. lib. 17. c. vlt.

Cõditio & vita eiusdem.

lib. 3. c. 3.

institorem, trapezitam, pecuniam mutuò acceptam, argentum fœnori datum, syngraphas, tabellas, rationes, nummaria negotia. Paupertate, quærendique victus causa, in magna præsertim annonæ difficultate, pistori operam locauit suam, occupatus molis trusatilibus circumagẽdis: quantumque temporis ab hoc opere pistorio, ac vertendis lapideis hisce orbibus supererat, tantùm operi poetico, vertendisque è Græco fabulis, ac vendendis impendebat, vt Eusebius, atque ante hunc Varro, scriptum reliquere. Neque verò, cùm legimus pistorem fuisse, aut pistori operam locasse Plautum, de eo existimandum est verba fieri, qui panes publicè conficiat, ac venales exponat; hoc enim genus artificum Romæ non fuisse Plautino æuo discimus à Plinio ita scribente: *Pistores Romæ non fuerunt ad Persicum vsque bellum, annis ab Vrbe condita super quingentos octoginta; ipsi panem faciebant Quirites*. Erant autem pistores, vt ait Varro, qui in pistrino pinserent farinam. Coqui verò, aut mulieres, ad priuatos domesticorum vsus coquebant panes, vt Plinius subdit laudato antè loco, & ostendit hoc ænigma Neuij Poetæ.

Pistores quādo Romæ cœperint.

in Chron.

Apud Gellium loco cit.

lib. 18. c. 12

lib. 1. de vita P. R.

Coquus edit Neptunum, Venerem, Cererem.

Hoc est, interprete Nonio, pisces, olera, panem. Non tamen negauerim, pistores quoq; adhibitos ad panem coquendum, eosdemq;

fuisse

fuiſſe etiam coquos. quò ſpectat Plauti ludus in Captiuis:

Multis, & multigeneribus opus eſt tibi *Act. 1. ſc. 2.*
Militibus, primò dum opus eſt Piſtorienſibus.
Eorum ſunt genera aliquot Piſtorienſium.
Opus Paniceis, opus Placentinis quoque,
Opus Turdetanis, opus eſt Ficedulenſibus.

Hos autem piſtores, quos & coquos deſcribit Plautus, non fuiſſe forenſes ac publicos, ſed domeſticos modò docuimus. Obijt Romæ Plautus, vt obſeruat in Bruto Tullius, P. Claudio, & L. Portio Coſſ.& Catone Cenſore, cuius cenſuram incidiſſe in annum ab Vrbe condita quingenteſimum ſexageſimum ſextum author eſt Liuius, hoc eſt, quindecim annis ante Ennium, quem anno quingenteſimo octogeſimo primo mortuum eſſe, ex eodem Cicerone conficitur. Sepulcro hoc Epigramma fuiſſe inſcriptum, quod ipſe confecerat; aſſerit Varro apud Gellium. quod quamquam ad hanc vſque diem ita vulgò lectum eſt,

Mors Plauti. *lib. 39.* *li. 1. c. 24.*

Poſtquam eſt morte captus Plautus,
Comœdia luget, ſcena eſt deſerta,
Deinde riſus, ludusque iocuſque & numeri
Innumeri ſimul omnes collacrymarunt.

Comœdiarum numerus.

exiſtimo tamen ab illo ſic fuiſse ſcriptum,

Poſtquam eſt mortem aptus (hoc eſt, adeptus, ab apiſcor) *Plautus, Comœdia luget, Scena eſt deſerta, hinc riſus, luduſque iocuſque,*

Et numeri innumeri simul oẽs collacrymarũt.
Hoc autẽ *dubitassem*, inquit Gellius, *an Plauti foret*, (credo, quia Plauto indignum ei videbatur) *nisi à M. Varrone positum esset in libro de Poetis primo*. Reliquit Plautus Comœdias à se scriptas omnino multas: quarum alij apud Gellium numerant centum & triginta, alij centum apud Seruium, alij apud eundem quadraginta. Sed his omissis, assentiendum potius arbitror M. Varroni in libro de Comœdijs Latinis, qui vnam & viginti Plautinas fabulas primùm agnouit, mox etiam ijs addendam putauit Bœotiam, horum præcipuè versuum indicio, quos esse Plautinissimos ait Gellius. Parasitus ibi esuriens hæc addit.

lib. 3. c. 3. *In primũ Aeneid.* *lib. 3. c. 3.*

Vt illũ Dij perdant, primus qui horas repperit,
Quique adeò primus statuit hic solarium,
Qui mihi comminuit misero articulatim diem.
Nam me puero vterus hic erat solarium
Multò omnium istorum optimũ, & verissimũ,
Vbi iste monebat esse, nisi cùm nihil erat.
Nunc etiam quod est, non estur, nisi Soli lubet.
Itaq; adeò iam oppletum est oppidum solarijs,
Maior pars populi aridi reptant fame.

Ibidem. Præterea Neruulariam addit idem Gellius ex Fauorini iudicio, & ex suo Fretum. Tres autem in pistrino scriptas à Plauto docent Varro, alijque, quarum nomina duarum recenset idem, quem sæpiùs laudo, Gellius; Saturio-

turionem, Addictumque: apta nempe nomina homini esurienti; & molis circumagendis addicto. vt propterea veniat in mentem suspicari, tertiam Comœdiam fuisse Neruulariam. Ex quibus si summa ineatur, sex & viginti à Plauto relictæ videntur fabulæ: reliquas, quæ tribuuntur Plauto similitudine nominis, Plautianas à Plautio compositas fuisse Lælius autumat apud Gellium. *Scriptas verò in pistrino Comędias, mirum videri debet nemini,* inquit Hieronym. Magius (fuit hic capta Cypro in Asiam abductus, atque enecatus) *mira res hæc videbitur, me captiuum, & Turcæ hominis seruum, in ergastulo vacuum à libris, de Tintinnabulis, & Equuleo libros conscripsisse:* Atque hæc habui comperta, quæ de Plauti vita proferrem: quibus si iudicium de eiusdem fabulis addidero, absoluam ea, quę priori loco mihi vniuersè dicenda proposui, de Plauti cùm vita, tum ingenij monumentis.

In pistrino aliqua Comędia scripta.

Ibidem.

Duo sunt, si generatim Plautinas fabulas inspectemur, quorum gratia Plauto plurimùm detulit antiquitas; Latini sermonis Elegantia, Et Ridiculum. Non imbo suffragia scriptorum, qui Elegantię laudem ex antiquitate tribuerunt Plautinę dictioni. omitto Macrobium, qui duos tulisse vetustatem ait eloquentissimos, Plautum, & Ciceronem, omitto I. Cæsarem Scaligerum qui in libris de causis linguæ Latinæ Plautum Romanæ lin-

Iudicium de Plautinis fabulis.

Elegantia earum.

lib. 2. c. 2. Sat.

lib. 6.

linguæ legem appellat: & in Hypercritico, dum plerosque scriptorum seuerè perstringit, Plautum veneratus, *Plautinæ*, inquit, *dictionis genus non est nostrum emendare, qui illi sanè barbari sumus: aut si Latini, Latini profectò eius beneficio sumus*, omitto M. Ant. Muretum, cui author Latinitatis longè optimus habetur, atque appellatur. omitto Iustum Lipsiũ; à quo Musarum dicitur, & gratiarum hortus. omitto alios, à quibus decima Musa nominatur. Duumuirum iudicio contentus ero; quorum alter Gellius, hoc est, optimus censor antiquitatis, alibi Plautum appellat Latinorum verborum conseruatorem elegantissimum: alibi linguæ & elegantiæ in verbis Latinæ principem. Alter M. Varro doctissimus Romanorum (vt est apud Quintil.) dicere solebat, Ælij Stilonis sententia, Musas Plautino sermone locuturas fuisse, si Latinè loqui vellent. Iam verò in Ridiculo (quod erat alterum) omniũ fermè confessione superat Plautus, atque adeò in Comœdia, quæ risui hilaritatique inseruit, summum obtinet locum, quod attinet ad hanc partem. Quare in Saturnalibus Macrobius, *Animaduerto*, inquit, *duos quos Eloquentissimos antiqua tulit ætas, Comicum Plautum, & Oratorem Tullium, ambos etiam ad iocorum venustatem cæteros præstitisse: Plautus quidẽ ea re clarus fuit, vt post eius mortem Comędiæ, quæ incertæ ferebantur, Plautinæ*

lib. 1. *c.* 7.

li. 7. *c.* 17.

lib. 10. *c.* 1.

Ridiculum earũdem.

tamen

tamen de iocorum copia noscerentur. Imò victos hac in re Græcos affirmant Sid. Apollinaris in laude Narbon. Vrbis.

Et te tempore qui satus seuero,
Graios, Plaute, sales lepore transis.

Vt meritò Plautus de se vaticinatus scripserit, luxisse Plauto mortuo Comędiam, risumque lacrymatum esse. At ridiculo plus nimio operam dare, atque adeò putidior ea in re videtur esse non nemini. sanè dum Poeseos naturam contemplatur in epistola ad Pisones Horatius, amicos admiratoresque Plauti hoc nomine reprehendere non dubitat. in promptu est locus.

An Plautus ridiculo plus indulserit.

At nostri proaui Plautinos & numeros, &
Laudauere sales, nimiùm patienter vtrumque,
Ne dicam stultè mirati. si modò ego, & vos
Scimus inurbanum lepido seponere dicto,
Legitimumq; sonum digitis callemus, & aure.

Horatius de ridiculo Plautino.

Verùm super hoc Horatiano iudicio, quod celebre est, quid ipse iudicem, paucis aperiam, quando locus & causa postulant sententiam meam. Principio non dicam in Horatium, quod Iosephus Scaliger non tacuit, dum in Animaduersionib. inquit, *Quis adeò,* inquit, *est auersus à Musis, vt lepore ac salibus Plauti, & Laberij non tangatur? Horatij iudicium sine iudicio est, qui etiam de Cherili Poetæ versibus nimis præposterè iudicauit.* Non hoc, inquam, eloquar in scriptorem emunctæ

Disputatio de Horatiano testimonio.

professò naris, acerrimique iudicij. facere tamen haud possum, quin Horatianum dictum paulo seuerius, acerbiusque pronunciem. Cur enim penè vnus audeat ab antiquitate, quam ipse Horatius aduersùm se nominat, dissentire? Certè M. Tullius, cùm iocandi genera distinguere, alterumque constitueret elegans, ingeniosum, facetum; *hoc* inquit, *genere non modò Plautus noster, & Atticorum antiqua Comœdia, sed etiam Philosophorum Socraticorum libri sunt referti*. Quare non omnino malè Turnebus, cùm Plautum facetum Comicum commendasset; *in huius, inquit, salibus æstimandis accedo potiùs sententiæ veterum ingenuorum Romanorum, quàm Flacci Venusini hominis libertino patre nati.* Nec præter rem Iustus Lipsius *amare se* dicit *elegantes & vrbanos Plauti sales: nec Venusini illius aliter censentis versus vnquam sine indignatiuncula legere*. Quamquam ego causam, cur ita senserit Horatius, non illam agnosco, quam referunt, aut Pet. Victorius, dum dubitat; *Proficiscine id potuerit à iudicio deprauato, quòd amissus magna ex parte tunc foret lepos Latini sermonis, ac puritas illa vetustasque inquinata: de quo multo antea Cicero cum Pœto questus fuerat in Epistola*, aut Ianus Parrhasius in Plauti Amphitruonem in hunc modum; *Ingenio Plautus fuit perurbano, & maximè festiuo, quod non absque suspicione liuoris eleuatur ab Horatio.*

lib. 1. Off.

lib. 25. aduers. c. 16.

Ant. lect. lib. 2. c. 1.

Var lect. lib. 15. c. 13.

Sed

Sed existimo referendam esse causam, tum in Naturæ dissidium inter Plautum, atque Horatium, cùm alter garrulus & facetus, alter iracundus foret ac taciturnus: tum in temporum, morumque varietatem; decorum enim Horatiani seculi à liberiori ac populari genere iocandi abhorrebat. Deniq; non negauerim ridiculum aliquantò crebriùs, quàm deceat, à Plauto quæsitum, congestumq; quæ fuit, opinor, causa, vt magnam Plautinæ fabulæ partem agant parasiti, lenones, infirmique serui, id quod grauioribus præsertim viris sæpiùs in Comœdia placere probarique haud potest. Hoc autem nomine peccari interdum à Plauto, profectò si non personam amici, sed iudicis induissem, poteram in præsentia promptis exemplis palàm facere. Sed iam ab his, quæ generatim vniuerseque de Plauto dicta sunt, transferre animum, Auditores, ad præcipuas eius virtutes, laudesque (quod altero proposui loco) quarum gratia spectabitur ille propiùs probabiturque. Verborum in eo vim, ac varietatem animaduertite; in Sententijs pondus momentumque considerate: in Decoro personisque effingendis atque assimilandis ingenium multiplex variumque perpendite: Præcepta demum, nam hic quoque non desunt, instruendæ vitæ in memoriam reuocate. Quamquam ex hisce quatuor capitibus,

Virtutes Plautinarum fabularum.

vt occurram fastidio, duo tantummodo in medium nunc afferam; reliqua, quæ posteriore loco nominaui, duo differam, si ita videbitur, in alium diem.

Vis i Plautinis verbis. Et verò quæ Vis inest in verbis, vtres in illis viuunt ac planè spirant, Vinum *memoriæ mors*, quam pulchrè dictum? *Pumiceos oculos habeo, non queo lacrumam exorare*, quàm aptè? *Beneficus es oratione, ad rem auxilium emortuum est*, quid illustrius, vt Cicero loquitur, & euidentius? *Domi babes hortum & condita menta ad omnes mores maleficos*, quàm eleganter occasio peccandi describitur? Serui modestè se cibo alentes, vt ostendant se pro seruorum facultatibus sumptum facere in cœna, inducta allegoria, *Nos*, inquiunt, *efficimus pro opibus nostra mœnia*. Eadem translatione de homine supponēte manum mento, *Ædificat, columnam mento suffulcit suo, vide os columinatum*. De homine, qui arcanum sibi creditum non diuulgat, quàm ingeniosè? *Mihi quod credideris, sumes vbi posueris.* Vulgaris hæc esset oratio, nec concinnitatis aliquid haberet; Abijt iam meridies, quæramus locum aliquem occultum, vbi expleamus cœnando hoc reliquum diei, quanto hæc à Comico suauior, efficaciorque?

Parasiti dictum.

Dies iam ad vmbilicū dimidiatus est mortuus,
Sepulcrum queramus, vbi hūc cōburamus diē.

Non malè quis ita loqueretur? Heus tu prāsus

sus es absente me? sed non paulo concinnius expressiusque parasitus, cui de consumpto amissoque prandio ægriùs erat, quàm olim Achilli de Patroclo interfecto. Hem vappa hominis, cur ausus es sepelire hoc prandium, & illi iusta facere, cùm ego legitimus heres, cui funeris curatio incumbit, non adessem? sic enim Plautus loquitur.

Fecistis funus absente me prandio,
Cur ausus facere, cui ego æquè ac heres eram?

Hominem minusculum, magnoque se pileo petasoque contegentē, quàm lepidè illudit?

Fungino hic genere est, capite se totum tegit.

Quæ mihi verba in mentem reuocant hominis rustici dictum sanè non rusticum. In quo referendo permittite me, Auditores, abire paulisper à proposito, eaque, qua Prælectores solent, libertate vti. Dynasta fuit inter Cantabros haud ignobilis: nomen ne quærite; erat ille multorum nominum, longumque esset negotium simul omnia expedire: nempe tam prolixo appellationum συλλόγῳ censebatur, vt monitore ad confirmandam memoriam, ac nomenclatore necesse haberem; imò (nam libet iocari cum Plauti sycophanta.) *Homo multorum nominum.*

Si ante lucem ire occipiam à primo nomine,
Concubium sit noctis, priùs quàm ad postremum perueniam;

& opus cibo & viatico mihi sit ad hęc nominum

num spatia conficienda. Hic tamen appellationum homo multarum ac multigenerũ, quem immani fortasse corporis mole aptaque sustinendis tot nominum titulis ipsi vobis tacitè conformastis, quem toto suprà vertice sublimem facile credidistis, quem, vt opinor, multiplicem, ac Geryonaceo de genere, aut Enceladi Typhœive sobolem, seu centumgeminũ Briareum existimastis, hominis, inquam, hyperbolem, vespertinam vmbram, Rhodium Colossum, Gigantomachiæ Colophonem, vnam ex Herculis colũnis, hoc est, hominem cui possit inscribi, *Non plus vltrà*; hic (ne vos pluribus morer) homo bipalmaris erat, homo inquam? hominis indicium dicere volebam, somnium hominis, salillum animæ, hominis quadrantem, particulam frustumque hominis, sigillum, compendium, aut si mauultis, hominis breuiarium. videri illum quidem hominem natura voluit, conataque est, & verò apparebant huius conatus in illo vestigia, sed opus non absoluit, ac pro homine hominis specimen dedit. Nimirum lepidissimus hic Regulus, qui suis se appellationib. facilè inuoluebat, totus effluxerat in nomina. diceres punctum ac centrum videri, ex quo lineæ complures abeunt, ac punctum vndique circunstant, ipsum verò centrum effugit aciem oculorũ: ita illa multiplex nomenclationum series,

Ingens statura.

Minimus statura.

& multiformis appellationum veluti ductus circa Comitem apparebat quidem, imò densatum spissumq; nominum agmen splendidè incurrebat in oculos, ipsum verò Comitem rursum, prorsum, vndique si quæreres, nusquam inuenires. Hic igitur (nam accedo ad aratoris dictum) bene pileatus, ocreatusq; Cantaber inter venandum dum aprum equo insidens auidiùs insectatur, ita se in syluas saltusque induit, vt iam longè relictus à suis, viarum ignarus atque insolens hac atque illac erraret. fortè illum rusticus non procul aspexit, sed equum per syluas vagum ratus, de sessore diu dubitauit: cùm famuli sollicitè anxieque erraticum dominum quæritantes aratorem offendunt, sciscitanturque ex eo, Comitemne viderit? ille subridens, Vidi, inquit, illac paulo antè prætereuntem equum. At Comitem? instant illi. Comitis, inquit, nihil: par ego quidem ocrearum in ephippio equi transuersum, ac peramplum in medio pileum vidi, Comitem verò istum, quod sciam, non vidi. asserentibus illis, inter ea dominum latere; Atqui, respondit, de homine vos loqui existimabam, non de fungo, quo illi dicto exhilarati, ocrearum indicio ad errabundum dominum peruenerunt. Sed ego à Plauto scilicet aberraui, dum fungos lego, redeo ad Poetam.

Cantabri error.

Rustici dictum,

Hæc

Varietas i Plautinis verbis.

Verberādi vox quot modis exposita à Plauto.

Hæc porrò verborum ſupellex quàm non curta eſt, quàm varia, quàm copioſa. Seruos verberibus dignos (libet ex vno exemplum petere) quot modis interpretatur, expolitq; ? *Verbero, verberabiliſſimum caput, plagigerum genus hominum, gymnaſium flagri, ſtimulorum tritor, carnificinum cribrum, tribunus vapularis: pectam te pugnis: monumentis te commonefaciam bubulis: vlmeæ catapultæ tuum hodie transfigent latus: ego faciam tua latera lorea: virginis loriſque variaberis: ita te hinc ornatum emittam, tu ipſe vt te non noueris: in te irruent montes mali: mali meſſem metes: virgis dorſum deſpoliabo tuum: ego te faciam pilum catapultarium: quaſi in libro cùm ſcribuntur calamo litteræ, ſtylis te totum vlmeis conſcribam: vt myrtheta iuncis, item ego te virgis circumuinciam: caue ſis ne bubuli in te cottabi crebri crepent: ni offerrumentas plures habebis in tergo tuo quàm vlla nauis longa clauos, tunc ego ero mendaciſſimus: virgis te vſque ad ſaturitatem ſauciabo: tibi meſſis fiet in ore mergis pugneis: faciam vt hinc te formicæ fruſtillatim differant: caſtigabo bubulis exuuijs: tibi vlmeam vberem eſſe ſpera virgidemiam, euenturamque hoc anno vberem meſſem mali: paratæ ſunt iam ſcapulis ſymbolæ: væ illis virgis, quæ in tergo morientur tuo: ſexcentoplago nomen indetur tibi: vlmorum Acheruns* (quaſi verò ſicut Acheron animarum vorago eſt, ita tergus virgarum diſſipatio

ac

ac mors sit. an ad Acherusiō, quod esse omne satum syluosum arbustiuumque ex Aristotele aliqui docent, alluditur?) *tuum pulchrè corium pingam pigmentis vlmeis: ita ego ista latera loris faciam validè at varia sint, vt ne peristromata quidem aquè picta sint Campanica, neque Alexandrina belluata conchyliata tapetia: statuam te vbi viuos homines mortui incursant boues: meus est balista pugnus, cubitus catapulta est mihi, humerus aries, tum genu vt quemq; icero, ad terram dabo, dentilegos omnes mortales faciam, vt quemque offendero.* Sed ego ire diem video, dū formas enumero, quibus Poeta commentatus est plagosum hoc negotiū, cui, vt opinor, ipse in pistrino molas agens nimio crebriùs assueuerat. Illud leuiculum, sed additamenti loco haud ingratum fortasse fuerit alicui ex Rhetoribus meis, quòd Plautus cùm fermè ante duas seculorum decadas tam procul à nostra memoria moribusque vixerit, tamen adeò expressam in illo orationem moresque nostrorum temporum agnoscimus, vt inter cęteros scriptores vnus interdū Italicissare videatur. Videte obsecro vos, quantùm hæc sapiunt idiotismum nostrum, siue sententias malitis, siue verba. *Vterus est solarium omnium optimum & verissimum Vocē te ad cœnam, nisi cœnem foris: Meā culpā habeto, ni te probè excruciauero: Mores mali quasi herba irriga succrescunt vberrimè: Verecūdari neminem*

Cal. Rhod. li. 10. c. 8.

Italorum oratio Plautina similis.

minem apud mensam decet: Me intus expleui probè, & quidem reliqui in ventre cellæ vni locum, vbi reliquiarum reliquias reconderem: Verna hæc litterata est, ab se cantat, cuia sit: Tax tax tergo meo erit: Etiamsi supplicassis, moriri certum est: Si possessis tacere; nolo murmurillum: Homo malus, ebriacusque es: Quantum est mihi cordolium: Non curo minacias tuas: Hic opus est vt pappet, babæ, tatæ, papæ; aliaque sexcenta, quæ Plautus homo prisci æui tanto ante nos, quasi nobiscum ita loquitur, vt iam tunc Italici sermonis lineamenta duxisse videatur. Dixi de verbis, quod primo loco pollicitus sum. Quorum in vsu vnum necesse habeo admonere adolescentes, ne licere sibi arbitrentur Plautinas vbique voces vsurpare. sunt apud illum innouata non pauca: sunt multa ad risum excitandum composita, quæ ineptè quis ad seria conuertat; vt is, qui pro co, in quo sumus, ieiunij magni tempore, Plautinè dixit Esuriales ferias. sunt aliqua perantiqua ac fermè desita, cum quibus idem agendum est, atque cum veterum vasis ac sigillis, quæ domi habere solent ad ornatum locupletes atque elegantes viri, non depromere ad quotidianam supellectilem, atque deterere.

Cautio in vsu Plautinarum vocum.

Iam verò animum, Auditores, cogitationemque conuertire, si placet, à verbis ad Sententias, quæ Plautinis in fabulis, nescio quo sapore

Sententiæ Plautinæ.

sapore leporeque concinnatæ, haud scias vtrùm mellis plus obtineant an aculei. Harum dum ego delectum non habeo, sed veluti tumultuarias copias, vt quæque sese offerunt, in aciem educo: vos, Rhetores, ex his paucissimis, de reliquis omnibus in eadem officina conflatis coniecturam facite. Agite igitur, & de conditione in qua sunt hodie non pauci mortalium, Plautum ingeniosè conquerentem audite.

Ita sunt omnes nostri ciues, SIQVID bene
Facias, leuior pluma gratia est:
Si quid peccatum est, plumbeas iras gerunt.

Nempe plumbeo plerunq; sunt obtusoque & iacente animo ij, qui rebus omnibus, præterquàm iniurijs, indormiunt. At contrà euenire par erat. Gratia hærere debuit in animo stabilis, non qualibet offensionis aura instar plumæ commoueri, aut etiam auolare, atque euanescere: iniuria verò & contumelia ægrè in pectus descendere admittive, admissa non pertinaciter insidere, & plumbo grauior immobiliorque consistere. Sanè Pompeio Magno non magis laudi datum lego, quòd tribus amplissimis triumphis tres orbis terrarum partes complexus sit, quàm quòd esset, vt Paterculus scribit, *amicitiarum tenax, in offensis exorabilis, in accipienda satisfactione facillimus.*

In homines ingratos & memores iniuriarum.

Pōpei Magni laus.

lib. 2. Hist.

Addite hoc ad vini notam insectationemq;.

MA-

ni reprehensio. *MAGNVM hoc vitium vino est, pedes*
Captat primùm, luctator dolosus est.

Seneca paulo seueriùs, & vt Philosophus aliquantò etiam veriùs, animum dixit priùs vino tentari, quàm pedes. *Sicuti*, inquit, *in vino non antè lingua pedesque titubant, quàm mens oneri cessit, & inclinata vel prodita ea, ita ista oratio* (Mæcenatis orationem carpit mollem, atque eneruatam) *nulli molesta est, nisi animus labat.*

Epist. 114.

Virg. 4. Geor.

———Rege incolumi mẽs omnibus vna est,
Amisso rupere fidem.———

Rex noster animus est, cùm hic vacillat, nutant omnia. & ante Senecam Horatius, pedum instabilium motus in ebrij capitis trepidationem referens,

Sat. 1. li. 2. *———Salta* (inquit) *Milonius, vt semel icto*
Accessit feruor capiti, numerusque lucernis.

In magniloquos absque re. Hoc verò quanti est in homines argutulos, sed instrenuos, & lingua quàm manu promptiores?

SINE virtute argutum ciuem mihi habeam pro Præfica,
Quæ alios collaudat, sese verò non potest.

Nempe, vt idẽ alibi loquitur, Thesaurus stultis in lingua est situs. Neque hoc minoris est:

Nauis & mulier. *NEGOTII sibi qui volet vim comparare, nauem & mulierem,*
Hæc duo sibi comparato.

Neque hoc etiam:

VIAM

VIAM qui nescit qua deueniat ad mare, Ex pli vis
Eum oportet amnem quaerere comitem sibi.

Ex quo aliquis deducit:

Ego male dicendi vobis nesciui viam,
Nũc vos mihi amnes estis: vos certũ est sequi.
Si bene dicetis, vestra ripa vos sequar:
Si malè dicetis, vestro gradiar limite.

Illud autem oraculum putate.

ID optimum est, tute vt sis optimus, id si nequiueris, Probitatis gradus.
Saltem vt optimis sis proximus.

Cui hoc adiungite ab eodem Apolline;

NIHIL est miserius, quàm animus homines conscius. Cõsciẽtia.

semper videlicet tumidum est scelus:&, si tortores desint alij, ipse sibi animus tortor est, & vt ait ille,

———prima hæc est vltio, quòd SE Iuuen.
IVDICE, nemo nocens absoluitur.——— Sat. 13.

At verò de breui hominum felicitate quàm verè dictum!

Quasi solstitialis herba paulisper fui: Breuis hominũ felicitas.
Repentè exortus sum, repentinò occidi.

Quid illud? quàm bene, quamquam ab auaro sordidoque prolatum? quod tamen huiusmodi est, vt in eos nepotulos perpulchrè cadat, quos aliquando videmus magna famulorum, vestiumq; pompa, & cœnis quàm lautissimis planeq; triumphalibus per aliquot dies Regem agere: deficiente mox censu In ꝓdigos.

excussaque crumena, ad suos se pagos, si qui supersunt, villasque recipere; vbi tanquam remisso pompis humanis nuncio, in mera solitudine, inopiaque philosophari coguntur. Huic malo sic Plautinus occurrit senex.

FESTO die si quid prodegeris;
Profesto egere liceat, nisi peperceris.

Iam quotidianas hominum vices, quas diuina Sapientia consulens rebus humanis iusto semper, at arcano plerunque nobis consilio vel facit, vel permittit, vnico verbo ante oculos positas videte.

Rerum vices.

DII nos quasi pilas homines habent.

Nimirum

Ludit in humanis diuina potentia rebus.

Ouid. 4. de Pon. El. 3. Fortunæ ac fati nomen.

Quo nomine Heluius Pertinax Imper. vtramque fortunæ paginam planissimè expertus, Fortunæ pila palàm appellatus est: hisce enim Fortunæ, Fatique nominibus tanquam Numinibus olim veteres illam vim & rationem prudentiæ summæ, quæ mentis humanæ aciem fugit, explicabant. Sed nulli mortalium hæc appellatio veriùs data, quàm Caio Mario. vt sane si mihi vicissitudinis humanæ conformandum esset exemplar, Marium ego commentarer vnum, nostræque argumentum mortalitatis in scenam producerem. Vultis singulos Marianæ vitæ Actus percurram, ex ijsque quasi fabulam; (quid enim est hominis vita?) paucis cótexã?

faciam.

ſaciam. Arpinum, Roma, Minturnæ, Carthago, iterum Roma Actuum diſcrimina mihi ſunto:Fabulę nomen eſto Marius,ſiue Fortunæ pila. Ergo quod mihi vobiſque, Quirites, vertat bene,fauete linguis,atque adeſte auritis animis.

Marius Tragica veluti Fabula argumentum.

Marius Arpinatium honoribus impar habitus, diu honores Romæ ſperare,atque enixè petere auſus, patientia repulſarum irrupit magis in Curiam, quàm venit. etenim nulla in honorum petitione notam aliquam non expertus, ſemper vltimo in loco ſtetit, illuſus, deridiculo habitus, bis vno die repulſam paſſus(id quòd nulli vnquam contigerat) ambitus accuſatus, capite penè damnatus Arpinum redit. Libet Actum, choro intercinente, ſubſiſtere.

Primus. Actus.

Principia improſpera.

O fortuna viris inuida fortibus,
Vt non æqua bonis præmia diuidis.
Fortuna immeritos tollis honoribus,
Fortuna innocuos cladibus afficis.
Iuſtos ipſa viros pauperie grauas,
Indignos eadem diuitijs beas.

Seneca in Hercule fur. ch. 2.

Virg. in opuſc.

Sed iam Romam ad Marij decora contemplanda mecum redite. Ex illo Mario tam humili Arpinate,Romęque tam ignobili ac reijculo cãdidato,ille Marius euaſit, qui Carthaginem deuicit, qui Africam ſubegit, qui Regem Iugurtham egit ante currum, qui Theutonicorum, Cimbrorumque exercitus, hoc

Secundus Actus. Progreſſus rerum geſtarum feliciſſimi.

est, trecenta bellatorum millia deleuit, qui sextum Consulatum summa Fortunæ incitatione gessit, qui Populo Romano acclamante Tertius Romæ conditor appellatus est. En vt tandem.

Hor. lib. 3. od. 2.

Virtus repulsæ nescia sordidæ
Intaminatis fulget honoribus?
Virtus recludens immeritis mori
Cælum, negata tentat iter via.

Tertius Actus.

Verùm transferte hinc animum Minturnas, & Fabulæ Catastrophem considerate. Hic Marius occupante Romam Sylla profugiens, ad Circeum delatus, in littus expositus, proditus desertusque à nautis, dum in magna solitudine, rerumque inopia, fame penè perit; à rusticano sene, cuius ad pedes supplex ac lacrymans acciderat Marius, Marius inquam,

Calamitates.

Ouid. 4. de Pon. El. 3.

Ille Iugurthino clarus Cimbroque triumpho,
Quo victrix toties Consule Roma fuit,

in tugurio primùm excipitur, mox in paludem immissus, calamis & virgultis bis occultatur: demum inde extractus ab hostibus nudus cœnoque oppletus, ad Minturnenses abreptus, carcere apud eos, ac pædore conficitur. Itane verò?

Lucā. li. 2.

Cùm post Teutonicos victor, Libycosq; triūphos,
Exul limosa Marius caput abdidit vlua;
Stagna auidi texere soli, laxæque paludes
Depositum, Fortuna, tuum: mox vincula ferri
Exedere senem, longusque in carcere pædor.

Et

Et parum ſcilicet hoc erat. Mittitur in conclaue, vbi Marius ſeruabatur, à Minturnenſibus percuſſor, Gallus an Cimber? Fuerit Cimber, vt memoria reportatæ à Cimbris victoriæ augeret morituro Mario dolorem. Sed deponite, qui vos fortè inuaſit exanimauitque metum. Marium Superi tegunt. Etenim dum Cimber furore percitus cubiculum ingreditur intimum, ac obſcurum; fama eſt ingentem repentè flammam ex oculis Marij prodeuntem ſatelliti viſam eſſe, vocemque inſuper redditam. Tune homo C. Marium occidere audes? Confeſtim igitur proripuit ſe inde barbarus, abiectoque ferro, tota inclamare Vrbe cœpit; Non poſſum C. Marium interficere. Hinc ſtupor, ac religio primùm, tum miſeratio fortunatiſſimi quondam ſenis, denique ſententiæ pœnitentia omnes inceſſit. Nimirùm *Mirum facinus.*

NVLLA fors longa eſt: dolor, & voluptas *Senec. in Thy. ch. 3.*
Inuicem cedunt, breuior voluptas.
Ima permutat breuis hora ſummis.
Nemo confidat nimiùm ſecundis:
Nemo deſperet meliora lapſis:
Miſcet hæc illis, prohibetque Cloto
Stare Fortunam: rotat omne Fatum.
NEMO tam Diuos habuit fauentes,
Craſtinum vt poſſit ſibi polliceri.
Res Deus noſtras celeri citatas
Turbine verſat.

Quartus Actus.

Ergo Marius è custodia lætus emittitur, eoq; lutusque ingenti periculo, nauim conscendit, & Carthaginem tempestate defertur: quâ in Vrbe mutata rursum fortunæ facie luctuosus vos fabulæ Actus, Quirites, expectat. Nam egredienti Mario è naui ecce lictor à Sextilio Africæ Prætore, qui Mario Africam ne attingat interdicit; ni pareat, mortem minatur. Hic Marius præ dolore obmutuit: rogatusque à satellite, quid Prætori responderet; Age, inquit, nuncia te C. Marium in Carthaginis ruinis conspexisse sedentem. sedentem autem? quid si paulo pòst etiam panem ostiatim Carthagine emendicantem conspexisses? Equidem non possum hic tantisper non commoueri, Auditores, remque Tragica planè comploratione lamentari; dum mihi sese ob oculos offert Marius, florentissimus olim Imperator, regionum Regumque victor, Pater Patriæ, Vrbis conditor, Italiæ conseruator, omnia vnus adeptus; nunc verò in summa senectute exul ac vagus à Patria toties seruata, vndique exclusus, vbique proditus desertusque, eò demum inopiæ ac miseriarum redactus, vt Carthagine à se paulo antè fortiter expugnata, homo id ætatis, id potêtiæ, homo quantùm hominum fuit felicissimus, victum sibi palàm quæritaret, compellaretque prætereuntes, Vt Mario gentium, quondam

Marij responsum.

Cum prosperis aduersa collata.

vi-

victori frustum panis ad vitam sustentandam præberent. Huccine ergo; Mari, victoriæ ac triumphi tui reciderunt? ad hoc te ista adorati mundo capitis canities, ista viuax, & verò digna, quæ viueret, senecta reseruauit, vt hostilem in terram fortuna delatus, in ea, quam olim victor peragraueras, regione, omnium ludibrio læsus, emendicato ab hostibus victu vitam indignissimè concluderes? Vbi illa viri maiestas, hostium ille terror, vbi Romæ plausus & gratulatio, vbi captiuorum pompa, vrbium spolia, orbis terrarum Imperium? *Commiseratio.*

Iuuenal. Sat. 10.

Exilium, & carcer, Minturnarumq; paludes,
Et mendicatus victa Carthagine panis
Hinc causas habuere. Quid illo ciue tulisset.
Natura in terris, quid Roma beatius vnquam,
Si circumducto captiuorum agmine, & omni
Bellorum pompa, animam exhalasset opimã,
Si de Theutonico vellet descendere curru?

Sed habuit nimirum Marius prope Carthaginem sedens, quo se modo illarum ruinarum aspectu consolaretur, & Carthago habuit vnde leniret apud Marium fatum suum: Nec minus sedentis Marij, quàm iacentis Carthaginis excidium erat, nempe si Marius

——————pelago delatus iniquo *Lucã.l.2.*
Hostilem in terram, vacuisque mapalib. actus,
Nuda triumphati iacuit per Regna Iugurthæ,
Et Pœnos pressit cineres: solatia fati

Carthago Mariusque tulit, pariterque iacẽtes
Ignouere Deis. ——.

Et quo igitur vnquam loco licuit veriùs exclamare,

Senec. in Hip. ch. 4. Idem in Agam. ch. 1.

Quanti casus humana rotant?
MINVS in paruis Fortuna furit,
Leuiusque ferit leuiora Deus.
Vela secundis inflata notis
Ventos nimiùm timuere suos.
Nubibus ipsis inserta caput
Turris, pluuio vapulat austro.
CORPORA morbis maiora patent.
Et cùm in pastus armenta vagos
Vilia currant, PLACET in vulnus
Maxima ceruix. Quidquid in altum
Fortuna tulit, ruitura leuat.

Quint. Actus.

Verùm quis credat? nondum Marius planè perijt. ex isto homine iam deposito, iam sæpè defleto, ex isto penè sepulto hominis cadauere nescio quid superest adhuc Marij. Sic est. bene habet, Quirites: faciem fortuna Mario refert. En ille ex Africa in Italiã redit, collectoque tumultuario milite, & quadraginta nauibus instructis, Proconsul à Cimma Consule salutatur, Vrbem Romam victor ingreditur, septimùm Consul (quod ante ipsum mortalium nemini contigerat) creatur, in Patria, amicorum inter manus, decimo septimo Consulatus sui die, opibus congestis, quæ multis Regibus suffecissent, ple-

Marij & fabulæ finis.

plenus honorum pariter atque ærumnarum tandem aliquando moritur.

Ille fuit vitæ Mario modus, omnia passo
Quæ peior fortuna potest, atque omnibus vso Lucan. lib. 2.
Quæ melior, mensoque homini quid fata parent.

Vt meritò claudere fabulam liceat, exclamareque cum Plauto:

DII nos quasi pilas homines habent;

Hactenus de verbis, atque sententijs. Ex quarũ laudibus esset fortasse nonnihil, quod exciperem, minusque commendarem, si per omnes Plauti fabulas irem, esset, quod alij frigidè, alij intempestiuè dictum arbitrarentur. Sed hæc neque tempus, neque persona, quam sustineo, laudatoris admittunt: quin etiam cùm ex quatuor initio propositis, par alterum supersit; Decorum à Plauto seruatum, & præcepta ad vitam in hominum consuetudine degendam subministrata, differre placet vobis ita sentientibus, Præsules Reuerendissimi, in alium diem: vt hæc dilatio & vobis continuum audiendi laborem minuat, & mihi ad gratias, qua indecorum esset in præsentia extemporarias agi, cum otio meditandas, rationem fortasse aliquã, copiamque sufficiat. Vos interim valete, Rhetores, & Plauto, si quid placui plausum date.

PRÆ-

PRÆLECTIO TERTIA.

Plautina Secunda.

Siue

Virtutes reliquæ Comici Poetæ ad Plauti quoque commendationem absolutæ.

DE Accio Plauto Comœdiarum scriptore festiuissimo iterum dicimus, (Viri & nobilitate, & sapientia clarissimi) sed non eadem gratia hæc addimus, qua prima dedimus. Plautinam tunc elegantiam ac sales secunda eorum, qui me audiebant, admurmuratione plausuque persequutus sum: nunc eiusdem Poetæ lusus ac ioca modestiæ fines prætergressa excusare cogor planè reorum more. Iamdudum est, cùm ego ex hoc loco de Plauto vt dicerem, aliquis me è vestro ordine, Præsules, inuitauit. parui statim viro de me meisque, si quæ sunt litteris humanissimè sentienti. disputationem institui, Comicorum virtutes, collegi, Plautum, quoniam honoris eum causa commentabar, in cælum tuli. Sed ex ea disputatione (quam inchoatam non tum absolui) dum reliquias more meo mòror ac differo, in

Occasio Plautinæ prælect.

in ipsa cunctatione circumegit se annus, inciditque interea Satyram scribenti dicentique mihi mentio de Plauto, qui in Senatu Poetarum ita se cum Ennio, Statioque procaciter ac ridiculè gessit, vt censoria nota submouendus fuerit à Senatu, & auditorum etiam odia, quorum hic nonnullos intueor, inuidiamque subierit. Quæ me res impulit, vt quæ mihi superfuerant dicenda pro Plauto maturarem aliquando, si fortè hominem è Poetarum choro graduque miserè deiectum cum Poetis ac vobiscum in gratiam reuocarem. Quare cùm duo sint, me in Plauti commendationem laudesque compellant hodierna die, & Præsulis amicissimi rogatus, & Poetæ lepidissimi calamitas; nemini vestrum (Rhetores) mirum videatur, si suscepta & patroni & amici persona, Plauti virtutes, relictis, si quæ ad virtutes adhæsere labeculis, vnicè consectabor. Ergo omittam in præsentia honorifica de Plauto suffragia multa multorum, neque Plautum cæteris anteponam ob dicendi genus, quod in eo continenter est, acre, viuidum, peracutum, plenum animæ ac spiritus. Non reducam vobis in memoriam dictionis varietatem & copiam, qua vnam eandemque rem modò latè ac fusè, modò carptim ac definitè, hic otiosè atque cunctanter, ibi cursim ac intra modum,

In Momo.

Vis Plautinis verbis.

Et varietas.

nunc

nunc in recessu, nunc in fronte, dissimulanter, obliquè, propalàm, seriò, iocò, sexcentis modis quasi vnum histrionem variè personatum sæpiùs educit, eundemque multiplicat in scena. Neque vos ad sententiarum vim, momentumque, aut ad sales ac facetia traducam, quibus conspersæ affatim Comœdiæ, cinctutum quemque ac tristem facilè dissoluant, atque à mœstitia ipsa risum impetrent. Nihil horum, de quibus abundè disserui in priore disputatione, hodierna die in Plauto magnifaciam: sed duo mihi in præsentia erunt egregia, quorum alterum difficillimum est Comœdiam scribenti, alterum audienti saluberrimum; Decorum, inquam, personarum, & Præcepta vitæ in vtraq; fortuna traducendæ. Vtrumque autem quanta cum laude Plautus complexus sit, paucis (quoniam vtrumque superest ex ijs quatuor capitibus, quæ olim sum pollicitus) pro vestra beneuolentia, quę toties mihi adfuistis, accipite.

Et sententia & sales.

Materies huius prælect.

Atq. in Decoro quidem personarũ, quocum est coniuncta oratio morata (qua nihil scriptores experiũtur in vniuersa dicẽdi facultate difficiliùs) mirus hic homo est hominũ, ac morũ faber. Non ibo per singulas classes, siue Senis rugosi pasliq. felicernij, acherũtici, suspiciosi, sibi ab vnoquoq. præcauentis, omnia secus interpretãtis, nihil vehemẽter

Decorum in Plautinis Comœdijs.

Senex.

ter concupiſcentis, cuncta perfrigidè tractantis, & ſola febre calentis, ſiue Serui ſubdoli, vafri, verſipellis, ſcitioris quàm eſt plebiſcitum, verſutioris quàm eſt rota figularis: technas ac dolos tacitè ferentis, ac ſe artificem fraudis ſepiarum inſtar, atramenti effuſione occultantis: ingenio tanquã cultro vẽtis, quo hominum exenteret marſupia: inſidias veluti Troianum equum fabricantis, quo non in Arcem, ſed in arcam faciat impetum: furis, trifuris, crumenicidę; cum ſenis manibus genere Geryonaceo, quem ſi Argus ſeruet, qui oculeus totus fuit, is numquam ſeruet. ſiue Bellatoris magnifici, & gloriarum pleni, qui rerum quæ ſunt, quæque nõ ſunt, centones farciat, qui ſe hac atque illac quaſi pompam pancraticè atque athleticè præterducat: qui ſe omnibus faciat ferocem, nulliqúe niſi vulnera ac cædẽ debeat: qui ſe vrbicapum, Martis nepotem, Regumque occiſorem dici velit: qui machęram futura hoſtium ſtrage conſoletur: qui hominum animas exorbeat, legiones hoſtiles aſpectu territet, occurſu fuget, ſpiritu difflet quaſi ventus folia.

Seruus.

Bellator.

His ſilẽtio pretermiſſis, hominem Illiberalem, perparcè parcum, auarum, ſordidũm, rapacẽ, hiulcũ, miluinis & aquilinis vngulis, animaduertite, Auditores, quã graphicè ponit ob oculos, & cõquiſitis vitiorũ ſordibus,

Auari deſcriptio.

quæ

quæ in hoc hominum genus confluunt, quàm appositè monstrum concinnat non sine risu atque indignatione exsibilandum. Primùm perpetuus est pecuniolæ suæ custos, veluti sacrorum æditiuus:

Peruigilat noctes totas, tum autem interdius
Quasi claudus sutor domi sedet totos dies.

Ad hæc inhumanus ipse ad inhumanitatem seruos informat.

Inhumanitas auaritia propria.

Caue quemquã alienum in ædes intromiseris.
Quòd si quisquam ignem quærat, extingui volo,
Ne causæ quid sit, quòd te quisquam quæritet:
Nam si ignis viuet, tu extinguere extemplò.
Tum aquam aufugisse dicito, si quis petat.
Cultrum, securim, pistillum, mortarium,
(Quæ vtenda vasa semper vicini rogant)
Fures venisse, atque abstulisse dicito.
Profectò in ædes meas, me absente, neminem
Volo intromitti: atq; etiam hoc prædico tibi,
Si bona fortuna veniat, ne intromiseris.

Inhumanus enimuerò dominus, & odiosus adeò monitor, vt famulos cogat etiam ad suspendium. certè anus illa, vt auari intemperias heri effugeret, de tumultuario mortis genere secum deliberare cœpit.

——neque quidquam melius, inquit, *est mihi*
Vt opinor, quàm ex me vt vnã faciam litterã
Longam, mi laqueo collum quãdo obstrinxero.

Disputatio de Plautina littera lõga.

Sed resiste hic paulùm (sic enim audire mihi videor ex auditoribus non neminem) quænam

nam Littera hæc longa est, quam faciunt ij, qui se suspendunt tantisper(vt alius Plautinus quoque seruus loquitur)donec transeat ægrimonia? Dicam: nec verebor, ne mihi prælegenti, varietatemque aduersùs fastidium captanti, vitio dentur huiusmodi parerga. Sunt, qui nullam certam litteram designari putent, sed charactes solito grandiores atq; palmares, vt possint ab omnibus procul legi. ita par eruditorum nobile Dion. Lambinus, & Andreas Turnebus. Sunt, qui non dissimili ratione litteras interpretentur, quæ nominibus præponi solent, & capitales appellantur. Alij, in quibus nomen profitetur suum Ioseph Castilionius, litteram L, alij Græcum Λ, alij T esse Plauto litteram longam arbitrantur. Sed primos acriter insectatur Iustus Lipsius tanquam oblitos Romanorum moris, apud quos olim minusculæ, quibus nunc vtimur, vsurpatæ non fuere notæ. Sed immeritò eos carpit, mea quidem sententia. neque enim ignorauerunt illi, vnum Quiritibus fuisse scribendi genus; sed cùm scirent illud potuisse aut produci grandibus & maximis litteris, vt ait Cicero, & cubitum longis, vt ludit Plautus aut minutis litterulis, vt loquitur idem Tullius; existimarunt, Plautinum iocum ad aliquam ex litteris cubitalibus esse referendum. Potiùs conuicio Lipsiano vapulare debuerant secundi, qui longam Plauti litteram,

Quid de ea alij sentiant.

In Aul. Plau. lib. 24. c. 32.

lib. 2. c. 9.

De rect. pron. c. 8.

ram,

ram, primum in vnaquaque sententia characterem, & veluti ductorem elementarij agminis interpretantur. Nec minùs aberant, qui ad L, confugiunt: cum figuram huius litteræ nō magis pedibus exprimant qui pendēt, quàm qui suis humi vestigijs insistunt. nam qui ad flexum obstipumque collum id fortè referrent, inuertere deberent elementum. Addite, quòd isti imperitè sentiunt, L, sicut apud nos, ita apud Veteres fuisse cæteris longiorē; siquidem, vti dicebam, litteræ olim Romanis quadratæ, ac pares erant. Nec mihi sententiam suam satis probant, qui hominem pendentem diuaricatis cruribus, cum Λ comparant, quasi eadem vtriusque figura sit: hi enim non videntur inter hominis partes enumerare caput & pectus, quas partes in Λ non
lib. 10. *c.* 8. reperiunt. Doctius interpretamētum est Cœlij Rhodigini, qui ad elementum T, Plautinas ambages ait referri oportere: quia qui pendet, eius planè litteræ reddit imaginem: pendulum enim libratumque corpus lineam à summo ad imum productam exprimit, tignū verò aut trabs, ex qua laqueus demittitur, transuersum litteræ ductum fingere videtur. Atque hinc est, quòd in iudicio vocalium Lucianus facerè inducit Σ obloquentem aduersùs T litteram furacem, ac dignam, quæ supplicium in sua figura sustineat, atq; in crucem ac furcas, quas ipsa exprimit, extollatur.
Sed

Sed hæc quamquam erudita, non tamen ostendunt T litteram esse longam, eminentemque, quod ad Plauti iocum explicandum necessarium erat. Quare longè ijs, quos adhuc nominaui, perspicaciùs homo omnium oculatissimus I. Cæsar Scaliger (à quo mutuatus idem videtur Iustus Lipsius) vnum vidit inter elementa characterem cæteris proceriorem, ac pendentis staturæ accommodatum, I litteram loquor, quæ ex gemino I I sæpè ab Veteribus contrahebatur in vnum, ac supra cæteros apices litterarum extendebatur. vt graphicè quidem videatur referre eum, qui se ipso productior oblongiorque fit, dum rectus pendet. Verùm quamuis hæc ita se habeant, ingenioseque dicta sint omnia; tamen ex animo nunquam meo auelli potuit iniecta pridem suspicio insignioris alicuius mendi, quo locus ille vitiatus frustra viros doctissimos in istæc dissidia velitationesque distulerit: donec me, è vestro eruditorum numero, Auditores, sed qui mihi ex omni numero eximius semper fuit, Hieronymus Aleander coniectura in hunc locum sua mirificè confirmauit. Etenim hic, quòd præter alia indecorum ei videretur, anum & seruam argutari de re litteraria, litteratisque tantùm viris cognita, imò (vt Taubmannus hic ait) ne doctis quidem omnibus; admonuit me, quem in Plautina

lib. 1. de caus. lin. Lat. c. 4.

Noua huius loci interpretatio.

In Plaut.

illa littera hærentem animaduerterat, vt viderem, nunquid aliò transferri posset Plauti iocus, & alterutro ex his modis legi. aut,

——neque quidquam melius est mihi,
Vt opinor, quàm ex me vt V V A M faciam
L I N E A
L O N G A, mi laqueo collum quando obstrinxero.

sic enim non modò personæ decorum seruatur, siquidem muliercularum potiùs est, vuam ad domesticos vsus filo suspẽdere, quàm litteras facere; sed etiam ad nomen σταφυλὴ, hoc est, *vua*, quo nomine anus illa vocabatur, alluditur. id quod insolens Plauto non esse ex nominis significatione iocum captanti, quis ignorat? aut (quoniam *litteram*, & *longum*, cõstãtissimè legitur, hoc in libris manu exaratis, illud vbique) minore litterarũ varietate,

——neque quidquam melius est mihi,
Vt opinor, quàm ex me vt V V A M faciam
A D L I T T E R A M,
Longum mi laqueo collum quãdo obstrinxero.

Nempe ad litteram, & nominis sui similitudinem Staphyla se vuam faceret, si se pendulam demitteret. Quæ viri eruditissimi coniectura, quam mecum ille dubitando potiùs, quàm certi quidquam afferendo communicauit, vt simillima vero videatur mihi, faciunt profectò, tum quòd ea locutio ab vna ad suspendium translata planè Plautina est,

sic

ſic enim ipſe alibi: cùm adoleſcens ſeruum alloquens dixiſſet,

Auſculta mihi modò, ac ſuſpende te;

reſpondentem audit ſeruum,

Si quidem tu es mecum futurus pro vua paſſa penſilis.

In Pœn. Act. 1. ſc. 2.

tum quòd longam lineam lego in hanc ſententiam eandem apud Columell. dum, *ligato pede*, inquit *longa linea, gallina cuſtoditur*. tum demũ quòd fili flexus circa racemi caput, ac nodi complicatio, vuæq; demiſſo multo meliùs rem ipſam obijcit oculis, quàm cuiuſlibet litterę conformatio. Sed de quæſtione hac ſuſpendiaria, in qua ſex ſeptemve de littera vna ſententias recenſuimus, dictum ſatis. Reuertor ad Plautinas auari hominis notas. Solertiſſimus ille porrò eſt, & conficiendæ pecuniæ articulos nouit omnes. In re aliena ad ſe corriuanda Orcus eſt, ac vultur, qui cadauer expectet: at in re ſua elargienda, Pumex non æquè eſt aridus.

Cuſtodia rerum ridicula.

Rem ſuam periiſſe, ſeque eradicarier,

Et Diuum atque hominum clamat continuò fidem;

De ſuo tigillo fumus ſi quà exit foras.

Quinetiam cùm it dormitum, follem quo excitare igniculum ſolet, obſtringit ob gulam, ne quid animæ amittat: aquã plorat, cùm lauat, profundere: quin ei pridẽ tonſor vngues demiſerat, collegit, & omnia abſtulit præ-

segmina: quid verbis opus est? Ab Hoc homine famem vtendam, si roges, nunquam dabit. Denique meticulosus, sollicitus, suspiciosus, obseruari ab omnibus putat, quo pecuniam loco conditam habeat; ideoq; exoculatos homines vellet, quibus veretur oculos esse in occipitio. At dolo ablata ereptaque pecunia, hic enimuerò miris actus intemperijs, ac de mentis sanitate deiectus incurrit in obuiũ quemque, de thesauro interrogat, pallium excutit, scrutatur inter tunicas, manum dexteram, sinistram, tertiã exposcit, implorat quãtum est hominum ac Deorum, ipse se excruciat, ipse se ad insaniam, ad suspendium cogit.

Met⁹ amittenda rei.

Insania finis auaritia.

Perge. Parasiti, famelica hominum natio, & frugib. consumendis nata, quàm veris suisque expressi coloribus Plautinam in scenam veniunt? Quasi mures semper edunt alienum cibum, suo verò succo viuunt tanquam cochleæ, si ros nõ cadit. vna illos alit ac sustinet spes cœnatica: nimirum hoc illi negotium vnicè curant, nihilque metuunt magis quàm *Ne tristi domicœnio laborent:* idcirco tanquam vmbræ te te consequuntur, tibique calceatis cum dentibus præstò sunt. nec propterea collatiuos hosce ventres vnquam placaueris: oppleas tu illos licèt, continuò tamen fame fauces lippiunt, ieiunos videbis tanquam inane dolium, bicongium, barathrum. Vsque adeò semper adhæret

Parasiti descriptio.

Mart. lib. 5. ep. 79.

ad

ad infimum ventrem fames, & edilitatẽ perpetuam sine populi suffragio gerunt. Vultis aliquem ex hisce capitonibus audire? Nam quia edacitate nemo possit eos vincere, his cognomentum factum est duris capitonibus.

Famem fuisse suspicor matrem mihi, **Fames mater parasiti.**
Nam postquam natus sum, satur numquã fui,
Sed quam ego matri meæ refero inuitissimus,
Eam mihi numquam retulit mater gratiam,
Nam me illa in aluo menses gestauit decem,
At ego illam in aluo gesto plus annos decem.
Atque illa puerum me gestauit paruulum,
Quo minùs laboris illam cepisse existimo. **Eadem filia.**
At ego nõ pauxillulam in vtero gesto famem,
Verùm hercle multo maximã, & grauissimã.
Vteri dolores mihi oboriuntur quotidie.
Sed matrem parere nequeo, nescio quomodo.
Audiui hoc sæpe vulgò dictum dicier,
Solere elephãtum grauidam perpetuos decem **Partus elephanti.**
Esse annos, eius ex semine hæc certò est fames:
Nam iam complures annos vtero hęret meo.
Nunc si ridiculum hic hominẽ quęret quispiã,
Venalis ego sum cum ornamentis omnibus,
Inanimentis explementum quęrito.
Oratio vna interijt hominum pessume,
Eaque optima herclè meo animo & scitissima, **Inuitatio ad cęnam.**
Qua antè vtebantur: VENI illò ad cœnam, sic face:
Promitte verò, ne grauare, est commodum:
Volo inquam fieri, non omittam quin eas,

Nunc repererunt ei verbo vicarium;
Nihili quidem herclè verbum ; ac vilissimum ;
VOCEM te ad cœnam nisi egomet cœnẽ foris.
Et herclè verbo lumbos defractos velim

Sed reuocemus intrò ad siparium Gnatones istos plus æquo supparasitatos : ecce enim foras exit Adolescens attentus ac tristis , & quẽ sui planè pœnitet,ac palã pudet: quanto cũ decoro,quã moratè,quàm scitè loquitur.

Adolescẽtis pertæsi mores pristinos descriptio.

Recordatus multùm , ac diu cogitaui ;
Argumentaque in pectus multa institui
Ego, atque in meo corde si quod est mihi cor,
Eam rem volutaui , & diu disputaui,
Hominem cuius rei , quando natus est,
Similẽ esse arbitrarer ; simulacrumq; habere :
Id reperi iam exemplum.
NOVARVM ædium esse arbitror similem ego hominem.

Homo cui rei similis.

Quando hic natus est , ei rei argumẽta dicam.
Ædes cum extemplò sunt paratę, expolitæ,
Factæ probè , examussim ;
Laudant fabrum, atq; ædes probãt;sibi quisq;
Inde exemplum expetunt ; sibi quisque simile
Suo vsque sumptu , operæ nec parcunt suæ.
At vbi illò immigrat nequã homo,indiligẽsq;
Cum pigra familia immundus, instrenuus ;
Hic iam ædibus vitium additur.
Bonæ cùm curantur malè.
Atque illud sæpe fit, tempestas venit,
Confringit tegulas imbricesque: ibi

Domus ob incolarum desidiam ruinosa.

Domi-

Dominus indiligens reddere alias neuolt:
Venit imber, lauit parietes, perpluunt
Tigna, putrefacit aer operam fabri.
Nequior iam factus est vsus ædium;
Atque haud fabri culpa: sed magna pars hominum
Moram hanc induxerunt: si quid nummo sarciri potest,
Vsquedum mantant, neque id faciunt, donicum
Parietes ruunt: ædificantur ædes totæ denuò.
Hęc argumenta ego ædificijs dixi. nunc etiam volo
Dicere; vt homines ædiū esse similes arbitremini.
Primùm parentes fabri liberorum sunt,
Et fundamentum substruunt liberorum,
Extollunt, parant sedulò infirmitatem;
Vt & in vsum boni, & in speciem populo
Sint, sibique aut materiæ non parcunt,
Nec sumptus ibi sumptui esse ducunt.
Expoliunt, docent litteras, iura, & leges,
Sumptu suo, & labore nituntur, vt
Alij sibi esse similes illorum expetant.
EGO ad id frugi vsque & probus fui, in fabrorum potestate dum fui:
Posteaquam immigraui in ingenium meum,
Perdidi operam fabrorum illicò oppidò:
VENIT ignauia, ea mihi tempestas fuit,
Ea mihi aduentu suo grandinē, imbrēq; attulit,
Hæc verecundiam mihi, & virtutis modum
Deturbauit, detexitque me illicò

Parentes fabrorum similes.

Filij à parentum potestate discēdentes.

Ignauia in rerum initijs.

Post illa me obtegere negligens fui:
Continuò PRO imbre Amor aduenit in cor meum.,
Is vsque ad pectus permanauit, permadefecit
Cor mihi. nunc simul res, fides, fama, virtus,
Decusque deseruerunt: ego sum in vsu
Factus nimio nequior atque ædepollito
Hæc tigna humidè putrent, non videor mihi
Sarcire posse ædes meas, quin totæ
Perpetuæ ruant: quin cum fundamento
Perierint, nec quisquam esse auxilio queat.
Cor dolet, cùm socio, nunc vt sum, atq; vt fui,
Quo neque industrior de iuuentute erat
Artes gymnastica, disco, bastis, pila,
Cursu, armis, equo; victitabam volupè
Parsimonia, & duritia: disciplinæ alijs eram,
Optumi quippe expetebant eam doctrinã sibi,
Nunc verò nihil sum, idque meopte ingenio repperi.

Amor pluuiæ similis.

Verùm transferte iam aures atque animum ad Seruorum par, qui in occursu miris se conuicijs, contumelijsque abundè consalutant. credat qui iratos malè esse, & pugnis rem illicò decreturos, nisi sciat decorum à Plauto seruari. Nimirùm sicut honesti, ac bene liberaliterq; educati ciues ab officiosis vltrò citroque verbis negotium exordiri solent, ita hæc vilia hominum capita, nihil seriò dicere, agereve incipiunt, quin tantisper maledictis, & conuicijs proludant.

Seruorum morumque seruilium descriptio.

Gym-

Gymnasium flagri salueto.
Quid agis custos carceris?
O catenarum colone.
O virgarum lasciuia.
Vin' te follem pugillatorium faciam?
Et pendentem incursem pugnis?
Vin' tibi oculos elidam, vt Sepijs faciũt coqui?

Officiosa seruorum salutationes.

Satis amicè ac liberaliter, vti seruos decet. Sed quid ille, qui argumentum socio daturus, sic eum cùm primùm videt, officiosè scilicet compellat?

Congesta contumeliarum appellationes.

Ehò impure, inhoneste, iniure, illex, labes populi,
PECVNIÆ accipiter, auide, atque inuide,
Procax, rapax, trahax: trecentis versibus
Tuas impuritias traloqui nemo potest.
Accipisne argentum? accipe sis argentum, impudens.

Alter, qui linguam habebat referendæ natam gratiæ,

Sine respirare (inquit) *me, tibi vt respondeam.*
Vir summe populi, stabulum seruitricium,
Carnificinum cribrum, subiculum flagri,
Compedium tritor, pistrinorum ciuitas,
Pereni serue, lurco, edax, furax, fugax,
Cedosis mihi argentum, da mihi argentum, impudens.
EODEM mihi pretio sal perhibetur, quo tibi.

Par pari redditum

Vultis aperiam, Auditores, cuius esse rei similes hoc genus homines existimem? dicam, & vt spero, assequar oratione, quod mente com-

comprehensum habeo; si tamen priùs, quid mihi acciderit paucis antè diebus, verbo expediam. Eram nostris sub ædibus hic ac viæ Latæ quadriuium, vbi Baiulus è saxo non infabrè factus aquam fundit è cado; quem circa locum, tanquam ad signum militiæ cogi quotidie solet manipulus Baiulorum, hoc est, hominum, quos non minùs quàm fontinalem illum Baiulum marmoreos credas; atque è saxo semisculptos, aut duro dolatos è robore, ac malè complanatos. Sedebant hic ad fontem duo ex hoc ordine malè tum quidem feriati, secum nescio quid altercantes, credo de humeris maiori aut minori pretio locandis; cùm ecce tertius ex eadem familia re bene gesta atque gestata superuenit ex aduerso; elataque sinistra, alterum qua parte occipitium in collum desinit torosum, planè ac ceruicosum, quanta maxima potest vi ictuque palmari, ac sonanti cædit: eodemque tempore, dextera in pugnum contracta, alteri humeros quasi fores validissimè pulsat, hic socius qui mecum ibat, veritus ne id principium pugnæ foret, parùm absuit, quin illicò accurreret, ac veluti rixantibus intercederet. Sed ego, bono, inquam, sis animo: hi, si nescis, delicias sibi faciunt, scalpuntque se molliter, dum sicuti vides sese pugnis fodiunt: salutationis hoc genus est manu loqui. atque Vt æra campana, quorum lingua

Baiulus è saxo fabre factus.

Baiulorũ descriptio.

Cuius rei similes.

mal-

malleus est, non alia ratione, quàm pulsando loquuntur; sic isti, quorum in manibus est lingua, pulsantes sese consalutant.

At quanto nobiliùs Senex honestus & grauis, cui cor modestè situm erat, cum adolescente contendit super dote? dum adolescens sororem suam seni primario ciui tradere sine dote indignum putat, ille non nisi indotatam accipere constituit. In quo ridiculum quid interuenit tam aptum ad seueritatem fabulæ mitigandam, moresq; iuxtà collatos exprimendos. vt nescias vtrum plus admireris, facetumne mancipij atque opportunum in re subita commentum, an senis serium honestumque responsum: nam cùm adolescens obfirmato animo dotis loco agrũ suburbanum offerret, eius seruus qui ægrè ferebat abalienari ab domo fundum ac villam, id est (vt ille aiebat) nutricem suam; ad senem clàm accedit, & quasi cum eo secretum communicaturus sic in aurem insurrat. *Viri grauis honestique descriptio.*

Per Deos, atq; homines dico, ne tu illunc agrũ
Tuum siueris vnquam fieri, neque nati tui. *Agri infortunia.*
Ei rei argumentum dicam.
Primùm omniũ, olim terra cùm proscinditur,
In quinto quoque sulco moriuntur boues.
ACHERVNTIS ostium in nostro est agro.
Tum vinum, priusquàm coactum est, pendet putidum:
Post id, frumẽti cùm alibi messis maxuma est,

Tribus tãtis illic minus redit, quàm obseueris.

Mores mali vbi serendi.

Opportunè ac sapienter ad hæc senex:

Hĉ ISTO in agro oportet cõseri mores malos,
Si in conserendo possint intercidere:

At alter nihilo minùs pergit in malorum Iliade:

Neq; vnquã quisquam eſt, cuius ille ager fuit,
Quin pessumè ei res vorterit, cuius fuit.
Alij exulatum abierunt, alij mortui.
Alij se suspendere: audi cætera,
Nam fulguritæ sunt hic alternæ arbores,
Sues moriuntur angina hic acerruma,
Oues scabræ sunt, tam glabræ, quàm eſt hæc manus:
Hominum nemo extat, qui ibi sex menses vixerit,
Ita cuncti solſtitiali morbo decidunt.
HOSPITIVM eſt calamitatis, quid verbis opus eſt?
Quancumq; malã rem quęrens illic reperies,

Hic oblata rursus occasione senex apposité ac festiuè:

Mali quò amãdãdi.

Iſte eſt ager profectò, vt te audiui loqui,
Malos in quem omnes publicè mitti decet.
Sicut fortunarum memorant insulas,
Quò cuncti, qui ętatem egerunt castè suam,
Conueniant; contrà iſtùc detrudi maleficos.
Æquum videtur.——————

Verùm hæc verba tam scitè prolata transferunt iam me à personarum decoro ad alteram

tam partem, in qua de Præceptis, quæ Plautus ad vitam honestè traducendam suppeditat, dicturus sum. Sed audio, qui me hinc abeuntem reuocet reprehendatque, quasi in ijs quæ hinc atque hinc ex Plauto legimus exemplis non tantùm insit quantùm præ nobis ipsi tulimus momenti ad Plautini decori commendationem: vt enim nullus adeò malus est liber, quin complectatur aliquid boni; ita licèt laudandi sint quos sedulò conquisiuimus loci, posse tamen ex eodem Poeta nonnullos excerpi reprehensione dignos. Scio malorum quoque scriptorum voluminibus commune hoc esse: ideoque non videri Plautum vbique vniuerseq; propterea commendandum, scio à nonnullis hoc ipso violati interdum decori nomine illum perstringi. scio Velabrum, tres Viros, Tuscum vicum, Cloacinæ sacrum, aliaque Romana nomina Plautinis inserta Comœdijs, quæ Thebis aut Epidauri dabantur, negotij molestiæque plurimùm attulisse Latinis Aristarchis. Sed hæc ad calculos vocare, disceptareque diligentiùs, an aliquo Plautus loco declinasse videatur à via, non est meum, qui (vt sæpe sum prolocutus) laudatoris suffragatorisque, non iudicis partes ago. Aggrediar igitur ad eam, quam proposui, reliquam disputationem. Quamquam perstringēdo rem paucis, curabo vt vnius partis prolixitatem alte-

Quid obijciatur aduersùs Plautinū decorum.

Vita documenta ex Plautinis fabulis.

alterius breuitate compensem. Aio Plautinas Comœdias abūdare documentis ad rerū opportunitates & cōmoda vtiliter occupanda, vitamq; in ciuili hominū consuetudine componendam: idque interdum in vniuersa Dramatis fabula doceri, quæ humanæ speculum vitæ refert in eam intuentibus: sæpe in singulis præceptionibus indicari, quæ traditæ in loco, mirum quantùm mores instruunt, hominemque se ipso sapientiorem sedulò reddunt. Age, quisquis sub Domino es, atque in Aula degis, disce ab Epidico Plautino, quid te potissimùm deceat.

Præceptū famulis datum.

PLVS scire satius est, quàm loqui seruum hominem:

Ea sapientia est.

Dissimulatio doctrinæ.

Sapienter ac propemodum ex oraculo. Dissimulare sapientiam in tempore, nulli profectò non vtile; at apud alium seruienti necessariū ornamentum est. Falluntur, qui se argutulos disertosque videri volunt apud Principem, à quo si consulantur, facundiā illicò perquàm meditatè promunt omnem, quantumq; præceptorum collegerint toto anno, semel effundunt. Princeps non præceptorem, sed indicem cupit: amat discere, non doceri. Atque ego quidem si (quantùm ad hoc attinet) Aulico prospicerem, qui adhiberi solet in consilium; amicè commonerem, ne multis ambitioseq; in noua sententia proponenda philosopharetur:

tur: neue eius rei, quam esse è re Principis existimet, author ipse magnificè videri vellet: atq; hanc ob causam inter priuata etiam cum eo colloquia abstineret ab aperta ratiocinandi vi, & Inductionem libentiùs vsurparet, quòd per hanc minùs docere videamur, quàm per illam. cùm enim Inductio interrogationis genus sit, in quo paulatim à primo quis progreditur ad postremum, dum assensionem captat, & rem denique concludit euincitque; ita dissimulat victoriam, vt non tam ipse qui dicit, quàm is quicum dicit, in veritatis cognitionem venisse videri possit. minùs autem existimat se victum, qui fateatur ipse per se, quàm si ab alio conclusus vrgeatur. Fingite me cum domino agere illiberali, intentoque cumulandis opibus, non autem adhibendis ad humanos vsus; propositumque mihi esse, eò illum deducere, vt fateatur, diuitem in vsu pecuniarum esse, non in earum tãtummodo possessione. Principio (libet enim paucis proludere in hanc sententiam, potiùs artificij explicandi causa, quàm exercendi: vt ex hac velitatione significem quid in pugna; sed cautiùs sit agendum) transferam ab eo, quem alloquor, orationem, atque instar Apologi, quid mihi acciderit cum honesto laudatoque viro, si vnam in eius laudibus excipiam profundum auaritiam, explicabo: dicam; inter alia, quæ

Inductio aptissimũ docendi adiumẽtũ

Differendi modus cũ auaro domino.

vltrò

vltrò citroque ſermocinando contulimus, vbi ad rem, quam volebam, penitus deuenimus, ſciſcitatum eſſe me: num ille ſtatuam Marij appellaret crederetque dominum Marianæ villæ, velletque aliquis huic marmoreo domino ſimilis eſſe? negaſſe tunc illum, rogatumque cauſam, eam dixiſſe, quia vti fruiq; ea villa ſaxum nequeat. rurſum me percontatum eſſe, num Tantalum, qui

Hor. ſat. 1. lib. 1.

———à labris ſitiens fugientia captat
Flumina,———

Dominum putaret fluminis & pomorum? eandem ille ob cauſam negaſſe, ac memorem Senecæi chori, illa retuliſſe:

Stat luſus vacuo gutture Tantalus:
Impendet capiti plurima noxio.
Phineïs auibus prȩda fugacior;
Hinc illinc grauidis frondibus incubat,
Et curuata ſuis fœtibus ac tremens
Illudit patulis arbor hiatibus.
Hæc quamuis auidus, nec patiens morȩ
Deceptus toties tangere negligit,
Obliquatque oculos, oraque comprimit,
Incluſiſque famem dentibus alligat.
Sed tunc diuitias omne nemus ſuas
Demittit propiùs, pomaque deſuper
Inſultant folijs mitia languidis,
Accenduntque famem, quæ iubet irritas
Exercere manus: has vbi protulit
Et falli libuit, totus in arduum

Autum-

Autumnus rapitur, syluaque mobilis.

Denique interrogatum à me esse, an crumenam, aut arcam nummorum plenam, aut seruum thesauri custodem, censeret dominum pecuniarum? quod cùm constanter ille pernegaret, eoque causam perpetuò referret, quòd seruus vti diuitijs nequeat arbitratu suo: tunc verò laudata, quam is in promptu habuerat, causa, ex eo petijsse, vt eiusdē causæ memor videret, quid responsurus sit, si interrogetur, an qui compositis nummis, cumulataque magna opum vi, ob auiditatem noui quotidie lucri, non vtitur, sed

——congestis vndique saccis
Indormit inhians, & tanquam parcere sacris Hor sat. 1. lib. 1.
Cogitur, aut pictis tanquam gaudere tabellis,

an hic inquam, qui in magna diuitiarum copia, tamen

QVÆRIT, & inuentis miser abstinet, & timet vti,

Dominus sit appellandus, an custos? Atq; hac potissimùm ratione, sed longè cautiùs & callidiùs pertractata, præsertim cùm res difficiliores incidunt, agendum existimo cum Principibus viris, quibus ita subijciēda est veritas, vt ipsi eam inuenisse suopte ingenio, seq; ipsi correxisse videantur. Hactenus qua ratione aduersùm dominos se gerant famuli. Perge, discant etiam à Plauto, quid cum famulis agant domini, qui si certam expeditamque

viam velint de seruitio domestico, deque familia benemerendi, efficiendique ne quid domi turbetur, auferatur, in patrem familias coniuretur, Pœnulum audiant id compendio monstrantem.

Præceptũ dominio datum.

QVEM tu asseruare rectè, ne aufugiat voles,
Esca atque potione vinciri decet,
Facilè asseruabis, dum eo vinclo vincies:
Ita istæc nimis lenta vincla sunt escaria,
Quàm magis intẽdas, tanto astringunt arctiùs.

Victus liberalitas.

Sen. de benef. li. II.

Ita se res habet: hoc hamo capiuntur homines sæpiùs, quàm pisces. Rectè ille, elephantorum feritatem vsque in seruile obsequium demeretur cibus. sed quid ego elephantos loquor? homines victitantes aliena quadra, diuitumque arrosores, vt loquitur Seneca, atq; arrisores, quàm obnoxij viuunt potentium imperijs? dumque ad illorum arbitrium nutumque se totos fingunt, & accommodant, quàm dura, quàm indigna patiuntur? vt non necesse habeam è vetere Comœdia recordari parasitos, quibus imminuebatur identidem socco caput, atque Aulę in faciem frangebantur: cùm nulla sit hoc tempore hominum natio æquè patiens iniuriarum, atque ea quæ hisce vinculis escarijs obligata est.

Ep. 26. Parasiti.

Iuuenal. sat. 5.

Duceris planta, velut ictus ab Hercule Cacus,
Et ponere foris, si quid tentaueris vnquam
Hiscere, tanquam habeas tria nomina.——

Tria inquam Nomina: quid ad hæc hærentes

vos

vos aſpicio, Rhetores, idque ex me more veſtro ſciſcitari geſtientes? At reuereri vos addecet tam multos, qui me honoris cauſa circumſtant, Præſules ſapientia ac rerum adminiſtratione clariſſimos: quorum in me audiẽdo humanitate non vſque adeò abutendum vobis eſt, vt etiam ad apinas & tricas veſtras recognoſcendas hodie compellatis. Quamquam vos, viri eruditiſſimi, horum cupiditati facilè, vt arbitror, ignoſcetis: quodque vobis prima addiſcẽtibus gratum erat ſcire, neſcire nunc veſtri olim ſimiles Rhetores meos pro veſtra facilitate non permittetis. præſertim cùm in hoc ſoluendo trium nominum nodo, magni quoq; litteratores operam ponere non indignum litteris, ac lectoribus ſuis arbitrati ſint. Angelus Politianus, magno vir ingenio, triumque linguarum peritia nobilis, exiſtimat tribus nominibus Libertos indicari, qui cùm manumittebantur, ad nomen ſuũ addebant nomina Patronorum. ita Eutychidem libertate donatum à T. Cæcilio, T. Cæcilium Eutychidem, & Dionyſium à Pomponio manumiſſum, M. Pomponium Dionyſiũ appellari M. Tullius Attico gratulatur. Sanè Tertullianus ſeruos ad libertatem vocatos, veſtis albæ nitore, annuli aurei honore, & Patroni nomine, ac tribu, menſaque honorari ſolitos dicit. quare hæc erit ſententia Iuuenalis. Adeò tecum ſuperbè aget conuiuij domi-

Tria nomina quid apud Iuuenalem.

In Miſcel.

lib. de Reſur. carn.

Manumiſſionis inſignia.

nus, quasi eius libertus sis, ab eoq; manumissus, ideoq; perinde ac si in te magnã imperij partem adhuc obtineat, si quod verbum inter epulas excidet incauto tibi, iubebit ille te à conuiuio statim auferri veluti hominem sibi obnoxium, quem libertate suisque nominibus donauerit. At Laurẽtius Valla perpetuus Cẽsor litterarum, tribus nominibus mancipium significari nequissimum, alludique arbitratur ad vetus ęnigma, Tria cappa pessima. siquidẽ apud Græcos, serui qui aut Cilices erant, aut Cretenses, aut Cappadoces, mortalium versutissimi habebãtur; vt Iuuenalis sensus sit: Tecum actum iri crede in conuiuio, ac si seruus esses ex ijs, quos Græci sceleſtissimos existimant, adeoque rapieris repentè de mensa, non secus ac si in te tria illa nationum nomina confluerent. Verùm Io. Britannicus Poetæ Iuuenalis interpres haud ignobilis, aliò rem ab alijs trahit, affirmatque, tribus nominibus nobiles describi, qui prænomine, nomine, & cognomine vtebantur. quò illa spectant tum Ausonij in Gryp. ternarij numeri,

Hominum versutissimi qui.

Nobilium appellationes.

Edyll.4. *Tres equitum turmæ, tria nomina nobiliorum:* tum Pauli Manutij huc transferentis Adagiũ,

In Adaag. Homo trium litterarum, quo nobiles affirmat indicari, quorum tria nomina primis tãtùm litteris scribebantur; quasi Iuuenalis dicat. Si tu inter epulandum tentaueris vnquã hiscere, ac sermonem miscere nobilium

Homo triũ litterarũ.

liber-

libertate tanquam tribus insignitus nominibus; asportaberis illicò è conclaui, nec vlla habebitur ratio nobilitatis. Postremò nō deest, qui hominem trium nominum interpretetur furem, vt idem sit, quod apud Plautum in Aulularia ludentem, homo trium litterarum. Nam hunc, cui non licere super mensam quidquam loqui Iuuenalis hic ait: paulo antè dixit, obseruari magna seruorum suspicione tanquam furem, ideoque ad bibendum phialam, non poculum ex auro gemmisque dari,

Homo triū literarum aliter vsurpatum.

Vel si quando datur, custos affixus ibidem,
Qui numeret gēmas, vnguesq; obseruet acutos.

Et hoc ipso loco cum furace illo pastore comparatur, quem prædas abigentem Hercules è specu magna arreptum vi pedibus abstraxit: quasi idem periculum immineat huic conuiuæ, nempe ob eandem culpam:

Duceris planta, velut ictus ab Hercule Cacus,
Et ponere foris, si quid tentaueris vnquam
Hiscere, tanquam habeas tria nomina.——

Redeo ad Plautum. Vultis Dominos æquè, ac Seruos paucis litteris, vnoque versiculo ad omnem vitam persanctè ac sapienter informari? accipite quid senex adolescenti filio de dictis melioribus instillet.

BENEFACTA benefactis alijs pertegito, ne perpluant.

Præceptū dominis ac seruis datum.

Enimuerò siue ad virtutes, siue ad beneficia dictum referas, nihil illo reperies humanæ

vitæ salutarius. Refer ad perpetuam, necvnquam intersistentem virtutum exercitationē, præceptum habes ad sanctimoniæ palmam contendenti expeditissimum. Qui vnico virtutis facinore securum se arbitratur, errat, nisi aliarum quoq; exercitatione virtutum stabiliat firmetque id, quod solùm per se nutat ac ruit. Virtus virtutis eget fultura, ne cadat. non satis est iecisse fundamenta, parietes extulisse, mediana cubicula separasse; sine tecto accipiet domus inimicum imbrem, factoque vitio passim perpluet, atque ad terram corruet. Ita & tu te similem domui crede: si quid bene pudiceque semel feceris, idque esse diuturnum cupis, adde nouum facinus quo prius tegas, atque hoc rursum alio facinore sartum tectumque cura: alioqui, si benefacta benefactis continenter alijs non integes, breui perpluent. Refer hoc Plauti dictum ad beneficentiam, præceptum habes ex intima prudentia petitum. Quisquis in alium beneficus es, ne malè operam ponas, neue corruptum videas beneficium tuum; nouo beneficio vetus protege, atque vt nouam istam liberalitatem ab accipientis obliuione veluti à tempestate pluuiaque defendas, benefacta benefactis alijs pertegito, sic nunquam perpluent. Qui instat & onerat priora sequentibus, etiam è duro & immemori pectore gratiam extundet. Beneficijs illum tuis

Virtutum exercitatio.

Beneficentia non intermittenda.

tuis obside, vt quò se cumque vertat, memoriam tui fugiens ibi tete reperiat.

Sed hæc peculiaria singulaque, quibus humanæ vitæ comparari adiumentum, ornamentumque à Plautinis fabulis ostendimus, præcepta fuerint: libet iam ad disputationis calcem, manipulum congerere pręceptorum; atq; hunc postremum fabulæ actum de Plauto cōcludere eo modo, quo Plautus ipse primum actum Comœdiæ semel inchoauit. Ergo quicumque aut clam remotisque arbitris honesti quid agunt, aut flagitia nullo teste securi committunt; vt sciant obseruari tacitè omnia, ac suam quemque pęnam præmiumque manere, audiant vocalibus è stellis vnam inter homines assiduè versantem, explorantemque sedulò mortalium vitam, atque ad Iouem accuratè singula referentem.

Qui gentes omnes, mariaque, & terras mouet,
Eius sum ciuis ciuitate cælitum.
Ita sum vt videtis, splēdēs STELLA, cādida,
Signum quod tempore semper exoritur suo,
Hic atque in cęlo. nomen Arcturo est mihi:
Noctu sum in cælo clarus, atque inter Deos,
Inter mortales ambulo interdius.
Et alia signa de cęlo ad terram occidunt.
Qui est Imperator Diuū, atq; hominū Iuppiter,
Is nos per gentes alium in alias disparat,
Hominum qui facta, mores, pietatem, ac fidē
Noscamus; vt quemque adiuuet opulentia.

Præcepta omnibus data.

Arcturus explorator rerum humanarū.

Qui falsas lites falsis testimonijs
Petunt, quique in iure abiurant pecuniam,
Eorum referimus nomina exscripta ad Iouem.
QVOTIDIE ille scit quis hic quærat malum.
Mali res falsas qui impetrant apud Iudicem,
Iterum ille eam rem iudicatam iudicat,
Maiore multa multat, quàm litem auferunt.
Bonos in alijs tabulis exscriptos habet.
Atq; hoc scelesti illi in animum inducunt suũ,
Iouem se placare posse donis, hostijs,
Et operam & sumptum perdunt. ideo fit, quia
NIHIL ei acceptum est à periuris supplicij.
Faciliùs si qui pius est à Dijs supplicans,
Quàm qui scelestus est, inueniet veniam sibi:
Idcirco moneo vos ego hęc, qui estis boni,
Quique ætatem agitis cum pietate, & cũ fide,
Retinete hac porrò: post factum vt lætemini.

Boni malique scripti in Iouis tabulis.

Quo equidem commento quid vsquam, oro vos Auditores, non dicam ad ingenij specimẽ illustrius, ad orationis elegantiam concinnius, ad decori temperamentum accommodatius; sed ad morum disciplinam, sanctitatemq; vitæ salutarius excogitari ac fingi potuit? profectò nihil: nisi hæc salutaria vitæ monita (permittite me hæc addere, Auditores, ne quẽ adolescentium in errorem ac fraudem inducat oratio mea) nisi hæc, inquam documenta impuris amoribus; obscœnaque imitatione Plautus corrupisset. Et enim Affecto semel animo aliqua turpitudinis labe

Admonitio ad Rhetores.

Pudicitia seruandũ.

iabe (Affici autem, aut certè afflati à Plautinis fabulis necesse est) serò per admonitionũ subsidia salus adornatur. Male per mediam Suburram itur ad sobrium vicum, aut ad Pudicitiæ sacellum. Quod etiam atq; etiam admonere necesse habeo Rhetores meos, vt intelligant, Plauti Comędias nõ esse accommodatas eorũ moribus qui saluam integramq; & vitæ, & linguæ castimoniam velint: sed eam apud cautiores interim candidioresque scriptores tutò ac luculẽter addiscendam esse. Sed non id ago in præsentia: neque hisce, quæ laudaui, præceptis deleri posse illius in amore sordes vnquam putaui. Id autem ago, idq; nunc molior, vt collectis ijs, quæ Poetam Comicum decent, virtutibus, simul obsequar ipse alienæ voluntati, simul si quid aliquando peccauit Plautus paulo licentiùs in eo conuentu Poetarum, si quid aduersùs Ennium Statiumque aliquantò petulantiùs, ac supra Comicam hilaritatem admisit; hisce tã multis ex aduerso documentis, dignus habeatur qui eluere iam labeculas illas, atq; omnẽ à se culpã noxamq; amoliri ac deprecari meritò possit. Id quod ego si à vestra facilitate impetrauero, Auditores, si in pristinam apud vos gratiam, & quod inde fiet, si in Senatũ vestris suffragijs veterem festiuũq; Poetã restituero; satis ille gratulationis ac plausus datũ à vobis fuisse fabulis suis mea operá existimabit.

PRÆ-

PRÆLECTIO QVARTA.

Piſtor Suburranus.

Siue

προβλημα, Cur ſternuentes ſalutentur.

SEdebam paucis antè diebus in hemicyclo cum aliquot viris amore mihi ac ſtudiorum ſimilitudine coniunctiſſimis (Præſules & munere iſto, & ſapientia Illuſtrimi) cùm ecce ſe ad numerum amicus addit peritiſſimus omniũ, quæ Romæ vſquã aut eueniunt, aut euenire homines rerum nouarum cupidiſſimi cõminiſcuntur. Hic inter cætera refert oſtentum obueniſſe Romæ ingens: Piſtorem Suburranum poſteaquam ter ac vicies continenti ſpiritu ſternuiſſet, vigeſimo quarto ſternutamentò animam efflaſſe. Hic eorum, qui hæc mecum audiebant, vnus intempeſtiuè tunc quidem facetus; Bellè factum, reſpondit, vt qui vigeſimam quartam iam pulſauerat, ei nocteſceret. quo ioculo cæteris haud perinde delectatis, ego rem aliò transferens; Miſeram hominum conditioné, inquam, ſcilicet hoc etiam ad reliqua mortis genera addendum eſt, vt inter ſternuendum quis occumbat. Sciebam mille vias lethi: audieram caſibus propè innumeris mortalium vitam

Occaſio prælect.

Mortis admiranda genera.

vitam esse expositam: legeram apud Lucianum acino vuæ suffocatũ perijsse Sophoclem. non me fugiebat Diodorus Dialecticæ magister, qui ludicra quæstiũcula super cœnam nõ protinus ad interrogationem Stilponis expedita, perstrictus ob id à Ptolomæo, præ pudore nimio pòst expirauit. Sed nihil eo admirabilius, quod contigisse Zeuxidi inter pictores sua ætate facilè principi scribit Verrius. Hic Vetulam coloribus expresserat in tabula edentulam ac vietam, annis ac viribus defectissimam: dumq; re absoluta, vti fit, ad opus agnoscendum redit, ridiculo illo aspectu delectatus, dum aniculam contemplatur suffarcinatam, breuiculam, aridam, exsuccã, exanguem, bucculentam, recedentibus oculis, pẽdentibus genis, extante deorsum mento, depresso introrsum ore, superstante naso neque integro, neque sicco; enimuerò suborto affatim risu, interclusо spiritu, ridiculum sanè in modum seriò extinctus est. Hæc, aliaq; compluria legeram, inaudieram, noueram. iam verò etiam sternuentem mori deplorandum est. Tunc ex ea virorum corona, qua concludebat, aliquis non malè litteratus in me intuens, mirari se dixit, cur in mentem mihi non venerit Gregoriani temporis, cùm grassante per Italiam lue, passim homines sternutamento animum agebant: ex quo factum, vt sternuentibus, in magno quippe discrimine, salutem cæteri precarentur: qui mos exinde

In Macrobijs.

Laert. l. 2.

Vetula descriptio.

relictus hodieque viget, vt honorem habeamus sternuenti, eumque saluere officiosè iubeamus. Cui ego, non id respondi tritum exploratumque perinde haberi apud omnes: sed, vt se cumque res haberet, certè quod de salute impertienda dicebatur, ducebaturque à Gregoriani temporis calamitate, satis vereri me, ne fabula nō bonis authoribus emanasset in vulgus. Id autem, dum aliquo euincere testimonio antiquitatis aggredior, à primario viro (abs te, inquam, Octaui Corsine Præsul Illustrissime) vocor repentè alio, & cogor Senatum illum sapientium, conceptumq; animo sermonem illicò relinquere: sed relicta semel ea cupiditas acriùs animum stimulauit meum, vt ea super re plùscula inuestigarem, atque apud vos, id quo ago in præsentia, de consuetudine sternutamenta salutandi non ingrata, vt arbitror oratione differerem: ac tibi præsertim, Octaui, hoc qualecumque demum est munus offerrem elucubratum magnam partem inuitatu tuo: si fortè possem hac ratione persoluere aliquid ob eam, quæ abs te confertur in me, laudem, dum præstanti ingenio prudentiæque tuę quantùm homines tribuunt, tribuunt autē persanè multùm, tantùm propemodum tribuere & mihi, qui in te nescio quid olim posuerim, videntur. Age igitur, quamobrem sternutamenta honore prosequimur, sternuentique salutem dicere consueuimus, inquiramus.

Sternuentem salutandi mos unde.

Et

Et Carolus quidem Sigonius, si virum eruditum in paucis audire volumus, quæstionem facilè profligasse videri potest, dum annum exequitur quingentesimum nonagesimum; quo anno Christianæ Reipublicæ moderabatur Gregorius, re quàm cognomento maior. *In dies*, inquit, *magis pestilentia sæuiebat. ad cæteros autẽ casus, quibus homines fœdè passim absumebantur, hoc etiã mali accesserat, quòd multi cùm sternutarent, alij cùm oscitarent, repentè spiritum emittebant. quod cum sæpius eueniret, consuetudo inducta est, quę nunc etiam obseruatur, vt sternutantibus salutem precando, oscitantibus signum Crucis ori admouẽdo præsidium quærerent. Quibus rebus permotus Gregorius ad cętera cęlestis iræ piacula, postero anno religiosam in die Resurrectionis supplicationem instituit, atq; solemni pompa sanctam Dei Genitricis imaginem extulit.* Habetis iam, Rhetores, ab Historia causam, cur salus sternuẽtib. imploretur. sed, aut omnia me fallunt, aut Sigonius, & quotquot hũc morem deducunt à Gregoriani tẽporis pestilentia, strenuè allucinantur, minusq; animo vident, cùm nõ supra millesimum annum videant id, quod multis ante Gregoriũ seculis fuisse, compertum habeo. Non multis agam in re haud obscura. Aio consuetudinem sternutamenta venerandi antiquiorẽ esse, quàm vt à Gregoriana memoria emanasse putandum sit. L. Apuleius, qui trecentis non minùs annis ante Gregorium scripsit, dum in

li. 1. Hist. de Reg. It.

Sternuentium oscitãtiumq; mortes.

An ex hoc cõsuetudo bene precãdi

Quãtò antiquior Gregoriano auo mos hic fuerit.

lib. 9.

Meta-

Metamorphosi facinus commemorat sternutamento detectum; ait, apud fullonis vxorem latuisse iuuenem marito infensum, sed superueniente fullone, mulierem metu exanimatā id in re trepida cepisse consilij, quò iuuenem occultaret. Erat ibi viminea cauea è salicibus seu malleolis apta in apicem cumulumve cōtexta, qua super crate lintea ac vela mulier explicuerat, vt inalbescerent subiecto sulphuris fumo. ergo eo sub integumento iuuenem cōcludit occultatque, & mēsæ, quæ erat apud hanc caueam, accumbit ipsa cum marito. *Interim* (verba recito Apulei) *acerrimo grauiq; odore sulphuris iuuenis inescatus atque obnubilatus, intercluso spiritu diffluebat, atque (vt est ingenium viuacis metalli) crebras ei sternutationes commouebat. Maritus è regione mulieris accipiebat sonum sternutationis, cùmque putaret ab ea sternutamentum proficisci, solito sermone salutē ei precabatur, sed cùm iteraretur rursum, ac frequētaretur sæpiùs, rei nimietate commotus, quæ res erat, tandem suspicatur, & impulsa mensa, remotaq; cauea, producit hominem crebros anhelitus ægrè efflantem.* Animaduertitis, Auditores, solito sermone salutem sternuenti dictam; non ergo à Gregorij tempestate inducta hęc consuetudo. Omitto Athenæum Apulei æqualē, qui ostensurus sacrum fuisse, veteribus humanum caput, affert iudicij loco sternutamentum, quod homines venerari atque adorare soliti sunt. Sed ante vtrumque Petronius Arbiter

Excitatū sulphure sternutamentum.

lib. 2. c. 15.

biter (quem Tiberio Principe vixisse fama est) in Satyrico ludens non dissimili figmēto describit remotum è riza Gytona puerum, atq; intra grabbatū & culcitras occultatum dumque omnes putant fugisse puerum inter turbam, nec quò abijsset, suspicari possunt, *Gyton* (ita Petronius loquitur) *collectione spiritus iam plenus continuò ita sternutauit, vt grabbatū concuteret: ad quem motum Eumolpus conuersus, saluere Gytona iubet.* Videtis, Auditores, salutem strenuentibus imploratam quinque fermè seculis antè Gregorium. Perge, Tiberius Imperator tristissimus hominum, vt ait Plinius, & qui religiosis hisce officijs minimè capiebatur, nonne dum vehebatur curru per vrbem, strenuenti honorem habebat ipse, sibiq; ab alijs exigebat? vt refert hic, quē laudo, Plinius in Historijs. Perge adhuc supra Tiberij ætatem. Aristoteles (videte obsecro, Rhetores quantùm vos ego à Gregorij tempestate remoueam, atque in vltima penè antiquitate reponam) dum naturæ causas in Problematum quæstionibus inuestigat, meritò ait homines venerari sternutamentum, ac bene sternuētibus augurari, eaq; super re populariter inquirit multa sapienterq; definit. Sed illud iucundum æquè ac antiquum est, quod Græcus Poeta ludit in Proclum, hominem Thersite Homerico deformiorem, bene capitatum, acutè auritum, prolixè ac liberaliter nasutum. atq; (vt quod ad rem pertinet, solùm

lib. 28. c. 2.

Sect. 23. Probl. 7. & 9.

Iocus in nasum.

solùm loquar) nasum, nempe classicum atq; inter omnes antesignãtum, tam ampla porrectum mole describit, vt eum emungere ac detergere totum nequiret? quippe maior multo erat, quàm vt ad eum manus posset pertinere; additq. hinc etiam fieri, vt quando sternuebat Proclus, nõ imploraret sibi Deorum opem, neque diceret, Ζεῦ σῶσον, *Iupiter ò adsis*: nimirùm nasus satis amplè productus tam longè aberat ab aure, vt ad eam sternutamenti sonus non nisi aliquanto post tempore perueniret, cùm videlicet iamdudum sternuisset, nec iam amplius ope Iouis opus esset. sic ait;

lib. 2. Floril.

Ο' δύναται τῇ χειρὶ Πρόκλος τὴν ῥῖν' ἀπομύσσειν,
Τῆς ῥινὸς γὰρ ἔχει τὴν χέρα μακροτέρην.
Οὐδὲ λέγει, Ζεῦ σῶσον, ἐὰν πταρῇ. οὐ γὰρ ἀκούει
Τῆς ῥινός, πολὺ γὰρ τῆς ἀκοῆς ἀπέχει.

aut, si mauultis; idem Latinè à me audire.

Nonpotis est Proclus digitis emungere nasum;
Namque est pro nasi mole pusilla manus.
Nec vocat ille Iouẽ sternutãs: quippe nec audit
Sternutamentum, tam procul aure sonat.

Maneat igitur, quod præfari voluimus, morẽ salutis implorandæ sternuẽtibus ex ea commorientium calamitate non emanasse, sed multò ante Gregorianum Imperium contra Sigonij placitum valuisse. Quæ cùm ita res sit; quærenda adhuc est causa, cur sternuentes salutẽtur. Ac mihi quidem (nam à stirpe ducenda res est) quinque veniunt in mẽtem

Quinque causæ, cur sternuẽtes salutẽtur.

causæ,

causæ, ad quas huiusmodi consuetudinem reuocare possim. Religiosa, Medicinalis, Faceta, Poetica, Auguralis. Hæc dum in medium affero, vos viri eruditissimi, quorum hic ego florem tota vrbe delibatum video, singulorum momenta non tam pro sapientia vestra, quàm pro tenuitate interim mea penditote.

Principio, vt exordiar à Religione, ea salutatio, qua sternuentem impertimur, non est salutis imploratio (libet enim in præsentia ita rē interpretari) sed veneratio est, atque honoris significatio: sicut, cùm obuios amicos salutare consueuimus, non eis quasi aliquid aduersi acciderit, præsentem opem ac salutem precamur, sed officij causa honorem salutando habemus. Hinc sternuenti assurgimus, caput officiosè detegimus, reuerenter cum eo agimus: quæ omnia proculdubio venerationis argumenta sunt. Quo in genere nihil illustrius, quàm quod ferūt de Monomotapæo Imperatore apud Æthiopas, à quib. more gentis Princeps adoratur: hic cùm sternuit, qui adsūt extēplo venerabūdi cōcepta verba, quib. bene prospereq; precari consueuimus, tanto clamore proferunt, vt facilè qui agunt in Aula proximisque cubiculis exaudiāt, ac faustas consalutationes elata & ipsi voce cōgeminent: quibus auditis sequuntur illicò in eūdem modum qui versantur in foro ac domibus adiacentibus. quò fit, vt alijs ea ratione alios inuitantibus, & precationum verba præeuntibus, ingenti acclamantium veneratione, tota

Prima causa.

Nicolaus Godignus in vita Siluerij lib. 2. cap. 11.

Sternutamentum Æthiopici Imperatoris.

simul vrbe sternutamentum Principis celebretur. Veneramur igitur sternuentem. At quamobrem hæc ei religio veneratioq; præstatur? dicã. Sternutamentũ è capite est, hoc est, è parte partiũ humani corporis principe, imò & sacrosancta, vt veteribus habita est: siue q in capite omnium sensuum collocata sit sedes, siue quòd Pallas è Iouis nata cerebro diceretur, siue demum quòd officina sapiẽtię appellaretur hominis caput. inde communicata videtur cum sternutamento sanctitas, creditumq; olim etiam ipsum sacri aliquid habere. Video me in re dubia versari. Sed prouoco ad Aristotelem, qui in Animalium Historijs, sternutamentum ait esse augurale signum, vnumq; ex spirituum omnium generibus sanctum, & sacrũ. Et miremur, si ij, quibus sternutamentum sacrum habebatur, sternuentẽ veneratione prosequerentur? sed quid multis opus est? eundem in Problematis ita de causa disputantem audite. *Cur, inquit, sternutamentum pro Numine habetur, non tussis? An quia de capite membrorum maximè omniũ diuino, ex quo prouenit cogitatio, suam ducit originem?* Atq; ex hac fortasse causa transmissam ad nos arbitror esse cõsuetudinem sternuentem capitis honore, officiosaque verborum appellatione venerandi.

lib. 1. — *Sect. 33. Prob. 7.*

Secunda causa.

Altera causa è Medicina petenda est, si fortè cuipiam hæc plena religionis haud facit ad hãc rem satis. Sternutamentum esse cerebri motum expellentis superuacaneum humorem adiumẽtò aeris per nares attracti, Philosophi sentiunt:

Quid sternutamentum.

&

& Hippocrates Medicorum Princeps ſcriptum reliquit, ſternutamẽtum fieri cùm aer inani capite contentus foras erumpit, eò autem ſonum edere, quia per anguſtias ei exitus ſit. Hæc porrò ſalutaris expiratio eſt, vt meritò ſternutamentum appellet Ariſtoteles indiciũ valetudinis: cuius idem cauſam inueſtigans, illo ait ſignificari bene caput valere, & poſſe concoquere: cùm enim capitis calor humorem ſpiritũque conuincit, tunc excitari ſternutamentum ſolet. Quid, quòd etiam inter Medicorũ arcana illud ab eodem Ariſtotele ponitur, ægros affectoſque & graui morbo decumbentes excitandos eſſe vt ſternutent; id niſi valent efficere, eorũ ſalutis ſpem nullam ſupereſſe? adeò ſternuere, ac valere ſeſe excipiunt, & conſequuntur. cuius cauſam pluribus inueſtigat Albertus Magnus rerũ admirabilium ſolertiſſimus explorator. Imò ſunt, qui apud Græcos ſcriptores obſeruauerint, ſternutamentum pro ſenſu accipi, idemque interdũ eſſe ſternuere, atque ſentire. certè huc alludit Ariſtophanis iocus, in cuius Poetæ Comœdia Dionyſius baculo pulſatus, ictum plagamque diſſimulans, irridetur ad Æaco qui percuſſerat, diciturque, Ego te fuſte pulſaui; cui reſpondet Dionyſius: Κάτα πῶς οὐκ ἔπταρον; *At qua ratione non ſternui?* hoc eſt, vt Græco videtur interpreti; *Qua ratione non ſenſi?* perinde ac ſi oſtenderet, plaga ſe affectum non ſecus ac paleæ aut feſtucæ leuioris tactu affici nares conſueuerunt: feſtiuè nimirum conferens fuſtem cum feſtuca,

Alb. Mag. lib. 1. de Animal. c. 8. lib. 7. Aphor. 52.

Sect. 33. Probl. 9.

Sternutamentũ indicium valetudinis.

lib. 1. de Animal. cap. 8.

In Ranis.

humeros cum naribus, ſenſum cum ſternutamento; vt quemadmodum tactis paleą naribus ſternuimus, ita pulſatis fuſte humeris ſentiamus: quare nullius ait ictum fuiſſe ponderis, tantumque hauſiſſe inde doloris ſenſum, quantum ſi feſtuca leuiter percuſſus eſſet: ideoque mirari ſe, cur tactus ex re, qua euocari ſternutamenta ſolent, ipſe non ſternuerit. Qua ille diſſimulatione, & glorioſi arrogantiam percuſſoris eluſit, & nobis interim indicauit, ſternutamẽto tãtùm ineſſe boni, vt ſenſu vigere, atque ſternuere differãt quidem voce, re ſanè ipſa non differant. Quorſum igitur hæc de ſternutamenti ſalubritate diſputatio? vt intelligatis, eam vrbanitatem, qua ſternuentem ſalutamus, lætitiæ ſignificationem eſſe, qua ei accidiſſe aliquid boni gaudemus, officioſeq; gratulamur. Argumento ſit, quòd alicubi non *Salue* ſternuentib. redditur, ſed *Proſit.*

Cur, Proſit, dicitur ſternuẽti.

Addite, quòd apud veterem ſcriptorẽ legi, morem fuiſſe apud Græcos, non ſalutem exoptare ſternuenti, ſed Deum Sotera venerari, quaſi ob rem, quæ bene ac ſalubriter eueniſſet, gratiã ſaluti haberent; eaq; veneratione referrẽt. Verùm, quamuis ex vna parte indicium valetudinis ſit hoc reſpirationis genùs, cùm tamẽ ex altera, humoris adhuc pluſculum capite cõcluſum ſignificet, adeò vt nec vulgus ignoret, affectum hunc eſſe bonum è mala cauſa; hinc ſternutamentum & indicium morbi habetur fermè aqud omnes, & apud aliquos planè morbus appellatur. imò

lib. 2. c. 15.

Hebræis (quorum doctiores hæc tenet opinio)

Aſce-

Afcerach, morborum hunc vocari Casaubonus affirmat in Athenæum. Atque ego ſanè non dubito, quin Hebræi, qui ſternuentem hac precatione compellant, Pro Medicina ſit tibi; ad opē ijs quæ ſuperſunt morbi reliquijs implorādā ſolemni eo carmine vtantur. Quin etiam huc ſpectare crediderim morem illū, quē vigere apud Meſopotamię populos enarrauit mihi qui vidit: dum conuiuæ in ſympoſijs ſicut non antè bibūt, quàm ab ſacrorū Antiſtite diducta in Crucis formā dextera poculū ſignetur; ſic vbi ſternuerint, idem ſalutare Crucis ſignū ſuper ſe figurari volunt. nēpe vt morbus, qui reſidere adhuc capite videtur incluſus, ea precatione, manuſq; potentis imperio diſpellatur. Quę cùm ita ſint, cùm ea reſpiratione, quæ dixi, duo ſignificentur, meritò nos ſternuēti & gratulamur, quòd aliquid ei ſalubriter obuenerit, & ſalutē precamur, quòd ſalubritatis adhuc aliquid deſit; vtrumque autem coniūgimus, dum eū ſaluere humaniter officioſeq; iubemus. Id verò Ariſtotelē vidiſſe, hominem quantùm eſt hominum acutiſſimū, facilè ego quidem ex eius verbis interpretor, dū loco quem ſæpiùs laudo, ait homines perinde quaſi bonæ indicium valetudinis, partis optimæ atque in primis ſacræ ſternutamentum colere, beneque ſternuentibns dicere, atque augurari.

Poculum Cruce ſignari ſolitum. Et ſternutamentū.

Venio ad tertiam, quæ non vna eſt, cauſam, ſed eam è multis Faceti homines conflauerunt. Rem in medio ponā, vos eorum, quæ narro, fidē aut originem ne quærite; ſi placuero, authorem

Tertia cauſa eaque multiplex.

videtis; si secus, reijciam vos ad scriptorum veterum fragmenta, quorum nomina Vaticano iampridem incendio conflagrarunt. Spectabãt olim in Theatro Fabullus, Fannius, & Lemniscus festiua sanè capitula, & scurræ primarũ partiũ;

Securrarũ colloquiũ.

cùm fortè M. Tullio Consuli sonorè sternuenti vniuersum ferme Theatrum assurrexit, quique propè aderant Senatores, saluere Romanum Consulem iussere, Tunc ij, quos nominaui nugatores strenui, murmurantes soli secum, & Cõsulem clàm ipsi quoq; salutãtes, Fannius quidem; Dentilegum te discupio, inquit, Romule Arpinas. Fabullus autem; Supremò sternuas, inquit, Nugypoliloquides. At Lemniscus, homo facie ac facetijs ridiculus; Aue, inquit, atq; vale cymbalum mũdi, alpha togatorum, somnium beatitatum, gloriarum thesaure, Ilias pomparum, verborum mercimonium, vẽtosum animal, lingua venditaria, præco vocalissime, crepitaculũ Senatus & fori, tum conuersus ad socios; Numquam ego vidi hominem, inquit, cui opus esset crebriùs sternuere, quàm Tullio. cùm illi causam sciscitarentur; Nempe, inquit, vt plenum illud vento caput, sternuendo exoneretur. Scitis enim, opinor, idcirco esse à natura concessa homini sternutamenta, capitis vt spatia inani grauiq; aere oppleta, ea respiratione laxentur. atq; ego quidẽ non soleo sternuẽtes perinde omnes consalutare, si quem noui hoc capitis morbo laborare, ac sternuentem offendo, huic ventosæ cucurbitæ libenter gratulor, quòd eo laxamento

Gloriosi hominis appellationes.

Quib. crebrò sternuẽdũ sit.

Qui sternuentium salutandi

to grauitatem tumoremque capitis imminuat; cæteroquin existimarē me iniuriam facere sano capiti, si cum eo hæc ridicula gratulationis officia communicarem. Cui Fannius; quasi verò tu hospes, inquit, adeò sis, atq; ignarus; huiusce consuetudinis, vt nescias vnde hæc salutādi origo defluxerit. paucis, aduerte, docebo. Prometheus, is qui (vt aiunt Poetæ) hominum genus condidit, posteaquam è luto hominem finxit, aduocauit illuc animātes fermè omnes, vt particulam dissectam è singulis adiungeret principi limo. Nam timoris aliquid à lepore, nō parùm calliditatis à vulpe, ambitionis plurimùm à pauone, à tigride satis ferociæ, nonnihil magnanimitatis à leone, ab asino stoliditatis quantùm sufficit, aliaque ab alijs excerpsit; hominiq; opportunè inseruit, atque in loco, simulacrumq; hominis collatiuum absoluit. Vix luteus homo viuere primùm cępit, cùm ei statim nescio quæ sternutandi cupido animo incessit; credo, quia humoris aliquid è recenti luto cerebro insederat. Ergo bis terve capite minatus, sternuit deniq; tanto cum tonitru (illa.n. prima omnia longè maiora fuere, quàm hęc nostra) vt animantes, quæ circū erant, eo fragore perterritas reiq; ignaras huc atq; illuc abegerit, ac longè lateq; præcipites fugauerit. Tunc enimuerò Prometheus, vt erat acuto vir ingenio, intellexit in cæteras animantes imperiū hominis, quippe qui vnus omnes nutu sonoque perculisset ac fugasset, statimq; hominem Regem omniū salutauit.

Promethei figmentum.

Homo qđ ab animātibus habeat.

Vnde fluxit origo salutandi sternutātī.

tauit. Ex quo deinde factũ, vt quoties sternueret quis, quasi ob instauratiuã memoriam eius sternutamenti, quo hominum primus imperiũ cepit, eum saluere gratulabũdi iubeamus. Hęc vbi absoluit Fannius; Dicis tu quidem aliquid, inquit Fabullus; sed rei causam tentabundus potiùs petis, quàm attingis. accipe à me medullam veri. Finxerat ex humo hominem Promotheus (nisi nos Poetę fallunt) cùm è vestigio impetrat à Minerua tutelari Numine, vt spatiari sibi paulisper liceat inter sydera. Habebat ille occultatã sub pallio ferulam, quam, vbi accessit ad Solẽ, illicò protulit, admouitq; ad publicum ignem, atq; accendit, statimq; inde se proripuit cũ accensa face, & multo, quàm ascẽderat, celeriùs descẽdit: aiũt; n. eum, qui ex alto cadat, facere viæ cõpendium. Cùm terras attigit, rectà ad suum hominis figmentum: quod animæ plenum reperit, eiq; flagrãtem igne ferulam in manũ tradit. ille, vbi facẽ accepit, calefacto, vt opinor, capite ab eo igne, qui vt erat Solis, ita sternutamenta proritare solet, validè sternutauit, simulq. inopinato illo afflatu, & aspersione facẽ extinxit. Nimirũ perculsus tam repẽtino casu Prometheus, prę dolore atq; ira, ꝙ videret ignem atq; operam se perdidisse, parùm abfuit, quin sublatum è terra saxum in hominis ignauissimi caput excuteret: fecissetque, nisi ille idẽ qui extinxerat, altero sternutamẽto (comitata hæc. n. esse solent, quęritq. sapienter Aristoteles, cur bis plerũq; sternuere solemus) semi-

Promethei furtum.

Sect. 33. Probl. 19.

ſemimortuam facem vehementi ſpiritu fortè ſuſcitaſſet, ac reſtituiſſet. Tūc verò Prometheus gratulatus eſt homini recuperatam lucem, & ſternutamētum (recuperationis cauſam) veneratus eſt ipſe, & omnis ab illo poſteritas imitata eſt. Sic ille. At Lemniſcus; Nugæ ac folia, inquit, niſi hæc addatis: Prometheus hominē finxit, ex eiuſq; ſternutamento originē ſalutādi in poſteros propagauit. Vero veriora hęc dixiſtis: vna in re aberraſtis ambo, ego inviā reuocabo. Sternuit is quidem ex argilla fictus homo, non tñ quia humeſceret ei pluſculū, aut incaleſceret caput, ſed aliam ſanè ob cauſam, quā verbo expedio. Nōdū opus planè abſoluerat artifex, illudq. veluti caſtigaturus ex interuallo contēplabatur, vti fit, à fronte, à tergo, à latere, cùm animaduertit naſū exſiccata cōtractaq. argilla paululùm receſſiſſe, aliquo aliquātò breuiorē, quā ſagacem hominē deceat, apparere. Quare in ampliorem formam redigendū cenſuit; dūq. figularem cretam retractat, ac naſum liberaliter producit, fortè venulā inter nares, per quā ſpiritus permeat, imprudēs tetigit, ac ſternutamentū continuò prouocauit. Verùm tanta ille vi ſternuit, vt dentes (quia nondum firmius adhęſerant) ad vnū ōmnes excuſſerit, expueritq;. videlicet exanimatus ea re Prometheus, illicò exclamat; Tibi Iupiter adſit. quam opē, quemadmodum tūc implorauit, ita in poſterum eidem ſternuēti ob metum, ne eadem calamitas rurſus accideret, repetere cōſueuit, tradiditq. nobis

Mos ſalutandi ſternuentem vnde.

Promethei hominis inſtauratio.

Vnde ad nos perseuerit mos salutandi sternuentem. nobis veluti per manus hunc morem, vt iisdem verbis, Dij te adiuuent, sternuenti præstò simus. Quamobrem vides, opinor, Fanni, cur hesterna die auum tuum senem Acherunticum non salutauerim sternuentem: in quo tu me inurbanum, aut seueri hominem supercilij pro tua humanitate interpretatus es. *Senes sternuëtes cur non salutandi.* Quid enim Deos frustra fatigare, cùm nihil edentula iam seni timerem ab eo sternutamento, quod in homine quid ageret, quosve dentes excluderet, non habebat? Vix ea Lemniscus: cùm emisse in Theatrũ feræ aliò repentè oculos mentesque omniũ trãstulere. Et vos quoque, Auditores, à fabula & ioco transferte animum ad Poeticam, & Auguralem causas, quas vestræ in me audiendo liberalitati postremas hodierno die reseruaui.

Quarta causa. Quarta à Poetis petenda est causa. Etenim Homerus,

Ouid. de mor. Tib.

——à quo, ceu fonte perenni,
Vatum Pierijs ora rigantur aquis,

existimauit, è sternutamento præsentionem elici secũdam & faustam, nimirum inimicorum insidias breui detegendas, ac retorquendas in earum authores. *lib. 17.* Id Poeta docuit in Odyssea, cùm Penelope post recẽsitas iniurias sibi à Procis illatas, hæc addit:

Εἰ δ' Ὀδυσεὺς ἔλθοι, καὶ ἵκοιτ' ἐς πατρίδα γαῖαν,

& cætera, quæ translatis è Græco verbis, ita se habent.

At si Dulichius, quo non vsquam fuit alter,
Fortior in Danais, qualis bellator Vlysses,

Vtilis & diras, & clades pellere tectis,
Iam venturus erit contingens dulcia rura,
Prole sua iunctus patrijs fortissimus armis
Vlciscetur, ait. Cùm sternutauit in arce
Telemacus clarè: risit Regina salutans
Omen Penelope, subitoque hæc verba subulco
Addit Ades Pastor, celera reuocetur vt hospes
Quāprimùm, anne vides ad singula dicta sonorè
Sternutasse mihi natum? ergo turba Procorum
Cæsa omnis, sed non incerta morte iacebit.

Telemachi sternutamētum.

Ita Homerus, qui sicuti disciplinas, artesque, ac ritus propemodū omnes edocuit antiquitatem, vt scribit in Homero Plutarchus; si hisce versibus author fuit, vt vulgò existimaretur, sternutamento arcanā significationē inesse aduersùs insidias ac dolos, crederet urque, si inter loquēdum de inimico, sternutamentum cuiquā excideret, eum omni fraude superiorem esse futurū. Cuius moris haud ignarus, is qui naturæ arcana auidissimè indagauit, Albertus Magnus scriptū reliquit, huiusmodi respirationes apud homines cōmentitia & vana mirantes duarū rerū signum esse alterum, argumentum afferre veritatemq; conciliare dicto, cui sternutamentū interueniat: alterum, eum qui sternuit (præsertim si sternutamētū repetat) breui liberādū esse ab ijs, quibus premi videbatur, angustijs inimicorum metu. Atque hinc apud veteres consuetudo induci cœpta est, vt sternuēti propitios pręsentesque Deos implorarēt: nempe vt si quid superesset periculi, quod eius capiti immineret ab ho-

Insidiarū significatio.

lib. 1. de An. c. 8.

stili

ſtili fraude, ea precatione penitus auerteretur.

Quinta causa. Supereſt Auguralis cauſa, quæ huic, qua de agimus, cùm ſimilitudine, tũ loco proxima eſt. Et ſternutamentum quidem inter Auguralia fuiſſe ſigna Ariſtoteles, ac Tullius, ille in animaliũ Hiſtoria, hic in Diuinatione authores ſunt. *lib. 1. li. 2.* Nec deſunt qui affirment, propterea dici interdum Græcis ſternutamentum ὄρνιν, qua voce & auis, qua concipitur augurium, & ipſa diuinatio ſignificatur, quia nõ minùs ſternutamẽtis, quàm auibus auguria ſæpenumero captarentur. *Obſeruatio tẽporis & loci in ſternuẽtib.* Hinc illa Veterum religio; ſi mane ſternuiſſent, ominoſum putabant, credebantque irritos fore conatus rei, quam eo incepiſſent die. cõtrà, ſi ſternuiſſent à meridie, feliciter euẽtura omnia ſperabant: cuius inueſtigat cauſam in Problematũ quæſtionibus Ariſtoteles. *Sect. 13. Probl. 11.* præterea exaudire ad dexteram partẽ ſternuentem quempiam, felix omen habebatur, triſte ad læuã. Sic Euſtathius obſeruat Iliados ſeptimo, ſic animaduertit Interpres Theocriti in Edyllium, cui titulus Thalyſia. Sic Themiſtocli ante naualem pugnam in prętorio ſacrificanti, *clara*, inquit Plutarchus, *ex hoſtijs flãma repentè fulſit, & bonũ omen ſternutamento à dextera parte datũ eſt.* *In vita.* Imò qui nõ aliud fuiſſe aiunt celebrem illum, multorumq; diſputationibus nobilitatũ Socratis Genium, quàm ſternutamentũ; opportunè rem noſtrã explicãt. Legimus enim, Socrati quidpiã agere meditãti ſi dextrorsùm aliquis fortè ſternuiſſet, lętum ea re Socratẽ, ſolitũ fuiſſe conferre tũc ſe ad agen-

dum:

dum: si sinistrorsùm, Genio ita significante, restitisse atq; cessasse. quin etiã ipsius sternutamẽtum Socratis si obuenisset ei aliquid acturo, cõfirmasse eius propositum: si agenti, inhibuisse. Nec alia legendum interpunctione Catullum puto de Acme atque Septimio, quàm vt ad approbationem dextram referatur, dum ait:

Hoc vt dixit amor, sinistra vt antè, *Car. 46.*
Dextra sternuit approbatione.

Sed præter hæc duo, tempus inquam, & locum in quo sternutamentum ederetur, video nihil certi in eo positum fuisse: imò animaduerto sternutamentum apud Veteres omen Anceps ac medium habitũ esse: neq; ex augurali disciplina planè patuisse, prosperene aliquid, an improsperè portenderet. Si quis conuiuarũ dũ fercula remouebantur, aut mensa tollebatur, fortè sternuisset, inter dira habebant, atq; ad exitium quod portenderetur auertẽdum, mensam iterũ afferri iubebant, atq; epularum aliquid regustabãt, ne cõuiuium tã diro omine desitũ videretur. Quin etiã, vt D. Augustinus, refert, Veteres mane surgentes è lecto, si dum calceũ induebãt, sternutamentum obtigisset, confestim lectũ repetabãt, vt auspicatiùs surgerẽt, infortuniumq; eo die fortè secuturũ euitarẽt. Repetite animo, Auditores, id quod Herodotus scribit in Erato de Hippia Pisistrati filio. Hic, dum milites suos in hostilem terrã egresos impigrè sapienterq; disponit, sternutamẽto solito vehemẽtiore dẽtem expuit, quem cùm iussisset ex arena sustolli,

Sternutamentum omen anceps.

Obseruationes ridiculæ.

lib. 1. de doctr. Christ.

Lib. 6.

Dens sternutamẽto excussus qd significauerit.

hec

nec tamẽ vſpiam diu multumq; cõquiſitus appareret; ſuſpirans Hippias; Hęc terra, inquit, noſtra nõ eſt, milites, nec eam nobis ſubijcere vlla armorum vi poterimus, ſed tãtam in ea partem obtinemus, quantam dens modò excuſſus tegit. Quid Gubernator Athenienſium claſſis? quę in Corcyreos dimicatura vix ſoluerat è portu, cum ille ſternuentem ex remigibus neſcio quem fortuitò audiuit; tantoq; metu correptus eſt, vt tãquam ſi inauſpicatò ſoluiſſent, receptui canere ſtatim cęperit: recepiſſentq; ſe in portũ, niſi Timotheus Imperator contempto fortiter augurio, augurẽ meticuloſum obiurgaſſet; *Miraris*, inquiens, *è tot hominum millibus vnum eſſe, cui caput humidus ſit?* Non ita in Græcorum cõcilio traducta res eſt: in quo dum Xenophon verba faceret, ſternuit ex aduerſo militũ vnus, ſtatimq; felix omen accepere omnes, ac ducem Xenophontem auſpicatò crearunt. Agnoſcitis igitur, Auditores, ſternutamentum medij ancipitisque ominis fuiſse, & modò ſecunda, modò aduerſa præmonſtraſse. Quare cùm ex Augurũ diſciplina non perpetuò conſtaret, quæ fauſta, quæ ominoſa ſternutamenta forent; factum eſt vt Veteres plus nimio ſuperſtitionibus obnoxij, rem dubiam atq; vtroque trahentem exiſtimauerint bonis eſse verbis adiuuandam, atque ad auertendam ſi qua immineret capiti cladem, Deorum auxilium ſibi alijſque ſternuentibus implorarent. Dicebat Xenophon apud milites ſuos, atque ambigebat, ſatiuſne foret, vt ſe vltrò bar-

Front. lib. 1. c. 11.

Quantùm ominis olim in ſternutamẽto.

In Cyro min. lib. 6.

Sternutamenti indicio bellum ſuſceptum.

barbaris dederent, an potiùs iniurias ab ijs acceptas præsenti animo vltum irent? cumque in hanc partem Xenophon inclinaret, adderetq; sperare ac polliceri sibi victoriam, si confirmatis paulùm viribus apertè bellum hostibus indicerent: statim nescio quis è concione sternutauit, quo omine audito cuncti milites ad terram abiecti Deum venerati sunt. tunc Xenophon intentus in occasionem dimicandi, *Quoniam*, inquit, *viri fortissimi, dū verba de salute facimus, nobis ab Ioue omen extitit, eadem Deo votum nuncupandum pro communi salute censeo: quare, cui videtur idem, manum tollat; ac manum quidem omnes sustulere, votoque nuncupato Pæana cuncti cum plausu citarunt.* Vsque adeò vnius gregarij militis sternutamentum ad rem pertinere publicā arbitratæ sunt Græcorum copiæ, atque vt omen illud feliciter caderet, precibus votisque à Deo poposcerunt. Hanc igitur Veterum consuetudinem ita excepere consecutæ tunc ætates, vt hanc ipsam ob causam ad sternutamenta subiungerent solemne precationis carmen. Certè suo æuo idcirco salutari solitos sternuentes indicat Plinius, eo quē initio laudaui loco, quòd vulgò crederetur, ea salutarium religione verborum omina fortunari. In Christianorum porrò mores immigrauit ea precatio, retentaq; est non augurij, sed officij causa: & vt illi ad omen auertendum, sic nos omnium securi ad salutem implorandam officiosa hæc obsequia & salutationes sapientiùs sanctiusque transtulimus.

In Cyro min. lib. 3.

Sublata manus indicium.

Expo-

Exposui hactenus, Auditores, quæ mihi dicenda constitui de consuetudine sternutamenta salutandi: quæ si priuatim meos apud Rhetores solus cum solis voto dixissem meo; equidem nonnullam (quid enim dissimulem?) in re præsertim noua laudem expectassem. At verò in hac luce doctrinæ, in hoc flore nobilitatis, apud vos omnis eruditionis genere præstantes Viros, quos hic intueor sanè plurimos, si veniam condonationemque pro vestra humanitate retulero, ego quidem operam hodiernam haud malè posui.

Finis Libri Tertij, & Vltimi.

IN-

INDEX RERVM ET VERBORVM,

QVÆ IN HIS PROLVSIONVM Academicarum libris continentur.

Admonitio ad Lectores.

Quoniam operarum incuria effectum est, vt bis ijdem numeri irrepserint à 353. vsq; ad 368. ne operam querendo luderetis, addidimus secundis num. 2.

A

Æta-

infen-

eorum

Elo-

E

F

Glo-

G

H

veritas

munus

Iudicio

L

M

Memoria

O

P

poetȩ

Q

Recepta-

R

Sacris

S

Quin-

exci-

liber-

T

expen-

Typo-

Vir-

FINIS.

